Архипова Валентина Петрівна
Січкар Світлана Іванівна
Шило Світлана Борисівна

«Українська література»

підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти

МПП «Букрек»
2025

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмульська І. В.)

8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Валентина Архипова
Світлана Січкар
Світлана Шило

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Валентина Архипова
Світлана Січкар
Світлана Шило

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
МПП «Букрек»
2025

УДК 821.161.2.09(075)
А 87

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 р. № 347)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до Модельної навчальної програми «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмульська І. В.)

Архипова В. П., Січкар С. І., Шило С. Б.
А 87 Українська література : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Чернівці : МПП «Букрек», 2025. 272 с. : іл.
ISBN

УДК 821.161.2.09(075)

ISBN

© Архипова В. П., Січкар С. І., Шило С. Б., 2025
© МПП «Букрек», 2025

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Слова Павла Чубинського
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Любий восьмикласнику, люба восьмикласнице!

Ми, автори цього підручника, щиро вітаємо вас на порозі захопливої подорожі у світ літератури — світ, де слова оживають, де кожна історія здатна змінити уявлення про життя, а кожен рядок подарує натхнення для пошуку нових горизонтів.

Це не просто збірка текстів, а справжній компас, який допоможе вам орієнтуватися у безмежному світі фантазій, образів та ідей. На сторінках цієї книги ви зустрінетеся з героями, які стануть вашими друзями, почуєте голоси письменників, які поділяться з вами своїми думками та почуттями, відкриєте для себе нові світи, де переплітається фантазія та реальність.

Ми прагнули створити для вас не лише навчальний посібник, а й вірного супутника, який розкриє перед вами красу та глибину української літератури. І хочемо, щоб ви не просто читали, а й відчували, співпереживали, роздумували, адже література — це ключ до розуміння себе та світу. Вона вчить нас бути людяними, співчутливими, мудрими, допомагає знаходити відповіді на важливі запитання, розвиває мислення та креативність, тому не бійтеся запитувати, сумніватися, шукати власні інтерпретації. Література — це простір для діалогу, для обміну думками, для відкриття нових горизонтів. Тож запрошуємо вас активно брати участь у творенні власної історії: дискутуйте, діліться своїми ідеями, бо саме у відкритому діалозі, у взаємному обміні думками закладені основи не лише глибокого розуміння творів, а й розвитку власної особистості. Долучайтеся до обговорення, адже ваша думка є надзвичайно важливою для вашого зростання, оскільки кожна ваша ідея, кожне спостереження може стати початком великого відкриття.

Ми створили умовні позначки, які стануть вам орієнтирами у цій мандрівці літературою:

Працюю над текстом

Виконую складне завдання

Виконую інтерактивне завдання

Виконую домашнє завдання

Працюю над проєктом

Працюємо спільно — у парі або в групі

Мистецька арена

Збагачуй мовлення — словник невідомих чи маловживаних слів

На початку кожного уроку ви знайдете QR-код і посилання на електронний додаток до нього. Виконуючи завдання, звертайте увагу на позначку — вона підкаже, які завдання варто шукати й виконувати у додатку.

Перш ніж почати опрацювання матеріалу, ви побачите слово дня. Воно пов'язане з темою заняття чи твором, який будете читати. У кінці уроку спробуйте пояснити, як слово перегукується з темою.

Щоб узагальнити вивчене та застосувати нові знання й навички на практиці — опрацюйте пропоновані запитання і завдання з блоку ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ.

Швидше зорієнтуватися в матеріалі підручника допоможуть додаткові рубрики:

- ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ / АВТОРКОЮ
- ХИТРИК
- ЦІКАВЕ
- ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Ми сподіваємося, що цей підручник стане для вас не лише джерелом знань, а й натхненням для творчості, для самопізнання, для відкриття власного голосу.

Тож вирушаймо разом у цю захопливу подорож!

З повагою та вірою у ваш талант,
із найкращими побажаннями — авторки.

ВСТУП

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-Vstup

Література та художній образ. Класифікація образів

Повсякча́с — постійно, завжди.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Ви, мабуть, неодноразово чули про те, як важливо читати книги. Нібито вони — це культурний скарб людства і без них неможливий наш духовний розвиток. Тож як виникло це переконання і чому найвидатніші мислителі всіх часів надають книгам такої цінності?

Перші друковані книги, тобто приблизно такі, якими ми звикли їх бачити, виникли понад 1000 років тому. Задовго до того, як винайти автомобіль, почати користуватися електрикою чи отримати змогу зателефонувати на інший кінець земної кулі, люди навчилися друкувати книжки. Складно осягнути кількість видань, які було створено відтоді до наших днів. Та ще важче уявити той масив знань, який книги зберегли й передали іншим поколінням. Звісно, у наш час є чимало інших способів передачі та збереження інформації. Проте упродовж тисячоліть книга залишається одним із них.

- Яких ви знаєте героїв книг, фільмів, мультфільмів, серіалів, що люблять читати? Чи викликають ці герої схвалення? Чим саме подобаються вам?

Сьогодні ми читаємо книжки не тільки, щоб отримати всебічні наукові знання. Книги — це не лише підручники, енциклопедії, монографії. Це й напружені детективні історії, які ви можете слухати як подкаст в аудіоформаті під час прогулянки. Й епічне фентезі, яке можна взяти із собою в подорож, завантаживши на телефон. І великі ілюстровані казкові видання, які з першого речення повернуть вас у дитинство. Та в кожній книжці — новий світ, а разом із ним можливість пізнати нових себе.

Література тісно пов'язана з нашим життям. Навіть якщо у вас вдома немає жодного видання, вони все одно завжди поряд: ви щодня користуєтеся знаннями, збереженими у книжках, і вбираєте їхні ідеї та вічні цінності. Книжка давно припинила бути лише

поживою для розуму. Вона впливає і на почуття як справжнє мистецтво — мистецтво слова.

«Сонце освітлює людині шлях, а книжка дає їй крила», — каже народна мудрість.

- Поміркуй, як ти розумієш цей вислів.

Художня література — це особливий вид мистецтва, що зображає дійсність, створює художні образи за допомогою слова, дає естетичну насолоду та виховує смак.

Навіщо ж нам читати книжки, тобто вивчати літературу? Науковою мовою ми б запитали так: які функції виконує художня література?

Можемо назвати чотири таких функції: *пізнавальна, естетична, комунікативна й виховна*. Що ж означає кожна із них?

Коли ми беремо до рук художній твір, то поринаємо в цікаву історію, якої раніше ніколи не чули. Розкриваємо для себе характери персонажів, стаємо свідками реальних чи вигаданих подій, дослідниками історичних епох, уявного майбутнього людства або створених світів. Ми заглиблюємось у внутрішній світ персонажів, аналізуємо їхні вчинки й особливості людського характеру. Так ми *пізнаємо* щось нове і завдяки цьому більше дізнаємося про самих себе: власну історію, коріння, своє місце у світі, вчимося осмислювати й аналізувати наші емоції та почуття.

Художня література **збагачує наш внутрішній світ**, викликає певні переживання, вчить розрізняти добро і зло, красиве і потворне. А також спонукає розуміти прекрасне й отримувати *естетичну* насолоду від тексту.

Література покликана сформувати в нас найважливіші людські цінності: любов до життя, доброзичливе та чуйне ставлення до людей навколо та світу загалом, прагнення справедливості і свободи. Вона показує, як чинити правильно, а як ні і якими будуть наслідки наших дій. *Виховує* в нас почуття власної гідності та патріотизму.

Під час прочитання художнього твору ми часто стаємо його співтворцями, адже можемо трактувати ідеї кожної книжки по-своєму. Кожне речення в художньому тексті передає певний зміст і сенс. Ми зчитуємо його і можемо погоджуватися з автором, а чи заперечувати його думку і в такий спосіб *комунікуємо* з написаним.

Тисячоліттями люди описували навколишній світ за допомогою художнього слова. Яку б проблему ви не прагнули розв'язати, про це вже точно написано в книжках!

- Пригадай, які ти знаєш види мистецтва. У яких мистецьких творах згадуються книги (у фільмах, серіалах, піснях, на картинах)?
- Зіграй у гру в електронному додатку. Що об'єднує ці зображення?

Одним з інструментів літератури як мистецтва є *художній образ*.

Художній образ — це узагальнена картина життя і навколишнього світу (стан душі, явище природи, ідея, подія, предмет), що втілена в художню форму (пісня, текст, картина) творчою уявою митців / мисткинь за законами естетичного сприйняття.

За допомогою художніх образів письменник / письменниця прагне найточніше передати те, що пропонує уявити читачам та читачкам, на чому наголошує, що підкреслює. І що більше в читача / читачки розвинена уява, то глибше сприймаються художні образи під час читання.

Серед словесних образів виділяють такі різновиди:

- образ-персонаж (людина чи тварина — Захар Беркут в однойменній повісті Івана Франка, вовк у повісті «Сіроманець» Миколи Вінграновського);
- образ-пейзаж (пора року, явище природи — «За сонцем хмаронька пливе» у вірші Тараса Шевченка);
- образ-предмет (певна річ, що є важливою в тексті, — трояндова сукня вчительки в повісті «Климко» Григора Тютюнника);

- образ-символ (конкретне явище, річ з узагальненим значенням — лебеді в поезії «Лебеді материнства» Василя Симоненка).

Художні образи також розрізняють за сприйняттям органами чуття: слухові, зорові, нюхові, дотикові.

Наприклад, розгляньмо уривок із художнього твору «Щедрий вечір» Михайла Стельмаха, який ти вивчав / вивчала у 7 класі: *«Справді, під темним небом затривожився, загудів ліс, закипіло листя на ньому, деревам чогось захотілося бігти, але вони не знали, куди податися, й, стогнучи, металися на всі боки. Знову мигнула блискавка раз і вдруге, ліс і зверху, і зсередини просвітився недобрим блакитнавим огнем, а грім, як навіжений, лупнув у кілька ціпів, неначе хотів обмолотити землю»*. В уяві постає образ-пейзаж — тривожний ліс у час грози. Яскравими й багатозначними є образи слухові (*«загудів ліс»*, *«стогнучи»*) й зорові (*«мигнула блискавка»*, *«ліс ... просвітився недобрим блакитнавим огнем»*). Кожен читач / читачка по-своєму сприймає художній образ: для когось гроза — неприємна, викликає тривогу, навіть розпач, а для іншого — можливість оновлення, розквіту, свіжість і прохолода в спекотний день. Скільки людей — стільки й думок, але в тому якраз і полягає краса світу.

- Яку останню книгу ти прочитав / прочитала? Чи згадувалися в ній якісь види мистецтва?

Звісно, осягнути все, створене фантазією письменника / письменниці, непросто. Насамперед потрібно навчитися аналізувати художні твори — осмислювати текст, інтерпретувати його ідеї, визначати проблеми, які порушує автор, характеризувати образи, досліджувати засоби творення образів, мови тощо.

Та по-справжньому сприймати поезію або прозу, уміти насолоджуватися художніми образами, тонко відчувати красу слова допоможуть розвинена уява, сформований естетичний смак, збагачений емоційний світ і, безперечно, читацький досвід.

- Чи є в тебе улюблені книжкові блогери? На яких платформах ти за ними стежиш? Презентуй класу їхні відео / пости. Або ж знайди у тіктоці найпопулярніших книжкових блогерів. Скільки підписників вони мають? Чи читали вони книги, які подобаються тобі?

- Пригадай, які ти знаєш роди літератури. Послухай уривки музичних творів в електронному додатку. Якому роду літератури, на твою думку, відповідає кожен з уривків? Чому?

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Заглибитися у внутрішній світ персонажів, пізнати особливості людського характеру допомагає така функція літератури:
   - пізнавальна
   - комунікативна
   - естетична
   - виховна
2. Узагальнена картина життя і навколишнього світу, що конкретно втілена в певну художню форму творчою уявою митця за законами естетичного сприйняття, — це:
   - художній образ
   - художній троп
   - художнє слово
   - художня література
3. Яким саме словесним образом у художньому тексті є конкретне явище, річ з узагальненим значенням?
   - образ-предмет
   - образ-символ
   - образ-персонаж
   - образ-пейзаж
4. Що таке художній образ? Перекажи зміст поняття так, як ти зрозумів / зрозуміла.
5. Наведи приклад улюбленого мистецького твору та назви художній образ / художні образи, які в ньому втілено.
6. Чи аналізуєш ти художні тексти під час прочитання, а чи лише для насолоди читаєш?
7. Прочитай уривки віршів Олександра Олеся та Катерини Калитко, знайди і запиши художні образи, визначивши вид кожного з них. Що спільного в цих двох поезіях?

О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

Олександр Олесь

Ось тобі, жінко, мова.
Стріляй із неї.
Захищай себе до останнього подиху, і нізащо
не дозволяй їм наблизитися. Використовуй
вбудовану систему радіоперехоплення
і прилад нічного бачення.
Все це є всередині. І не бреши, що не вмієш.
Пильно відстежуй
дислокацію ворога і найменші його просування.
Підпусти на відстань пострілу — а тоді припадай до
прицілу і вже не зволікай.
Набоїв припасено вдосталь, їх не шкодуй,
якщо ж скінчаться — виробляй їх зі слів.

Катерина Калитко

8. **У парі.** Обговоріть, чим відрізняються художні образи, які використовує письменник / письменниця, від тих, якими користується художник / художниця. Наведіть приклади.

9. Досліди власні смаки. За допомогою цифрової платформи (наприклад, https://www.canva.com/) створи колаж з улюбленими зразками кожного з видів мистецтва (репродукція картини, обкладинка книжки, постер фільму, обкладинка музичного альбому тощо, які тобі найбільше подобаються). Який із видів мистецтва, на твою думку, зрозуміти найлегше?

10. Відчуй себе письменником / письменницею. Спробуй кількома реченнями описати найяскравішу емоцію / подію дня, заховавши ключове слово за художнім образом. Поділися текстом із класом або ж із найближчим другом / подругою, якщо текст вдався надто особистим.

11. Про який із видів мистецтва ти хотів би / хотіла б скласти статтю для вікіпедії? Склади план такої статті та напиши кілька абзаців. Які зразки цього виду мистецтва ти б обов'язково згадав / згадала?

РОЗДІЛ 1.
ПРОЧИТАЙТЕ ЗНОВУ ТУЮ СЛАВУ

ТЕМА 1.

НА СТРУНАХ КОБЗИ, ЛІРИ ТА БАНДУРИ

Ти дізнаєшся про:

- народні історичні пісні
- пісні про боротьбу козаків із нападниками
- народні пісні про боротьбу проти соціального й національного гніту
- героїчний епос і думи

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-111

Народні історичні пісні. Тематичні групи історичних пісень. Народні пісні про боротьбу козаків із нападниками

Звитя́га — подвиг; перемога в бою чи війні; досягнення, успіх, здобуті подоланням труднощів у чому-небудь.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Як і ми сьогодні хочемо зберегти в пам'яті й розповісти іншим про найвизначніші події сучасності, так і наші предки в давнину прагнули осмислити свою історію й розказати нащадкам про минуле й сучасне, про перемоги й подвиги захисників рідного краю, легендарних полководців. Одним із найкращих способів зробити це стала пісня. Саме **історичні пісні** зберегли події та дух далеких епох, дивуючи художньою довершеністю й красою. Упродовж багатьох століть історична пісня була й залишається свідченням не тільки історії нашого народу, а й переконливим доказом безсмертя української нації.

Історична пісня — це народний ліро-епічний твір про важливі історичні події (конкретні або типові) та відомих історичних осіб.

Виникли історичні пісні як вид народної творчості у XV–XVI столітті, коли український народ боровся проти турецько-татарських загарбників.

ХИТРИК

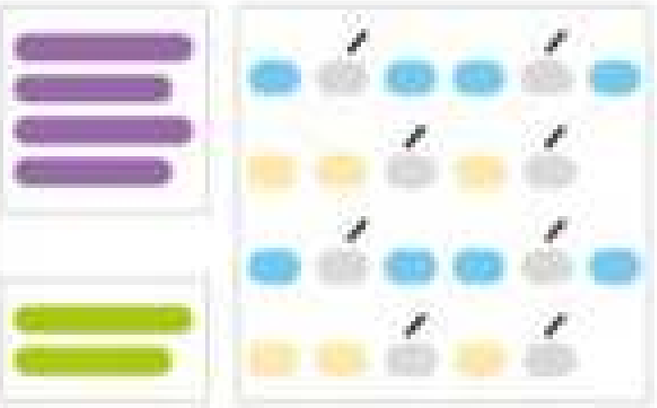
Як розпізнати історичну пісню?

Тематика. Історичні пісні різноманітні за тематикою. У них розповідається про грабіжницькі набіги татар, про неволю, про славних козацьких ватажків, про народних месників, тому їх поділяють на такі тематичні групи:

1. пісні про боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників (*«Зажурилась Україна»*, *«Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»*, *«За річкою вогні горять»*);
2. пісні про боротьбу українського народу проти соціального і національного гніту (*«Ой Морозе, Морозенку»*, *«Чи не той то Хміль»*);

3) пісні про народних месників-повстанців (*«За Сибіром сонце сходить» — про Устима Кармалюка, «Ой попід гай зелененький» — про Олексу Довбуша*).

Будова пісні. Історичні пісні мають **строфічну будову**, тобто куплети складаються з двох або чотирьох рядків; однакову **кількість складів** у рядках і повторюване чергування наголошених і ненаголошених складів.

Форма оповіді. Історичні пісні поєднують ознаки **лірики** (віршова форма, емоційність) та **епосу** (події, герої, сюжет).

Художні засоби. В історичних піснях часто використовують епітети, паралелізм, гіперболи, образи-символи.

- Прочитай народні історичні пісні. Пригадай з уроків історії, що ти знаєш про турецько-татарське панування на українських землях.

ЗАЖУРИЛАСЬ УКРАЇНА...

Зажурилась Україна,
Бо нічим прожити,
Витоптала орда кіньми
Маленькії діти,
Котрі молодії —
У полон забрано:
Як зайняли, то й погнали
До пана, до хана.
Годі тобі, пане-брате,
Ґринджоли малювати,
Бери шаблю гостру, довгу,
Та йди воювати!

Ой ти станеш на воротях,
А я в **закаулку**,
Дамо тому стиха лиха
Та вражому турку!
Ой ти станеш з шабелькою,
А я з кулаками,
Ой щоб слава не пропала
Проміж козаками.
Ой козак до **оружини**,
Бурлака до дрюка:
Оце ж тобі, вражий турчин,
З душею розлука.

А Б

Бурла́ка — людина без постійної роботи.
Ґринджо́ли — низькі й широкі сани з боками, що розширяються від передка.
Закау́лок — закуток.
Оружи́на — рушниця.

- Пригадай, що ти знаєш про Запорозьку Січ. Склади карту пам'яті, щоб скористатися нею під час вивчення творів про Козаччину.
- Доведи, що пісня *«Зажурилась Україна...»* пройнята оптимізмом, хоча в ній описані сумні події.

- До чого закликає пісня українців? Знайди і прочитай рядки тексту.
- Про що свідчить вживання у тексті особових займенників «*я*», «*ти*», а також звертання «*пане-брате*»?
- **У парі.** Пригадайте відомі вам народні пісні, поділіться враженнями від змісту чи мелодії пісень. Створіть «ланцюжок асоціацій».

ТА, ОЙ, ЯК КРИКНУВ ЖЕ ТА КОЗАК СІРКО

Та, ой, як крикнув же та козак Сірко
Та, ой, на своїх же, гей, козаченьків:
«Та сідлайте ж ви коней, хлопці-молодці,
Та збирайтеся до хана в гості!»
Та туман поле покриває.
Гей, та Сірко з Січі та виїжджає.
Гей, та ми ж думали, та ми ж думали,
Що то орли та із Січі вилітали, —
Аж то військо та славнеє запорозьке
Та на Кримський шлях із Січі виїжджало.
Та ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що сизий орел по степу літає, —
Аж то Сірко на конику виїжджає.
Гей, ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що над степом та сонечко сяє, —
Аж то військо та славнеє запорозьке
Та на вороних конях у степу виграває.
Та ми думали, ой, та ми ж думали.
Що то місяць в степу, ой, зіходжає, —
Аж то козак Сірко, та козак же Сірко
На битому шляху та татар оступає.

Іван Сірко. Картина Наталії Павлусенко

- Опиши козацького ватажка Івана Сірка, скориставшись порівняннями з тексту пісні.
- Визнач основний мотив пісні. Чи перегукується він із сучасними подіями в Україні?
- Яким у творі постає козацьке військо? Доповни його характеристику чотирма власними найвлучнішими тропами.
- Поміркуй, чому в пісні немає опису битви. Спрогнозуй, посилаючись на зміст та настрій твору, хто переміг у цій битві.
- Розглянь репродукцію портрета Івана Сірка. Які елементи, на твою думку, увиразнюють образ козака? Чому художниця Наталія Павлусенко зобразила кошового отамана разом із вовком? Прочитай інформацію про це на сайті авторки портрета.

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Іван Сірко був сміливою людиною, яка усе життя воювала із турками й татарами, вважаючи їх найбільшими противниками України. Кошовому вдалося перемогти в 55 битвах.

За свідченнями Михайла Грушевського у праці «Могила Сірка», між небагатьма пам'ятками, які залишилися від Січі, найзначнішою є могила Івана Сірка. Діяч походив із Харківщини і був першим найстаршим кошовим отаманом після смерті Богдана Хмельницького. На думку історика, він прославився як завзятий вояка і його найславнішими звитягами були походи у Крим проти татар, під час яких він визволяв українських невільників і повертав їх в Україну, «на тихі води, на ясні зорі». Не завжди ці походи були успішними, однак народ його любив і шанував за хоробру вдачу і любов до України.

Помер отаман на своєму хуторі Грушівка поблизу села Капулівки, тепер Нікопольського району Дніпропетровської області, де й донині є його могила.

Могила кошового отамана Івана Сірка. Джерело: Вікіпедія

- Іван Сірко — національний герой, який став символом свободи та боротьби за незалежність України. Переглянь відео про Івана Сірка, щоб більше дізнатися про нього.
- Порівняй образ Івана Сірка в народній творчості та історичних коментарях, склади й запиши характеристику легендарного ватажка на основі відомої й нової інформації.
- Проведи духовні, мистецькі й історичні паралелі між героями російсько-української війни, лицарями Небесної Сотні та славними історичними постатями Хмельницького, Морозенка, Сірка й іншими захисниками рідної землі.
- Послухай відомі пісні *«Гей, плине кача по Тисині»*, *«Небесну Сотню, Господи, прийми»*, *«Мамо, не плач, я повернусь весною»*, *«Не плачте,*

мамо, я іще живий». Поміркуй, чи можна назвати історичними авторські пісні про героїв Небесної Сотні. Чому?

- Які почуття тебе переповнюють, коли слухаєш такі пісні? Поділися враженнями з однокласниками й однокласницями.
- Напиши есе про духовний зв'язок народу з його історичним минулим та сьогоденням через пісні.
- У групі. Поміркуйте та визначте, як відрізнити історичну пісню від інших різновидів народної творчості. За допомогою техніки «Фішбоун» складіть алгоритм дій.
- Сьогодні, щоб зберегти пам'ять про певні події та розповісти про них нащадкам, ми не мусимо описувати їх лише словесно, як-от у піснях. Одним зі способів документального збереження та відтворення інформації є фотографія. Проглянь світлини українських фотографів та фотографок Ганни Грабарської, Данила Павлова, Мстислава Чернова та Юлії Кочетової. Спробуй описати ідею однієї із них.

Світлина Ганни Грабарської

Світлина Данила Павлова

Світлина Юлії Кочетової

Світлина Мстислава Чернова

- Який зі знімків, які ти зробив / зробила власноруч, тобі подобається найбільше? Розкажи про це на бажання.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

Так чи ні?

1. Чи використано паралелізм у рядках:
   Та ми ж думали, ой, та ми ж думали,
   Та що сизий орел по степу літає,
   — Аж то Сірко на коніку виїжджає.
2. У словах із пісні «Зажурилась Україна» *маленькії діти, шаблю гострую, довгу, вражий турчин* використано такий художній засіб, як персоніфікація.
3. Основним мотивом пісні «Зажурилась Україна» є ідея об'єднання народу в боротьбі з ворогом.

4. Як думаєш, чи були козаки, зображені в пісні *«Зажурилась Україна»*, впевнені у своїй перемозі?
5. Знайди в пісні *«Та, ой, як крикнув же та козак Сірко»* приклади порівнянь і випиши їх у зошит.
6. Відшукай у творі *«Зажурилась Україна»* зразки притаманного українцям гумору.
7. **У парі.** Пригадайте, які ви знаєте сучасні пісні про українських героїв. Які з них вам подобаються найбільше? Чому?
8. Дізнайся з достовірних джерел (енциклопедій, науково-популярних видань, розповідей авторитетних науковців), якими словами-привітаннями обмінювалися козаки. Чи були в них свої слова-паролі, щоб убезпечити себе й побратимів від ворогів? Які сучасні такі слова та фрази ти знаєш?
9. Що тобі відомо про Революцію Гідності? Чому вона розпочалася? Якими були її наслідки? Упродовж цих подій були створені авторські пісні та переосмислені ті, що написані раніше. Поміркуй, як і чому деякі твори набувають нових символів і значень.
10. **«Зустріч із героєм».** Сплануй організацію зустрічі зі своїм земляком чи землячкою, які беруть або брали участь в російсько-українській війні. Підготуй перелік тем чи запитань, які хочеш обговорити з воїном чи воїнкою. Продумай місце зустрічі, запроси однокласників та однокласниць, визнач формат.
11. Що ти знаєш про сучасні відносини між державами Україна та Туреччина? Досліди, у яких галузях вони співпрацюють.
12. Кого з героїв російсько-української війни ти знаєш? Підготуй про цю людину коротку презентацію. Придумай назву до неї. Використай фрагмент тексту однієї з історичних пісень, аби довести їхню актуальність.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-112

Народні пісні про боротьбу проти соціального й національного гніту

Бра́вий — який відзначається сміливістю, енергійністю, жвавістю.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Прочитай народні історичні пісні. Про кого в них ідеться?

ОЙ МОРОЗЕ, МОРОЗЕНКУ

Ой Морозе, Морозенку,
Ти славний козаче!
За тобою, Морозенку,
Вся Вкраїна плаче.

Ой не так же Україна,
Як рідная мати, —
Заплакала Морозиха,
Та стоячи біля хати.

«Не плач, не плач, Морозихо,
Не плач, не журися:
Ходім з нами, козаками,
Мед-вина напийся!»

«Ой щось мені, козаченьки,
Мед-вино не п'ється,
Бо вже син мій, Морозенко,
З ворогами б'ється».

Із-за гори, з-за крутої
Військо виступає,
Попереду Морозенко
Сивим конем **вигравас**.

То не грім в степу гуркоче, —
Хмара світ закрила:
То ж татар велика сила
Козаченьків обступила.

Бились зранку козаченьки
До ночі глухої:
Полягло чимало славних, —
Ворогів утрое.

Ні один козак не дався
Живим у неволю;
Полягли всі до одного
За Вкраїни волю.

Не вернувся й Морозенко,
Голова завзята,
Замучили молодого
Вороги прокляті.

Вони ж його не стріляли,
Упень не рубали
Тільки з його, молодого,
Живцем серце вирівали.

Поставили Морозенка
На Савур-могилу:
«Дивись тепер, Морозенку,
На свою Вкраїну!»

Вся ти **єси**, Україно,
Славою покрита,
Тяжким горем та сльозами,
Та кров'ю полита!

Доки над хрещеним миром
Світить сонце буде,
Сії пісні, сії думи
Не забудуть люди.

Вигра́ва́ти — *про коней* — грайливо бігти або тупцювати, підскакувати на місці.
Упе́нь — цілком, зовсім.
Єси́ — *тут*: є.

- Пригадай, які є роди літератури. Доведи, що пісня «Ой Морозе, Морозенку» належить до ліро-епосу.
- Виконай завдання в електронному додатку. Пригадай елементи композиції та установи відповідності.
- **У парі.** Складіть словесний портрет козака Морозенка за допомогою техніки «Снігова куля».
- Розглянь портрет Станіслава-Нестора Морозовицького, який став прототипом образу Морозенка — героя історичної пісні «Ой Морозе, Морозенку».
- Розтлумач значення слова *прототип*. Довідайся з книги Анатолія Малевича *«Морозенко. Історико-краєзнавчий нарис про корсунського полковника Нестора Морозенка, оспіваного в народних піснях, думах, легендах і переказах»*, ким насправді був народний герой Морозенко.

Портрет Н. Морозенка

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Наприкінці XV століття українські землі опинилися під владою Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Османської імперії, Московського царства, Угорщини та Молдови. Представники влади проводили різну політику щодо народів, які проживали на приєднаних землях. Так, на території, що увійшла до Великого князівства Литовського, загалом активно переймали руську культуру (право, мову, віру). Натомість польська влада поширювала польські звичаї, побут та культуру, освіту, мову та віру, щоб якомога більше населення покидало національну віру й культуру.

Ці дії викликали опір українського народу, і відчайдушні сміливці ставали його ватажками. Про них складали легенди, перекази, думи та пісні. Саме історичні пісні бережуть пам'ять про подвиги національних героїв. Історична пісня «Ой Морозе, Морозенку» підтверджує це. Про Морозенка відомо небагато. Учені вважають, що в пісні йдеться про Нестора Морозенка (він же Станіслав Мрозовицький

(Морозовицький) — військово-політичного діяча часів Хмельниччини. Походив із галицько-подільського шляхетського роду. Навчався в Краківському університеті (у Польщі). Був полковником реєстрового козацького війська, організатором бойових дій на Поділлі. Відзначився в битві під Пилявцями, керував кіннотою у війську Хмельницького під Збаражем, де 1649 року героїчно загинув у бою.

Пісня «Ой Морозе, Морозенку» дуже популярна в різних куточках України. Записано понад 40 варіантів цієї пісні. Славний козацький ватажок Морозенко став символом козака-патріота, який мужньо боронив рідний край від загарбників.

В електронному додатку послухай пісню у виконанні Юрія Яценка.

ЧИ НЕ ТОЙ ТО ХМІЛЬ

(Пісня про Богдана Хмельницького)

Чи не той то хміль,
Що коло тичин в'ється?
Ой той то Хмельницький,
Що з ляхами б'ється.
Чи не той то хміль,
Що по пиві грає?..
Ой той то Хмельницький,
Що ляхів рубає.
Чи не той то хміль,
Що у пиві кисне?
Ой той то Хмельницький,
Що ляшеньків тисне.
Гей, поїхав Хмельницький
К Золотому Броду, —
Гей, не один лях лежить
Головою в воду.
«Не пий, Хмельницький, дуже
Золотої Води, —
Їде ляхів сорок тисяч
Хорошої вроди».
«А я ляхів не боюся
І гадки не маю —
За собою великую
Потугу я знаю,
Іще й орду татарськую
За собой веду, —
А все тото, вражі ляхи.
На вашу біду».
Ой, втікали вражі ляхи —
Погубили шуби...
Гей, не один лях лежить,
Вищиривши зуби!
Становили собі ляхи
Дубовії хати, —
Ой прийдеться вже ляшенькам
В Польщу утікати.
Утікали вражі ляхи,
Деякії повки, —
Їли ляхів собаки
І сірії вовки.
Гей, там поле,
А на полі цвіти —
Не по однім ляшку
Заплакали діти.
Ген, там річка,
Через річку глиця —
Не по однім ляшку
Зосталась вдовиця...

Ля́хи — поляки.
Золота́ Вода — йдеться про місце битви: урочище Жовті Води.
Повк — полк (військо, військова одиниця).
Гли́ця — місток із колод.

- Розглянь хмару слів. Поміркуй, які риси вдачі допомогли Богданові Хмельницькому здолати ворогів.

- Які історичні події відтворено у пісні «*Чи не той то Хміль*»? Знайди історичні дані про події травня 1648 року, коли українські війська під проводом Б. Хмельницького здобули першу велику перемогу під Жовтими Водами. Порівняй реальні події з відтвореними в тексті пісні.
- Чому, на твою думку, у творі йдеться саме про хміль?
- За допомогою яких художніх засобів автор змалював розгром шляхтичів?
- У групі. Поміркуйте та складіть 5–6 запитань для дискусії на основі прочитаних текстів.
- Яку роль відіграють риторичні запитання у пісні?
- Скільки смислових частин ти можеш виділити у пісні «*Чи не той то Хміль*»? Прокоментуй інтонаційні особливості кожної. Чи впливає інтонація на сприйняття змісту?

ЦІКАВЕ

- В електронному додатку прочитай інформацію рубрики. Поміркуй, які риси характеру може символізувати образ хмелю.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. Які тематичні групи історичних пісень ти знаєш?
3. Назви особливості історичних пісень.
4. Чи можна вважати картину поразки ляхів справедливою карою? Чому? (За піснею *«Чи не той то Хміль?»*).
5. Поміркуй, завдяки чому певні українські історичні пісні збереглися донині? Що вирізняє їх із-поміж інших зразків усної народної творчості? Як можна зберегти такі твори для наступних поколінь?
6. **У парі.** Пригадайте відомі вам українські народні пісні. Доберіть на власний смак перелік найкращих народних пісень, які можна додати до окремого плейліста.
7. **У групах.** Знайдіть у словнику значення слова *спокута*. Складіть із ним 3–4 словосполучення та прокоментуйте їх. Чи були у вашому житті ситуації, коли вам доводилося відчувати провину? Як ви її спокутували? Розкажіть про це на бажання.
8. Послухай в електронному додатку сучасні пісні, пов'язані з історичними подіями. Визнач у них мотиви, що перегукуються з мотивами історичних пісень, які ти вивчив / вивчила на уроці?
9. Досліди інформацію з різних джерел про історичних осіб, які є прототипами образів усної народної творчості. Створи інтерактивний плакат на основі дослідження.
10. В електронному додатку зіграй у вікторину *«Так чи ні»* та у гру *«Упізнай історичну пісню»*.
11. Розглянь та порівняй зображення Богдана Хмельницького. Створи психологічний портрет гетьмана. За потреби скористайся хмарою слів.

Портрети Богдана Хмельницького з книги М. Кордуби «Богдан Хмельницький у Белзчині й Холмщині» та авторства Наталії Павлусенко

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-113

Пісні Марусі Чурай

Незрадли́вий — вірний, надійний, не здатний на зраду.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

В електронному додатку прочитай опис зовнішності Марусі Чурай і виконай завдання. За допомогою цифрових інструментів створи портрет поетеси.

Маруся Чурай. Джерело: Ukrlib

Про дівчину, чиї пісні залишаються популярними майже чотири століття, нам відомо зовсім мало. Легендарна Маруся Чурай залишається однією з найбільш загадкових постатей в українській літературі. Попри багатий творчий спадок, її біографія відома лише фрагментарно. Дослідники досі сперечаються, чи дівчина є історичною постаттю, чи вигаданою народною героїнею.

«Народилася Маруся Чурай у Полтаві приблизно 1625 року. Хата її батьків стояла на березі Ворскли, недалеко від Хрестовоздвиженського монастиря. Батько її, Гордій Чурай, був людиною хороброю і чесною. Якось він у сварці зарубав шаблею шляхтича і змушений був податися на Січ. Брав участь у повстанні проти польської шляхти і був за це страчений. Марусю і її матір шанували в Полтаві через славного батька, а також через Марусин дар складати й співати пісень», — так про співачку на основі тривалих досліджень розповідає науковець Григорій Клочек. Проте достовірні відомості про Марусю Чурай не збереглися. У XVII столітті в Полтаві трапилася масштабна пожежа, яка й знищила усі документи.

За переказами, Маруся щиро кохала козака Грицька Бобренка і чекала його з Визвольної війни. Проте парубок після повернення оженився на іншій, багатшій нареченій. З туги Маруся приготувала отруйне зілля: чи то для себе, чи то для Гриця-зрадника — але хлопець від трунку таки загинув. За вбивство козака суд виніс вирок стратити дівчину. Але в останню мить Богдан

Хмельницький скасував рішення полтавського суду нібито за звитягу батька Марусі — Гордія Чурая — в боях.

Ця легенда оселилася в серцях багатьох українських митців, які описали полтавську дівчину у своїх творах. Однойменний роман у віршах про Марусю Чурай створила відома українська письменниця Ліна Костенко. Григорій Бораковський написав драму «Маруся Чурай — українська піснетворка», поет Володимир Самійленко — драматичну поему «Чураївна». Ще одну драматичну поему «Дівчина з легенди» створила і Любов Забашта. Основний мотив пісні-балади «Ой не ходи, Грицю» також став основою повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала».

Відомій піснетворці приписують авторство приблизно 40 пісень. Зворушливі, часом тужливі, сповнені глибоких переживань, пісні Марусі Чурай часто передають її досвід. Серед найвідоміших композицій — «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні...», «Сидить голуб на березі», «Зелененький барвіночку», «На городі верба рясна», «Котилися вози з гори» та інші. У цих піснях використано художні засоби, характерні для фольклору. Це і змен-шено-пестливі слова (*козаченьки, доріженька, чарівниченька*), і сталі епітети (*рідна дитина, сира земля*), і повтори строф тощо. Через схожість із фольклорними текстами пісні Марусі Чурай здобули таку популярність серед українців свого часу й залишаються відомими донині.

Пам'ятник Марусі Чурай у Полтаві. Скульптори — Дмитро Коршунов та Валерій Голуб

Щоб ушанувати легендарну українку, у багатьох містах її іменем називають вулиці, а в 2006 році в Полтаві було встановлено пам'ятник Марусі Чурай (або ж пам'ятник Українській пісні).

Прочитай пісні Марусі Чурай. Які їхні спільні риси ти можеш назвати?

ЗАСВІТ ВСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ

Засвіт встали козаченьки
В похід з полуночі,
Заплакала Марусенька
Свої ясні очі.

Не плач, не плач, Марусенько,
Не плач, не журися
Та за свого миленького
Богу помолися.

Стоїть місяць над горою,
Та сонця немає,
Мати сина в доріженьку
Слізно проводжає.

— Прощай, милий мій синочку,
Та не забувайся,
За чотири неділеньки
Додому вертайся!

— Ой рад би я, матусенько,
Скоріше вернуться,
Та щось кінь мій вороненький
В воротях спіткнувся.

Ой Бог знає, коли вернусь,
У яку годину.
Прийми ж мою Марусеньку,
Як рідну дитину.

Прийми ж її, матусенько,
Бо все в Божій волі,
Бо хто знає, чи жив вернусь,
Чи ляжу у полі!

— Яка ж бо то, мій синочку,
Година настала,
Щоб чужая дитиночка
За рідную стала?

Засвіт встали козаченьки
В похід з полуночі,
Заплакала Марусенька
Свої ясні очі...

А Б В Заґсвіт — до світанку, перед сходом сонця.

- В електронному додатку переглянь відеокліп до пісні *«Засвіт встали козаченьки»* у виконанні NAVKA. Ознайомся з додатковою інформацією. Виконай завдання після перегляду кліпу.
- Чи є пісні Марусі Чурай актуальними? Обґрунтуй свою думку.
- Про що йдеться в розмові козака з матір'ю?
- Визнач основний мотив пісні. Чи можна назвати його оптимістичним? Чому?
- Які художні засоби використано в пісні? Знайди в тексті приклади епітетів, порівнянь, паралелізму.
- У групі. Створіть *«ланцюжок асоціацій»* на основі прочитаного / прослуханого тексту пісні.

ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ...

Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки — чарівниці.
Котра дівчина чари добре знала,
Вона ж того Гриця та й причарувала.
Інша дівчина чорнобривая,
Та чарівниченька справедливая,
У неділю рано зілля копала,
А у понеділок перепполоскала,

Як прийшов вівторок — зілля ізварила,
У середу рано Гриця отруїла.
А прийшов четвер — Гриць уже помер,
А прийшла п'ятниця — поховали Гриця.
У суботу рано мати дочку била:
— Ой нащо ж ти, доню, Гриця отруїла?
— Ой мамо, мамо, жаль ваги не має:
Нехай же Грицько двох не кохає!
Нехай він не буде ні тій, ні мені,
Нехай дістанеться сирій землі.
Оце тобі, Грицю, я так ізробила,
Що через тебе мене мати била!
Оце тобі, Грицю, за теє заплата —
З чотирьох дощок темная хата...

- Виразно прочитай текст пісні, прокоментуй особливості інтонації.
- Перекажи легенду, яка стала основою пісні. Що тебе в ній вразило найбільше?
- Чи справедливою була помста дівчини за зраду?
- Чи можна виправдати вчинок Марусі? А Гриця?
- Склади й запиши в зошит *паспорт* пісні.

«Паспорт» твору

1. Рід.
2. Жанр.
3. Тема (мотив).
4. Ідея.
5. Образ ліричного героя, його почуття й переживання, ставлення до події.
6. Головний герой (якщо є).
7. Художні засоби.

- Тобі вже відомо, що документальні відомості про життя Марусі Чурай були втрачені під час пожежі й не збереглися. Проте й сьогодні трапляються випадки, коли мистецькі твори опиняються під загрозою зникнення. Так, наприклад, сталося із будинком-музеєм Поліни Райко, української художниці, який був неповторним зразком наївного мистецтва. Після підриву Каховської ГЕС оселю мисткині було затоплено, внаслідок чого розписи на стінах, найімовірніше,

Світлина Анастасії Федченко. Джерело: omore.city

буде втрачено. Проте малюнки Поліни Райко в попередні роки встигли оцифрувати і в такий спосіб зберегти добірку її творів. Сьогодні українські бренди створюють колекції, натхнені роботами художниці.

- Для чого, на твою думку, потрібно оцифровувати книги? Дізнайся, в яких графічних форматах вони зазвичай зберігаються.

ЦІКАВЕ

- В електронному додатку прочитай інформацію рубрики та виконай завдання. Доповни відомості про постать Марусі Чурай.

- **Літературний диктант.** В електронному додатку дай відповіді на запитання.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Що в пісні *«Засвіт встали козаченьки»* означають рядки *«Та щось кінь мій вороненький в воротях спіткнувся»*? Чому козак цим переймається?
2. Чи виконала б мати прохання сина, якби він так і не повернувся? Чому?
3. На основі різних джерел вислови думку, чи є пісня *«Ой не ходи, Грицю...»* автобіографічною.
4. **У парі.** Поміркуйте, яку зраду не можна виправдати або пробачити. Складіть кілька тез та переконливих аргументів на підтвердження спільного рішення.
5. Які соціальні проблеми порушено в піснях Марусі Чурай? Прокоментуй.
6. Поміркуй, із якою метою могли вигадати постать Марусі. Яку функцію цей образ міг виконувати в XVII ст. або пізніше?
7. Як сьогодні називають людей, які створюють пісні? Завдяки чому їхні твори стають популярними?
8. З'ясуй, чи використовували інші письменники (окрім уже згаданих) мотив зради та помсти у творах. Склади порівняльну таблицю, вказавши відмінності у психологічних мотивах та діях персонажів: чи усі діяли так само рішуче, як, наприклад, Маруся?
9. Добери пісні сучасних виконавців та виконавиць, мотиви яких перегукуються із мотивами пісень Марусі Чурай (очікування сина / доньки / коханої людини з війни, нерозділене кохання, зрада та ін.). Які художні засоби використано в цих піснях?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-114

Героїчний епос. Українські народні думи

Акомпанеме́нт — музичний супровід.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Неповторним жанром народної творчості, який існує лише в українській літературі, є думи. Думи належать до наймолодших епічних жанрів. Наприклад, шумеро-аккадський «Епос про Гільгамеша», давньогрецькі епічні поеми «Іліада» та «Одіссея» виникли ще в I тисячолітті до нашої ери. А думи хоч і з'явилися у XV столітті, але походять від давньоруської традиції складання героїчних пісень.

Уперше про думу як жанр у своїй хроніці згадав польський історик Станіслав Сарницький, коли описував, зокрема, події битви проти волохів 1506 року, про яку українці склали саме таку пісню. У науковий обіг термін «думи» на позначення жанру українського фольклору в 1827 році ввів український історик Михайло Максимович.

Виникнення дум пов'язують із зародженням козацтва, саме тому в них часто оспівують подвиги козацьких ватажків, як-от Самійла Кішки, Івана Богуславця, козака Голоти, Богдана Хмельницького та інших. Переважно думи створювали після важливих історичних подій, тому їхня тематика різноманітна: думи про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників та про турецьку неволю (XIV–XV ст. — рання козацька доба), про героїчну боротьбу українського народу проти національного поневолення (XVI — поч. XVII ст. — доба Хмельниччини і Гетьманщини), соціально-побутові думи про родинні взаємини. У думах народ створив образи мужніх, благородних і сильних духом героїв, які заради своєї свободи готові йти на самопожертву. У них оспівують різні подвиги, визвольну боротьбу, ідею патріотизму, силу й волю народу.

Виконавцями народних дум є професійні співці — кобзарі та лірники, які ходили містами й селами, співали думи під акомпанемент своїх інструментів — кобзи, бандури чи ліри. Люди раділи приходу кобзарів, збиралися послухати їхніх пісень. Їх шанували в народі як носіїв ідей високої духовності та національних

самосвідомості й ідентичності. Сліпими вони мандрували Україною з хлопчиками-поводирями. Нерідко кобзарями ставали й козаки, які втратили в боях зір.

Народні співці виконували функцію новинарів, незалежних від влади. Постійно подорожуючи, саме вони знали останні новини і могли ними поділитися, попередити про можливий напад чужинців. Незрячі кобзарі були не жебраками, що випрошують милостиню, а професійними виконавцями, які грою на бандурі та співом заробляли собі на життя.

Найвідоміші українські кобзарі — виконавці дум — Остап Вересай, Михайло Кравченко, Іван Крюковський, Андрій Шут.

Думи мають таку будову: заспів (зачин, «заплачка»); основна розповідь; закінчення («славословіє»). Ці твори починаються поетичним заспівом, який кобзарі часто називають «заплачкою». Після заспіву йде власне дума (розгортання сюжету з усіма епічними елементами композиції і ліричними відступами). Завершується дума кінцівкою, яка називається «славословіє», бо у ній прославляються подвиги, відвага, дії героя, який переміг ворога або ж поліг за праведну справу.

Завдяки своїм особливостям думи стали чудовим пізнавальним і виховним матеріалом для формування уявлення про український народ як невіддільну складову світової спільноти.

- В електронному додатку попрацюй із зображеннями виконавців народних дум. Виконай завдання до них. Прочитай додатково статтю про співця народних дум Миколу Будника.
- Працюємо з інфографікою. В електронному додатку розглянь інфографіку та виконай завдання до неї.

Дума — це ліро-епічний віршований твір героїчного або соціально-побутового змісту, який виконують речитативом у супроводі кобзи, бандури чи ліри.

Речитатив — протяжне проказування, що подібне і до декламації, і до співу.

Думи схожі за тематикою на історичні пісні — в обох оспівується героїчна боротьба українського народу проти гнобителів. Проте дума має чимало особливостей, які дозволяють визначити її як жанр.

ХИТРИК

У чому полягають особливості дум?

- зображення важливих історичних подій та осіб;
- дотримання правдивості в оповіді, відповідність історичним фактам;
- своєрідна будова (заспів (зачин, «заплачка»); основна розповідь; закінчення («славословіє»);
- простий сюжет, у якому події розгортаються лінійно, у хронологічній послідовності;
- великий, порівняно з історичними піснями, обсяг;
- віршована форма, яка відрізняється довільними римами, неоднаковою кількістю складів у рядку, більш розповідним характером;
- особливі художні засоби (постійні епітети, повтори окремих рядків, пестливі слова, застаріла лексика, дієслівні рими);
- виконання речитативом під акомпанемент ліри чи кобзи.

- Уже понад сто років мистецтвом гри на бандурі займається Національна заслужена капела бандуристів України імені Георгія Майбороди, заснована ще в 1918 році в Києві. У капелі звучать не лише бандури. Є оркестрова група, грають цимбали, литаври, сопілка, кларнет, тромбон та інші інструменти. Мистецтво бандури розвивається, під акомпанемент інструмента виконують і сучасну музику, створюють рокгурти бандуристів.

Бандура. Фото — Радіо Свобода

- Переглянь один із виступів знаменитої капели в електронному додатку. Поділись враженнями з однокласником / однокласницею.
- Поміркуй та поясни вислів *«українська національна ідентичність»*. Чи усвідомлюєш ти належність до української нації як самобутньої спільноти?
- Що допомагає тобі почуватися українцем / українкою? Чи важливо для цього перебувати у своїй країні?

Перлиною українського народного епосу вважають думу **«Маруся Богуславка»**.

Народні перекази донесли більше інформації про Марусю Богуславку, ніж повідомляє дума. У них розповідається про реальну дівчину, дочку священника з Богуслава, яку приблизно у XVI столітті разом із її двома сестрами ординці забрали в ясир. Дуже

Пам'ятник Марусі Богуславці. Скульпторка — Марія Короткевич, архітектор — Вольдемар Богдановський

вродливу полонянку Марусю на невільничому ринку в Кафі придбали для вельможі — паші. Молода українка могла до кінця днів жити в розкоші й багатстві, але трагічне становище невільників із рідного краю не давало спокою її сумлінню, й Маруся, вибравши сприятливий момент, випустила на волю 700 козаків, за що була страчена.

Сьогодні для нас Маруся Богуславка втілює узагальнений образ полонянки, яка наділена глибоким патріотизмом і незламністю. Перебуваючи далеко від рідного краю, вона не втратила зв'язку зі своїм народом.

Історія сміливої жінки, яка любила рідний край усім серцем і дбала про своїх земляків, що потрапили в полон, стала джерелом для створення низки високохудожніх зразків літератури, музики, образотворчого мистецтва, балету: опери М. Лисенка «Маруся Богуславка», поеми П. Куліша «Маруся Богуславка», історичної драми Івана Нечуя-Левицького «Маруся Богуславка», роману Івана Багряного «Маруся Богуславка». У місті Богуславі на Київщині споруджено пам'ятник славетній землячці — Марусі Богуславці.

Прочитай думу *«Маруся Богуславка»*. Послухай в електронному додатку однойменний твір у виконанні Ярослава Криська. Чи однаковий настрій у цих мистецьких творах?

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

Що на Чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця кам'яная.
Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,
Бідних невільників.
То вони тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають.
То до їх дівка-**бранка**,
Маруся, попівна Богуславка,
Приходжає,
Словами промовляє:
«Гей, козаки,
Ви, бідниї невільники!

Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера?»
Що тоді бідні невільники зачували,
Дівку-бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах познавали,
Словами промовляли:
«Гей, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко!
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера?
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видаєм,
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера».
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачуває,
До козаків словами промовляє:
«Ой козаки,
Ви, бідниї невільники!
Що сьогодні у нашій землі християнській Великодняя субота,
А завтра святий празник, роковий день Великдень».
То тоді ті козаки теє зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:
«Та бодай ти, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день Великдень сказала!»
То тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачувала.
Словами промовляла:
«Ой козаки,
Ви, бідниї невільники!
Та не лайте мене, не проклинайте,
Бо як буде наш пан турецький до мечеті від'їжджати,
То буде мені, дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати;

То буду я до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невільників, на волю випускати».
То на святий празник, роковий день Великдень,
Став пан турецький до **мечеті** від'їжджати,
Став дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати.
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає, —
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невільників,
На волю випускає
І словами промовляє:
«Ой козаки,
Ви, бідниї невільники!
Кажу я вам, добре дбайте,
В **городи** християнські утікайте,
Тільки, прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
Моєму батьку й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає,
Ґрунтів, великих маєтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збирає,
Та нехай мене, дівки-бранки,
Марусі, попівни Богуславки,
З неволі не викупає,
Бо вже я потурчилась, побусурменилась
Для розкоші турецької,
Для лакомства нещасного!»
Ой визволи, Боже, нас всіх, бідних невільників,
З тяжкої неволі,
З віри бусурменської,
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, Боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невільників!

А Б

Мече́ть — мусульманський храм.
Бра́нка — полонянка.
Тепе́ра — тепер, зараз, сьогодні.
Зачува́ти — почути.
Річ — мова (по річах — за мовою).
Рокови́й — такий, що трапляється один раз на рік.
Го́род — місто.

- Доведи, що дума *«Маруся Богуславка»* — ліро-епічний твір.
- Знайди та зачитай зачин. Про що в ньому йдеться?
- Сформулюй тему й основну ідею думи.
- Чому, на твою думку, Маруся вирішила допомогти козакам? Що спонукало її до цього вчинку?
- **У парі.** Прочитайте думу за ролями. Поділіться враженнями про нові почуття, які виникли під час такого читання.

- Який епізод із твору зображено на картині М. Дерегуса «Маруся Богуславка»? Розглянь зображення, зверни увагу на деталі, доведи, що Маруся палко бажає допомогти землякам.
- Розглянь картину «Чорне море» І. Айвазовського. Що спільного між думою та зображеним на полотні? Опиши морську стихію на картині, врахуй при цьому її колірну гаму.

Маруся Богуславка. Картина Михайла Дерегуса

Чорне море. Картина Івана Айвазовського

- Ознайомся з інформацією про фільм *«Поводир»* та переглянь його на бажання.
- Переглянь на бажання мультфільм, знятий 1966 року на «Київській кіностудії науково-популярних фільмів» за мотивами думи «Маруся Богуславка».
- Чим, на твою думку, мультфільм відрізняється від кіно, а чим вони схожі? Чи є в тебе улюблені мультфільми?

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання за думою *«Маруся Богуславка»*.
2. Коли виникли думи? Що ти знаєш про цей період історії?
3. Хто такі кобзарі? Що тобі про них відомо?
4. Чим думи відрізняються від історичних пісень?
5. Знайди в думі *«Маруся Богуславка»* художні засоби, притаманні цьому жанру. Випиши їх.
6. Прокоментуй фрагмент вірша *«Чадра Марусі Богуславки»* відомої української поетеси Ліни Костенко:

   Чого я тут? Ще й, кажуть, Богу слава,
   що я жива, що в мене муж паша.
   А я — Маруся. Я — із Богуслава.
   У мене є непродана душа.

   Чи допомогли тобі ці рядки краще зрозуміти внутрішній світ Марусі? Що саме для тебе відкрилося в образі дівчини?
7. Як ти зрозумів / зрозуміла прохання дівчини не намагатися її викупити? Чому вона просила передати батькам саме ці слова?
8. Зачитай кінцівку думи. Чому її називають «славословієм»? Які художні прийоми в «славослов'ї» наближають його до молитви?
9. Прочитай думу речитативом. Чи помітив / помітила ти щось спільне між проказуванням і сучасними музичними жанрами? Вислови міркування.
10. **У парі.** Обговоріть дії Марусі в контексті життєвого досвіду. Доведіть, що вчинок дівчини є подвигом.
11. За першими літерами імені Марусі склади асоціативний образ героїні. Прокоментуй свої асоціації.
12. Запиши в зошит, які проблеми порушені у творі. Чи є вони актуальними?
13. Чи виконують сьогодні музиканти і музикантки функцію новинарів, якими були кобзарі?
14. Напиши есе про духовний зв'язок народу з його історичним минулим. Назву добери самостійно.
15. Створи відео- чи аудіозапис колективного або індивідуального виконання народної пісні для розміщення в соцмережі з метою привернення уваги до духовних скарбів нашої нації.
16. Напиши фанфік про подальшу долю Марусі або козаків-невольників.

ТЕМА 2.

БУТИ УКРАЇНЦЕМ / УКРАЇНКОЮ

Ти дізнаєшся про:

- події з історії середньовічної України;
- правила традиційного і сучасного листування;
- українських митців-емігрантів та їхню творчість

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-21

Раїса Іванченко. Оповідання «Ярославни»

Неминущий — який не зникає, не перестає існувати.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Переглянь відеоурок Всеукраїнської школи онлайн, пригадай історію правління Ярослава Мудрого.
- Склади «список справ» князя Ярослава, які стали передумовою найбільшого піднесення Русі-України.
- Прочитай оповідання *«Ярославни» Раїси Іванченко*.

Раїса Іванченко

ЯРОСЛАВНИ

Оповідання

Човни наближались до берега. Гребці **правували** повільніше. Інгварові ж не терпілось. Він пильно вдивлявся в той бік, де на крутому березі Дніпра-Славути купчились густо-зелені шапки незайманих лісів.

Над верховіттями, помітив ще здаля, здіймалися золоті бані храмів... Ніби шоломи небачених раніше могутніх руських богатирів. Він чув про них ще в своїй рідній землі. Чи не Ілля Муромець постав ото на горі на сторожі? Загородив **пращею** і списом дорогу недругам? А може, Минула Селянинович одягнув рицарські доспіхи і вийшов зустрічати їх — посланців далеких варягів?

Інгвар озирається: навколо буяє земний рай. Навіщо шукати ще його на тому світі? Тож і приходили сюди його прародичі з бойовими дружинами, щоб завоювати ці простори.

Багата земля родить відважних і сильних. Русичі відбили усіх, хто хотів зломити їх. Вони утвердили свою державу і силою меча, і силою розуму, і багатством. Скільки бачив усього, доки їхав до стольного **града** Києва!

На крутих берегах річок та озер, від самого Новгорода Великого, біліють палаци й церкви, височать муровані й дерев'яні вежі укріплених градів, городищ. На луках — всюди — густі череди худоби: коні, бики, вівці, дикі тури, корови...

Його рідний край не має таких просторів. Кам'янисті береги, холодні тяжкі хвилі розбиваються об валуни й скелі на бризки... Колючі вітри вистуджують землю, навіть в затишних долинах...

А тут — багатий і безконечно великий край. Недарма свейський король Олаф породичався з господарем цієї землі — віддав за князя Ярослава Володимировича свою доньку — Інгігерду. І недаремно тепер його володар, відважний вікінг королевич Гаральд, посилає сюди своїх гінців з такою делікатною справою... Горда князівна Єлизавета припала Гаральду до серця, ще коли він служив у дружині князя Ярослава. Сватався до неї Гаральд, старостів засилав — відмовляла йому князівна. Помандрував тоді Гаральд зі своїми воями до Італії й Сицилії. Слави шукати. А його, Інгвара, попросив знову їхати до князівського дому, сватати за нього Єлизавету. Делікатне доручення! Складне!

Інгвар замислився і не помітив, як їхні човни нарешті стукнули носом об піщаний берег.

Їх уже стрічали рибалки і княжі люди.

— Хто будете і звідки? — суворо супив сиві брови вусатий русич, ніби це не його послав сюди князь з шаною до варязьких гостей. Але звичай є звичаєм — його ламати не слід.

— Від землі варязької люди! — бадьоро відповідає **тлумач** зі свити Інгвара. Той Івор бував тут не раз і знав руські звичаї. Дотепний у нього тлумач! — Вітання князеві й князівні привезли і дарунки від королевича Гаральда!

— Кому дарунки? — лагіднішає княжий **гридь** й окидає зором навантажені вщерть човни.

— Князеві Ярославові і його доньці Єлизаветі! — весело вигукує Івор, гордовито оглядаючи княжих людей.

Інгвар киває головою: так, так... їм...

— Тоді з Богом! Гей, ви, люди! — гукає страж до своїх челядників. — А допоможіть-но далеким гостям вибратися з човнів і в князівський двір дарунки віднести: це вже від варягів!

— Хіба хтось іще просить собі в королеви найпрекраснішу вашу Ярославну? — тихо запитує Івор в гридя.

— Уже посли польські прибули сюди...

— Он як! — сплескує руками тлумач. — Невже ми запізнились?

— Честь нашій землі з усіх усюд іде, — гуде басовито й поважно голос гридя. — В усіх кінцях землі слава лине про нас, — веде свою мову далі й ховає посмішку у сивих вусах.

Великою вервечкою розтяглися слуги Інгварові і княжі челядники. Крутим Боричевим узвозом піднімались до князевих палаців

на горі. Хоч і не звикати їм долати нерівні й скелясті дороги, але тяжкі шкіряні мішки з дарунками стримували ходу.

Треба перепочити. Інгвар втягує на повні груди п'янке повітря, здивовано спиняється. Прямо перед ним, біля підніжжя горба, розтяглася низка білостінних хат-ліплянок. Вони утворюють вулицю, що ніби витікає з-поміж двох високих горбів і вливається в широкий гомінкий потік набережної, запрудженої більшими будівлями, кам'яницями й зі зрубів, торговими дворищами і церквами.

Інгвар здогадався: це Поділ. Той самий Поділ, про який він чував від своїх торгових людей.

Угорі, над головою, на тих високих горбах, починався княжий град. Звідти лунає мелодійний дзвін, що стелиться понад усім містом, над луками, рікою й зеленими заріччями.

Дзвонять на горі.

Інгвар підходить до тлумача:

— Іворе, нехай наші люди йдуть на княжий двір. А ми до храму. Там, певно, свято!

Пройшли через розчинені ворота. І перше, що впало у вічі, — білостінна багатоглава будова. Стрімко врізались в небо округлі бані мурованого храму, увінчаного вгорі золотим хрестом.

— То дітище князя Володимира — Десятинна церква, — пояснює Івор.

Він усе тут знає, цей Івор.

Переступають поріг — і потрапляють у прохолодно-мармурову врочистість. У храмі — повно людей, від їх дихання задушно й парко. Барвами веселки переливається мозаїка Богородиці, — блакитно-синя хустка і великі сумовито-карі очі Божої Матері дивляться на гостей стривожено: із чим прийшли люди? Ноги ковзають по дзеркальній поверхні підлоги з сірого й білого мармуру. Мармурові колони гінко піднесли на своїх плечах склепіння центральної бані. Там відлунюють кришталеві голоси хору хлопчиків. Ніби янголи співають у піднебессі.

Чув ще вдома Інгвар, князь Володимир після хрещення Русі у заможних і знатних русичів забирав дітей і віддавав до книжної науки. Відтоді тут були школи при церквах і монастирях. З бідніших вони готували простих священників і дяків. Боярських же дітей навчали за всіма правилами візантійської освіти і книжності. Недаремно київський княжий двір славився освіченими людьми — в усіх землях, при всіх дворах. Тож і прозвали тепер князя Ярослава Мудрим. Інгвар нетерпляче шепоче у вухо своєму тлумачеві:

— А що, Іворе, русичі швидко навчаються книжному письму?

— Швидко, господарю мій, — так само пошепки відмовляв Івор. — Вони здавна до тої науки вдатні. Бо ще до хрещення Русі були у них свої вчені люди і грамота своя — черти і ризі. Римським і грецьким письмом також писали свою слов'янську мову. Про це ще згадував чорноризець Храбр.

— Ти щось плутаєш, Іворе. Адже слов'янам письмена дали болгарські просвітителі Кирило і Мефодій. У русичів те ж письмо, що й у болгар.

— Це правда, мій добрий повелителю. Але освіта на Русі була й раніше. І великий Кирило, якого тепер усі слов'яни мають за святого, коли був у хозар в 860 літі народження Христа, бачив у Херсонесі Євангеліє і Псалтир, писані руськими письменами.

— А як гадаєш, Іворе, пощастить нам у нашій справі? Чи згодиться нарешті князівна Єлизавета покинути свій дім, і цей град пишний, і ці сади райські?

— Не знаю... Адже у нас немає ні таких палаців, ні храмів, ні книгозбірень. Он поряд — Софійський собор. Князь Ярослав його будує. Уже майже закінчений. Зараз багато писців переписують книги візантійські за наказом князя. Він хоче закласти бібліотеку при тому храмі, як при візантійському дворі. Ярославові дочки допомагають у тій справі.

— І Єлизавета?

— Напевне.

— Бідний Гаральд, адже він неписьменний! Щоправда, на всі землі прославив хоробрістю своє ім'я. Його подвиги знають в Італії й Сицилії. Він — майбутній король Норвегії. Невже князівна не покине отчий дім заради нього?

— Хтозна. Адже двічі князівна відмовила королевичу...

Де відбуваються події, описані в оповіданні? Назви героїв твору. З якої країни вони примандрували?

Їхній шепіт заважав людям — на них обурливо озираються...

Інгвар зітхнув. Так... Двічі горда красуня в золотій **гривні** відмовила великому вікінгу. Їй було мало його любові. Знала, що вона — дочка славного і мудрого князя, воліла мати своїм чоловіком не тільки відважного й сміливого воїна, а й з вишуканим розумом і освітою.

Бідний Гаральд!.. Він знайшов славу сміливця на чужих полях. Але не здобув серця київської князівни. Тепер вертав у північні краї. Шукатиме слави на туманних берегах Британії й Скандинавії. Ах, бідний Гаральд!.. З яким нетерпінням чекає він повернення

Інгвара! Сидить зараз у Новгороді зі своїми воями. Не наважився сам їхати до Києва — тож і послав свого бувалого товариша. Йому, Інгвару, будь-що потрібно поговорити з самою Єлизаветою. Він тоді розповість їй про гучні подвиги Гаральдові і про те, що він склав навіть пісню про Єлизавету.

Інгвар витягує шию, щоб розгледіти князів, що стоять обіч вівтаря, напружує зір, вдивляється в обличчя князівен, що стоять біля княгині. Де ж вона, кохана дівчина Гаральда?

Варязькі посли не встигли отямитись, як уся святкова процесія рушила з Десятинної на подвір'я. На чолі її князь Ярослав Мудрий, зі спокійними, лагідними очима, з пишною, довгою, уже сивіючою бородою. Поряд з ним розповніла кругловида княгиня Ірина, та, яку Інгвар пам'ятав ще свейською королівною Інгігердою.

Слідом м'яко ступають в розшитих золотистими узорами чедигах їхні сини й дочки. В білих заморських атласах, оздоблених сріблястою заполоччю, в дорогих хутряних накидках. На грудях у князівен — важкі золоті **гривни**; на високих шапках молодих княжичів — соболі й куниці; довгі сорочки з широкими рукавами внизу також розшиті узорами. Так уже віддавна велося в землі Руській — чи ти князь, чи смерд, а одяг був розшитий узорами квітів, трав і звірів. Вірили пращури, що ті символи допомагали їм у житті.

Тісним кільцем оточили бояри і дружинники княжу сім'ю, як тільки вона вийшла з Десятинної. Всі прямують до святої Софії. Натовп оточує врочисту процесію — смерди, пастухи, здателі-будівничі, пічники, кожум'яки, гончарі, рибарі. Чорний люд київський несміло здіймає очі, втягує голови в плечі й поспішливо хреститься. Мабуть, і справді Бог возлюбив багатих за їхні діла, а їм, простолюдинам, уготовив за якісь гріхи довічну бідність і тяжку працю!..

— Помилуй нас, Господи!..

У Софійському храмі ще пахне глиною й свіжою фарбою. Подекуди стіни ще не прикрашені розписами. Але пишний вівтар сліпить очі золотом.

З-під високого склепіння центральної бані насторожено й суворо дивляться на молільників блискучі, мінливі, немов живі, очі Богоматері. У вишині іскриться блакитно-білий одяг Христа, що, здавалося, тільки-но зійшов з небесного трону й повис у бездонній сині неба...

Падають ниць смерди й простолюдини. Хилять голови бояри і дружинники. Схиляють свої високі шапки і заморські гості. Лише князь сміливо дивиться Богові ув очі. Бо він — великий князь Київської Русі, обранець Бога на землі. І тому цей храм і ці диво-

фрески, яких немає ніде в навколишніх землях, задумав і збудував він, Ярослав Мудрий.

І це йому, повелителю землі Руської, співає хор ангелів і виголошує з **амвона** своє слово проповідник.

- Кого називають творцями слов'янської абетки? Що тобі відомо про цих історичних осіб?

— Чуєте? Проповідник говорить про цей собор. Каже, що Софія — церква дивна і славна всім окружним сторонам і такої другої не знайдеться в усім північнім краю — від сходу до заходу! — знову схиляється тлумач до вуха свого властелина.

— А що, і не знайдеться! — захоплено посміхається варязький посол. — І таких чарівних князівен теж нам не знайти. Котра з них Єлизавета? — очима вказує Інгвар до княжої сім'ї.

— Ото біля княгині, вища, — то Анна. Вона ще не засватана. А за нею — наша... Ота, що коса — як корона... А третя — Анастасія. До неї угорський король сватів прислав! — Івор знав достеменно всі таємниці княжого дому.

Принишкли гості. А в храмі лунає осанна Богові за його велику милість до Русі.

Князь Ярослав гордо оглядає народ. Із задумою позирає на своїх синів, що стоять за ним: чи ж будуть вони достойними продовжувачами його справи? Знав добре: княжичі уміють тримати в руках мечі. Але ж мечі ті можна повернути і проти себе! Чи зрозуміють вони, що не лише силою зброї можна зміцнювати й примножувати багатства своєї держави? Але й миром, науками, книгами, бо в них вища мудрість і вища сила народу.

Бо якби не так, то не тягнулись би сусідні володарі до Русі. А каравани купців? Скільки зараз їх на торгових дворищах Подолу! З Ренесбурга, Праги, Кракова, Любека, Старграда, Сігтуни, з Візантії, від арабів...

Що купці — вони завжди перетинають дороги Русі. А от сусідні володарі — королі і князі — горнуться до нього і шукають дружби з ним, великим князем руським. Приїхали посли від франків, угрів, ляхів, а то вже, кажуть, двоє нових зайшло — то від варягів.

Знає князь: не тільки дарунки й свою повагу привезли вони сюди. Ні! Дочкам його судилося стати королевами. Що ж, велика честь його княжому дому. Знатні родичі. Адже він не тільки батько, але й господар великої Руської держави, — отож мусить думати про спокій і славу її. Для того й одружив свого улюбленця сина Всеволода з візантійською царівною, донькою імператора

Костянтина. Мономаха. Другого сина — Ізяслава, ось він, зліва, — одружив із сестрою польського князя Казимира Відновителя. А за Казимира віддав свою сестру Добронегу.

На очах у князя сльози. Сльози й на очах у князівен. Вони пишаються батьковим домом, родичами, тією честю, що йде до них звідусіль. Вони упоєно слухають дивний спів, що дзвенить під склепінням храму, вдивляються в ці сяючі розписи, в сумні очі Божої Матері і владні очі Богового Сина. Лише княгиня Ірина — зовні сувора й спокійна. Може, від того, що в її тілі тече холодна кров суворих свеїв, а може, тому, що вона уміє приховати свої сльози...

Та Інгвар мало дослухався до проповідника. Він зрозумів, як важливо для їхньої країни закріпити дружбу з Руссю... Справа Гаральда — справа їхньої будучини. Золотокоса дівчина з золотою гривною на грудях — це чарівна, добра фея, яка мусить принести їхньому краю спокій і мир. Адже коли маєш за плечима могутнього сусіда — хто наважиться тебе образити?

І вже уявляв Інгвар, як оповідає Єлизаветі сагу про далеку, сувору, але добру свою землю... Як він розповість їй і про нові подвиги Гаральда, а потім — про його пісню...

- Чому Єлизавета відмовила Гаральду? Якого чоловіка вона хотіла обрати для себе?

О, бідний Гаральд! Нерозділене кохання зробило його відважним вікінгом і поетом. Пісня Гаральда... То стогін серця... Якщо у князівни Єлизавети б'ється живе серце в грудях, а не камінь, воно відгукнеться на той поклик... Бо ж чи є в людини така сила, що може вистояти проти вогню великого і самовідданого кохання? Воно билося в тій Гаральдовій пісні:

Ми, браття, літали по хвилях й морях,
Від рідного краю літали далеко!
На суші й на морі ми бились жорстоко,
І води, і тверді підкорені нам!
О други! Як серце в сміливців кипіло,
Коли кораблями, зімкнувши ряди,
Кормою залізно розрізавши хвилю,
Гаральд налізав на простори землі!
Тільки дівa руська в золотій гривні
Гордує мною...

Інгвар тепер пильно вглядається в розумні очі Єлизавети. В них неспокійно мерехтіли відблиски свічок. Інгвар ловив стрімкі рухи її тонкої руки, нетерпляче пристукування чобітком. Ні-ні, гаряче серце

ганяє кров по тілу князівни! Воно не може не відгукнутися на палке кохання. О, тоді це буде найбільша перемога відважного вікінга!..

Місія Інгвара завершилась успіхом. Влітку 1045 року Єлизавета виїхала до Норвегії. До суворих скелястих берегів, що омивали хвилі холодного моря. Далекий шлях не лякав її: князівна знала, що чекає на неї теплий прийом людей, палка любов Гаральда і корона королеви.

Доля судила їй через двадцять років овдовіти — Гаральд Суворий загинув у війні з Англією в 1066 році. Єлизавета Ярославна стала дружиною короля Данії Свена Естрідсена...

Ніколи раніше кияни не бачили подібних видовиськ, як того весняного дня. Гриміла й двиготіла од веселощів княжа гора. Рікою лилися вино й меди, не згасали вогнища, де смажились баранці й телята. Не змовкали музики.

Князівна Анна покидала отчий дім і виїздила до нареченого. Уже були готові вози з багатими скринями — золото, срібло, персидські килими, грецькі шовки, хутрові кожухи і Аннине вишивання — червоно-чорним і сонячно-зеленим. То на згадку про теплу й привітну батьківську землю бере Анна. То барви рідного краю.

Стоїть Анна, зіпершись на одвірок. Окидає посмутнілими очима далекі луки задніпровські. Чи є там, на далекій Сені, отакі зелені й квітучі кручі? Чи ж так само плеще хвиля об берег піщаний? Чи ж співають таких ніжних веснянок?

Ніби вгадують думки князівни дівчата-подолянки. Ведуть хоровод, пісня тягнеться за піснею:

Кривого танцю йдемо,
Кінця му не знайдемо,
То в гору, то в долину,
То в ружу, то в калину.
А ми кривому танцю
Не виведемо кінця,
Бо його треба вести,
Як віночок плести...

Уже не сплете свого вінка Анна, не кине на гойдливі хвилі Дніпра — судженого визначила їй доля. Що чекає її там, за глухими лісами, серед невідомих людей? Кому поскаржиться? Кому повідає тугу свою?

Метнулася до гридниці — гості п'ють, грають дудники, висвистують сопелі, дзвенять бубни, викаблучуються скоморохи. Святі отці заборонили ці давні руські веселощі, але люди не забували їх. Церковні обряди не витіснили цих «бісівських» чуд.

Це «ідолослуженіє», як записав один ревнивий хрестолюбець, а не шлюб — «пляска, гульба, пісні міські, сопілки, бубни і вся жертва ідольська, бо моляться вогневі під овином Мокоші, Симу-Реглі, Перуну, Волосові, скотарському Богові, Хорсові, Родові, Рожаницям і всім проклятим Богам їхнім...». Анна посміхається: хай пишуть чорноризці своє. А люди нехай моляться усім богам, яким вони вірують і яких шанують.

Князівна нишком витерла долонею сльозину з щоки, підбігла до різьбленої полиці, зняла книжку в золотому, плетеному окладі. Візьме з собою це Євангеліє і візьме ще багато книжок. Адже це вона захотіла переписати для себе ці книжки, і їх переписав кращий писець. А майстер-чудотворець виготовив ці дивні узори окладу із золота... Вона читатиме там ці книжки, і їй буде здаватися, що вона вдома. Анна научить і дітей своїх читати книги і любити їх...

Гуде княжий двір веселощами. Та Анна тікає від гамору, біжить на поляну, де дівчата співають їй своїх прощальних пісень.

Уже розпалили вогнище, і подолянки схилили голови під іскрами, вклоняються богові Сварожичу, кидають в полум'я коровай і зарізаних курей. Моляться і Сварогові, і Перунові, і Родові, і Рожаницям, аби помогли Анні вистояти життєві бурі й грози, аби дали багатство й силу, череди худоби й багато дітей...

Єпископ Готьє Савояр задоволено поглядав на своїх сподвижників, з якими він нарешті завершив так блискуче свою державну місію.

Що ж, недаремно вони пробули тут від самої зими. Нарешті умовили князя Ярослава поріднитись з королівським домом Капетінгів. Чи ж оцінить належно король Генріх і їхній подвиг? Адже це було не так просто — умовити Ярослава погодитись на шлюб своєї другої доньки Анни з уже немолодим французьким королем. Та й те сказати — князь, певно, добре знає про стан справ їхнього Генріха, хоча вони, присягаються Богом, ані словечком не обмовились про його скруту.

- Що вирішила взяти з собою Анна під час переїзду в іншу країну? Чому вона зробила такий вибір?

Єпископ Готьє сумно зітхнув. Він, представник міста Мо, і його люди не від доброго життя так піклуються про цей шлюб. Хіба цей плюгавий, перестаркуватий жонолюбець Генріх їм потрібен? Далебі, ні. Вони бажають добра своїй державі, яку розвалили всевладні васали. Нема тепер єдиної країни — вся вона поділена на маленькі володіння, де владарюють графи і герцоги, де розбійничають їхні дружини. О, ці васали пожирають країну розбоєм!..

Король... Який же це король? Він не може виїхати з території свого дому без величезної збройної охорони! Бо на нього тут же нападуть із цих замків, як з осиних гнізд, розбишаки герцоги, пограбують, а то ще й голову знесуть...

Це не те, що тут, на Русі. Тут влада князя священна. Тут його силу підпирають і військо, і бояри, і церква. Недаремно князь так щедро будує храми. Ось цей красень — Софійський собор... Він, єпископ Готьє, не відмовився б правити церковну службу в такому соборі... А який хор!

Сьогодні вони знову йдуть до Софії. Князь хоче на прощання влаштувати їм врочисту церемонію. Кажуть, що викликав із свого княжого села Берестова отця Іларіона. Того самого, що недавно виголосив на честь князя в церкві святого Благовіщення своє знамените «Слово про закон і благодать»... М-да!.. Цікаво, що ж це за «Слово...», що про нього слава за межами Русі рознеслася.

Французькі посли, що прибули до київського двору навесні 1049 року, з нетерпінням оглядали натовп у соборі. Князь Ярослав не поспішав з'являтися на врочисту службу. Чи затримувався у справах, а чи змушував відчути свою вищість довгим очікуванням.

Чаділи лампади. Мерехтіло золото багатого іконостаса і чудотворних мозаїк святої Софії. Єпископ Готьє побожно склав руки на грудях — як добре кінчається їхня подорож! Звів очі догори — і раптом... Серце його спинилося! Він раптом зустрівся — очі в очі — з Богоматір'ю. Насторожено, суворо вона ніби запитувала його: чи ж добре діло зробив, єпископе? Так, так, він присягається усіма святими, що кращого в житті не робив для своєї вітчизни, адже союз його короля з могутньою Руссю надасть сили і ваги його королівству! Французькі міста, ремісничий лад, купецтво, дрібніші васали мріють про те, аби зміцнилася влада короля, адже свавілля великих герцогів і графів розорює в першу чергу їх!..

«А доля Анни тебе не тривожить, єпископе?» — доскіпується Божа Матір.

«Доля Анни!.. О!.. Це правда, Матір Божа, доля її буде нелегкою в нашому маленькому королівстві і з таким чоловіком... Але французькі королеви зате можуть обрати для свого серця іншого... Таємно, звичайно!.. І це не буде гріхом, бо всі ж розуміють...»

— Ідуть!.. Ідуть!... — зашерхотіло навкруг.

Готьє злякано озирнувся: до них врочисто наближалась процесія на чолі з князем. Біля вівтаря їх зустрічав молодий, високий, огрядний священник. Світло-сині очі під крутими надбрів'ями, над високим чолом в'юнке русяве волосся. Це отець Іларіон.

Готьє ближче присувається до тлумача — він конче хоче знати, про що говоритиме у своєму «Слові...» знаменитий Іларіон. Так, так... Славить рід увесь князівський — Володимира Хрестителя, Ярослава Мудрого, якого називають в християнстві Георгій, його дружину Інгігерду — Ірину, синів і дочок Ярославових, які продовжать їхній рід. Іларіон у своїй проповіді славить князя і його справи, звертаючись до померлого батька його — Володимира:

Встань, о чесна главо, з гробу твого встань, прожени сон!
Ти ж бо не вмер, а спиш до спільного для всіх пробудження...
Встань, глянь на дитя своє, Георгія...
Глянь на улюбленця свого...
Глянь на внуків твоїх і правнуків,
Яко живуть,
Яко хранимі суть Господом.
Яко благовір'я держать — по завіту твоєму.
Глянь на град, величністю сяючий,
Глянь на церкви квітучі,
Глянь на християнство ростуще,
Глянь на град, іконами святих освітлений.

Рокоче оксамитовий бас отця Іларіона. Здригаються і відлунюють стіни, мерехтить золото й срібло вівтаря, ніби прагне увібрати в себе й заховати для нащадків цю гордість і цю величаву осанну, що живим птахом б'ється в кожному слові проповіді.

Та отець Іларіон точно нічого не помічав. Ніби звертав до прийдешніх поколінь своє величне «Слово про закон і благодать». Воно й справді дійшло до них, пройняте гордістю за діяння великі на Руській землі.

Проте єпископу було не просто втямити, що говорив священник і чому так впевнено дивиться на похилені голови князь Ярослав. Готьє щоразу звертається до свого тлумача. Той пояснює:

— Проповідник — надто мистецький оратор. Його стиль надто піднесений і пишний, я теж не в усьому достойний пізнати його. Він славить добу великого Ярослава і його діяння. У проповідника піднесений настрій сьогодні. Бо князь Ярослав задумав його поставити митрополитом на Русі. Князь Ярослав не хоче мати тепер у себе грецьких митрополитів.

— Чому не хоче?

— Князь хоче мати в церковних справах незалежність од Візантії. Отож проповідник і дає зрозуміти усім, що добрі справи Володимира Святославича і його сина — це особлива милість Бога до їхньої землі і він освячує усі їхні діяння!

«І справді, мудрий князь, — думає про себе Готьє, — адже у них папа римський втручається навіть у сімейні справи королів».

А тим часом отець Іларіон пишномовно і гордо виголошує:
Похвалимо ж і ми, по силі нашій,
Малими похвалами нашого учителя і наставника,
Що створив велике і гідне подиву,
Великого **кагана** *нашої землі Володимира,*
Внука старого Ігоря, а сина славного Святослава,
Який в роки свого владарювання
Мужністю і хоробрістю уславився в багатьох країнах,
А перемоги й сила якого і тепер згадуються і прославляються.
Бо не в безсилій і не в невідомій землі владарював,
А в землі Руській, про яку знають і чують в усіх кінцях землі.

- Кому шлюб Анни та Генріха був більш вигідним — Русі чи Франції?

...Сірими журавлиними ключами спливали роки. Сумовито хлюпала хвиля холодної Сени. Нагадувала про бистроплинний шумливий Славутич і про зелені прибережні кручі, на яких п'ялися до неба стрімкі бані храмів. Не було для Анни вороття на ту землю. 4 серпня 1049 року вона вінчалася з французьким королем Генріхом I у Ромейському храмі.

Того дня Анна подарувала єпископу цього храму своє Євангеліє. Воно було переписане глаголицею — давнішнім руським письмом. І донині зберігається там цей унікальний витвір давньоруської писемності...

Ні, Анна не мала сили вернутись на рідну землю. Але мала Анна-Агнія владу — вона могла сюди, на галльську землю, перенести куточок тієї рідної краси. І королева Франції будує кілька церков, подібних до київських. Фрески і мозаїки їх нагадували київські. Одна з тих будов, споруджена в 1060 році в місті Санлісі, дожила до наших днів.

Через одинадцять років Анна овдовіла. Придворна знать оголосила її регенткою малолітнього спадкоємця трону Філіппа I. Анна-Агнія стала фактичною правителькою країни: утверджувала державні закони, підписувала — теж кирилицею — найважливіші державні акти. Кирилицею ж пороблені й написи на стіні санліської церкви Вінсана...

То Аннина туга за рідним краєм вписала світлий спогад у муровані стіни храму. То дочка Ярослава Мудрого залишила слід високої освіченості і культури, що жила в її роді...

Життя Анни Ярославни було нелегким. Французькі хроніки пов'язують її ім'я з іменем графа Рауля III Крепі-і-Валуа. Після

Амво́н — підвищення в церкві перед так званими царськими вратами, з якого виголошують проповіді.
Град — місто.
Гри́вна — металева прикраса у вигляді обруча, яку носили на шиї.
Гридь — нижча верства княжої дружини.
Кага́н — князь.
Правува́ти — прямувати куди-небудь.
Пра́ща — зброя для метання каміння, металевих куль тощо.
Тлума́ч — перекладач.

смерті Генріха I Анна офіційно вийшла заміж за нього, хоч папа Микола II заборонив цей шлюб. У 1075 році вона востаннє підписала разом із сином державний документ...

Століття прошуміли над землею. Засипали забуттям стежки, якими колись ходили володарі людських доль і бідняки. Бо всі люди підвладні часові. Вітри й дощі, війни й лихоліття безжально поруйнували палаци й храми. Неспинна тлінь перетворила на порох давні письмена, поховала в невідомість доблесні подвиги, відвагу й хоробрість. Лише сліди людської мудрості, щедрості душі — нетлінні; як і незгасна пам'ять про творців духовних скарбів...

У прохолодних сутінках Київської Софії в біломармуровій гробниці під важким, багаторізьбленим віком покоїться прах князя Ярослава Мудрого. Він звеличував землю силою свого розуму і духовного поступу.

У далекому французькому місті Вільєрі, на старому закинутому кладовищі, серед сухих бур'янів знаходиться загадкова могила із зображенням на кам'яній плиті жінки в короні. Латинський напис повідомляє, що там упокоїлась Агнес. Легенди доповнюють це надто скупе повідомлення: то могила достопам'ятної дочки Ярослава Мудрого — Анни, королеви Франції. Вона принесла на галльську землю книжки, любов до науки, вона будувала прекрасні храми й палаци... Вона допомагала своєму чоловікові — королю Франції — зміцнювати свою владу в боротьбі з васалами...

У літописах угорських розповідається ще про одну дочку князя Ярослава — про Анастасію-Асмунду. Вона принесла з собою на береги Дунаю не лише любов до свого чоловіка — короля Андрія I, але й любов до науки і знань...

У мелодійних сагах норвезької землі збереглася пам'ять про горду русокосу дівчину в золотій гривні, яка зробила норвезького короля Гаральда Сміливого поетом, а на сувору землю північної країни принесла спокій, добро і мудрість книжну...

Справді-бо, найбільше багатство людей — їхній духовний скарб...

- Події якої історичної доби лягли в основу написання оповідання *«Ярославни»*?
- Які історичні особи, місця та документи згадані у творі?
- Як думаєш, із якою метою письменниця починає твір описом краси руських земель? Про що це свідчить?
- Які події оповідання є реальними, а які — вигаданими? Доведи свої міркування.
- Виконай завдання **«Працюємо з текстом»** в електронному додатку.
- Переглянь відео про Кирила та Мефодія. Випиши основні факти їхнього життя.

- Свого часу князівни Ярославни, ставши на чолі європейських країн, прославили Київську Державу. І традиція ця зберігалася впродовж століть. Українці за кордоном, попри відстань, не забувають свого коріння і Батьківщини. Як-от, наприклад, співачка Квітка Цісик, яка народилася й виросла в США, проте в записі саме її голосом ми слухаємо народні пісні. Чи оперна діва Соломія Крушельницька, яка багато років прожила в Італії, але після концертів часто для гостей співала українських народних пісень. Чи американка українського походження Гайдемарі Марта Стефанишин-Пайпер, яка стала третьою українкою в космосі. Із собою в космос вона брала прапор України та емблему Пласту («лілейку»).

Гайдемарі Стефанишин-Пайпер готується до виходу у відкритий космос, місія STS-115, вересень 2006 року. Джерело: cdn.dvidshub.net

- Підготуй розповідь про відомих тобі українців, які за кордоном прославили чи прославляють нашу державу.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Раїса Іванченко

Раїса Іванченко (1934)

Історія — це Великий Учитель, а якщо її не подавати людям, то вони будуть повторювати свої помилки із покоління в покоління.

- Прокоментуй слова письменниці — авторки оповідання «Ярославни».

Раїса Іванченко — українська історикиня, письменниця, публіцистка, лавреатка Шевченківської премії.

Зростала й навчалася Раїса Іванченко на козацькій землі: спочатку на Запоріжжі, у Гуляйполі, а потім на Чернігівщині, у Новгород-Сіверському, звідки походив її батько (учитель української мови та літератури, до речі). Зрештою, усе: дідові розповіді про козацтво, родовід, середовище — сприяло тому, щоб вона обрала собі фах історикині, вступивши до Київського державного університету. На роки навчання припадають і перші спроби пера авторки та кроки у сферу журналістики. Раїса Іванченко була завідувачкою відділу в редакції газети «Молодь України», а потім працювала на Українському радіо.

У 1996 році Раїса Іванченко стала лауреаткою Національної премії України імені Тараса Шевченка за тетралогію про Київську Русь, у якій відтворила образи відомих тогочасних діячів. Утім, жага вивчати історію українського народу не випадкова, адже родину її діда — Михайла Іванченка — називали Самійленками, оскільки, за його ж словами, вони є нащадками відомого гетьмана Самійла Кішки.

Наукова кар'єра письменниці розпочалася з навчання в аспірантурі, захисту дисертації на здобуття ступеня кандидата історичних наук у 1967 році й продовжувалася на різних посадах у закладах вищої освіти: від асистентки й старшої викладачки до професорки й завідувачки кафедри. Її науковий доробок становлять уже понад 100 праць з історії України! Окрім того, вона є авторкою кількох циклів радіопередач — «Історія без міфів» та «З історії української державності», брала участь у створенні документальних фільмів («Титан», «Драгоманов», «Історія Чорноморського флоту» та ін.).

Величезний багаж знань, занурення в історичні події, професійне оперування фактами сприяли художній творчості Раїси Іванченко, а вміння поєднати це все із соціально-психологічним описом епохи, з розкриттям справжніх мотивів учинків персонажів, із власними міркуваннями про роль видатних особистостей у житті нації та про морально-етичні проблеми суспільства — ось те, що приваблює читача, змушує його думати про минуле й аналізувати його.

Важливо також те, що письменниця не зупиняється на внутрішніх історичних явищах, а вписує їх у європейський і світовий політичний контекст. Так, наприклад, у творі «Ярославни» розкрито значення родинних зв'язків Ярослава Мудрого і його доньок із французьким, угорським та норвезьким королями. Виховання й освіченість князівен стали опорою для розвитку європейської культури, для утвердження влади. Ці й подібні факти актуальні як ніколи, бо нагадують, ким були і є українці, пробуджують національну пам'ять, руйнують комплекс меншовартості й укотре доводять, що знання про минуле необхідні для уникнення помилок у майбутньому.

У групі. На основі відомої інформації складіть ментальну карту життєпису авторки, доповніть її власними висновками про особливості стилю письменниці.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. У чому своє основне призначення володаря Русі-України вбачав Ярослав Мудрий?
3. Ким судилося стати його донькам — Єлизаветі, Анні та Анастасії? Перекажи фрагменти тексту, де про це йдеться.
4. Яку роль відіграла освіта й виховання князівен?
5. **У парі.** Поміркуйте про те, яке значення має освіченість людини сьогодні. Складіть перелік можливостей для тих, хто має освіту.
6. Чому про *«Слово про закон і благодать»* Іларіона слава аж *«за межами Русі рознеслася»*?
7. Прочитай рядки проповіді Іларіона. Який композиційний елемент думи він нагадує? Чому?
8. Яку роль для держави відігравало будівництво храмів, зокрема Софійського собору? Чому сьогодні культура є важливою для розвитку країни?
9. Що таке, на твою думку, історична пам'ять? У чому вона полягає для тебе і твоєї нації?
10. Знайди інформацію про те, як живуть сьогодні українці в одній із країн, правительками яких були українські князівни, — Угорщині, Франції, Норвегії та Данії. Досліди, в якій із держав є національні традиції, схожі з українськими. Створи презентацію з елементами відео чи аудіо.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-122

Ганна Черінь «Листування»

Книгозбірня — місце, де зберігаються книги; бібліотека.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- В електронному додатку дай відповіді на запитання.
- Пригадай відомості про епістолярний стиль, скориставшись хмарою слів. Чи листуються люди сьогодні? У яких сферах життєдіяльності людини залишилася необхідність писати листи?

Листування — діалогічний жанр, яким послуговуються для підтримання ділових або приватних стосунків.
Листуватися — обмінюватися листами, писати одне одному листи.
Лист (*грец. epistole — лист, звістки епістолярний*) — писаний текст, призначений для спілкування на відстані, а також відповідна поштова кореспонденція.

Сьогодні ми також передаємо інформацію за допомогою текстових повідомлень. Проте якщо раніше для цього потрібно було відправити паперового листа, сьогодні в особистому й професійному спілкуванні ми послуговуємося зокрема електронною поштою. Електронні листи також мають свої особливості й структуру.

ХИТРИК

Як написати електронного листа?

Електронний лист містить *заголовок (тобто тему), тіло листа й підпис.*

ЗАГОЛОВОК (ТЕМА) Тут потрібно чітко і стисло описати тему листа, суть звернення до людини. Якщо заголовок буде недостатньо інформативним, адресат видалить таке повідомлення не читаючи.

ТІЛО Тіло листа містить текст самого повідомлення і є аналогом паперового. Тож електронний лист так само потрібно почати із *привітання*, вживати ввічливі форми звертання, ненав'язливо поцікавитися справами адресата.

Лист потрібно писати *грамотно*. Готове повідомлення перевірити на зв'язність викладу, відповідність мовним нормам, виправити одруківки, якщо вони є, чи вставити пропущені літери.

ПІДПИС У кінці листа потрібно додати підпис — вказати ваше повне ім'я та прізвище, щоб адресат / адресатка знав / знала, від кого цей лист і як звертатися до вас у відповіді.

Ще однією особливістю електронного листування є **обмежений обсяг листа**. Вважається некоректним відправляти надто довгі й «важкі» електронні повідомлення.

Окрім грамотного створення листів, їх потрібно й отримувати грамотно. Не варто довіряти всім листам, які приходять на пошту. Важливо вміти відрізняти фішингові листи від справжніх. **Фішинг** — це спроба обманом отримати особисту інформацію користувачів в інтернеті. Зазвичай це підроблені електронні листи, оголошення або сайти.

Якщо надійшов підозрілий лист, **потрібно:**

- переконатися, що електронна адреса й ім'я відправника збігаються;
- перевірити, чи правильно написано назву компанії, яка надіслала лист;
- перш ніж натиснути на посилання, навести на нього курсор (URL-адреса має відповідати опису);
- не завантажувати файли, що мають невідоме вам або потенційно небезпечне розширення.

Обов'язково потрібно перевіряти електронну адресу. «**https**» — безпечний протокол передачі даних. Отримуючи електронний лист із запитом на доступ до особистої інформації, будьте обережними: не натискайте на посилання та не надавайте особистих даних, доки не будете впевнені, що лист справжній.

Джерело: офіційний вебпортал Департаменту соціальної та ветеранської політики

- Прочитай фрагменти збірки *«Листування» Ганни Черінь*. Визнач, про які листи йдеться в тексті.
- Поміркуй, яку роль відіграє листування у твоєму житті.

ЛИСТУВАННЯ

ПОЧАТОК ЛИСТУВАННЯ

— Якщо хочеш скоріше навчитися добре по-українському писати, пиши комусь листи! — порадила Івасеві мама.

— Я не вмію, — відповів Івась, — і не маю кому.

— А дідусь? — з докором вимовила мама. — Ти вже забув дідуся?

Ні, Івась дідуся не забув, він часто про діда думав і навіть уві сні його не раз бачив, але що він дідусеві може написати?

— Як не спробуєш, ніколи не вмітимеш. І ти маєш кому писати.

— Кому ж? Усі мої українські товариші живуть тут, не буду ж я їм писати листи про те, що ми разом робили! А на фермі всі хлопці — американці.

— Мамо, навчіть мене писати листи! — попросив Івась.

— З великою приємністю! — сказала мама.

В місті мама мала куди більше часу і частенько заглядала в синові зошити.

— Є багато, навіть дорослих людей, що не вміють до ладу скласти листа і просять когось іншого, щоб їм написав. Це дуже соромно. Тобі вже час самому писати листи, не тільки передавати привіти в наших листах!

Івась дістав листок паперу, взяв перо і сів за стіл. Він знав, що на початку листа треба звернутися до того, кому пишеш.

«Дороги Дідусю:» — написав Івась і перепитав маму, чи добре він написав. Мама відразу знайшла помилки: Івась забув написати «й» на кінці слова «дорогий». Мама також сказала, що в українській мові після звертання треба ставити не кому і не двокрапку, а знак оклику. Івась виправив і мало не півгодини просидів, думаючи, що писати далі.

— Мамо, я не знаю, що далі писати, — зітхнув хлопець.

— Листи не можуть бути всі на один лад, — сказала мама, — бо тоді б вони були дуже нецікаві. Але, поки навчишся, починай з того, що запитай дідуся про його здоров'я, потім про тіточку Марту, про господарство, тоді напиши про себе щось цікаве, що з тобою сталось, а тоді попрощайся і підпишись.

Легко сказати, та не легко написати... Так Івась трудився, що аж упрів, три рази переписував, мамі показував, і нарешті вийшло таке:

«Дорогий Дідусю!

Як Ви поживаєте? А я поживаю добре. А як тітуся Марта поживає? І я теж добре. А як Ваше господарство? І моє добре. А як Жук поживає? А тут у мене песика нема, бо господиня і так би не дозволила. А я ще ходжу до двох шкіл і до церкви. До побачення. Івась».

Мама хотіла була листа виправити, але махнула рукою і дала Івасеві поштову марку, щоб відіслав своє писання.

- Чому Івась вирішив писати листи?

ДІДУСЕВА ВІДПОВІДЬ

Івасеві стало весело. Досі він бігав униз до поштової скриньки, приносив у хату пошту, але все то були листи для мами, тата і часом для Ромка, а тепер Івась, уже йдучи по сходах, переглядав конверти, чи нема там його імені.

— Ще зарано, не хвилюйся! — сміялась мама. — Ще дідусь і не отримав твого листа, а може й не зразу відповість. Ти ж знаєш, що восени на фермі багато праці.

Проте дідусь відповів дуже скоро. Видко, для Івася він і в робочу пору знайшов час. І ось що писав Івасеві дідусь:

«Мій дорогий внучку!

Твій лист порадував мене. Це справді була приємна несподіванка. Я думав, що у великім місті ти матимеш так багато праці, і забав, і нових друзів, що забудеш про свого старого діда. Але твій лист переконав мене, що ти добрий і чемний хлопець. Пиши часто, а я тобі радо відповідатиму. Моє і Мартине здоров'я в порядку, а наша ферма трохи притихла. Після вашого від'їзду я продав коні й корівку, а лишив тільки кури й гуси та ще садок доглядаю. Також навесні ми не будемо так багато збіжжя сіяти, а пустимо землю під травичку, на сіно. Може, ти влітку приїдеш помагати мені сіно косити? Я за вами, а особливо за тобою, дуже-дуже скучив. Приїжджай на вакації, а до того часу пиши мені часто й багато.

Твій дідусь».

- Чи актуальний саме такий вид листування сьогодні?

ПИСАННЯ ЙДЕ НЕЛЕГКО

Івась був дуже гордий і вдоволений, що дідусь так скоро йому відповів. Особливо приємна була хлопцеві така увага до нього через те, що Івась ще добре пам'ятав, як багато праці мав дідусь на фермі. Улітку взагалі, щоб поговорити з дідом, Івась мусів бігати за ним по полю, захищаючись від сердитого східного вітру, що

виривав дідові слова й заносив їх кудись далеко, ген-ген аж під синій ліс... Тепер дідові ще більше роботи, бо ж виїхали до міста його помічники, а все ж таки він знайшов час на таку «довгу» відповідь.

«А я?» — подумав Івась, і йому стало соромно. Він цілу годину мучився з листом і ледве видушив із себе кілька рядків, та й то з маминою допомогою. Але що ж, Івасеві ще тільки дев'ять літ, а дідові... Врешті, Івась навіть не знав, скільки дідові років, мабуть, дуже багато... От діждеться Івась неділі, то вже постарається написати більше і краще.

Та одне діло хотіти, а друге — могти. Як настала неділя, сів Івась за стіл, написав «Дорогий Дідусю» і не забув на кінці поставити отаке́нний знак оклику, але далі справа пішла дуже помалу. Може, тому, що мама в той час смажила смачні млинці, і Івась подумав собі хоч одного ще перед обідом ухопити. Мама ніби здогадалась, сама принесла на тарілочці млинця «покуштувати» та й запитала, як Івасеві лист удається.

— Щось не дуже! — признався Івась. — Не знаю, про що писати. Нічого цікавого не сталося.

— Як нічого?! А про твоє нове призначення в класі? А про шкільну оркестру? А про «змія», що його пускаєш на осінньому вітрі?

— А чи то дідусеві буде цікаво?

— Звичайно! Адже ж дідусь колись сам був таким хлопчиком, як ти, а ти, як Бог дасть, колись, через багато років, будеш таким стареньким, як дідусь. Ви один одного мусите розуміти.

Важко було Івасеві уявити дідуся метким хлопчиком у коротких штанятах, а ще важче було заглянути далеко наперед і себе самого побачити сивим і поморщеним. Але вирішив послухатися мами і написати дідусеві про свої хлоп'ячі діла.

- Чому Івасеві важко давалося написання листа? Які він мав сумніви?

ДРУГИЙ ЛИСТ ІВАСЯ

«Дорогий дідусю! Дякую за Вашого листа і пишу відповідь. Ви писали про коні, кури і гуси, але забули про мого песика Жука. Як він поживає? Передайте йому від мене привіт і дайте маленький шматочок м'яса. Я йому так під час обіду під столом давав, прошу за це тепер пробачення. Я вчуся багато, але оцінки отримую середні. Мама каже, щоб я дужче вчився, але то не біда, бо я в школі новачок, і тут трохи далі пішли, ніж у моїй старій школі. Обіцяю Вам, Дідусю, що я буду вчитися краще. Мама сказала мені це написати. Коли я не вчуся, то гуляю надворі. У нас вже випав

перший сніг, такий сипкий і солодкий, як цукор. Тільки мама не дозволяє його їсти — каже, що від того можна застудитися. Мій сусід, американський хлопчик Флойд, зробив снігову бабу, а я згріб увесь сніг на подвір'ї і зробив аж дві баби, або ні — бабу і діда. Добре, що взимку нема трави, і господиня дозволяє нам бігати по двору, тільки щоб не кричали. Але це не легко, бо, коли робити снігову бабу, то якраз хочеться кричати. А в класі я маю високу посаду — я відповідальний за черепашку. Я маю її годувати і доглядати. Мені всі заздрять. До побачення, дорогий Дідусю, вітаю Вас і тіточку Марту. Ваш внук Івась».

Івась утомився пишучи, але лист, здавалося, вийшов добрий. Усе ж таки попросив Івась маму перевірити, чи все гаразд. Мама сказала, що лист добрий, але, як узяла червоний олівець і виправила помилки, то лист став такий строкатий, що аж дивитися на нього страшно було. Довелося лист переписати, і аж тоді можна було його відіслати.

- Проаналізуй лист Івася. Чи дотримується він правил написання листів?

ЛИСТУВАННЯ З ЄВГЕНОМ

Євген швидко відповів на Івасевого листа, і вони жваво почали переписуватися. Признатися, їхні листи були короткі, особливо Євгенові, бо за півтора року листування з дідусем Івась уже добре тримав перо в руці, зате Євгенові слова тікали з пам'яті, а перо часто робило такі помилки, що Івасеві аж смішно ставало. Виправляти Євгена він ніколи б не наважився, щоб не образити його, але це було й непотрібно: Євген уважно читав Івасеві листи і спостерігав різницю між своїм правописом та Івасевим. Він придивлявся до слів та речень, а часом порівнював їх із словником та українським підручником. Часто бігав допитуватися про те чи інше в Івасевого дідуся. Врешті дійшло до того, що хлопці вже писали коротко і ясно, не тратячи багато слів на описи. З дідусем була інша справа, бо дідусь любив писати про життя і людські думки, а з Євгеном Івася єднали такі справи, як риболовля, колекціонування марок, автомоделі.

Часто вони присилали один одному недорогі, але важливі подарунки, обмінювалися марками та камінцями. Євген зібрав усі потрібні трави для Івасевого гербарія, а Івась склав модель літака з дрібненьких частин, а тоді розібрав і послав усе те Євгенові, щоб і приятель з цим поморочився. Коли Івась ще був на фермі, він дуже любив ловити рибу. Євген також був завзятим рибалкою, і в листі Івась описав усі місця на річці, де найліпше «клює» риба.

Тим часом Івась ріс угору, як молодий дубочок, а дід хилився додолу, як старий корчуватий дуб. Коли одного разу влітку Івась поїхав на два тижні на ферму, він мало не заплакав, як побачив дідуся: тільки два роки проминули, а дідусь так змінився! Колись Івась не міг встигнути за дідом, хіба що підбігав. Тепер, як вони вдвох ішли полем, хлопець увесь час мусів спинятися й чекати на діда.

Вечорами хлопці сідали в коморі, де дід плів саки й сіті на рибу, і слухали оповідання, а цим оповіданням, здавалось, не буде кінця. Але по деякім часі дід починав «клювати носом» і засинав. Хлопці вкривали його рядном і навшпиньках відходили. Дід спав недовго, через якої пів години прокидався й дивувався, де ж то поділися хлопці, потім умився і вже йшов спати на ліжко. Він лягав рано, а вставав, як сам казав, разом з курми. Так рано хлопці не вставали, хіба що звечора планували цілоденну риболовлю.

- Які способи повправлятися у грамотному письмовому мовленні ти можеш використовувати сьогодні?

ВЖЕ НЕ БУДЕ ЛИСТІВ ВІД ДІДУСЯ...

Як стала наближатись осінь, листи від дідуся почали приходити все рідше й рідше. І писав він уже значно менше, бо жалівся на втому і хворість. Натомість частіше стали приходити листи від тіточки Марти, і часом вона навіть говорила телефоном, чого ніколи раніше не робила.

Одного разу лист від дідуся прийшов писаний інакшим письмом, так начебто не дідусь його писав. І справді, в кінці листа було зазначено, що лист писала тітуся Марта, бо дідусь нездужає. Івась відчував, що дідусь поважно хворий, і дуже сумував. Йому було важко писати листи до дідуся, бо соромився писати про веселі речі, коли дідусеві так зле. Знов же, — міркував, — коли писати про щось сумне, дідусеві стане ще гірше. Івась справді не знав, про що писати.

— Не пиши забагато, щоб дідусь не втомився читаючи, але пиши часто, — радила мама. — Пиши найбільше про школу та про книжки, що їх ти читаєш. Це буде цікаво та приємно для дідуся.

Так Івась і робив. Писав про іспити, про вчителів, про своїх приятелів, про Пласт, до якого тепер належав, ну і, звичайно, про Жука, що цілком вжився на новому місці і став просто таки членом родини.

Одного дня мама поїхала на ферму, лишивши тата з хлопцями удома самих. Утрьох вони прибирали хату й варили їсти. Найкраще в цім відзначився Ромко, бо він ще давніше в школі навчився куховарства. Назвали вони свою домівку «Запорізькою Січчю», бо

на Січі, як відомо, не було жінок, а козаки самі провадили все господарство.

Одного прохолодного листопадового дня, коли Івась прийшов із школи, на порозі його зустрів блідий, змучений тато.

— Нема вже нашого дідуся, Івасю!.. Дідусь помер учора вночі...

— Як це помер? — скрикнув Івась. — Був — і нема? Хіба не можна було його врятувати? Лікар усе може зробити!

— Ні, не все, синку! Як смерть приходить, її можна часом відігнати, але до старої людини вона прийде знов. Дідуся довго лікарі рятували, але смерть перемогла. Дуже вже слабенький став дідусь, не мав більше сил жити. Але ти не сумуй, він чесно й гарно прожив своє життя, до вісімдесяти літ дожив, всі його любили й поважали і завжди добрим словом згадуватимуть. Ти ж його не забудеш, правда?

— Ніколи! — коротко вимовив Івась, втираючи рясні сльози. Він розумів, що відтепер уже ніколи не одержить від дідуся листа, не побачиться з ним, як поїде в гості на ферму... Але все добре, чого навчив його дідусь, він свято берегтиме в серці.

Не буде вже він писати до дідуся, але лишився йому на потіху Євген, а через Євгена він познайомився з іще одним українським хлопцем, Олександром, що живе аж у Німеччині... А Олександр листується з двома дівчатками, що живуть в Австралії... Так, через листування міцним ланцюгом єднаються молоді українці в цілому світі, і Івась почуває себе важливою ланкою в цім ланцюзі.

А початок цьому дав дорогий, незабутній дідусь своїм щирим українським серцем і теплим, як сонце, словом.

- Чому, на твою думку, важливо підтримувати зв'язок із друзями й рідними, навіть якщо вони далеко?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Ганна Черінь

Ганна Черінь (1924–2016)

Поетеса, прозаїкиня, літературна критикиня (справжнє ім'я — Галина Грибінська). Усю понад півстолітню творчість присвятила Україні, адже кожна її книга сповнена любові до рідної землі та надії на краще майбутнє країни.

Різні обставини змусили письменницю кілька разів змінити місце проживання. Дитинство та юність Ганна Черінь провела на Київщині. Саме тут почала віршувати,

закінчила школу та вступила (без іспитів!) на філологічний факультет Київського університету. На жаль, навчання перервала Друга світова війна, а майбутня літераторка опинилася в німецьких таборах для переміщених осіб. Попри виконання примусових робіт, їй все ж вдавалося друкувати свої твори в часописі «Дозвілля».

Нарешті в 1950 році Ганна Черінь переїхала до США, де пройшла шлях від санітарки в дитячій лікарні до працівниці університетської книгарні. Завдяки твердим намірам їй таки вдалося здобути вищу освіту, яку вона почала в Україні, й отримати диплом магістра з лінгвістики в Чиказькому університеті. Але й це не все! Незабаром талановита дівчина здобула ще одну освіту — за спеціальністю «бібліотекарка». Понад 20 років письменниця працювала в альма-матер завідувачкою відділу книгообміну із бібліотеками інших держав, зокрема з українськими. Саме їй вдалося створити своєрідний острівець Батьківщини — зібрати велику колекцію україніки.

З 1988 року, оселившись у Флориді, Ганна Черінь присвятила себе роботі в Українському релігійному й культурному осередку імені Святого Андрія. Вона була організаторкою численних заходів, приурочених ушануванню пам'яті видатних українських діячів, державним та релігійним святам, а також теплих і дружніх зустрічей із земляками. Її тексти оживали у виставах і звучали на літературних вечорах.

У 1993 році авторці вдалося знову побувати в Києві, тоді ж її обрали до Національної спілки письменників України.

Творчий доробок письменниці для дорослих та дітей величезний і багатожанровий, адже вміщує і вірші, і малі прозові форми, зокрема оповідання, серед яких і гумористичні, нариси, репортажі, п'єси, статті, переклади та ін. Книги авторки виходили друком у США, Україні, Канаді, Аргентині та Німеччині.

Письменниця дуже любила мандрувати світом і набуті яскраві враження втілювала в книгах, зокрема «Їдьмо зі мною!» та «Їдьмо зі мною знов!», які відкривають для читача побут та культуру народів Австралії, Гаваїв, Китаю, Мексики, Нової Зеландії, Фіджі, Японії.

Ознайомлення із творчістю Ганни Черінь неодмінно збагатить палітру почуттів до Батьківщини, утвердить національну самоідентифікацію, навчить цінувати рідне слово, сімейний затишок і відкриє новий, сповнений цікавими пригодами, екзотичний світ.

- На основі запропонованої інформації про письменницю Ганну Черінь заповни карту знань в електронному додатку.
- Хоч сьогодні ми дедалі рідше пишемо традиційні листи, та листування є невіддільною частиною українського літературного

процесу. Ми часто натрапляємо на уривки з листів *Тараса Шевченка*, а весь епістолярій письменника налічує декілька томів.

«Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами, бо мені тут так стало скушно, що я всяку ніч тілько й бачу во сні, що тебе, Керелівку, та рідню, та бур'яни (ті бур'яни, що колись ховався од школи); весело стане, прокинусь, заплачу. Ще раз прошу, напиши мені письмо, та по-своєму, будь ласкав, а не по-московському» *(до брата Микити)*

Відома за листуванням і *Леся Українка*. Листи письменниці відкривають нам не канонічну постать української літератури, а звичайну людину, зі своїми вподобаннями, бажаннями й пристрастями.

«Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти, мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любу, минулу мрію. І ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі, тонко, легко, але невідмінно, невідборонно нагадують вони мені про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу», — *писала Леся до коханого, Сергія Мержинського.*

Листувалася Леся Українка зокрема і з *Ольгою Кобилянською*, і її кореспонденція також є окремим видом літературного мистецтва.

«Стискаю міцно Вашу руку, тоту, котра так сильно малює двома фарбами. Чорною і тою, що її лілія носить», — *писала Ольга Кобилянська в листі до Василя Стефаника.*

До авторів найчуттєвіших і найніжніших листів в українській літературі належить і *Василь Симоненко*.

«Люся! Я вже встиг солідно скучити за тобою. Всі дівчата в темно-голубих пальтах здалеку чомусь дуже похожі на тебе, а зблизька — ні. Жаль. Люблю тебе дико. Ніколи ніхто так ще не морочив мені голови. На папері цілуватися не дуже смачно, але я цілую мою маленьку Люсю мільйон разів», — *звертався у листі 1957 року письменник до дружини.*

Синові адресував із заслання листи письменник, перекладач, дисидент *Василь Стус*.

«Ти повинен бути освіченою людиною. Бо теперішня людина — тільки освічена. Людина — це обов'язок, а не титул (народився — і вже людина). Людина — твориться, самонароджується. Власне, хто Ти є поки що? Кавалок глини сирової, пластичної. Бери цей кавалок у обидві жмені і мни — доти, поки з нього не вийде щось тверде, окреслене, перем'яте. Уяви, що Бог, який творить людей, то Ти є сам. Ти є Бог. Отож, як Бог самого себе, мни свою глину в руках, поки не відчуєш під мозолями кремінь. Для цього в Тебе найкращий час — творися ж!» *(1981)*.

Листи українських письменників та письменниць сьогодні ми читаємо як окремі тексти, повноцінні зразки творчості, які відкривають нам їх по-новому.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання зі збіркою «Листування» в електронному додатку.
2. Чому Ганна Черінь назвала збірку «*Листування*»?
3. Яке значення має листування для розвитку сюжету оповідання?
4. Чи може листування допомагати розвивати мовлення адресата й адресанта?
5. Якою формою листування користуються сьогодні? Чим це відрізняється від традиційних листів?
6. Чи підтримуєш ти зв'язок зі своїми бабусями й дідусями? Що про себе ти їм розповідаєш?
7. Чи є в тебе друзі, які живуть за кордоном? Як ти з ними спілкуєшся?
8. Що тобі відомо про еміграцію? Вислови свої міркування про те, чому люди переселяються в інші країни чи на інші континенти.
9. Яким було улюблене заняття Ганни Черінь? А ти любиш подорожувати?
10. Чи повинна людина, перебуваючи за кордоном, представляти свою країну? Чому?
11. **У парі.** Обговоріть з однокласниками / однокласницями міста чи країни, де вам вдалося побувати. Поділіться своїми враженнями від побаченого. На бажання складіть фотоколаж подорожі.
12. Склади інтерактивну карту своїх подорожей Україною. Добери аудіосупровід.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-123

Богдан Лепкий «Журавлі»

Весе́лик — птах; журавель.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Сьогодні сотні тисяч людей, залишаючи рідних і близьких, їдуть за кордон. Хтось за кілька років повертається додому, інших вже ніколи не відпустить від себе чужина. Така доля судилася і Богдану Лепкому — він навіки залишився в чужій стороні.

Перебуваючи далеко від рідного Поділля, у Кракові, Б. Лепкий часто ходив на вокзал, дивився на шукачів кращої долі й постійно мучився тим, що Краків став для емігрантів проміжним пунктом. І тоді Богдан Сильвестрович написав вірш «Журавлі». «Вірш склався, — згадував потім поет, — немовби сам із себе, без мого відома і праці». Було це пізнього осіннього вечора 1910 року. Письменник повертався з театру, а в імлі нічного неба, відлітаючи, кричали журавлі. Це мимоволі нагадало поету довгі ряди емігрантів, що також «відлітали» в сіру безвість за моря. До вірша підібрав музику брат Богдана Левко Лепкий, січовий стрілець, і ця композиція стала улюбленою стрілецькою піснею.

Пісню від Левка Лепкого почув художній керівник галицького театру Степан Чарнецький. Мандруючи з театром, часто її виконував, і вона швидко поширилася по всій Галичині. Та не емігранти прийняли її першими за свою. Спалахнула пожежа Першої світової війни, розлилося море сліз і крові. Не один думав: перелечу чи не перелечу я це пекельне море? Пісня набирала нового, не менш трагічного змісту, тому й була такою популярною серед Українських січових стрільців, тому й перелітала окопи і ширилась по всій українській землі.

- Переглянь відео з виконанням пісні *«Журавлі»* на слова Богдана Лепкого у виконанні Квітки Цісик та дай відповіді на запитання.

ЦІКАВЕ

- В електронному додатку прочитай інформацію рубрики про журавля та його символи в різних культурах.

- Прочитай подумки, а потім уголос вірш Богдана Лепкого «Журавлі». Чи змінилися твої відчуття? Послухай однойменну пісню, яка стала народною.

ЖУРАВЛІ

Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі в вирій.

Чути: кру! кру! кру!
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилонька зітру.

Мерехтить в очах
Безконечний шлях,
Гине, гине в синіх хмарах
Слід по журавлях.

- Знайди в поезії та випиши художні засоби: *звертання*, *епітети*, *повтори*, *зменшено-пестливі слова*, *метафори*.
- Яке значення має образ журавлів у вірші?
- Яку роль відіграють повтори у вірші?
- Розкрий основну думку твору.
- Чимало українських митців творили в еміграції. Українська художниця-сюрреалістка Емма Андієвська багато років живе в Німеччині, саме тут вона творить сміливі й яскраві картини. Також за життя мисткиня організувала сотні виставок авторського живопису в США, Німеччині, Італії, Бразилії, Швейцарії, Іспанії, Австралії та Саудівській Аравії.

  Спершу в Німеччині, а згодом в США жив і працював один із найвидатніших українських мовознавців, найвідоміший літературознавець української діаспори Юрій Шевельов. В еміграції він написав фундаментальні праці, зокрема «Історичну фонологію української мови» (1979), та став одним із президентів Української вільної академії наук.

Емма Андієвська серед своїх робіт. Джерело: inlviv.in.ua

Юрій Шевельов. Джерело: Суспільне Культура

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Богдан Лепкий

Богдан Лепкий (1872–1941)

Письменник, літературознавець, перекладач, видавець, художник та громадський діяч — це далеко не всі іпостасі Богдана Теодора Нестора Лепкого. Надзвичайно обдарований, він зіткнувся з багатьма життєвими випробуваннями.

Митець народився 1872 року на Тернопільщині (тодішнє Королівство Галичини і Володимирії у складі Австро-Угорської імперії) і проживав у Відні, Львові, Кракові, Берліні та інших європейських містах. Після навчання у школі з польською мовою викладання Богдан Лепкий вирушив здобувати малярську освіту до Віденської академії мистецтв, хоча згодом перевівся на філософський факультет, а відтак — до Львівського університету, де поринув в український культурний простір. Працював учителем, облаштовував читальні й бібліотеки, викладав у Кракові, спілкувався з відомими українськими й польськими письменниками (гостювали в нього, наприклад, Василь Стефаник, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська), а паралельно встигав співати в хорі, грати у драматичному гуртку й виховувати трьох дітей! Його лекції та виступи захоплювали всю наукову Європу завдяки гармонії глибоких знань, блискучої дикції, інтонації й мови та зовнішнього образу.

Перша і Друга світові війни змінили життя письменника: у Німеччині він займався культурно-освітньою роботою з українськими військовополоненими, допомагав готувати їх до від'їзду додому, був одним з організаторів українських видавництв поблизу Берліна та викладав українську літературу, а згодом, втративши посаду в Ягеллонському університеті, займався перекладами.

Творчість супроводжувала Богдана Лепкого від початкових класів, коли він почав писати вірші та оповідання. Ще студентом публікувався в періодичних виданнях України, Польщі, Чехії та української діаспори в США. За обсягом написаного, зважаючи на його наукову й художню спадщину, в українській літературі автор поступається лише І. Франкові (із яким, до речі, листувався). Його перу належать численні оповідання, повісті (відзначимо цикл про І. Мазепу), поезії, зокрема надзвичайно відомі (вірш «Журавлі» звучить як гімн Українського січового стрілецтва, а пісня «Час рікою пливе» стала народною), та літературознавчі праці, перекладені багатьма мовами світу.

Прочитання текстів Богдана Лепкого відкриє багату філософію та символічність його лірики, захопить виразністю і проникливістю почуттів людини, яка змушена покинути рідний край, ознайомить ближче із життям доби Київської Русі та з долею ватажків Козаччини, а також доповнить уявлення про видатних діячів культури (Тараса Шевченка, Івана Франка, Василя Стефаника, Миколу Лисенка та інших).

- Виконай завдання в електронному додатку: доповни інформаційне гроно про життя Богдана Лепкого та прокоментуй слова Романа Коритка.

ЦІКАВЕ

- В електронному додатку ознайомся з матеріалами рубрики про співачку Квітку Цісик та послухай її пісні.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Зіграй у вікторину за віршем «Журавлі».
2. Назви зорові та слухові образи поезії. Яка їхня роль?
3. Пригадай та запиши прислів'я, співзвучні з головною думкою твору Б. Лепкого «Журавлі». Прокоментуй значення кількох прислів'їв.
4. **У парі.** Які сучасні пісні про сум за рідним домом ти знаєш? Які з них тобі подобаються?
5. Наскільки тема розлуки з рідною землею актуальна для нас?
6. Порівняй мотив розлуки у вірші «Журавлі» з іншим твором, який також порушує тему еміграції. Які спільні та відмінні риси ти помітив / помітила?
7. Досліди та визнач переваги життя в рідній країні, на своїй землі, запропонуй доречні аргументи. Створи інфографіку за допомогою цифрових інструментів (наприклад, Canva), додай фото та текстовий матеріал у вигляді слоганів чи хештегів.

РОЗДІЛ 2.
ПРО ЩО (НЕ) МОВЧИТЬ КАЗКА

ТЕМА 3.

ДУХОВНА СВОБОДА ТА САМОБУТНІСТЬ

Ти дізнаєшся про:

- поєму;
- повість-казку;
- елітарну літературу;
- верлібр

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-231

Леся Українка «Давня казка»

Самобу́тній — це той, що має природну своєрідність, не схожий на інших; самостійний у своєму розвитку, незалежний від будь-яких впливів; неповторний, оригінальний.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Які почуття викликає картина «Музика квітів»? Яким ти уявляєш художника Олексу Новаківського?
- Поміркуй над значенням слова *самобутність*. У чому, на твою думку, самобутність автора цієї картини?
- Пригадай літературні казки, які ти вивчав / вивчала.
- Чим вони найбільше тобі запам'яталися? Чи завжди в казках добро перемагає зло? А в реальному житті?
- Пригадай, що таке поема. Які поеми ти вже вивчав / вивчала на уроках літератури?

О. Новаківський. Музика квітів. Каштани й бузок

Поема — ліро-епічний, переважно віршований твір, у якому зображені значні події і яскраві характери. Поема зазвичай має одну сюжетну лінію, яка розвивається на тлі авторських переживань, роздумів щодо конфліктів у житті ліричного героя. Поемі властива емоційність розповіді, глибокий ліризм. Поеми зокрема Лесі Українки є класикою української літератури.

- Спрогнозуй, чи переможе добро у *«Давній казці» Лесі Українки*. Прочитай ланцюжком (працюючи в групі з однокласниками й однокласницями) поему «Давня казка» Лесі Українки і доведи чи спростуй свою думку.

ДАВНЯ КАЗКА

Поема

Може б, хто послухав казки?
Ось послухайте, панове!
Тільки вибачте ласкаво,
Що не все в ній буде нове.

Та чого там, люди добрі,
За новинками впадати?
Може, часом не завадить
І давніше пригадати.

Десь, колись, в якійсь країні,
Де захочете, там буде,
Бо у казці, та ще в віршах,
Все можливо, добрі люде.

Десь, колись, в якійсь країні
Проживав поет нещасний,
Тільки мав талан до віршів,
Не позичений, а власний.

На обличчі у поета
Не цвіла урода гожа,
Хоч не був він теж поганий, —
От собі — людина Божа!

Той співець — та що робити! —
Видно, правди не сховати,
Що не був співцем поет наш,
Бо зовсім не вмів співати.

Та була у нього пісня
І дзвінкою, і гучною,
Бо розходилась по світу
Стоголосою луною...

І не був поет самотнім:
До його малої хати
Раз у раз ходила молодь
Пісні-слова вислухати.

Хто нам може розповісти
Щось таке цілком новеє,
Щоб ніхто з нас не відмовив:
«Ет, вже ми чували сеє!»

Тож, коли хто з вас цікавий,
Сядь і слухай давню казку,
А мені коли не лаврів,
То хоч бубликів дай в'язку.

І

Теє слово всім давало
То розвагу, то пораду;
Слухачі співцю за теє
Ділом скрізь давали раду.

Що могли, то те й давали,
Він зо всього був **догодний**.
Досить з нього, що не був він
Ні голодний, ні холодний.

Як навесні шум зелений
Оживляв сумну діброву,
То щодня поет приходив
До діброви на розмову.

Так одного разу ранком
Наш поет лежав у гаю,
Чи він слухав шум діброви,
Чи пісні складав, — не знаю!

Тільки чує — гомін, гуки,
Десь мисливські сурми грають,
Чутно разом, як собачі
Й людські крики десь лунають.

Тупотять прудкії коні,
Гомін ближче все лунає,
З-за кущів юрба мисливська
На долинку вибігає.

Як на те ж, лежав поет наш
На самісінькій стежині.
«Гей! — кричить він, — обережно!
Віку збавите людині!»

Ще, на щастя, не за звіром
Гналася юрба, — спинилась,
А то б, може, на поета
Не конечне подивилась.

Попереду їхав лицар,
Та лихий такий, крий Боже!
«Бачте, — крикнув, — що за птиця!
Чи не встав би ти, небоже?»

«Не біда, — поет відмовив, —
Як ти й сам з дороги звернеш,
Бо як рими повтікають,
Ти мені їх не завернеш!»

«Се ще також полювання, —
Мовить лицар з гучним сміхом. —
Слухай, ти, втікай лиш краще.
Бо пізнаєшся ти з лихом!»

«Ей, я лиха не боюся,
З ним ночую, з ним і днюю;
Ти втікай, бо я, мосьпане,
На таких, як ти, полюю!

В мене рими-соколята,
Як злетять до мене з неба,
То вони мені вполюють,
Вже кого мені там треба!»

«Та який ти з біса мудрий! —
Мовить лицар. — Ще ні разу
Я таких, як ти, не бачив.
Я тепер не маю часу,

А то ми б ще подивились,
Хто кого скорій вполює.
Хлопці, геть його з дороги!
Хай так дуже не мудрує!»

«От спасибі за послугу! —
Мовить наш поет. — Несіте.
Та візьміть листки з піснями,
Он в траві лежать, візьміте».

«Він, напевне, божевільний! —
Крикнув лицар. — Ну, рушаймо!
Хай він знає нашу добрість —
Стороною обминаймо.

А ти тут зажди, небоже,
Хай-но їхатиму з гаю,
Я ще дам тобі гостинця,
А тепер часу не маю».

«Не на тебе ждать я буду, —
Так поет відповідає, —
Хто ж кому подасть гостинця,
Ще того ніхто не знає».

Лицар вже на те нічого
Не відмовив, геть подався;
Знову юрба загукала,
І луною гай озвався.

Розтеклись ловці по гаю,
Полювали цілу днину,
Та коли б же вполювали
Хоч на сміх яку звірину!

А як сонечко вже стало
На вечірньому упрузі,
Стихли сурми, гомін, крики,
Тихо стало скрізь у лузі.

Гурт мисливський зголоднілий
Весь підбився, утомився,
Дехто ще зоставсь у гаю,
Дехто вже й з дороги збився.

Геть одбившися від гурту,
Їде лицар в самотині.
Зирк! — поет лежить, як перше,
На самісінькій стежині.

«Ах, гостинця ти чекаєш! —
Мовив лицар і лапнувся
По кишенях. — Ой небоже,
Вдома гроші я забувся!»

Усміхнувсь поет на теє:
«Не турбуйсь за мене, пане,
Маю я багатства стільки,
Що його й на тебе стане!»

Спалахнув від гніву лицар,
Був він гордий та завзятий,
Але ж тільки на упертість
Та на гордощі багатий.

«Годі жартів! — крикнув згорда.
Бо задам тобі я гарту!»
А поет йому: «Та й сам я
Не люблю з панами жарту...

Бачиш ти — оця діброва,
Поле, небо, синє море —
То моє багатство-панство
І розкішне, і просторе.

При всьому сьому багатстві
Я щасливий завжди й вільний».
Тут покликнув лицар: «Боже!
Чоловік сей божевільний!»

«Може буть, — поет відмовив, —
Певне, всі ми в божій волі.
Та я справді маю щастя,
І з мене його доволі.

Так, я вільний, маю бистрі
Вільні думи-чарівниці,
Що для них нема на світі
Ні застави, ні границі.

Все, чого душа запрагне,
Я створю в одну хвилину,
В таємні світи надхмарні
Я на крилах думки лину.

Скрізь гуляю, скрізь буяю,
Мов той вітер дзвінкий в полі;
Сам я вільний і ніколи
Не зламав чужої волі!»

Засміявсь на теє лицар:
«Давню байку правиш, друже!
Я ж тобі скажу на теє:
Ти щасливий, та не дуже.

Я б віддав отой химерний
Твій таємний світ надхмарний
За наземне справжнє графство,
За підхмарний замок гарний.

Я б віддав твоє багатство
І непевнії країни
За єдиний поцілунок
Від коханої дівчини...»

Щось поет хотів відмовить
На недбалу горду мову,
Та вже сонечко червоне
Заховалось за діброву.

Надійшла сільськая молодь,
Що з роботи повертalась,
І побачила поета,
З ним приязно привіталась.

Тут поет взяв мандоліну,
І на відповідь гуртові
Він заграв, і до музики
Промовляв пісні чудові.

Всі навколо нерухомі,
Зачаровані стояли,
А найбільше у дівчаток
Очі втіхою палали.

Довго й лицар слухав пісню,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, та й годі!»

- Назви найважливіші цінності й життєві принципи Поета. У чому ти погоджуєшся з ним, а що заперечиш. Аргументуй свою думку.

II

Літнім вечором пізненько
Сам поет сидів в хатині,
Так од ранку цілу днину
Він просидів в самотині.

Тож сидів поет в віконці,
Слухав співів, що лунали
Скрізь по полю і до нього
У хатину долітали.

Співи стихли, потім хутко
Налетіла літня нічка;
Дерева шуміли з вітром,
Гомоніла бистра річка.

І поет в своїй хатині
Прислухавсь до того шуму,
Погляд в темряву втопивши,
Він таємну думав думу.

Тільки чує — хтось під'їхав
На коні до його хати
І спинився, потім зброя
Почала чиясь бряжчати.

Що за диво! Під віконце
Хтось помалу підступає.
Тут поет не втерпів: «Хто там? —
Невідомого питає. —

Якщо злодій, то запевне
Помилився ти, любий друже!» —

«Ні, се я, — озвався голос, —
Маю справу, пильну дуже...»

«Хто ж се «я»?» — поет питає.
«Я, Бертольдо, лицар з гаю».
Тут поет пізнав той голос:
«А, мисливий! Знаю, знаю!

Вибачай, прошу до хати,
Хоч у мене трошки темно,
Бо коли я сам у хаті,
Не палю вогню даремно;

Та для гостя запалю вже».
І добув вогню з кресала.
Перед ним лицарська постать
Владаря Бертольда стала.

«Добрий вечір!» — «Добрий вечір!»
Став тут лицар і — ні слова.
Щось ніяк не починалась
Тая пильная розмова.

«Де ж твоя, мій гостю, справа?» —
Далі вже поет озвався.
Лицар стиха одмовляє:
«Я, мій друже, закохався...»

Тут поет йому говорить:
«Що ж на се тобі пораджу?
А проте доказуй далі,
Може, чим тебе розважу».

«Закохався я і гину, —
Каже лицар, — вдень і вночі
Бачу я перед собою
Ясні оченьки дівочі».

«Що ж? — поет на те говорить. —
То за ручку та й до шлюбу!»
«Ох! — зітхає лицар. — Візьме
Інший хтось дівчину любу!

Під балкон моєї донни
Кожен вечір я приходжу,
І в журбі тяжкій, в зітханнях
Цілу нічку я проводжу.

На мою журбу й зітхання
Я відповіді не маю,
Чим я маю привернути
Серце милої, — не знаю!

Може б, краще їй припали
До сподоби серенади?..»
Тут поет на те: «Запевне,
Треба пташечці принади!»

«Голос маю, — каже лицар, —
Та не тямлю віршування...» —
«Певна річ, — поет говорить, —
То нелегке полювання,

А то б досі вже на лаври
Хто б схотів, то й був багатий,
Ні, — химерний, норовистий
Кінь поезії крилатий!»

«Правду кажеш, — мовив лицар, —
Але ж я тебе благаю,
Щоб поміг мені в сій справі.
Пам'ятаю, як у гаю

Ти своїм віршем чудовим
Чарував усю громаду,
Тільки ти один тепера
Можеш дать мені пораду!

За пораду все, що хочеш,
Дам тобі я в надгороду». —
«Ну, на се, — поет відмовив, —
Не надіюся я зроду.

Можу я знайти й без плати
Для приятеля пораду.
Ось пожди лиш трохи, зараз
Будеш мати серенаду.

Та мені для сього треба
Йменння й вроду панни знати». —
«Їй найменння Ізідора,
А вродлива!.. не сказати!..»

Більш поет вже не питався,
Сів, задумавсь на хвилину,
Записав щось на папері,
Зняв з кілочка мандоліну,

Показав слова Бертольду,
Мандоліну дав у руки
Та написанії вірші
І промовив для науки:

«Ти, співаючи, на струнах
Маєш так перебирати:
Ut-fa-la-sol, fa-mi-re-sol...
Далі можеш сам добрати».

«От спасибі!» — крикнув лицар.
Ще ж поет не відозвався,
А вже лицар був надворі.
На коня — і геть погнався.

І погнався лицар хутко
Через доли, через гори
І спинився під віконцем
У своєї Ізідори.

Хутко в неї під віконцем
Мандоліна залунала,
Із потоку гуків чулих
Серенада вирвинала:

«Гордо, пишно, променисто
Золотії світять зорі,
Та не може дорівнятись
Ні одна з них Ізідорі!

Найчистіші діаманти
Сяють ясні та прозорі,
Та не може дорівнятись
Ні один з них Ізідорі!

Дорогих перлин коштовних
Є багато в синім морі,
Та не може дорівнятись
Ні одна з них Ізідорі».

Отже, ледве серенада
Залунала у просторі,
Вийшла з хати Ізідора
Подивитися на зорі.

А як стихли під балконом
Любі гуки мандоліни,
До Бертольда полетіла
Квітка з рожі від дівчини.

В ту ж хвилину Ізідора
Зникла хутко, наче мрія,
Та зосталася в Бертольда
Квітка з рожі і — надія!

- Яке враження на тебе справив граф Бертольдо на початку твору?

III

Боже, боже! що то може
Наробити серенада!..
Зникла в серденьку в Бертольда
Темна туга і досада.

Усміх донни Ізідори
Був дедалі все ясніше,
І щораз вона ставала
До Бертольда прихильніше.

Далі перстень Ізідорин
На руці у нього сяє,
Нареченою своєю
Він кохану називає.

Як же бучно, як же втішно
Всім гулялось на весіллі!
Танцювали, попивали
Від неділі до неділі.

Всіх приймали, всіх вітали,
Всім уміли догодити,
Тільки нашого поета
Пан забувся запросити.

Звісно, клопоту багато
Завжди пану молодому,
Хто ж би міг ще пам'ятати
Про якогось там сірому?

Час летів, немов на крилах,
І, мов сон, життя минало.
Та незчувсь Бертольд, як лихо
Несподівано настало.

Забажалось королеві
Звоювать чужеє царство,
Розіслав він скрізь **герольдів**
На війну скликать лицарство.

І якраз серед бенкету
В замку нашого Бертольда
Залунала гучна сурма
Королівського герольда.

Прощавай, дружино люба!
Всі розкоші, всі вигоди —
Все те треба проміняти
На далекії походи.

Залишить Бертольдо мусив
Молодую Ізідору,
У неділю вранці-рано
Вже він вирушив із двору.

Подалося геть за море
Все одважнеє лицарство;
Там за морем десь лежало
Бусурманське господарство.

І пішло одважне військо
Через нетрі та пустині;
Не один вояк смутився
По своїй рідній країні.

Та коли вже надто тяжко
Туга серце обгортала,
То співці співали пісню,
Пісня тугу розважала:

«Не журись, коли недоля
В край чужий тебе закине!
Рідний край у тебе в серці,
Поки спогад ще не гине.

Не журись, не марно пройдуть
Сії сльози й тяжка мука;
Рідний край щиріш любити
Научає нас розлука».

Так вони співали, йдучи
Через дикії пустині,
Додавав той спів розваги
Не одній смутній людині.

Попереду всього війська
Три старшії виступали:
Карлос, Гвідо і Бертольдо;
За одвагу їх обрали.

Їдуть, їдуть, врешті бачать —
Три дороги розійшлися,
Розлучились три найстарші,
Кожний різно подалися...

Карлос вибрав шлях направо,
Гвідо вибрав шлях наліво,
А Бертольд подався просто.
«Дай же, Боже, нам!» — «Щасливо!»

І Бертольдові спочатку
Справді щастя панувало —
Довелося звоювати
Городів чужих чимало.

От вже він на стольне місто
Погляда одважним оком,
Але тут-то саме щастя
Обернулось іншим боком.

Чи то врешті у Бертольда
Притомилося лицарство,
Чи то владар бусурменський
Міцно так тримавсь за царство, —

Тільки твердо так трималось
Місто гордеє, уперте,
Раз одбилось, потім вдруге,
Потім втретє, ще й вчетверте.

Тут прийшлось Бертольду з лихом:
Край чужий, ворожі люде,
Голод, злидні, військо гине...
Що то буде, що то буде?!

Місяць, другий вже ведеться
Тая прикрая облога.
Серед війська почалися
Нарікання і тривога.

Приступили до Бертольда
Вояки й гукають грізно:
«Гей, виводь ти нас ізвідси!
Геть веди, поки не пізно!

Нащо ти сюди на згубу
Підманив нас за собою?
Чи ти хочеш, щоб усі ми
Наложили головою?

Осоружне нам се місто!
Хай їй цур, такій облозі!
Хай їй цур, самій тій славі!
Хай їй цур, тій перемозі!..»

Хтів Бертольд розумним словом
Люте військо вгамувати,
Та воно дедалі гірше
Почало репетувати.

Далі кинулись до зброї...
Бог зна, чим би то скінчилось...
Але тут хтось крикнув: «Стійте!» —
Військо раптом зупинилось.

Вийшли тут наперед війська
Військові співці славутні,
Всі вони були при зброї,
А в руках тримали **лютні**.

З них один промовив: «Браття!
Часу маєте доволі,
Щоб Бертольда покарати,
Він же й так у вашій волі.

Ми б хотіли тут в сій справі
Кілька слів до вас сказати,
Та співцям співати личить,
Отже, ми почнем співати».

Тут один із них тихенько
Струни срібнії торкає,
Усміхається лукаво
І такої починає:

«Був собі одважний лицар,
Нам його згадать до речі,
Він робив походи довгі —
Від порога та до печі.

Він своїм язиком довгим
Руйнував ворожі міста...
Чули ви його розповідь:
«Я один, а їх аж триста!»

Ну, та сей одважний лицар
Якось вибрався до бою.
І вернув живий, здоровий:
Талісман він мав з собою.

Я гадаю, талісман сей
Кожен з вас тут знать готовий,
Се буде речення мудре:
«Утікай, поки здоровий!»

«Утікай, поки здоровий!» —
Всі співці тут заспівали;
Вояки стояли тихо,
Очі в землю поспускали.

Раптом зброя заблищала,
І гукнуло військо хором:
«Ми готові йти до бою!
Краще смерть, ніж вічний сором!»

І метнулися у напад
Так запекло, так завзято,
Що не встигла й ніч настати,
Як було вже місто взято.

Місто взято, цар в полоні
Бусурменський. Перемога!
От тепер уже одкрита
Всім у рідний край дорога.

Тут на радощах Бертольдо
Всіх співців казав зібрати
І, коли вони зібрались,
Привселюдно став казати:

«Ви, співці славутні наші,
Ви, красо всього народу!
Ви нам честь відрятували,
Вам ми винні нагороду!»

Та співці відповідали:
«Ні, не нам, ласкавий пане,
Той, хто сих пісень навчив нас,
Нагороду хай дістане».

«Де ж він, де? — гукнув Бертольдо. —
Що ж він криється між вами?» —
«Він не тут, — співці говорять, —
На війні не був він з нами.

Він зостався, щоб піснями
Звеселять рідну країну,
Там він має розважати
Не одну сумну родину».

«Знаю я сього поета
І його величну душу,
І тепер йому по-царськи
Я подякувати мушу.

Тільки б дав нам Бог щасливо
Повернутися додому,
Срібла, золота насиплю
Я співцеві дорогому!..»

Бусурме́нський — мусульманський, у переносному значенні «чужинський».
Гарт — стійкість, витривалість.
Геро́льд — оповісник, що повідомляв про важливі події.
Дого́дний — задоволений.
До́нна — пані; в Італії — шанобливе звертання до жінки.
Заста́ви та **рога́тки** — пропускні пункти, на яких збирали мито.
Коне́чне — обов'язково.
Лю́тня — струнний щипковий інструмент.
Мандоліна — струнний щипковий інструмент; різновид лютні.
Мосьпа́не — звертання в значенні *милостивий пане добродію*.
Серена́да — пісня про любов, яку виконували під вікном коханої.
Упру́г — міра площі, ділянка землі, яку можна зорати однією упряжкою волів.

- Чому Леся Українка називає поета народним? У чому його місія?
- Прочитай наступний фрагмент поеми *«Давня казка»* в електронному додатку.
- Пригадай, що таке *поема*. Доведи, що *«Давня казка»* — це ліро-епічний твір.
- Як ти розумієш слова Л. Костенко: *«Не було епохи для поетів, але були поети для епох! Народ шукає в геніях себе»*?
- Чи можна вважати ці слова основною думкою поеми Лесі Українки *«Давня казка»*? Чому?

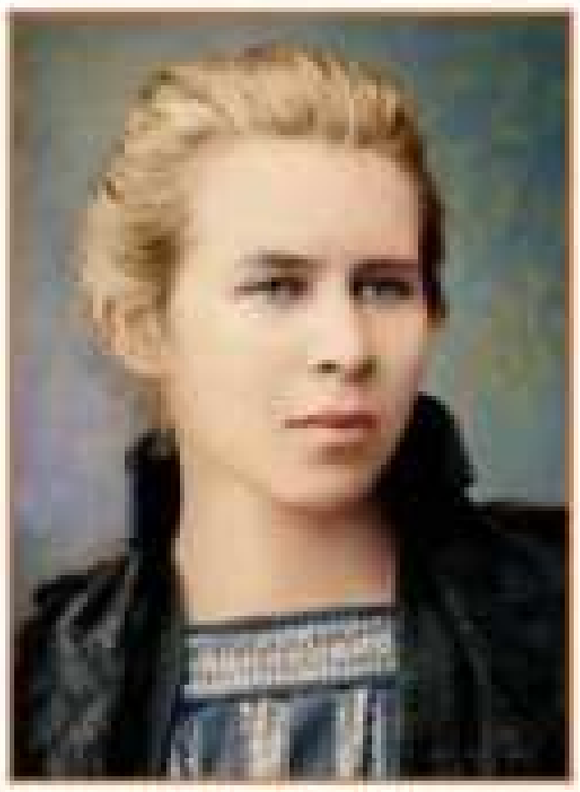
- Чому Леся Українка назвала поему казкою? Наведи кілька доказів, що в тексті є елементи казки.
- Вдумливо прочитай рядки вірша.

Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи стрічу, може, де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу свій шлях тернистий, —
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!

Леся Українка

- Чи погоджуєшся ти з думкою, що кожна людина сама обирає собі життєвий шлях?
- Чому лірична героїня зробила саме такий вибір?
- Що ти можеш сказати про особистість авторки цієї поезії?
- Скориставшись матеріалом, поданим нижче, створи онлайн-екскурсію *«У віртуальному музеї Лесі Українки»*.
- Поміркуй, скільки буде залів, як ти їх назвеш, які експонати в них виставиш.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Леся Українка

Леся Українка (1871–1913)

Лариса Петрівна Косач-Квітка — непересічна особистість в національному культурному просторі, бунтарка в житті й творчості, музикантка, перекладачка та письменниця, яка дала поштовх для розвитку української літератури. Псевдонім «Леся Українка» з'явився 1884 року, коли вона почала активно писати й публікувати вірші в часописах.

Сімейні обставини та близьке середовище беззаперечно сприяли формуванню й подальшому становленню поетки, адже її родина стала одним із центрів національного руху: мати — відома письменниця Олена Пчілка, дядько — громадський і культурний діяч Михайло Драгоманов. У домі Косачів часто збиралися музиканти, художники та письменники, тому не дивно, що Леся Українка мала жагу до мистецтв. Вона навчалася малювання, гри на фортепіано, вишивала й відвідувала вистави в найкращих європейських театрах. Коли родина переїхала в Київ, письменниця разом із Лисенками й Старицькими заснувала літературний гурток «Плеяда».

Проблеми зі здоров'ям і потреба в лікуванні змусили поетку багато подорожувати. Вона відвідала Італію, Австро-Угорщину, Німеччину, Єгипет, була на Кавказі, а останні роки провела в Грузії. Але, незважаючи на хвороби, дівчина не зневірялася, багато працювала й обурювалася, коли її жаліли: «Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі?» — так вона писала Іванові Франку. Повертаючись із поїздок (на той час територія Російської імперії), Леся Українка різко відчувала тягар ніби «тюремного життя», оскільки піддавалася цензурному і жандармському нагляду: «Готова б хоч в абіссінське [ефіопське] горожанство перейти, аби не бути російською підданою, бо підданства того зовсім не вважаю ні за яку національну ознаку (скоріше за національне нещастя)».

Письменниця, як бачимо й на її фото, вирізнялася витонченим стилем, якому були притаманні романтичні деталі (блузки з рукавами-ліхтарями, довгі спідниці прямого крою та жакети), патріотичні елементи (вінки, стрічки або квіти у волоссі) та мінімалізм (зокрема, у виборі аксесуарів: мереживні рукавички, стриманий капелюшок, брошка). Перебуваючи в Берліні, Леся Українка, окрім багатьох літературних новинок, купувала й одяг у модних бутиках.

Вона знала 10 мов, ще кілька вивчала, читала наукові праці в оригіналі, перекладала художні тексти Шекспіра, Байрона, Гейне, Міцкевича, Гомера та інших авторів. Цікавилася історією і була справжньою європейською інтелектуалкою! Чого вартий лише факт написання підручника «Стародавня історія східних народів», який Леся підготувала у 19 років спеціально для навчання своїх менших сестер. Згодом вона разом зі своїм чоловіком Климентом Квіткою збирала зразки українського фольклору, організувавши етнографічну експедицію, під час якої були зроблені перші аудіозаписи пісень кобзарів.

Творчий доробок Лесі Українки надзвичайно різноманітний і вміщує понад 250 віршів, драм, повістей та оповідань, тематика й мотиви яких порушують глибинні філософські проблеми, вирізняються універсальністю й актуальністю. Багато балад і поем авторка написала на основі світових сюжетів («Роберт Брюс, король шотландський», «Самсон», «Одно слово», «Віла-посестра») і порушила питання духовної свободи людини, творчості та ролі митця в суспільстві («Орфеєве чудо», «Давня казка»). Цікаво, що свою знакову поему «Одержима» Леся Українка написала лише за одну ніч, переживаючи страшну втрату коханого. Згодом створила ще 20 драм, а перебуваючи в Кутаїсі (місто в Грузії), за 10 днів написала легендарну «Лісову пісню». Вона творила натхненно, безустанно, навіть «шалено» та «з безсонням», ніби намагалася встигнути більше за своє надто коротке життя.

До речі, їй також вдалося створити нові українські слова, які для нас тепер є абсолютно звичними, — «промінь» та «напровесні».

Твори Лесі Українки руйнують усі міфи й стереотипи про нав'язаний їй образ слабкої і хворої дівчини із села. Адже лише високоосвічена й морально стійка людина змогла б написати тексти, які не втратять відчуття сучасності навіть через сотні років, тобто стануть вічними, перейшовши в розряд класики й канону. Трагічність долі письменниці не завадила їй пізнати суті людського щастя, справедливості, могутності слова й закарбувати це в написаному для нащадків. Як зазначив відомий письменник Олесь Гончар: «Життя Лесі Українки — це подвиг митця, один із подвигів, що підносять людину в очах сучасників, роблять її нетьмарною зіркою в очах потомків».

- Розглянь пам'ятник Лесі Українці у місті Луцьку. Скульптура розташована на невисокому постаменті з чорного граніту, що ніби робить її частиною реального простору, наближає до людей. Самі автори зазначали, що постать Лесі Українки настільки велична, що її не обов'язково піднімати на п'єдестал. Скульптура передає внутрішній стан поетеси через напруженість форми, поставу, зосереджений вираз обличчя. Силует створює відчуття динамічності, втілює характер поетеси.
- Знайди спільні й відмінні ознаки літературного і монументального мистецтва.
- Чи потрібно митцеві створювати художній (словесний) образ, щоб утілити його в скульптурі?
- Розглянь портрет Лесі Українки на стіні зруйнованого будинку в Бородянці. Створив стінопис французький художник Крістіан Гемі.
- Яке враження на тебе справило зображення відомої української письменниці Лесі Українки на руїнах будівлі?
- Як міркуєш, чи не оскверняють автори графіті в такий спосіб пам'ять про національних геніїв?

Пам'ятник Лесі Українці в Луцьку. Скульптори — Микола Обезюк, Андрій Німенко, архітектори — Валентин Жигулін, Сергій Кілессо. Джерело: Укрінформ

Портрет Лесі Українки на стіні зруйнованого будинку в Бородянці. Джерело: Суспільне Культура

- Завдяки штучному інтелекту ми сьогодні можемо уявити, який би мали вигляд видатні митці й мисткині. Ось, наприклад, Український інститут та українська ШІ-компанія Reface створили відео, у якому англійський драматург Вільям Шекспір та письменниця Леся Українка обмінюються асоціаціями. Геніальна українка захоплювалася Шекспіром і перекладала його твори українською, хоч і жила трьома століттями пізніше.
- Переглянь це відео в електронному додатку. Чи такою ти уявляв / уявляла поетесу?

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Пригадай композиційні елементи твору й заповни таблицю *«Сюжет поеми "Давня казка"»*.

Зав'язка	Розвиток подій	Кульмінація	Розв'язка

2. Чому твір поділено на частини? Придумай заголовок до кожної частини і склади простий план.
3. Самостійно склади інформаційне гроно до характеристики образу графа Бертольдо. Добери цитати з тексту.
4. Чому граф Бертольдо став жорстокою і жадібною людиною? Які чинники можуть впливати на поведінку людини негативно? Чому?
5. Прочитай вибірково фрагменти тексту, які ілюструють зміни в характері та поведінці Бертольдо.
6. Вибери й зачитай уривки тексту, які вважаєш зав'язкою і кульмінацією поеми. Прокоментуй власні почуття під час читання цих фрагментів.
7. Поміркуй, що заважає людині самоствердж уватись, а що допомагає.
8. Яких людей шанує народ? Склади словесний портрет такої людини, скориставшись прикладом із життя.
9. **У парі.** Ви, мабуть, чули вислів *особисті кордони*. Чи були випадки у вашому житті, коли вам доводилося захищати їх? Наскільки це важливо для вас? Розкажіть про це однокласникам / однокласницям.
10. Склади сенкан до образу народного Поета. Використай цитати для підтвердження елементів характеристики.
11. Відтвори сюжет поеми за допомогою колажу ілюстрацій.
12. Склади перелік проблем, порушених у творі. Візьми участь у дискусії та обґрунтуй власну позицію щодо їхньої актуальності.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-232

Володимир Дрозд «Білий кінь Шептало»

Ідентичність — усвідомлення людиною себе, своєї унікальності, свого місця у світі.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

ЦІКАВЕ

- Ознайомся з інформацією про коней, розміщеною в електронному додатку. Виконай завдання і дай відповіді на запитання.
- Вдумливо прочитай твір *Володимира Дрозда «Білий кінь Шептало»*. Визнач, які характеристики тварини відповідають художньому образу коня, а що письменник словесно «домалював», щоб створити алегоричний образ білого коня Шептала.

БІЛИЙ КІНЬ ШЕПТАЛО

Оповідання

...сутеніє; раптом
на галявині — кінь — самотній.
Р. М. Рільке

Босий підпасок тягнув через бригадне дворище батіг — зимно блискало дротяне **охвістя**. Шепталові зсудомило спину: якось повесні він задрімав у приводі, підпасок дошкульно хльоснув, дротинки порвали шкіру, ранка, вподобана ґедзями, досі не гоїлася. Хлопчак наблизився до загорожі і хвацько стрельнув батогом, аж луна прокотилась од клуні, що на краю села, й сивою гадючкою повисла курява. Коні, грузучи й штовхаючи одне одного, сахнулись од пострілу в куток. Тією живою, наполоханою хвилею Шептала зім'яло, притисло до жердин; гостро тхнуло потом, він гидливо підібрав губи й весь зіщулився — змалку ненавидів табун, гурт — і в загорожі, і на пасовиську волів бути сам. Спершу бригадні коні глузували з того, далі звикли й самі почали обходити Шептала. Хлопчик наблизився до конюшні, зазирнув у темну ополонку дверей:

— Дядьку Степане! Казав завфермою, щоб ви до привода конячину прислали. Бо назавтра свиням зелені нема.

Шептало нашорошив вуха. Неприємна знайома млявість — провісниця всіляких прикростей — закрадалася в груди. Сьогодні

суботній вечір, роботу скінчили раніше, і він насолоджувався спокоєм та тішив себе надією на завтрашній відпочинок. Звісно, якщо вранці не поженуть до міста. Але він сподівається на Степанову добрість. З конюхом у нього особливі стосунки. Інші коні це відчувають, тому й недолюблюють Шептала. Степан ніколи не б'є його, хіба ненароком у гурті зачепить пугою чи про стороннє око стьобне. Ніколи не посилає на важку роботу, якщо є кого іншого послати. Бо він, Шептало, кінь особливий, кінь білий, а коли й попав у це бригадне стовпище, то завдяки злому випадку, химерам долі. Справжнє місце йому не тут, хтозна, де він може опинитися завтра. І Степан це розуміє. Степан що: маленький чоловічок, навіть не білий, а якийсь землисто-сірий, з брудними, корявими ручиськами. Але навіть він своїм приземленим розумом тямкує тимчасовість своєї влади над Шепталом.

Коні заспокоїлися, розбрелися по загороді. Шептало знову лишився сам. У дверях з'явився Степан, спинився на порозі, пильно дивився на коней; від того погляду млявість обійняла груди і покотилася до колін, що зрадливо затремтіли. Шептало вперше пошкодував, що опинився на видноті. Хотілося прошмигнути в середину табуна, загубитися між ребристих кінських тіл. Він удав, що не помічає конюха, схилив голову до прив'ялої трави.

«На мене вкаже, обов'язково на мене», — думав полохливо, про всяк випадок, щоб прикрість не була несподіваною, хоч певно знав, що Степан його не потривожить.

— Шептала візьмеш,— сказав конюх хлопчакові. — Тільки зачекай, напою.

Білий кінь підвів голову і жалібно глянув на Степана великими водянистими очима. Привабливість теплого надвечір'я мертвіла, опадала, як зжовклий лист під буйним поривом осіннього вітру. Думка про роботу забарвлювала все в темні, холодні тони. Серед усіх робіт він найбільше недолюблював крутити привід і їздити до міста, хоч інші коні вважали це найлегшим. Цілісінький день, до темряви, ходити по колу, топтати власні сліди — в цім було щось принизливе. А ще принизливіше котити заставленого корзинами й бідонами воза серединою ранкової міської вулиці — колеса торохкотять по бруківці, торохкотять бідони, хитаються корзини, кудкудакають кури, ґелґочуть гуси. Навколо ж стільки святково вбраного народу, стільки коней із сусідніх сіл, і всі бачать сором його, білого коня. Коли вже бути відвертим до кінця, то він соромився упряжі, соромився становища робочої худобини, яку вільно запрягати, поганяти, стьобати батогом кожному Степанові... Хоч і випадали хвилини, коли він у своєму приниженні гостро, солодко звеличувався (його, білого коня, загнуздано, заковано в хомут, по-

ставлено під дугу; хай буде соромно людям, які те вчинили), але це була надто коротка і безперспективна втіха.

Шептало старанно, щоб не виказати засмучення Степановим рішенням, жував скошену вранці траву, між якою хоч і попадались його улюблені конюшинки, але зараз здавалися прісними. «Я на базар завтра не поїду, та й не переробився вдень, **обурини** возив. Інші, ледь розвидниться, до міста почимчикують, дати перепочинок треба...» — міркував Шептало, і в кінських очах поволі випогоджувалось. Йому кортіло будь-що виправдати Степана, довести, що той не мав кого послати у привід і лише через безвихідь потривожив Шептала. Так було легше — через гірку безнадію перекидався місточок. А може, конюх боїться, що ніхто з коней, окрім нього, не встигне до ночі порізати зелень і свині лишаться завтра голодні? Мабуть, саме так. Вони, люди, знають: на Шептала можна покластися. Такий покірний і роботящий, тільки віжок торкнись, уже чує, вже розуміє, підганяти не доводиться. Він свого досяг, зумів прикинутися; вони повірили — хіба не має пишатися своїм розумом і витримкою? Ще коли його, молодого й гордого, вперше осідлали, ганяли по **царині** до сьомого поту, хльоскали до кривавих рубців на боках і привели в загін геть вимочаленого, знесиленого, інстинкт білого коня підказав йому, що рано чи пізно люди зломлять його. Супроти вітру довго не пробіжиш, і розумніше до часу прикинутися скореним, лишившись у душі вільним, аніж бути скореним насправжки. Перші роки упряжного життя він побоювався, щоби люди не розгадали, що він тільки прикидається покірним, і рвав **голоблі** з останніх сил. До того ж краще тягти, не очікуючи на батіг, ніж ковтати принизливе підстьобування. У тій добровільній напрузі було щось від самостійності, від волі. Але тепер ніхто не сумнівався в його ретельності, і він іноді дозволяв собі стишувати крок, тягтися за червоними китицями конюшини на узбіччі дороги. Помітивши на дорожнім піску нетерпеливу тінь людини, докірливо косив оком, мовляв, ви ж мене знаєте, це я так, піджартовую, і спішно переходив на чвал.

Степан вийшов з конюшні, поцьвохкуючи довгим, наче гони спечного дня, батогом, відчинив ворота загорожі. Коні, боязко косячись на батіг, почовгали дворищем до бригадних воріт. Шептало, як завжди, перечекав, коли скінчиться тіснява в проході, і вийшов останній. З усього нинішнього життя чи не найважче гнітила його оця табунна, тричі на день подорож до колодязного корита. Вже багато років, відколи його забрано од матері, ніхто не питав Шептала, хоче він пити чи ні, а тільки відчиняли загорожу, хльоскали батогом і гнали вузенькими провулками, де од густої куряви було так само тісно та задушно, як і од пітних, гарячих кінських боків. З часом спрага почала нагадувати

про себе перед загальним водопоєм. Води в кориті часто не вистачало; щоб не цідити крізь зуби іржаву каламуть, Шептало й собі змушений був штовхатись і лізти наперед, у тісняву, ніби звичайний кінь.

Хтось зачепив Шептала копитом — дві молоді кобилки затіяли посеред вулиці, за кілька кроків од Степана, жартівливу бійку. «Мало вас сьогодні ганяли, — злісно подумав білий кінь, відходячи вбік. — І як цей Степан терпить? Я навів би порядок. Водопій — то водопій, нічого витанцьовувати, ніби в цирку».

Взагалі, він ніколи не розумів обмеженості деяких коней, які прагнуть на кожнім кроці суперечити, огризатися, показувати свій характер. Ніби цим чогось досягнеш, крім батога. З сумовитою зверхністю спостерігав Шептало, як Степанів батіг розганяв в різні боки молодих кобилок; у цих **вороних**, сивих, **гнідих**, **пристих** так мало розуму, що просто дивуєшся. Особливо коли бачиш усе трохи збоку, як зараз. Скільки потрібно було днів тихої, непомітної боротьби, поки Степан змирився, що Шептало йде на водопій трохи збоку, трохи позаду, ніби він зовсім не бригадний, а сам по собі! Ні, він не бунтував, не ліз під батіг, а тільки відставав щодня на півголови, на півкроку і озирався на конюха, вкладаючи в той погляд увесь розум білого коня: мовляв, ти ж знаєш, я не підведу, я інакший, ніж вони, нас з тобою таких тільки двоє...

Червоне сонце опускається в роз'южену куряву, з-за лісу — краєчок грозово-синього хмаристого холоду. У глибині банькатих Шепталових очей — рожеве тремтіння, наче без підків ступає по кризі. Зате скільки незалежності в крутім вигині шиї, в густій гриві, у розміреному ритмі стрункіх ніг! Такі хвилини окуповують і безглузде кружляння в приводі, і сором міських ранків, і колотнечу навколо корита. Він забуває, що одразу після водопою на нього надінуть хомута й поведуть на ферму, а може, запряжуть ще й завтра, і позавтра, і кожного дня, до самої смерті. А коли здохне, люди здеруть шкуру і закопають під ліском. Якось він сам возив туди одного гнідого; з-під попони стриміли червоні кістки ніг, а слідом бігли голодні пси і жадібно облизувалися. Він усе забуває, окрім одного: тремтливої ілюзії волі і влади. Попереду клубком куряви котить табун, за табуном — Степан, а за кіньми і Степаном — він, Шептало. І можна досхочу тішитися уявою, що це він, білий кінь, жене до водопою і сірих, і вороних, і гнідих, і пристих. І Степана разом з ними, всесильного, милостивого й злого Степана, а сам ні від кого не залежить і нікому не корився. Жовтаві соняхи перевисають через тини, од лісу віє прохолодою; вночі задощить, вони ночуватимуть у конюшні, а може, й у привід не запрягатимуть. Думки перестрибують, ніби плуг на розворотах, спокійні й приємні, як літній вечір після роботи. Страх провалюється

все глибше, виколисана в стійлі довгими ночами ненависть розвіюється, і Шептало поглядає на конюха поблажливо: він не метатиметься Степанові за ті випадкові удари, без цього не можна, без цього ніякого порядку не було б серед коней. Солодке почуття прощення й солідарності з конюхом охоплює Шептала. Він піднімає голову і ласкаво, заклично іржe. Степан озирається і, ніби вперше помітивши Шепталову сваволю, люто блимає з-під рудих брів:

— Ах ти ж, ледаче зілля!

Батіг злітає в червонясте небо, довгий та в'юнкий, тонким дротяним охвістям безжально обвиває Шепталові спину й гостро впивається в тіло. Білий кінь з несподіванки високо підкидає задні ноги, спотикається на рівному місці і, полонений страхом, що виринає з глибини тіла й пирскає холодним потом, забуває всі недавні думки, кидається в гуцу, в гарячі кінські тіла — гніді, вороні, перисті. А батіг наздоганяє білу спину, січе, жалить...

Образа була така несподівана, приголомшлива, глибока, що білий кінь не пам'ятав, як проминули довгу вулицю й розсипалися по піщаному косогору, нижче якого стримів колодязний журавель, а ще далі, за вищипаною гусячою цариною аж до самого лісу, стелилися луки. Він тільки переставляв ноги, опустивши голову до самої землі, поки свавільний кінський потік кудись, — тепер було зовсім байдуже куди, — ніс його. Шептало ще ніколи не переживав такого — несподівано все стало тим, чим було насправді, без попон, без прикрас, ніби відпанахана зненацька глиба чорнозему. Його повільно засмоктував глибокий, як прірва, відчай.

На косогорі Шептало спинився, підвів голову з тужними очима. Його чутливі ніздрі збрижились, ожили, губи тривожно оголили гостру підкову зубів. Сонце сіло, луки димчасто синіли, а над лісом беззвучно, загрозливо росла кошлата грива невидимого вороного, що застиг перед велетенським стрибком на небо. Пахло травою, квітами, деревами, болотами, доцем, і всі ті запахи зливалися в один знайомий і безконечно далекий запах, що раптом стрепенув Шептала, підхопив, пружно кинув з косогору. І він побіг, збуджено форкаючи та загрібаючи копитами пісок, схожий на короткогривого стригунця. Матір упрягали в лісникову двоколку, а він біг збоку зеленими розорами доріг, зазирав у зелені сутінки хащ, заходив по коліна в жовтогарячі лісові ромашки і, наполоханий птахом, що пурхав з-під копит, мчав лісовою дорогою навздогін ставній білій кобилиці. То було дитинство, і пахло воно молоком та конюшиною. Потім вони до самого вечора паслись удвох на лісових галявинах та просіках, і мати розповідала про гордих білих коней — його дідів та прадідів, що гарцювали на залитім різнокольорними вогнями помості, і милуватись їхньою красою

щовечора сходилися людські натовпи. Все життя цирк для нього манливо, запаморочливо пахнув святковістю міських ранкових вулиць. А в цих владних пахощах далечі ховався п'янкий дух забутої волі, що просочився крізь сотні поколінь білих коней та несподівано сколихнув Шептала. Він так і не підійшов до корита, хоч дуже хотів пити, але штовхатися зараз між пітних тіл було понад його силу. Стояв трохи осторонь, спрагло нюхаючи вологий пісок, і прислухався до своїх марень, схожих на полохкі досвітні сни. А в тих народжених запахом снах красиві білі коні бродили у вилягліій сріблястими хвилями траві, купали сильні тіла в чистих річках і виходили з води на піщані коси, неначе на залиті вогнями циркові арени. Побіля вільних коней теж жив страх, але ж інший, не Шепталів страх перед Степаном, а будоражливий, живлющий страх, що кликав до відважної боротьби, до змагання.

— Бач, не п'є бісова худобина, — почувся хриплий Степанів голос, проганяючи видіння. — Надівай недогнуздок та й веди, бо не встигнете. Коли б на дощ не зібралося, диви, яке суне...

Одразу почувся шерхіт босих хлопчачих ніг, чіпкі руки пригнули голову білого коня, спритно накинули недогнуздок і владно потягли до себе. Шептало бездумно, зі звичною покірністю ступив кілька кроків за босим хлопчаком і раптом з болісною ясністю, як ніколи досі, відчув свою неволю. Перед очима попливла витоптана власними копитами одноманітна, суха земля, диркотів привід, торохкотіло колесо по бруківці, свистів батіг і вибухав лайкою Степанів голос. Шептало задер голову — ніздрі дражнило гострим запахом волі.

— Но-но! — суворо гукнув хлопчак, пробуючи пужалном коневе стегно. — Не балуй!

І тоді сталося несподіване для хлопчака, для Степана і для самого Шептала. Од того поблажливо-зверхнього дотику його бридливо пересмикнуло і підняло. Білий кінь з нечуваною силою шарпнувся, вирвав кінець повода, дико звівся на задні нога, біснувато стріляючи страшними, кривавими очима. Цієї хвилини він був справжнім білим конем, відважним і одчайдушним, як його далекі предки. Хлопчак відсахнувся, у грізнім подиві занімів Степан, а Шептало легко опустився на передні ноги, збив копитами сипкий пісок, перестрибнув рів і помчав через гусячу царину в лугову синь.

Незабаром форкання коней, Степанова лайка, тягуче риплння журавля і плескіт води в кориті розтанули, згинули у вечоровій безвісті, ніби їх ніколи і не було. Навколо Шептала росла, ширилась аж до трав'яних, утаємничених обріїв воля; воля пахла живою **вільгістю**, міцним настоєм лугових трав і молодого сіна. Йому ще ніколи в житті не бігалося так легко. Втрапив на вкочену колісьми лугівку, копита

Вільгість — вологість.
Вороні — чорні.
Гніді — темно-коричневі.
Голо́блі — дві жердини, прикріплені кінцями до передньої частини воза, саней тощо, в які запрягають коня.
Двоко́лка — віз на двох колесах.
Обу́рини — суміш перебитої соломи і полови, корм для тварин.
Охвістя — кінці, краї чого-небудь, що нагадують хвіст.
Пери́сті — плямисті.
При́від — пристрій для приведення машини чи механізму в дію.
Пу́га — прикріплений до держака мотузок або ремінець, яким поганяють тварин.
Хому́т — пристрій для запряган-ня коня.
Ца́рина — пасовисько.

відбивали чіткий ритм, і, роздратований тим ритмом, він навмисно прискорював біг, наздоганяючи самого себе й розсипаючи по крутій шиї густу білу гриву. Не було ні хомута, ні голобель, і ніхто не сіпав за віжки, вказуючи шлях. Дорога впала у зарослий верболозом рукавчик, перестрибнула коріння та сухий хмиз і різко звернула вбік, уздовж пересохлого русла. Під ноги білому коневі стелилася висока, не торкана косою, зовсім як у недавніх його видіннях, трава. Злегка світилися крізь сутінки пригладжені лігвища вітрів, темніли стрілки щавлю, і смачно вабила конюшина. Шептало пірнув у запахи. Мокрі мітлиці лоскотали черево й груди, він нагнув шию, занурив голову в трави, що аж чвиркали під копитами. А темно-зеленим хвилям не було кінця-краю: тугі, кошлаті гриви хлюпали в груди, повивали ноги, хапалися за високо зведені копита й тягли в глибінь. Стомившись од напливу вражень, Шептало спинився, нашорошив вуха і сторожко скосив очі. Він був сам-самісінький на всю луку: мовчала трава, мовчало віддалік громаддя копиць, схожих на вершників, що поснули з піднятими забралами — нерухомими контурами лелек, усе потонуло в без обрійній, німій тиші. Білий кінь задер голову, сп'яніло заіржав, не в силі стримати буйної радості. На іржання білого коня коротким клекотом обізвався лелека — клекіт захлинувся в урочистій задумі, і знову все стихло, здавалося, навіки. Шептало упав на спину, покотився по м'якоті, з насолодою підминаючи траву та сміючись, як уміють сміятися тільки коні — голосисто й заклично. Над ним висіли зігнуті в колінах ноги, а над ногами — половина неба, волохатого, темного, половина густо-синього, з яскравими блискітками зір. Шептало гордовито кресонув копитом зірку і застиг, ніби чекав на іскру. Зненацька по волохатій хмарності цьвохнуло болюче білим, наче з сириці плетеним сяйвом. Шептало майже конвульсійно крутнувся, перевернувсь і різко звівся на ноги. Ще довго не міг отямитися, розгублено принюхуючись до вим'ятої трави, — сьогодні вперше наполохався блискавки. Неприємний спомин засмоктав у грудях: спека,

вигоріле небо, шелест соломи по стерні, щем спини, скусаної ґедзями, косарі при обіді. Шептало забродить в овес і відчайно котиться по хрускотливій сухій хвилі, батіг гострий, наче коса, — з чіпкої білої сириці, він біжить по стерні, а батіг жалить, жалить...

Нічна волога стала незатишною, мулькою, ніби стійло повесні, коли немає підстилки.. З-за копиць, од річки, віяло теплом. Білий кінь радо попрямував туди, полощучи боки між шерехатих сінних долонь і розгойдуючи на копицях одноногих, потривожених грозою лелек. Копиці пахли ситою зимовою ніччю, коли завірюха безсило б'ється в стіни, шелестить по дверях сипучим снігом, а в конюшні парко й дрімотно.

Але з кожним кроком до річки сінний дух відступав перед п'янкою повінню ще денного тепла і тривожної водяної вільгості, од якої глибше дихалось і кортіло бігти, брикатись, іржати. Коли ж берег упав, оголивши бронзову спину нерухомої, сонної води, Шептало не стримавсь і побіг, перечіплюючись об кореневища верболозів, грузнучи в піску та задихаючись од не знаної досі, нестерпної, та все ж солодкої спраги, яку вільно було вгамувати живою, а не іржавою водою. І він рвонув понад берегом, по мілині.

Молотив копитами теплуваті хвилі, бризки смачно лоскотали губи. Шептало шурхнув у глибінь і поплив, оглушений плескотом, пінистим виром, що зчинився навколо нього. Ніби перестиглі яблука, по небу прокотився невидимий гуркіт і впав десь поблизу, за лісом... Це були найкращі хвилини Шепталового життя. Ніколи досі і вже ніколи опісля білий кінь не відчував себе так близько і повно зі стихією, течією — од трав'яних хвиль до білих громів у вишині. Вийшов на сизу піщану косу і, струсивши воду, відчув себе таким сильним, що знову заіржав, цього разу грізно та бойовито, перегукуючись з громами. Тепер йому захотілося спокійно напитись, і він пішов по сизій косі до затоки. Пив скупими ковтками, цідячи воду крізь зуби і шкодуючи, що втолив спрагу.

Раптом небо над Шепталом напнулося, наче віжки на косогорі, не втрималo, тріснуло навпіл, у тріщину хлюпнуло яскравістю, і Шептало побачив у водянім дзеркалі себе — незвично білого, аж до щему в очах. Здивований, він перечекав, не рухаючись з місця, щоб не скаламутити води, поки небо знову засвітилось, і знову побачив свою чисту, прекрасну білизну.

Перші краплі крихітними копитцями промерехтіли затокою — починався дощ. Шептало побрів до ліска — гірка правда, несподівано відкрита, засмутила його. Протягом усього життя в конюшні обманював себе: він уже давно не був білим конем. Він був брудновато-сірим, попелястим і тільки тепер, викупавшись у річці, знову

став сліпучо-білим красенем, схожим на древніх предків, що царювали по циркових аренах. Тепер зрозуміло, чому Степан насмілився хльоскати його батогом.

Узліся, наскрізь промите дощем та прочесане вітром, гривасто розгойдувалося, ніби голови коней у степу. У шепелявих заростях було темно, мокро і сиротливо. Білий кінь полохливо сахнувся — сосни глухо гупали об землю молодими шишками. «Степан справді буває дуже злий. Немов щось находить на нього, але з ким цього не трапляється, та ще при такій службі. Скільки нас на одні плечі! А хіба ці гніді, сірі, перисті, вороні, сиві розуміють?». Шепталові раптом закортіло почути Степанів голос, ласкаво ткнутися мордою в його замахорчені долоні, хай навіть ударить, висварить. Білому коневі бувало завжди по-справжньому гірко, коли його зневажали та били, але незабаром у Шептала прокидалася винувата довірливість до кривдника. Раніше в подібному випадку він дорікав собі за відсутність гордості, але тепер, серед пустинного темного лугу, ця довірливість була бажана й приємна. Вона єднала його із селом, із Степаном, як і недогнуздок, що час від часу потеленькував. Шепталові подумалося, що весь сьогоднішній вечір — і коли біг, вирвавшись із хлопчачих рук, і коли вигулювався серед високих трав та в річці — він відчував владну Степанову руку. Так застоялий жеребець змагається з вітром у прудкім бігу по колу, напнувши довгі віжки, один кінець яких тримають сильні руки. Але ця гірка правда вже не сколихнула Шептала, він тільки прицулив вуха і прискорив біг. Дощ ущух, тільки небо все ще спалахувало холодним білим полум'ям, вихоплюючи з темряви білого коня, що поспішав до села розмоклим путівцем. На вулицях, між тинів, стояли широкі калюжі, і коли знову спалахнула блискавка, Шептало побачив у них своє відображення. Він заклопотано зупинився, думаючи, як то здивується Степан. І коні здивуються, бо ніколи не бачили його такого білого, гарного. Степан вважатиме, що він хоче виділитися, показати норов. А справді, кому й що доведеш? Тільки собі гірше зробиш. Краще вже й надалі прикидатися сіреньким та покірненьким. Сьогоднішнє перешумить. Хай завтра у привід відправить чи до міста, а згодом вони з конюхом порозуміються. Недаремно ж білим коням дано розум. Головне, щоб він, Шептало, знав про свою білизну, а про чуже око краще лишитися колишнім.

Шептало ступив кілька кроків, гепнувсь у грязюку і покотився по дорожній хлюпавці. Коли звівся на ноги, вже не був білим конем; до ранку земля підсохне, обсиплеться, і він стане таким же сірим, яким був досі. Колишній спокій та розсудливість повернулися до Шептала. Звичайно, бригадний двір замкнено, але перелаз між конюшнею та клунею з одної низької жердини. Двір знайомо пахнув перепрілою

травою та вівсянкою. У конюшні не світилося. Степан спав. Коні дрімали в загорожі, під навісом. Біля комор сонно бив у рейку сторож. Шептало обійшов загорожу — ворота щільно причинені і взяті на ошийник. Білий кінь, скільки зміг, просунув голову між двох жердин загорожі та й собі задрімав, стомлений нерозумною блуканиною...

- Яке враження справив на тебе головний герой твору — кінь Шептало?
- Чому кінь найбільше не любив *«крутити привід і їздити до міста»*? Що *«на мить»* утішало його?
- Як думаєш, чи справді кінь скорився людям під впливом обставин?
- Що примусило коня зрозуміти своє справжнє становище і вирватися на волю? Як він там почувався? А чому Шептало знову повернувся до стайні?
- Епіграфом до оповідання «Білий кінь Шептало» Володимир Дрозд обрав уривок поезії австрійського письменника і перекладача Райнера Марії Рільке (1875–1926). Поета, перша збірка віршів якого вийшла, коли тому було 19 років, називають Орфеєм XX століття. Його творчість відкрила новий етап у розвитку європейської поезії. У своїх віршах Рільке описував і враження від подорожі Україною. Митець відвідав, зокрема, Київ, Харків, Полтаву, Кременчук. Згодом написав два оповідання про побут українців: «Як старий Тимофій умирав співаючи» та «Пісня про Правду». Поет полюбив українські народні пісні, зацікавився піснями про Козаччину. Також серед творчого доробку Райнера Рільке вирізняється його переклад німецькою українського знакового твору «Слово о полку Ігоревім». До сьогодні цей переклад вважають чи не найкращим із німецькомовних.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Володимир Дрозд

Володимир Дрозд (1939–2003)

- Створи резюме Володимира Дрозда на посаду головного редактора видавництва. Скористайся шаблоном-підказкою в електронному додатку.

«Коли світ розчаровував мене, я конструював світ наново...» — зізнавався письменник, журналіст та редактор із Чернігівщини Володимир Дрозд. Намагаючись приховати правду від цензора, але не від читача, прозаїк переплітав у своїх текстах

глибокі філософські роздуми, соціальні теми та фантастику, створюючи особливий художній простір.

Його життєвий та творчий шлях — це історії про успіх завдяки невтомній праці. Між «сумним», як писав автор, дитинством і посадою заступника голови Національної спілки письменників України були журналістська й редакторська роботи, звільнення за руйнування офіційних канонів мистецтва, трирічна служба в армії, навчання в Київському університеті імені Тараса Шевченка. А також три сотні оповідань, нарисів, есеїв, статей і кілька десятків повістей та романів, серед яких найвідоміші «Ирій», «Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок», «Самотній вовк», «Листя трави» та ін.

Покликання до літератури супроводжувало Володимира Дрозда завжди, тому часи, коли його покидала муза, здавалися найстрашнішими. Він розцінював писання як сенс життя, як роботу душі, як розмову з Богом. Тому не дивно, що навіть його пес Жульєн (до слова, названий на честь близького друга Володимира Дрозда — академіка Миколи Жулинського) спромігся стати неабияким поетом. Дотепність і невимушеність були тими рисами, що зробили письменника незабутнім. Наприклад, даруючи свою книгу, автор написав: «...Чи чули ви, як співають дрозди?». Кар'єрний ріст і популярність не заважали йому смачно готувати, навіть пекти пироги, грати в шахи та мріяти про власну пасіку.

Володимир Дрозд мав чуйне серце, скромну вдачу, не терпів насильства і ставився з повагою не тільки до людей, а й до тварин та рослин. В одному з інтерв'ю він зізнався, що не міг спокійно полоти город, бо шкода було вирвати бур'ян! Сентиментальність огортала письменника й під час спогадів про рідне село та важке дитинство, тому й нечасто приїздив до батьківської хати. Це відбилося й на його текстах, насамперед автобіографічних. Для автора надзвичайно дорогі ті твори, які він написав на Чернігівщині, до таких належить і «Білий кінь Шептало».

Запропонований текст у несподіваній алегоричній формі розкриває читачу внутрішній стан людини, роздвоєння її душі й перетворення в тісному зв'язку із суспільними обставинами. Оповідання розгортає широку панораму роздумів, емоцій, психологічних «трюків», поривань і прагнень до свободи та вираження індивідуальності. Завдяки відвертості й щирості Володимира Дрозда кожен, хто читатиме його твори, неодмінно впізнає себе в котромусь із персонажів або принаймні відчує близькість і розуміння, підтримку або ж захоплення майстерністю слова, влучністю вислову, проникливістю

в закутки думок та бажань. У будь-якому разі ця творчість не залишить нікого байдужим.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. **Літературний диктант.** В електронному додатку дай відповіді на запитання.
2. Вислови своє ставлення до вчинку Шептала. Аргументуй, використовуючи дієслова: *осуджую*, *розумію*, *схвалюю*, *не розумію*, *підтримую*.
3. Пригадай, що таке *алегорія*. Чи можна вважати образ коня у творі Володимира Дрозда алегоричним? Чому?

> **Алегорія** (*грец. allegoria — «інакомовлення»*) — вид метафори: інакомовне зображення одного предмета чи явища через інший, подібний до нього, із метою наочно показати його суттєві риси.

4. Від чого залежить життєвий вибір сучасної людини? Чим ти керуєшся, коли треба зробити важливий вибір? Що тобі в цьому допомагає?
5. Чому автор створив саме білого коня? Що символізує цей колір?
6. Чому, на твою думку, автор назвав коня Шепталом?
7. **У парі.** Поділіться думками та життєвим досвідом про те, що допомагає людині, коли вона робить самостійний життєвий вибір. Складіть постер із значущими порадами для своїх однолітків.
8. Що краще, на твою думку: виділятися в соціумі своєю неординарністю, унікальністю чи злитися із сірою масою, стати пересічною людиною, не виявляти своїх надзвичайних якостей? Прокоментуй свою позицію.
9. Розкрий значення слова *знеособлення*. За потреби скористайся тлумачним словником. Чи актуальною є проблема знеособлення людини в суспільстві? Наведи приклади.
10. **У парі.** Поставте одне одному 4–5 запитань за змістом твору та дайте відповіді на них.
11. До яких роздумів спонукає твір *В. Дрозда «Білий кінь Шептало»*? Виклади свої міркування у вільному есеї, назву придумай самостійно.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-233

Юрій Винничук «Місце для дракона»

Споконвічний — який існує з найдавніших часів, здавна; одвічний.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Повість-казка — це епічний прозовий твір (рідше віршований), в основі якого захоплива розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються як реальні, а за широтою охоплення життєвих явищ та глибиною їхнього розкриття посідає проміжне місце між романом і оповіданням.

ХИТРИК

Як розпізнати повість-казку?

У повісті-казці **реалістичні** й **казкові** елементи поєднані і в композиції, і в стилі, і в сюжеті.

КОМПОЗИЦІЯ

як у повісті зав'язка, розвиток дії, кульмінація і розв'язка

+

як у казці повчальний висновок

СТИЛЬ

Хоча повість-казка охоплює великий часовий проміжок і багатьох персонажів, написана вона **просто** і **доступно**. На прикладі вигаданих ситуацій ми розбираємося у стосунках людей, вчимося відрізняти добро від зла, оцінювати вчинки персонажів.

СЮЖЕТ

Найчастіше розвивається у двох вимірах:

реальне + фантастичне

Але в повісті-казці фантастичний світ завжди дає можливість читачеві й читачці почерпнути якусь інформацію про реальний — або обидва виміри протиставляються, що дає змогу звернути увагу на важливі деталі. Часто вигаданий світ живе за законами реального, лише з деякими особливостями.

- Прочитай повість *Юрія Винничука «Місце для дракона»*. Поміркуй, чому автор обрав саме такий жанр. Чи вдалося йому розкрити думку про те, що не обов'язково має бути зло, щоб зрозуміти сутність добра?

МІСЦЕ ДЛЯ ДРАКОНА

Повість-казка

(Скорочено)

Не від того я помру,
Що на світі буде війна.
А від того, що вона
Мого віршa не достойна.
Ярослав Довган

***

У вікні дзижчала муха, і нудотливе оте дзижчання навівало сон, так само, як і порипування віконниць од непомітного вітру. Спекотливий полудень порозморював усе довкола, жовтою від пилюги і сонця вуличкою пленталася баба Дрімота і мак розсипала — куди мак сипне, там усе й засне, а по нивах недожатих блукала Полудниця із серпом і пильнувала, чи не зостався який сміливець на полі у полудень дожинати, але не було нікого, бо добре відомо, що від Полудниці нічим не відкупишся і не відмолишся — махне серпом по шиї, та й край. Попід парканами дрімали коти, собаки, свині й кози вперемішку, наче одна родина, позаривалися в порох кури, навіть метелики непорушно застигли на квітах, мов одинокі пелюстини.

Князь люботинський куняв у кріслі, заколисаний мушиним дзижчанням, у сни занурений, наче у мутну, теплу воду, і снилися йому війни, переможні походи, руїни здобутих фортець, довгі вервечки полонених. Були це особливі сни, бо з'являлися вони лише в полудень, а вночі ніколи й тому-то він із такою шанобою до них ставився, що навіть оголосив по всьому князівству наказ, щоб ані одна душа не важилася в полудень потривожити його супокій. Небавом навіть собаки призвичаїлися до нового розпорядку, хоч, правда, кількоро вже поплатилося життям за те, що о тій святій порі дозволили собі продерти горлянку.

Відколи князь посів батькові володіння, запанувало на люботинських землях небувале затишшя. Лицарі, які були, сиділи по своїх добрах та й наливалися тлущем, якось самі собою відійшли в забуття **турнії**, а якби й збрело князеві затіяти щось таке, то невідомо, що б з цього вийшло, бо лицарі, не тримаючи тривалий час у руках ні меча, ні списа, тільки посміховсько із себе зробили б. Сусіди перестали зазіхати на спірні прикордонні села й містечка, хоча раніше затівалися **баталії** навіть через задрипаного хутора чи старого вітряка, якого хтось на межі поставив. Ніхто ні в кого не викрадав доньки, нікому жита не толочив від час ловів. Потроху оця сумирність

передавалася і міщанам та селянам, ба навіть **бурсаки** втихомирились і не влаштовували колотнеч на ярмарках та міських ринках.

Спокій і затишок запанували в князівстві, і полудень став богом, якому хоч і молилися, проте жертву приносили зовсім маленьку, майже непомітну жертву, а в нагороду здобули нудьгу, яка, мов іржа меч, пороз'їдала душі люботинців, а що ті одвикли боронитися, запанувала вона безроздільно, викликаючи неймовірну лінь та розмореність. Здавалося, всі люботинці тільки для того й живуть, щоб виспатись, і якщо не закинули вони ще своїх ремесел та господарок, то тільки тому, що, не забезпечивши здорової їжі, не мали вони й здорового сну. І коли якийсь чужинець заїжджав у ті краї, то навіть сонце над **Люботином** здавалося йому більш вгодованим і ситнішим, ніж на батьківщині.

Раніше князь утримував невелике військо, та, оскільки не було війн і воно вліталo йому в дзвінкий гріш, розпустив його. Тоді як батько провів життя своє верхи на коні в безконечних походах і тільки мріяв про спокій, князь, навпаки, аж переситився спокоєм. Деколи його опановувало бажання струсити з себе оту сонливість і бездіяльність, кидався щось робити — затіє, було, собор будувати, вже й підвалини закладуть, та раптом махне рукою й більше не з'являється на будові, а майстри розповзуться по домівках, і ніхто потім про собор не згадує.

З літами одступав сон від нього, а натомість сповзалися лихі тривоги, прокрадалися в груди сухі й сичали під горлом, як люті вужі. Безсоння зривало вночі його з ліжка і змушувало блукати, наче сновиду чи привида, лункими покоями замку, і кроки його викликали моторош у сторожі.

У князя була донька — прекрасна Настасія. Прийшла їй пора до вінця ставати, але за давнім звичаєм прихильність князівни здобувалася в турніях чи військових походах. Наречений мусив бути героєм. Та де його взяти в князівстві, яке як не спить, то дрімає? Нема війн, нема розбійників, не з'являються ані злі чаклуни, ані людожери, кудись поділися страшні бататоголові дракони. Звідки візьметься геройство? Чого доброго, князівна задівується, і князь не матиме спадкоємця, розпадеться держава, яку з таким трудом клеїли докупи його пращури. Ось вони осудливо зиркають на нього з портретів, і ніде сховатися йому від їхніх поглядів, які пропікають, наче залізо розпечене. Далебі, вже пора діяти, не має він права зволікати, інакше проклянуть його й духи предків, і наступні покоління.

Ці тривожні думки проникли в його сон і вирвали звідти, ще пробував заколисати себе сонливими хвилями, навмисно й очей не

розплющував, але даремно. Звівся на ноги й рішучим кроком попрямував до дверей. Сторожа дрімала, спершись на галябарди.

— Дідько б вас побрав! Отак ви вартуєте свого пана? Швидко мені воєводу сюди!

Прибіг захеканий воєвода. Став перед князем, вибалушивши здивовані очі й кривлячи рота в гамованому позіханні.

— Слухайте сюди, — сказав князь. — Так далі не піде. Ми котимося в прірву, — тут він зробив паузу, щоб заспаний воєвода встиг перетравити сказане. — До чого дійшли вже? Я доньку заміж не годен видати. За кого її віддам? Де герої? Де лицарі, уславлені подвигами? Га? Я вас питаю!

Воєвода роззявив було рота, проте тільки для того, щоб випустити на волю «ги-и-и-х», бо голова його, ще не освіжіла після сну, не могла ніяк второпати, що від нього хоче князь.

— Мовчите? Отож-бо. А чи задумувалися ви коли-небудь, на якого біса вас тримаю і гроші плачу? Ви ж воєвода, так? А де ваше військо?

— Та ви ж самі казали...

— Знаю! То були інші часи. Сусіди, гадаєте, не пронюхали, що військо наше розпущене? Може, вже й міркують собі, з якого боку лучче ударити... Але чому це мене хвилює, а не вас — воєводу? Даю два тижні. За цей час хочу бачити тисячу вояків. Зберіть, озбройте і починайте муштрувати. Далі. Всі сторожові вежі й прикордонні фортеці обновіть і підправте як слід, обсадіть залогами. Далі. Відправте надійних людей збирати данину. Що за чорт? Восьмий рік мої підвладні й мідяка не платять! Зберіть з них за всі роки, а як хто опиратиметься — в Чорну вежу. Без балачки. Доста панькатися. Оголосіть по всьому краю, що від дня святого Онуфрія запроваджуються турнії. Мій старий закон, який забороняв герці між лицарями, скасовую. Все зрозуміло?

— Та зрозуміло, — зітхнув воєвода. — Мені зрозуміло, а як іншим? Ну, оголошу набір до війська. Гадаєте, підуть? За ті пару таляр ів? Та кожен колишній вояк уже так з вухами в господарство заліз, що тою мізерією його не спокусиш. Він оно збіжжя вивезе до Чехії, то заробе стілько, що, дивись, і сам зможе військо набирати.

— А ви присилуйте.

— Добре сказати — присилуйте. Чим присилую? Оцими двома руками? Хіба сторожу вашу познімати. Та й те, скільки тої сторожі? Селюхи іно за ціпи візьмуться — розбіжиться ваша сторожа, як курчата перед шулікою.

— Що ви верзете? А закон? Я встановлював закони чи мої діди? Хіба насміляться вони піти проти закону?

— Е-е, ваша милість, тут ви трошки той... Самі ж, вибачайте, начхали на закон. А ваші підвладні з вас-таки приклад і взяли... Та хоч би й закон. Що з нього? Хіба за часів вашого татуня, царство їм, не гнали батогами людей до війська, не посилали вояків данину збирати, не садили у в'язниці? А був же закон! Але тоді хоч було чим той закон підтримувати. А нині залишились я та ви. Хіба удвох і підем данину збирати. Ну, ще тих бомків з-за дверей візьмеш. Лицарі, що за ці роки зібрали по своїх добрах, то те й пробенкетували.

Князь нічого нового для себе не почув, але тому, що не раз і сам про те все мислив, стало на душі гірко й похмуро.

— То що порадите? — спитав.

— Не хтів я раніше казати, поки ще всього не перевірив, та, здається, Господь змилостивився над нами.

— Ви про що?

— Пригнався днями до мене побережник. І знаєте, яку новину приніс? Каже, бачив дракона.

— Та йдіть!

— Каже, біля **Бистриці**.

— Справжнього дракона?

— Ну та справжнього. З крилами. Все як має бути. Вогонь видихає. Здоровий, каже, як гора.

— І де він живе?

— У тій самій печері, де жив той дракон, що його при вашому дідові забито було.

— Ти диви! Господи, чим я віддячу тобі за ласку твою? — вклякнув під образами й помолився, а як устав з колін, то радість світилася в його очах, а плечі розправилися, наче й не згорблювалися ніколи.

— Нині вранці я посилав людей, і вони підтвердили. На березі Бистриці бачили сліди драконові.

— Ну що ж, Господи благослови. Розсилайте гінців. Так і оголосіть: хто переможе дракона — пошлюбить князівну і сяде на престолі. Бій з драконом — святе діло. Тут народ валом повалить. Проти цього лицарі не встоять. Я впевнений, що вони тільки-но цю вість зачують, враз усі бенкети закинуть, за мечі візьмуться та жирок позганяють.

***

Дракон ще був зовсім молодий. Минуло вісім років, відколи він вилупився з яйця, що пролежало, може, із сотню літ у печері. Не було кому заопікуватися ним та навчити драконячого способу життя, бідолаха навіть не знав, чим повинен харчуватися, і їв собі травичку, листячко, різні там ягідки, дикі яблука й груші.

Цілими днями просиджував у печері, тільки вночі виповзав на прогулянку, і через те ніхто й не підозрював про його існування. Але якось він серед ночі забрів до густелезного лісу, проблукав у ньому до світанку й, коли вже повертав назад, натрапив у гайку біля річки на чиюсь хатину, з-за хатини чулося лунке гупання. Дракон спинився й зацікавлено почав наслухати. Небавом затихло і з-за рогу вийшов старий чоловік, несучи оберемок дров. Дракона він помітив щойно тоді, як висипав дрова біля порога, і хоч оте чудовисько на ту пору було всього лиш завбільшки з вола, проте й цього виявилося достатньо, щоби чуб на голові в **пустельника** — скільки вже там було його — заворушився, мов трава схарапуджена.

Оце так і почалося їхнє знайомство. Дракон ще й говорити не вмів, був наче мала дитина. Та голову мав тямущу і досить хутко навчився говорити по-людськи. Вони бачилися мало не щодня, і минав їхній час у цікавих бесідах. Єдине, на що пустельник ніяк не хотів погодитись, це навчити дракона грамоти.

— Не драконове це діло, книги читати. Я тебе не відраджую, але, хто хоч краплю мудрості зачерпне, довіку ситий не буде. Від многої мудрості много скорбі, і хто примножує знання, примножує печаль. Я пішов на пущу не з добра. Колись воєводою був, але зажерся із батьком теперішнього князя. Мені його безперервні військові походи впоперек горла стали. Воює, воює, а який із того мав хосен? Ані клаптика землі не зумів приточити до Люботина. Плюнув я та й подався сюди. Нічого іншого не залишається, як книги читати. Дещо й сам пописую. Оце ось діяріуш свій списав, а це — літопис люботинський. Комусь цікаво буде — прочитає та й мене добрим словом спімне. Мені книжна мудрість на користь пішла. А тобі навіщо? Я тебе й так можу надоумити, без книг. Дракон приходить на світ лихо чинити. За гріхи наші людські мусимо спокутувати, бо така воля Господня, і не тобі проти неї йти. Так же й пращури твої чинили, ніхто з них себе не пострамив. А книги добра вчать. Як же ти зло чинитимеш, коли праведним станеш?

— Що ви таке говорите, дядечку?! — жахнувся дракон. — Та мені й на думці ніколи не було зло чинити. Що мені хтось поганого зробив?

— Е-е, синку, не бідкайся даремно, бо що має бути, те й буде. Нікуди від долі своєї не втечеш. Подивися на себе — гадаєш, для краси тебе таким здоровилом Господь сотворив? А ти ж іще рости й рости будеш. Усе в природі має своє призначення, і горе тому, хто піде проти цього.

— Ніхто ще про мене не знає.

— Дізнаються. А як станеться теє, не матимеш уже спокою. Приїдуть і покличуть тебе на герць. Мусиш згинути.

— За що?

— А так — ні за що. Дракон повинен згинути. А герой пошлюбить князівну і займе престол. У князя нема сина. Де він спадкоємця візьме? Ти для нього тепер як манна небесна. Чи робиш зло, чи ні — ніхто й не спитає.

— Я не хочу гинути, ще й не наживши. І нікому ніколи зла не вчиню.

— А це вже не зарікайся. Буває, що й вовка змалечку приручать і при хаті тримають. І що з того? Вовк все їдно в ліс дивиться. Підросте й дремене, а то це й хазяїна задере.

— Гадаєте, і я з вами отак зроблю?

— На все воля Божа. Я тобі в душу не зазирну і кров'ю твоєю не покермую.

— Якщо вже й ви мені віри не ймете, то хто ж повірить?

— Я тобі вірю. Чого ж? Вірю. Але це протиприродно. Чи ти чув коли, щоби зайці вовків жерли, а вовки на луці паслися? Ну добре, ти жив сам як палець та й харчувався чим попало, але чи можна бути певним, що ти колись не розсмакуєш м'яса? Спочатку якоюсь пташиною чи рибиною, а згодом козлом розговієшся. А тоді, так само, як і вся порода твоя, на людей кинешся. Був тут — не за моєї пам'яті — дракон. Мабуть, родич твій, бо у тій же печері жив. То він час від часу якусь дівку ловив та й обідав усмак. Піде на жнива, було, вибере наймолодшу... До-о-о-вго з ним воювали. І ніхто не зумів подолати, аж Чорний лицар об'явився. Отой і голову драконові стяв.

— Ви хробака з'їли б? — зненацька перебив його дракон.

— Тьху! Що ти мелеш?

— Оце так мені м'яса з'їсти. Я виріс на траві й траву їстиму. Навчили мене вже стільки всього, що як іще й грамоти навчите, гірше не буде.

— Бач, тобі пальця в писок не клади! — розсміявся пустельник. — Гаразд, навчу.

І навчив. Та так, що й сам дивувався з успіхів учня.

- **У парі.** Знайдіть інформацію та підготуйте повідомлення про те, що символізує образ дракона і в яких жанрах мистецтва він знайшов утілення.
- Прочитай в електронному додатку інформацію про образ дракона в українській міфології. Що було для тебе новим?
- Які художні твори про драконів ти читав / читала? Що в них спільного?

***

Минув час, і докотилися до пустельника чутки, що князь уже довідався про дракона й оголосив лицарське рушення.

— От так, синку, — зітхнув, — прийшла година випробування. Мусиш стати до бою.

— За що ж вони **ополчилися** проти мене?

— Такий звичай. Як вони захочуть тебе убити, то й з-під землі вигребуть. Ти — дракон. Цього досить. Жоден володар ніколи не змириться з тим, щоб на його землях жило якесь чудовисько. І дарма — чинить воно руйнації чи так от, як ти, книги почитує, — мусить бути убите.

— Я все одно не стану до бою.

— Біда, що й я тобі не поможу. Ніхто мене й слухати не стане. А людей не перехитруєш. Біс, хоч і який уже майстер, а й той ради не дасть.

— Не можу цього зрозуміти. Повинна ж бути якась справедливість. А Бог?

— Ну-у, Бог! Не тобі до Бога взивати, бо ж не для добра він таких, як ти, насилає.

— То і Господь зло чинить?

— Якщо зла не буде, звідки добро пізнаєш?

— То така ваша правда людська?

— Який Бог, така й правда, — сказав пустельник і сам вжахнувся сказаному й почав хреститися.

— Не хреститься. Він і вас на жорна свої покладе.

***

Дракон сидів у печері й дивився на лицарів, що гарцювали на конях, виблискуючи латами й зброєю. Їхні **джури** безперестанку сурмили, і те настирливе сурмління, бойові вигуки, іржання коней і брязкіт мечів по щитах наповнили страхом драконове серце, аж холодний піт виступив у нього на лобі. На горбах — скрізь, куди оком не кинь, — безліч цікавих побачити бій. Їм тільки й подавай видовища.

Дракон набрав у легені повітря і разом з полум'ям випустив на волю так довго тамоване ревіння, аж з гори каміння посипалось, а дерева пригнуло до землі, а наполохані коні рвонули навсібіч, скидаючи лицарів на землю. Зчинилася метушня, джури пришпорили коней і понеслись подалі від печери, гадаючи, що дракон ось-ось кинеться до бою. Лицарі, хто на коні, а хто пішака, з'юрмилися, наче вівці, чекали на змія. Ніхто не хотів стояти в першому ряду, через те вони штовхали один одного, мало з ніг не збивали.

А Б

Ту́рніґ — турніри.
Бата́лія — бій, битва.
Бурса́к — учень духовної школи.
Дани́на — податок.
Герць — бій.
Воєво́да — воєначальник.
Та́ляри — гроші.
Пусте́льник — хто живе окремо від людей, самітник.
Ополчи́тися — налаштуватися проти.
Фо́ртель — спритна витівка, несподіваний вибрик.
Джу́ра — кандидат в козаки; зброєносець у козацької старшини.
Люботи́н — назва міста.
Би́стриця — річка.

Але дракон не виповз. Юрба на горбах галасувала, розмахувала хустками, капелюхами й гілками. Їй вже уривався терпець. Князь, якому поставили крісло на найвищому горбі, гарячкував і лаявся:

— А бодай його чорт забрав! Ото нечисть! Він що, кепкувати зібрався?

— Все дарма, — зітхнув дракон, — вони мене не дуже й бояться.

Він заповз у глибину печери, згорнувся калачиком і почав дрімати.

Тут когось навідала щаслива думка — розпалити багаття перед печерою і викурити дракона. Джури метнулися збирати хмиз.

***

Дракон чхнув і прокинувся. Густий дим клубочився, наповзав і закутував драконове тіло у сизу пелену, наче павук, забирався у найменші закамарки печери, виганяючи з них повітря, прокрадався у ніздрі і сльозив очі. Дракон важко закашлявся, ще гаразд не тямлячи, що трапилося. Що б там не було, треба рятуватися. Він поповз у глиб печери, куди раніше ніколи не заповзав. Його довге мускулясте тіло ковзало по мокрому камінні, голова раз по раз гупала об якийсь виступ, повзти було все важче — печера звужувалась, а дим невмолимо здоганяв і гнав уперед. Дракон, як міг, щільніше притис крила до боків, та це мало допомогло, сталактити боляче дряпали по спині. Дракон втомлено розпростерся на долівці й вирішив, що повзти далі марно, бо печера глуха і чи тут погибати, чи трохи далі — однаково. Він поклав голову на передні лапи і спробував уявити щось приємне. Але чомусь згадав оце: і прийде диявол, щоб покарати вас, і матиме він тіло велетенського змія, в пащі якого клекотітиме полум'я, а крила його збиватимуть птахів на льоту... Невже це про нього? Я — диявол? Яке безглуздя. Голова паморочилась, і дихати ставало все важче.

Раптом відчув, що дим перестає душити його і начеб відступає, проте це було останнє відчуття перед тим, як втратив свідомість.

А сталося ось що. Князь, який досі сидів собі спокійно і байдуже споглядав палаюче багаття, зненацька зірвався, мов обпечений,

і почав щось кричати лицарям, але ті не могли на такій відстані нічого второпати. Тоді він послав до них одного з вояків, що стовбичили поруч із галябардами.

Гонець на коні злетів вихором у долину, на скаку волаючи:

— Гасіть вогонь! Гасіть!

— Що таке? — здивувалися лицарі. — Що він кричить? Навіщо гасити?

— Князь наказав! Гасіть вогонь! Ганьба на нашу голову, коли ми отаким робом покінчимо з чудовиськом. Це ж по-бабськи, а не по-лицарськи! Він же так задихнутися може. А тоді цілий світ реготатиме з нас.

Тут тільки лицарі второпали, яку дурницю втнули. Адже ж зібралися подвиги чинити, а не підкурювати дракона...

***

— Доброго вечора, — привітався князь до пустельника, що сидів на призьбі.

— Доброго й вам.

— Як здоров'я?

— Та нічого, тільки ноги слабнуть. А ви як там живете? Все по-старому?

— Звідки нове візьметься? Все як було. Вас, бачите, доганяю.

Князь усівся на колоду, а воєвода, запримітивши рясні кущі ожини, примостився поруч неї та заходився ласувати.

— Я до вас на пораду приїхав, — сказав князь.

— О-о, то щось велике в лісі здохло.

— Ви чули про змія, що ото в нас об'явився?

— Чого ж не чув?

— У нас, бачте, який клопіт... Лицарі поз'їжджалися з усього князівства. Є й з Моравії, і з Польщі, і з Карінтії, і з Сілезії, і з Крайни. А змій, чортяка, заліг у печері й носа не показує.

— Він і не покаже.

— Як то?! А вам звідки теє відомо?

— Я говорив з ним.

— З драконом?!

— Так. Це дуже миле сотворіння.

— Вперше щось подібне чую.

— А так воно є. Це дуже дивний і незвичайний змій. Не їсть м'яса, а лише траву та овочі. Він ще нікому зла не вчинив. Коли видихає повітря, то задирає високо голову, щоб не обсмалити дерева.

— Гм, це й зіправді якесь, диво дивнеє.

— То ще не все. Він і книги читає.

— Книги? Та ви що, глузуєте з мене?!

— Чого б я з вас глузував? Кажу, як воно є. Я сам його навчив грамоти.

— Пресвята трійця! А то вам для чого було робити?

— Він мене попросив.

— І що ж він там читає?

— Все, що даю йому.

— Певно, й Біблію та Євангеліє дали?

— Дав.

— Та-ак... Тепер усе ясно. От яку ви мені свиню підсунули! Без ножа зарізали! Мститеся?!

— Я? Мщуся? А то за що?

— А що — ні? Це ж ви з моїм батьком погризлись, а тепера на мені, бач, і окошилося.

— Коли я з драконом познайомився, він уже був таким.

— Яким же се?

— Добрим.

— То замість того, щоби втовкмачити у його дурну голову, що ні дракон, ані жодне інше чудовисько добрим бути не може, ви книги підсовуєте?

— Я йому розтлумачив усе, але ж не вимагайте од мене неможливого. Як можу навчити його робити зло, коли й сам не знаю, як це робиться.

— Ніхто вас про це я не просить. Треба було дозволити розвиватися його драконячим інстинктам, а не перешкоджати в цьому. Принаймні грамоти не слід було вчити.

— Він мене дуже просив... Ну, а й... Просто ми з ним затоваришували.

— Гарних ви собі товаришів підбираєте! Нічого не скажеш.

— Які вже є.

— Ну гаразд. А що ж мені оце чинити?

— Не знаю. Він не хоче битися з лицарями. Не хоче крові проливати. Йому хочеться жити собі спокійно у печері, нікого не рухати і щоб його ніхто не рухав.

— Але ж таке не буває. Де хто чув, щоб дракон займався книгами?!

— Ви ще не все знаєте. Він і вірші пише.

— Пресвята діво Маріє, дай мені сили це все перенести! Ви мене у гріб загоните! Я отак із вами ще трохи побалакаю і взагалі з глузду з'їду! Вірші пише... Це ж помислити тіко! Дракон-піїта! Пане Антосю, — гукнув до воєводи, — ви чуєте? Та киньте вже ту ожи-

ну, ходіть сюди, бо я сам, бігме, зараз зомлію! Мамцю моя рідна, ото мені клопіт!

— Я можу прочитати.

— Що — вірші? Не треба! Досить з мене і тих новин. Мені свої віршомази вже набридли, а ви ще тут зміїні вірші мені хочете всучити.

— Як хочете. Вірші гарні.

— Пес із ними. Ви мені порадьте лучче, що я маю робити. Як мені добитися, щоби вій вийшов на герць?

— Може б, іще й ви з ним перебалакали? Може, якраз... Він добрий.

— Мені його доброта знаєте де? Не хочу казати.

Князь підвівся, обсмикав кунтуш і додав:

— Словом, завтра ополудні заїду до вас. Зрозумійте мене вірно, я нікому не хочу зла. Але дракон має бути убитий. Так, як того вимагають приписи. Так було і так буде. А крім того, донька... За кого її видам?

— Я розумію... Поговорю із ним. Але нічого не обіцяю.

— Гм... Ну, так... Діло делікатне.

— Отож. А завтра приїжджайте... зведу вас.

— Ага, забув спитати. Скільки в нього голів?

— Одна.

— Як — одна?! Всього одна?!

— А ви думали скільки!

— Та це ж неподобство! Та як він посмів?! Ну, ви чули щось подібне, пане Антосю? Одна голова! Курам на сміх! А де ще дві?

— Такий вродився.

— Ну, пішли часи... Уже й дракони порядні перевелися. Не диво, що воно таке глупеньке вдалося.

***

Пустельник зайшов до печери.

— Агов!

Почувся сухий кашель.

— Я тут, — озвався дракон. — Мене вчора пробували димом викурити. Мало не задихнувся.

— Що ти кажеш? Оце ще мені лицарі! За моїх часів такого не було. Як же ти врятувався?

— Я й сам не знаю. Повз усе далі й далі, дим переслідував мене, аж поки я не зомлів. А коли очуняв, дим уже розсіявся.

— Видно, передумали. Ти знаєш що — є тут одна печера, з якої тебе не те що димом, а й сіркою не викурять. Вона просторa, затишна й зовсім не волога. Крім того, має вихід на широку

галявину, а та галявина, наче дно колодязя, зі всіх боків оточена високими скелями. А з протилежного боку галявини є ще одна печера, і виходить вона в густелезний ліс. Це якраз для тебе.

— О, я з радістю переселюся туди. Де це?

— Зовсім неподалік. Над самою річкою.

***

Печера й справді була суха і простора. Вони пройшли її всю і опинилися на галявині, яка буяла соковитою зеленню. Довкола пурхали метелики і кольорові мушки.

— Рай, та й годі, — зрадів дракон. — Повік вам буду вдячний.

— Сподобалося?

— Ще й як! А то сидиш цілими днями в печері — світу білого не бачиш. Уже й верзтися почина казна-що. А тут є де розгулятися.

Посеред галявини світилося голубе око озерця. Дракон тішився, як мала дитина, обнюхував квіти, занурював голову в воду і задоволено пирхав. Потім ліг на траву, випростав лапи й з хрускотом потягся.

«Як йому сказати про князя? — думав пустельник. — З чого почати?»

Сонце висіло над головою золотим яструбком і лило проміння, густе проміння западаючого в сон літа. Пустельник сів на траву і скинув бриля, підставивши сонцю облізлу голову. Лягти й подрімати б, навіщо йому всі оті клопоти? Дракон тепер у безпеці. Сюди ніхто не поткнеться, а як і поткнеться, то завше можна чкурнути в протилежну печеру і перечекати в лісі. Але навіщо такі ускладнення? Дракон може завалити вихід з печери кам'яною брилою.

— Чуєш, ти можеш зачинити вихід з печери на галяву якоюсь каменюкою. Коли треба, будеш її відсовувати.

— Маєте рацію. Я так і зроблю. Не знаю, як вам і віддячити. Скільки для мене зробили!

— Е-е, що там... — помнявся трохи, та врешті випалив: — Був у мене князь...

Усмішка щезла з драконової морди.

— Що він хотів?

— Про тебе розпитував. Я все, як було, розказав.

— А він?

— Злився, що грамоти тебе навчив... Ну і взагалі... Пояснював йому, що ти й без книг ала б не чинив...

— Звичайно.

— ...не та натура. Таким уже ти вдався на свою біду. Але князь своє знає — йому треба князівну заміж видати, опріч того, боїться неслави. Скрізь, де з'являлися дракони чи там інші чудовиська — однороги, велетні, людожери або лихі чаклуни — всюди їх рано чи пізно знищували. Князь не може йти проти звичаю.

— Нехай пустить чутку, що мене вбито, а я сидітиму тут, як миш, тихенько. Мені б лиш із вами бачитися та книги читати. А більше нічого не треба. Як захочу погуляти, піду по той бік гір у ліс.

— От сам йому і скажеш. Нині він ополудні заїде до мене. Може б, я привів його сюди?

— Приведіть, дуже вас прошу. Хай не боїться...

***

Згодом дракон переселився на галявину між горами, де він міг сховатися. Потім пустельник розповів князеві про дракона, що його звати Грицько, йому 8 років. Дракон дуже добрий, любить природу, їсть траву, читає Біблію,. Звісно, князь здивувався й зацікавився, а потім попросив пустельника познайомити його з драконом. Із часом дракон і князь потоваришували. Люботинський князь став часто навідуватися на галявину в горах, щоб поговорити з драконом і послухати його поезію.

Звідтоді день у день сходилися вони утрьох, і князь тішився, що його дипломатичні заходи обходяться досить дешево. Ці посиденьки були приємні для всіх. При дворі ніхто й гадки не мав, куди князь так часто зникає. Таємницею володіли тільки воєвода і Настасія.

***

Кілька днів пустельник не з'являвся в печері, а що таке й раніше траплялося, то ні дракон, ані князь не дуже й хвилювалися. Працюючи над літописом, він не раз усамітнювався. Але четвертого дня дракон занепокоївся і, діждавшись ночі, подався до лісу. Лихе передчуття охопило його, коли наблизився до хати. Вітер тракав розчахнутими вікнами, рами скрипіли і протягло скавуліли.

Дракон обережно просунув лапу в двері й витяг лаву, на якій лежав пустельник.

— Нічого, нічого, — заспокоював себе дракон. — Я заберу вас до себе. Мусите поправитись. Що я без вас?

Пустельник мовчав і дихав дуже слабо.

Змій заніс його до себе в печеру і пильнував усю ніч, а вранці, коли старий розплющив очі, напоїв його зіллям.

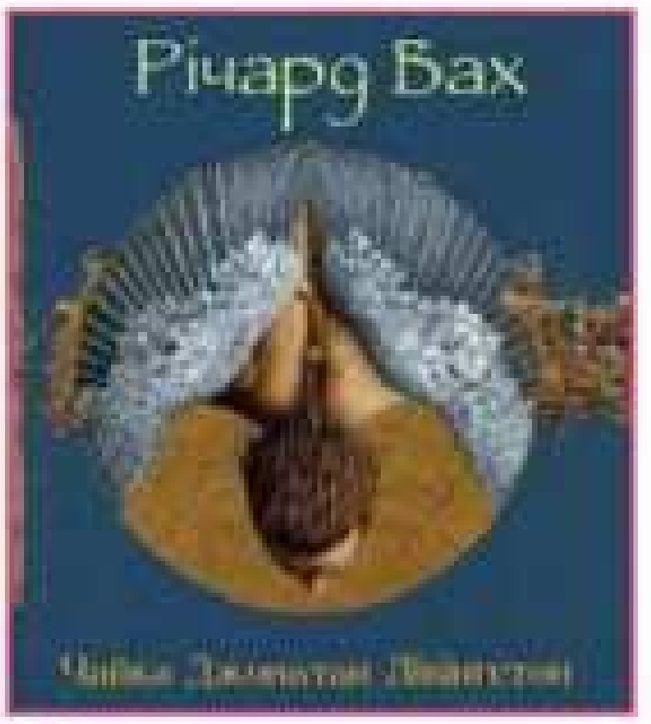
ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Перший законодавець Афінської республіки Драконт у VII ст. до н. е. встановив надзвичайно суворі закони, які назвали драконівськими. Грецький історик Плутарх розповідає, що за цими законами карали смертю майже за всі злочини, страчуючи не лише людей, а й предмети, «причетні» до злочину. Грецький оратор Діомед говорив, що драконівські закони писано не чорнилом, а кров'ю. Зрештою, законодавство Драконта, безсумнівно, було кроком уперед у розвитку грецького права, а ім'я Драконта, незважаючи на строгість його законів, у стародавні часи поважали й ставили поруч із іменами найкращих законодавців.

Драконт

Згодом виник крилатий вислів «драконівські закони», що означає надзвичайно суворі покарання, а ще символізує стосунки людей між собою. Жити за цими законами — це бути лицемірними, байдужими до біди інших, думати про власну користь і для цього використовувати будь-які підступні методи.

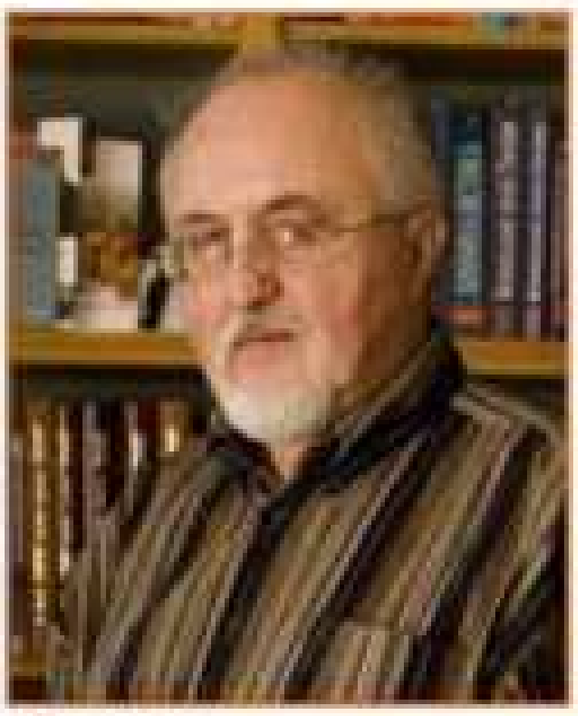
- Як думаєш, чи діють такі закони у сучасному світі? Прокоментуй свою думку. Наведи приклади з життя, коли доводилося бути свідком лицемірства чи байдужості.
- Прочитай наступний фрагмент повісті-казки *«Місце для дракона»* в електронному додатку.
- Чи справдилися твої очікування після прочитання повісті-казки *«Місце для дракона» Юрія Винничука*? Прокоментуй свою думку.
- Які проблеми порушує автор у творі?
- Створи кластер, перелічивши *«драконячі закони»*, за якими жили герої повісті-казки. Наведи приклади тих наслідків, які ці закони спричинили.
- Запиши, які події в тексті були незвичайними.
- Розглянь обкладинку книги *Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон»*. Як думаєш, про що розповідає цей твір? Що символізує зображення на палітурці? Прочитай повість на бажання. Що

Обкладинка книги Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон»

спільного в ній із повістю *«Місце для дракона» Ю. Винничука*? Поміркуй над проблемами, порушеними в цьому творі. Доведи або спростуй думку про те, що *життя — це політ.*

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Юрій Винничук

Юрій Винничук (1952)

Скориставшись інформацією, яку запропоновано нижче, створи логотип письменницького бренду Юрія Винничука.

> Мій улюблений жанр — казка, і як для читача, і як для письменника. Я маю вдома величезну колекцію казок різними мовами світу. І все, що я пишу, — це в тій чи іншій формі казки.
>
> *Юрій Винничук*

«Я пишу тільки такі твори, які сам люблю читати. Тому й ніколи не напишу такого, що мені було б неприємно читати». Справді, за що б не взявся Юрій Винничук — усі його тексти знаходять поціновувачів. Він майстерний казкар, управний містифікатор (вигадав одного ірландського поета та щоденники Роксолани, але йому повірили, уявляєте?), завзятий укладач антологій, невтомний перекладач. У доробку письменника знайдуться також і вірші, п'єси, краєзнавчі книги, енциклопедії, повісті та романи, які неодноразово відзначені літературними нагородами, — від «Історії одного поросятка» й «Таємниць львівської кави» до «Цензора слів» і «Танґо смерті». Очевидно, саме така продуктивність стала підґрунтям однієї з мрій — у наступному житті, каже автор, «хотів би стати мільярдером і заснувати потужне видавництво».

Залишивши Івано-Франківськ, де народився та здобув вищу філологічну освіту, Юрій Винничук у 22-річному віці переїхав до Львова, спробував себе вантажником, військовослужбовцем, а відтак і сценаристом, поринув у редакторську й письменницьку роботу, чим займається й дотепер. Коли ж натхнення трохи згасає, автор перелаштовується на перекладацьку діяльність, вишукує твори маловідомих митців, аби запропонувати їх читацькій аудиторії, або, як сам каже, мандрує на велосипеді «в незнані світи», шукає цвіт папороті... Звідси й авантюризм, детективні перипетії та унікальні сюжети. Хоч улюбленим куточком відпочинку Юрія Винничука є Балкани, цілком очевидно, що рідна

Галичина, яка є місцем подій у його текстах, — це найзатишніший прихисток його і творчих, і повсякденних думок.

Зважаючи на кількість та жанрову різноманітність написаного, не дивно, що твори автора належать до найпопулярніших на книжковому ринку України й не тільки. У Польщі, Канаді, Чехії, Німеччині, США, Франції, Англії, Аргентині, Хорватії та в інших країнах також читають книги нашого письменника! А кілька його текстів живуть і в екранізаціях. У чому ж секрет? Успіх митця полягає у вдалому поєднанні простих історій з інтелектуальним підтекстом, легкої мови з глибокими сенсами, гумору з тонким відчуттям літературних потреб суспільства, багатої уяви зі стильовою віртуозністю.

Попри те, що автор любить усамітнитися під час творчої праці, його фантазія сягає далеко за межі кімнати, малює інші світи, шукає нетипові місця. Доказ цьому — історико-фентезійна казка «Місце для дракона», яка, незважаючи на вимисел, здивує очевидною правдивістю, зламає стереотипи й доведе, що закони, навіть якщо вони «драконячі», втрачають чинність і стають абсолютно безглуздими. Цей текст зачепить низку актуальних життєвих проблем, розважить, змусить задуматися, зачепить за живе і вкотре переконає у всепереможній силі добра та людяності.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Розгадай кросворд до твору *«Місце для дракона» Ю. Винничука*.
2. Віднови ланцюжок подій повісті-казки.
3. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
4. Чи правильно зробив пустельник, навчивши дракона Грицька грамоти?
5. Знайди в тексті думки пустельника про грамоту (грамотність), прокоментуй їх.
6. Чому Лаврін покинув Люботин? Що він зрозумів?
7. Поясни значення вислову: *«Одного дракона на всю державу замало. Де взяти ще стільки драконів, щоби кожен з нас мав кого розіп'ясти?»*.
8. Чому князь постійно приходив на могилу пустельника й дракона Грицька?
9. **У парі.** Обміркуйте, у чому полягає проблема зла. Якими універсальними способами її можна вирішити? Складіть перелік настанов / правил, які допоможуть подолати зло в різних його проявах.
10. Створи сторінку щоденника і поміркуй над висловом *«зло в нас самих»*. Доведи або спростуй цю думку.

11. Що, на твою думку, варто зробити, щоб у сучасному світі не домінували «драконячі» закони?
12. Створи словесний портрет образу дракона Грицька і візуалізуй його у будь-який відомий для тебе спосіб. За потреби скористайся підказкою.

13. Досліди образи-символи твору, скориставшись словником символів в електронному додатку.
14. Прочитай визначення поняття *парадокс*. Знайди в тексті кілька фрагментів, що ілюструють парадокс.

> **Парадокс** — думка, що розходиться із загальноприйнятою, начебто суперечить здоровому глуздові, хоч насправді може бути й хибною.

15. Наведи приклади парадоксу в сучасному житті.
16. Створи **медійний продукт** (плакат, постер, фотоколаж тощо), який би ілюстрував актуальність проблем, порушених у творі *Ю. Винничука «Місце для дракона»*.
17. Прочитай в електронному додатку цитати з твору. Визнач ту, яка найбільше схвилювала тебе.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-234

Галина Кирпа «Мій ангел такий маленький...», «Коли до вас темної ночі...»

Елітáрний — вибраний, особливий, вишуканий.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Поміркуй над запитанням відомого поета Сергія Жадана: *«Ти схильний вважати літературу, мистецтво речами елітарними чи "загального вжитку"?»*.
- Розглянь інфографіку про те, яку літературу називають елітарною. Чи доводилося тобі читати такі твори? Які відчуття вони викликали, над чим спонукали замислитися?

Елітарна література

Ускладнені тексти
- вагомий підтекст
- закодовані óбрази
- складні мовні засоби

Потенційний читач
- високий рівень культури, освіти
- знання літературного процесу, термінології

Художні твори
- філософський зміст
- загальнолюдські проблеми

Ілюстрації
- наповнені глибоким символізмом

Автор — читач
- читач стає «співавтором»
- діалог чи інтелектуальна гра із текстом

Радимо прочитати авторів й авторок: Сергій Жадан, Оксана Забужко, Марія Матіос, Мирослав Дочинець

- Пригадай, що таке *верлібр*. Які вірші, написані верлібром, ти вже читав / читала?

Верлібр *(від фр. vers libre — «вільний вірш»)*, або вільний вірш, — це неримований вірш, у рядках якого відсутнє рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів. Вільний вірш не поділяється на стопи, його рядки мають довільну кількість складів і різну довжину, він не має рими та поетичного розміру. Верлібр має лише ритм, який ми створюємо інтонаційно. Отож у вільних віршах завжди відчутний настрій, емоційні переживання.

- Прочитай вірші *Галини Кирпи*. Поміркуй, на що надихають глибокі й зворушливі поезії.

МІЙ АНГЕЛ ТАКИЙ МАЛЕНЬКИЙ...

Мій ангел такий маленький,
ну просто крихітка —
я навіть не бачу,
чи він сидить
на моєму плечі.

Мій ангел такий легенький,
ну просто пушинка —
я навіть не чую,
як він сидить
на моєму плечі.

Мій ангел такий тихенький,
ну просто тихіший трави —
я навіть не знаю,
коли він спить,
а коли прокидається
на моєму плечі.

- Спробуй визначити у вірші основні ознаки верлібру.
- Простеж, як авторка розкриває характеристики ангела. Чому, на твою думку, використано саме такий порядок у тексті?
- Опиши ангела за допомогою художніх засобів, використаних у вірші. Чи таким ти собі уявляєш це дивовижне створіння? Чи є схожість з образом ангела у фольклорі? Наведи кілька прикладів.
- Визнач тему і головний мотив поезії.

- Послухай вірш *І. Малковича «Із янголом на плечі»*, порівняй із поезією Г. Кирпи «Мій ангел такий маленький».
- Яка з поезій тобі сподобалася більше? Чому?
- Добери музику до обох віршів. Прочитай їх під музичний супровід. Чи змінився твій настрій? Як саме?
- Розглянь образи янголів на картинах *Євгенії Гапчинської*. Чи є щось спільне із янголом, змальованим Галиною Кирпою? Прокоментуй, що саме.

Янголи на картинах художниці Євгенії Гапчинської

КОЛИ ДО ВАС ТЕМНОЇ НОЧІ...

Коли до вас темної ночі
прийде Лев,
ви не кажіть йому нічого
про зоопарк.
Нехай він не знає,
що на світі є зоопарки.
Нехай хоч один Лев
цього не знає.
А потім цього не знатимуть
його діти.
А потім — його онуки.
Потім правнуки.
І колись буде
ціла Лев'яча Держава,
де жоден Лев
не знатиме про зоопарк.
Коли б тільки вижив
той Лев,
що прийде до вас темної ночі.

- Чому Лев не повинен знати про зоопарк?
- Розглянь **хмару слів** і опиши образ Лева.
- Доведи, що в цьому вірші немає ліричного героя, а є лише оповідач. Як думаєш, чи виражає він авторську позицію? Прокоментуй свою думку.
- За якої умови, на твою думку, може постати Лев'яча Держава? Що саме вона символізує?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Галина Кирпа (1950)

Галина Кирпа

- Склади уявне інтерв'ю з поетесою, скориставшись матеріалом, поданим нижче і додатковою інформацією з довідкової літератури. Поміркуй, які запитання будуть доречними в контексті вивчених творів Галини Кирпи.

Коли у 8-річному віці Галина Кирпа отримала в подарунок від батька книжку Ганса Крістіана Андерсена «Снігова Королева»,

вона й не здогадувалася, що в майбутньому перекладе понад 30 його казок, а її твори надрукують польською, англійською, французькою, албанською та іншими мовами. Ще з дитинства вона дуже любила читати та мріяла бути бібліотекаркою. Росла у вчительському середовищі серед цікавих особистостей, які займалися філологією, математикою, біологією, історією та географією.

Здобувши вищу філологічну освіту в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, майбутня літераторка й перекладачка понад 10 років працювала на журналістській ниві й водночас писала щось своє. Працюючи у видавництві «Дніпро», Галина Кирпа мала можливість познайомитися з відомими українськими письменниками, роботами яких надихалася й захоплювалася, — із Григором Тютюнником, Євгеном Гуцалом, Анатолієм Дімаровим, Віктором Близнецем, Іваном Дзюбою. А вже 1984 року вийшла друком її перша збірка віршів — «День народження грому», потім з'явилося ще майже 2 десятки книг поезії й прози для дітей і дорослих. Окрім того, авторка разом із чоловіком уклала тритомну читанку-хрестоматію для дошкільнят «Український садочок», ще одну хрестоматію зі світової літератури й три посібники з етики для учнів початкових класів, видала антологію віршів української діаспори (із творами 83 поетів!) і переклала українською найкращі тексти німецьких, данських, норвезьких та шведських письменників.

Невтомна літературна праця Галини Кирпи відзначена численними нагородами не лише в Україні. У 2019 році авторка отримала шведський орден Полярної зірки за визначний внесок у підтримку українсько-шведських зв'язків завдяки перекладам дитячої літератури.

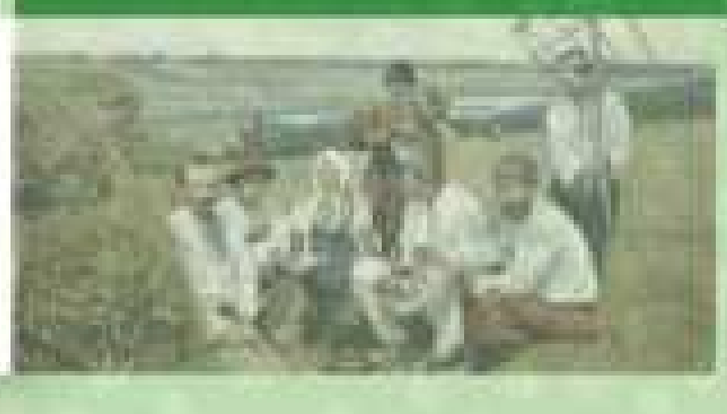
Художній світ Галини Кирпи створений винятково на основі щастя, краси й гармонії. У ньому завжди живе віра в людину, яка прагне ділитися добром, але водночас порушені важливі проблеми сучасності — рівності, благородства, волі й честі. Пишучи для дітей, авторка намагається змінити позицію дорослого, аби написане було доступним і зрозумілим для кожного. В одному з інтерв'ю вона зізнається: «Писати про любов і переживання в дитячому серці — це відкривати душу навстіж і завмирати від щастя, що з тобою є кому переживати і любити те, чого не можна забути». Тексти Галини Кирпи допоможуть читачам і читачкам (незалежно від віку) відкрити таємницю справжньої любові до світу й подарують неймовірну естетичну насолоду та щирий захват.

- Переглянь в електронному додатку відео Ukraïner про Асканію Нову — один із найкращих заповідників України. Поміркуй і створи плакат, щоб привернути увагу всього світу до цього справжнього дива Херсонщини. Досліди, що відбувається із заповідником у наш час.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. На чому наголошує авторка поезії *«Мій ангел такий маленький»*?
3. Визнач жанр поезії *«Мій ангел такий маленький»*. За потреби скористайся ребусом-підказкою. У чому його незвичність, перевага?
4. Визнач тип віршування поезії *«Коли до вас темної ночі...»*.
5. За допомогою чого досягається ритм цього вірша?
6. Якою ти уявляєш Лев'ячу Державу? За допомогою цифрових сервісів створи символи цієї держави, придумай основні закони.
7. Зроби висновок про роль символіки в поезії.
8. Створи графічний символ до поняття *верлібр*.
9. **У парі.** Чи вірите ви, що в кожної людини є свій ангел? Прокоментуйте свої думки.
10. Досліди, у яких державах чи містах світу лев є геральдичним символом.
11. Намалюй ілюстрації до одного з віршів, обери відповідну кольорову гаму. На бажання інтерпретуй малюнки відповідно до власного бачення. Додай деталі, які, на твою думку, краще розкриють філософський зміст поезії.

РОЗДІЛ 3.
КОЖЕН МРІЄ ПРО ЩАСТЯ

ТЕМА 4.

ВИПРОБУВАННЯ ДОЛЕЮ

Ти дізнаєшся про:

- пригодницько-романтичну повість;
- складові композиції твору

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-341

Михайло Коцюбинський «Дорогою ціною»

Талáн — доля, життєвий шлях; також щаслива доля, щастя, успіх, удача.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- У попередніх класах на уроках літератури ти читав / читала чимало повістей. Пригадай, що ж таке повість.

Повість — це розповідний прозовий твір (зрідка віршовий), що за широтою охоплення життєвих явищ наближається до роману, але має здебільшого одну сюжетну лінію та меншу кількість персонажів.

Пригодницько-романтична повість — це твір, наповнений багатьма пригодами, незвичайними, напруженими та романтичними подіями, сюжет якого має динамічний розвиток.

Сюжетні лінії у творі укладають його сюжет.

Сюжет — подія або низка подій, через які розкриваються взаємини між героями, їхні характери, зміст твору і ставлення авторів до персонажів.

Кожен твір складається з частин, пов'язаних за змістом. Вони вибудовують *композицію* твору.

Композиція — упорядковане розміщення взаємозв'язаних, взаємозалежних частин твору.

Із чого складається композиція твору?

Композиція художнього твору складається із **сюжетних** і **позасюжетних** елементів. Сюжетними елементами є: *експозиція, зав'язка, розвиток подій, кульмінація* та *розв'язка*. Позасюжетні елементи — це ті, які не розкривають сюжет безпосередньо, але є безумовно важливими для оповіді: *описи зовнішності, інтер'єру, екстер'єру, пейзаж, авторські відступи*.

Частинами композиції також є вставні епізоди (сюжети), що стосуються динамічності сюжету твору: сцени з іншими персонажами, перенесення в інший час тощо.

Літературознавці до цього часу сперечаються щодо того, чи твір «Дорогою ціною» — повість чи оповідання, він романтично-пригодницького чи реалістично-психологічного характеру, про волю він чи про кохання. Мабуть, мають рацію прихильники всіх думок, тому що названі ознаки жанрів, тем і проблем переплелися в ньому.

- Поміркуй, що означає вислів *сплатити високу ціну*. За що людина може «платити високу ціну»? Спрогнозуй, про що розповідатиметься в повісті *М. Коцюбинського «Дорогою ціною»*, скориставшись хмарою слів. Поясни значення слова *розкріпачення*.

- Прочитай запропоновані розділи повісті.

ДОРОГОЮ ЦІНОЮ

Повість

(Скорочено)

Діялось се в тридцятих роках минулого століття. Українське **поспільство**, поборене у класовій боротьбі, з **ярмом** панщизняної неволі на шиї, тягло свою долю з глухим ремством. *То не віл був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові,*

загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром, із не втраченим іще смаком волі, широких просторів. Він ішов у ярмі, скорившись силі, хоч часом із гніву очі йому наливались кров'ю, і тоді він хвицав ногами і наставляв роги...

Вільний дух народу ще тлів під попелом неволі. Свіжі традиції волі, такі свіжі, що часом трудно було відрізнити сьогодні од вчора, підтримували жевріючу під попелом іскру. Старше покоління, свідок іншого життя, показувало ще на долонях мозолі від шаблі, піднятої в оборону народних і людських прав. Пісня волі, споетизованої, може, в дні лихоліття, чаруючим акордом лунала в серцях молоді, поривала її туди, де ще не чуть кайданів, скованих на людей людьми. На широкі бессарабські степи, вільні, без пана й панщини, рвалась гаряча уява й тягла за собою сотки й тисячі...

Ярами, коритами висхлих річок, лісовими **нетрями**, прикриваючись нічною темрявою, ховаючись, мов од дикого звіра, тікало од пана і панщини все, що не заплісніло в неволі, не втратило ще живої душі, тікало, щоб здобути собі те, за що предки виймали шаблі з піхов або ставали до бою з кіллями та вилами...

- Поясни, як ти розумієш виділений уривок. Що символізують образи дикого тура і вола?

А тим часом ворог не дрімав.

Власники душ, повернених у робуче бидло, записаних у господарський інвентар дідича разом із волами й кіньми, найбільш боялись того неспокійного, вільнолюбного духу народного, бо його ніяк не можна було припасувати до панських інтересів, погодити з незмірними скарбами, які давала панові оброблена хлопом українська земля, віковічна боротьба двох станів — панського й мужичого, боротьба хронічна, що часом приймала гострі форми і бурею проносилась над нещасним краєм, — ніколи не кінчалась, ба й не могла скінчитися, хоч пан переміг. Ще недавно, умившись в **Умані** власною кров'ю і накидавши в **Кодні** стіжок

Посполство — народ, простий люд.
Ярмо́ — упряж для робочої великої рогатої худоби, зроблена з дерев'яних брусків, з'єднаних у вигляді рами, яку одягають на шию тварин і замикають занозами; *перен.*: гноблення когось, гніт, утиск.
Не́трі — труднопрохідні місця, які заросли лісом, чагарниками.
Умань, Ко́дня — міста на Черкащині, де відбувалося селянсько-козацьке повстання Коліївщина в 1768 році під проводом Максима Залізняка та Івана Гонти проти кріпосницького національного гніту.

гайдамацьких голів, пан смакував перемогу, пильно обороняючи свої права на живий робочий інвентар — хлопа.

Хлоп протестував, хлоп тікав на вільні землі, рятуючись, як міг, од панщини, лишаючи на рідній землі все дороге, все миле його серцю.

Але й там, далеко від рідних осель, настигала його панська рука. На вільних землях зорганізовані були на втікачів лови, справжні облави, як на вовка або ведмедя. По всій Бессарабії ганяли дозорці, вистежуючи скрізь по ровах, стогах сіна, комишах болотяних річок збіджених, змордованих людей. На півдні Бессарабії, од бистрого Пруту, по лівім боці Дунаю, аж ген до моря стояло на чатах військо і заслоняло волю, що там, за широким Дунаєм, за зеленими прибережними вербами, синіла десь у чужій країні...

Голову втікача оцінено. За кожного спійманого прибережні козаки діставали плату. Сотки, тисячі нещасних попадалися до рук козакам — і мусили випити гірку до краю. Лиха доля чекала втікача: його оддавано в некрути, засилано на Сибір, катовано канчуками, тавровано, мов худобу, або з оголеною головою, збитого, збасаманеного, одсилано в кайданах назад до пана, знов у неволю, на панщину...

Чого він міг сподіватися вдома від пана? А проте, мов талії води під теплим подихом весни, річкою текло вкраїнське селянство туди, де хоч дорогою ціною можна здобути бажану волю, а ні — то полягти кістками на вічний спочинок...

- На чому автор зосереджує увагу в пролозі?
- Що свідчить про готовність людей піднятись на боротьбу?

I

— То ти, Остапе?

— Я, Соломіє...

— Що ж воно буде?

— А що ж буде?.. Хай воно загориться без вогню й диму... Втечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились... От бачиш — сакви... Бувай здорова, Соломіє...

— Тікаєш... покидаєш мене... І отсе я лишуся сама з тим осоружним чоловіком... Ні, тікай, тікай, Остапе... Коли б ти знав, що робиться у горницях: пан біга по хаті, мов скажений. «Бунтар, кричить, гайдамака! Він мені людей баламутить!..» Покликав осавулу: «Веди мені зараз Остапа Мандрику...»

— Так...

— «З живого шкуру здеру, чисто оббілую... Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодню...»

— Так...

— «В некрути, каже, оддам...» А паня біла, біла, трясця трясе її, а вона руки заломила та: «Ромцю, каже, тікаймо звідси, бо ті хлопи заб'ють нас, як мого дідуся в Умані...» Тікай, Остапе, тікай, серце... Спіймають — катуватимуть нелюди, живого не пустять...

— Враг його бери... Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що... Ех, піду, де воля, де інші люди... Бувай здорова, Соломіє...

— Перелазь, хоч попрощаємося.

Остап перекинув через тин, за яким стояла Соломія, сакви і сп'явся на тин. На нічному зоряному небі виткнулась ставна парубоча постать й зникла по хвилі в густих бур'янах по той бік тину.

— Ну, та й кропива ж тут, чисто попікся. Де ти, Соломіє? Поночі й не видко.

— Ось я... — і перед Остапом зачорніла велика, як на доброго мужика, постать. — Ходім до ставка, посидимо під вербами.[...]

Остап із Соломією сіли під вербою, але їм не говорилось. Події, що несподівано привели їх до розлуки, ба й невідома будущина, яка кинула вже свою тінь на душу, збіглись у цей мент докупи і мов замулили глибину сердечну. Говорити мало — що скажеш кількома словами?.. Говорити ширше — навіщо? Не полегша на серці, не одміниться доля... Та й ніколи вже... пора рушати.

— Ти ж кудою подасися, Остапе?

— Та мені аби на чорний шлях, а там уже якось воно буде... там напутять уже...

— Ну, то не йди, голубе, селом, щоб не побачив хто... Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чагарником, полем — та й вийдеш на шлях. Так безпечніше буде.

Соломія підійшла до ставка, скочила в човен і почала шарити на днищі.

— Капосний дід, одніс весло у катрягу... Ну, та дарма — обійдемось.

Одним зручним скоком Соломія опинилась на березі і з такою легкістю витягла з тину коляку, мовби то була застромлена дитиною ломачка.

Остап сів у човен, і Соломія одіпхнулась од берега. Човен плавко загойдався на волі, а далі тихо й рівно посунув по воді над зорями, що тремтіли на дні блакитної безодні. Соломія з тихим

смутком дивилась на Остапа й чула, як по її **виду** котилась сльоза за сльозою. Вони мовчали. Було б зовсім тихо, коли б не пекельний хор, в якому жаби, здавалось, намагались перекричати одна одну.

Чорний панський гай потиху одсувався назад, закутуючись волокнуватими пасмами білого туману.

Човен стукнувсь об берег. Остап підняв свої сакви і поцілувався з Соломією.

— Бувай здорова... Гляди ж, не забувай мого дідуся... Перекажи, хай вони не журяться. Вже я якось дам собі раду...

— Добре, Остапе, перекажу... Ну хай тебе боронить і хова од лихого Мати Божа... Прощавай!

Остап скочив на берег, легким рухом закинув на плечі сакви і незабаром зник у чагарнику, а на човні, як велетенська чавунна постать, іще довго стояла Соломія, спершись на кіл та вдивляючись у чагарник, де разом із Остапом зникало її щастя. [...]

Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його обгорнув жаль. [...]

Кожен кущик, горбок, долинка, кожна стежечка — все се було йому знайоме, промовляло до його. Тут, у товаристві однолітків-пастушків, заводив він безконечні грища. Тут він пас панську худобу. Панську! Тим-то й ба, що панську. Та й хіба він сам за весь свій двадцятилітній вік не був лишень панською худобою? Хіба його батько, мати, Соломія, навіть дідусь його, що ходив у Січ, а потім різав панів в Умані, — хіба ж вони не стали такою худобою?.. Коли б вони не були панським товаром, то не міг би пан розлучити його з Соломією та силою оддати її за свого хурмана, не міг би сивого дідуся катувати на стайні нагаями... не похвалявся б **оббілувати** Остапа за сміливе слово.

— Оббілуєш... — злорадно осміхнувся Остап до себе. — Шукай вітра в полі...

І йому ясно уявлялося, як лютуватиме пан, дізнавшись завтра, що Остап утік.

Коли б хоч дідусеві нічого не сталося через його... Та що йому станеться? Він уже старий, не сьогодні-завтра покладуть у яму... На згадку про діда Остап почув щось тепле у грудях. Ті билиці-казки про Січ, козацтво, про боротьбу з панами за волю, яких він слухав, затаївши дух й не зводячи розжеврілого ока з уст дідових, будили в дитячій голові химерні мрії, вояцький запал. Не раз телята й вівці, спокійно пощипуючи травицю в чагарнику, були свідками козацьких нападів або уманської різні, виконаної підпасичами під проводом Остаповим. Воля, воля і воля! Се чарівне

слово, споетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, під впливом витворених панщиною умов, прибирало більш конкретну форму, глибше значення. Народ стогнав у неволі, але стогнав потай, не протестуючи, І коли Остап, вихований дідом у давніх традиціях, здіймав річ про те, що пора вже висунути шию з панського ярма, люди спочували йому, але далі спочуття діло не йшло. Знайшлись навіть такі, що вклали панові в уха бунтівничі речі молодика — і от тепер Остап, скривджений і цькований, мусив кинути рідний край. Йому було літ десять, як із-за Дунаю, з Січі, приїздили до них у село **емісари**. Він їх добре пам'ятає. Лежачи на печі і удаючи, що спить, він чув, як вони довго гомоніли з дідом, оповідали про турецьку землю, про тамошні порядки, казали, що під турком добре жити, й заклика-ли людей на вільні землі. Дід лишився, бо хотів умерти на своїй стороні, а дядько Панас як пішов, так і по сей день. Остап ішов уже з годину. [...]

- З чим не хотів миритися Остап? Чи міг він щось змінити самотужки?

Він ішов тепер прудко, сильно вимахуючи ціпком, мов усю силу свою молодечу вкладав і в ту ходу, і в рухи, а думки одна за одною, як на крилах, летіли все наперед. Не так думки, як уява. Уявляється йому Дунай, широкий-широкий — ну, як Дунай широкий. За Дунаєм — Січ. Басують під козацтвом коні, мов змії ті, повигинали шиї... Козацтво — як мак... Жупан червоний, вус чорний, довгий, при боці шаблюка. Попереду... попереду — Остап. Кінь під ним гарячий, вороний, той, що у пана лишився на стайні; одіж із щирого срібла-злота, шабля довжезна. Він оповіда козакам, за віщо пан хотів його оббілувати, ява повелась тепер у них неволя в Уманщині, що треба піти і визволити народ із неволі, потішити на старість дідуся і одняти Соломію від її чоловіка, бо вона не хурмана панового, а його, Остапа, кохає... Козаки вклоняються йому, пускають із копита коні, кидаються у Дунай, перепливають його, а далі мчаться — Остап попереду — через луки й поля до них у село, в Уманщину... Чи бачиш, Соломіє?.. [...]

...Тільки Остап звернув із дороги, як йому причулося, що щось немов гукає. Він озирнувся: прискорюючи ходу, подорожній махав на нього рукою, бажаючи, очевидячки, спинити його. Що за мара? Першою думкою в Остапа було тікати. Але зважившись, що поки він один на один, — жахатися нічого, Остап зупинився, очікуючи й вдивляючись у подорожнього. Тому, очевидячки, було пильно,

бо, не вдовольняючись прудкою ходою, він інколи пускався бігти, придержуючи свої клунки на плечах, і вже за чверть години Остап міг розглядіти його стрункy постать.

Був то молодий, безвусий парубок, міцно збудований, у високій сивій **кучмі**, короткій **чугаїнці** і з довгим ціпком. Остапові було чудно, що парубок немов осміхався, але коли той наблизився і привітався до нього, Остап із несподіванки скрикнув:

— Соломіє!.. Чи ти здуріла?

— Може, й здуріла... — сміялася Соломія.

— Пек тобі, маро... Чисто парубок... Куди ти й по що?

— За Дунай, у Січ із тобою... Приймаєш товариша чи не приймаєш?

— Чи ти знавісніла, молодице, чи тебе нині жарт узявся?..

— Які там жарти... Скоро ти пішов, я як стала на човні, так і задубіла. Холодна, холодна, мов завмерла!.. Далі прокинулась і чую, що все мені противне, все гидке: і чоловік, і панщина, й життя моє безщасне... Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... [...]

Сонце було низько, так у два чоловіки від землі, коли Остап прокинувся. Він хотів збудити Соломію, але лиш глянув на неї, як схопився за боки від шаленого реготу.

— Ха-ха-ха!.. От козак — разкозак!.. — реготався Остап. — Ха-ха-ха!..

Той регіт збудив Соломію. Вона схопилась і, протираючи очі, здивовано зиркала на Остапа.

— Ти чого?..

— Продери, продери очі... Ха-ха-ха!..

— Бачу вже... Та чого ти?

— Ну, тепер ходім.

Остап підвів Соломію й потяг її до кринички.

— Стань на коліна і дивись у воду...

Соломія нагнулась і зазирнула до кринички. Звідти глянуло на неї свіже, повне обличчя з карими очима, що так виразно біліло при картатому **очіпку** й пасмах чорного волосся, що під час сну повисмикувалось із-під очіпка.

Вид — тут: обличчя.
Оббілюва́ти — обробити тушу забитої тварини (зняти шкуру, викинути нутрощі).
Катра́га — курінь (переважно на пасіці).
Емісар — особа, що неофіційно виконує секретне політичне доручення.
Ку́чма — висока бараняча шапка.
Чугаїнка, чугаїна — свита, верхній зовнішній одяг у селян.
Очіпок — старовинний головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, часто з поздовжнім розрізом ззаду, який зашнуровують, стягуючи сховане під ним волосся.

— Тепер глянь на свої ноги.

Соломія глянула і враз залилася дзвінким сміхом.

— Ха-ха-ха!.. — не вгавав Остап. — Голова молодицина, а ноги парубочі...

Вони реготались, мов діти: вона — тонко і дзвінко, як молода дівчина, він — грубше, передчасним баском двадцятилітнього парубка.

— Що ж воно буде? — спитав перегодом Остап. — Таж як хто підгледить твій очіпок, не мине нас халепа.

— А ось що буде! — рішуче промовила Соломія і з сими словами здерла з голови очіпок. Чорні буйні коси впали їй на плечі й вкрили їх нижче пояса. — На, ріж...

— Що ти кажеш? — жахнувся Остап.

— Ріж, кажу...

— І тобі не жаль, Соломіє?

— Ані крихти... Ріж! — уперто намагалась молодиця й сіла долі.

— Та в мене й ножиць чортма.

— Ріж ножем!..

Остап стояв, вагаючись, але бачачи молодицину упертість, вийняв ніж, поточив його об камінь і почав обтинати в кружок Соломіїне волосся.

Довгі пасма чорних кіс, мов мертві гадюки, тихо зсувались по плечах додолу і лягали на землі дивними покосами.

Однак Соломія дурила себе, запевняючи, що їй не жаль кіс. Як тільки ніж шурнув по волоссю і до ніг Соломіїних упало перше пасмо кіс, вона почула якийсь біль у грудях, щось стисло за серце, і на очі набігли сльози.

Робота була скінчена. Остап одступився од Соломії, щоб здалека краще придивитись до своєї роботи, а Соломія, мовчазна й замислена, сиділа долі серед обтятого волосся і вдивлялась кудись у простір.

Заходяче сонце червоним світлом осявало сю картину: його, стрункого й міцного, з чорними очима, орлячим носом і темним молодим вусом на засмаленому обличчю, і її, що в образі білолицього чорнявого хлопця дивилась у простір засмученими карими очима.

— Ну, пора нам рушати... Гей ти, парубче, як тебе звати — Семеном чи як?

— Про мене й Семене... — зітхнула Соломія і знялась із місця.

- Як поставилася Соломія до рішення Остапа втекти? Чому вона не могла змиритись із розлукою?
- На який крок пішла дівчина, аби бути поряд із коханим? Як думаєш, легко чи важко їй було обрізати волосся? Що символізує довге волосся?

II

Іван пристав до Остапа десь у дорозі. Вони були з одного повіту, навіть села їх були близько. Се їх з'єднало, і з того часу Іван не розлучався з земляками. Весела і добродушна вдача Іванова не раз ставала їм у пригоді при довгій і важкій блуканині по чужих краях. Іван охоче оповідав про своє життя домашнє; з оповідання того можна було зрозуміти, що втік він не так од панщини, як від лютої жінки, яка мала занадто великі кулаки для малого на зріст Івана. От тою-то лютою жінкою й дратували раз у раз Івана, та він не сердився і добродушно викручувався жартами.

Та хоч сите тіло Іванове спочило трохи від жінчиних кулаків, душа його шукала знайомих вражень покори. Він прив'язався до Соломії, що огрядною постаттю нагадувала йому жінку, і за кождим її словом ладен був скочити хоч у пекло. [...]

Коли се — на самому березі щось плюснуло. Два човни м'яко шурхнули по прибережному піску, і тихий голос поспитав:

— Ви усі тут?

На березі зробився заколот. Всі товпились коло човнів, кождий хотів скоріш зайняти місце, примостити свої клунки. Дідові Овсієві нелегко давалося зробити лад і спокій. Котигорошок одним із перших скочив у човен і завзято намагався втягти за собою якийсь Соломіїн клунок.

— Соломіє... Остапе... сюди... до мене! — кликав він пошепки, і сопів, і кректав, і крутив головою, вовтузячись із непокірливим клунком.

Раптом зовсім зблизька форкнула коняка. Усі оторопіли.

— Сідай швидше, — сикнув перевожчик. Та було пізно.

— Хто там? — гукнув із темряви сердитий голос. У ту ж хвилину кінська голова наткнулась на купку людей, а над нею звівся козак, немов шукав чогось на землі.

— Еге-е! — протяг він наче до себе, скинув із плеча рушницю і бахнув над головами принишклих втікачів.

Люди опам'яталися. Адже він один, а їх багато. Сміливіші кинулись на козака, та голіруч нелегко було його взяти.

Тим часом стріл, певне, почули, бо з темряви неслась уже на втікачів кінська тупотнява, брязк зброї і грубі людські голоси.

— Лови їх! В'яжи! — гукали козаки, впадаючи на тих, що не встигли сісти у човен. Вони зіскакували з коней і кидались на втікачів. Усе змішалося.

Якийсь здоровенний москаль ухопив Соломію впоперек і поволік, але Остап насів на нього ззаду і визволив Соломію.

— Матінко! Рятуйте! — верещав пронизуватий жіночий голос, покриваючи шум боротьби.

А човни тим часом тікали. Вода кипіла під веслами, човни тремтіли й скакали на воді, як живі.

— Стій! — неслось із берега, — будемо стріляти! — Гримнуло кілька стрілів і сколихнуло повітря.

Кулі свистали над головами втікачів, але Іванові було не до куль: він усе ще махав руками і благаючим, розпучливим голосом кликав:

— Остапе!.. Соломіє!.. А які ж бо ви... сідайте швидше... сюди, до мене... — і не помічав, що від берега одділяла його широка смуга води, а галас на березі покривав його слабий, пискливий голос...

***

Що далі було — ні Остап, ні Соломія не могли добре пригадати. Вони лиш пам'ятали, що бігли на одчай, через комиші, через воду, в безпросвітній темряві, з почуттям звірини, за якою женуть собаки. Кілька разів Остап вскакував у воду мало не по пояс, часто Соломія з розгону натикалась на кущ верболозу, але кожен раз вони давали собі раду і знов мчали вперед, добуваючи останні сили. Врешті щось перепинило їм дорогу, і вони попадали. [...]

Першою думкою в Остапа було довідатись, де вони. Він подався на розвідки і скоро вернувся, щоб заспокоїти Соломію: скрізь тихо, спокійно, днина тепла й ясна. Почали радитись.

Обоє згадали, що один мірошник із-над Пруту, одноокий Яким, такий забіглий, як і вони, тільки з Поділля, хвалився, що знає спосіб переправити їх у Туреччину, і вони, певне б, звернулися до нього, коли б Котигорошок та дід Овсій не підбили їх тікати разом із ними через Дунай.

Тепер нічого іншого не лишалося, як звернутися до того мірошника, бо переховуватися далі на сьому боці було небезпечно: їх могли спіймати, одіслати до пана або запроторити в тюрму.

Вони ледве вилізли з глибокого провалля і опинилися на спаленій сонцем сірій полонині. Низина, що приймала вночі фантастичні, непевні форми, видавалась удень дуже гарною. Широкий і тихий Дунай блищав проти сонця, мов крицця, а з-за прибережних, зелених іще верб здіймались у небо блакитні шпилі далеких гір. [...]

Незабаром з'явився заборошнений мельник. Придивившись своїм одним оком, він впізнав Остапа.

Остап зараз-таки розказав йому, по що прийшов.

— Добре... — коротко одмовив Яким, — трохи упораюсь, і підемо.

Остап і Соломія були стомлені дорогою, однак змовчали про те.

Вони трохи спочили й перекусили, поки мельник засипав зерно та переносив мішки.

Так коло півночі Яким їх покликав:

— Ходім.

Вони вийшли. [...]

Мельників план був дуже простий: зв'язати невеличкий пліт, аби міг здержати двох людей, — і в темну ніч, ховаючись од козаків, переплисти у **плавні**. А там уже безпечно. Коли б не стало прихованого тут матеріалу, можна роздобути на березі річки. Аби обережно. [...]

Остап із Соломією потиху спустили пліт на річку. Він хлюпнув і глибоко осів у воду. Коли Соломія примостилася на плоті, Остап одіпхнув од берега і тоді скочив. Пліт захитався і пропустив воду. Прудка течія крутнула ним і понесла вниз. Остап опирався бистрині з усієї сили, але його кіл мало що помагав: пліт несло серединою річки. Якийсь час плили вони в тумані, поміж берегами, одірвані од землі й безпомічні. На превелику силу вдалося врешті вибитися зі стрижня та наблизитись до берега. Але й тут вода зносила пліт, і нелегко було пристати до берега. Остапові пощастило, однак, зачепитись якось за прибережну вербу. Соломія вхопила за гіллячки, Остап придержав пліт — і обоє вискочили на берег, втомлені й мокрі. Вода зараз підхопила пліт, поволі обернула його і понесла вниз укупі з харчами, забутими на плоту. Та се була дурниця: вони були за кордоном.

Дивне почуття обхопило Остапові груди: замість радості — сильне обурення стрепенуло його істоту. В один мент відчув він усі кривди й знущання, які зазнав у покинутому краї, і, твердо упираючись ногами в нову, не панщизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки.

— Бодай ти запалася, треклята країно, з твоїми порядками!.. — закляв він наголос.

Одночасово на тому березі почулася кінська ступа.

— Хто там?.. — кинув у пітьму кордонний козак і, не дочекавшись одповіді, бахнув наосліп із рушниці.

— Ой! — скрикнув Остап, ухопившись за груди, і захитався.

— Нічаво-о!.. Коли не влучив, тікай собі з богом! — добродушно промовив козак і ступою подався далі...

Опиши почуття Остапа до втечі і тоді, коли він відчув себе на волі.

III

— Що тобі? — прискочила Соломія до Остапа і піддержала його. Вона вся похолола і тремтіла од жаху.

— Ой, — тихо стогнав Остап, — поцілив мене отут, під серце...

Соломія немов не розуміла того, що сталося. Вона торсала Остапа за одежу, тягла його з собою і з жахом повторяла:

— Тікаймо... тікаймо... він іще стрілятиме, він уб'є тебе... [...]

— Стій... не можу... — шепнув він, опускаючись додолу.

— Що тобі? — опритомніла молодиця, схилившись над ним.

— Крові багато витекло... — насилу вимовив Остап.

— Тебе зранено? Де? — скрикнула Соломія, опускаючись перед ним на коліна та намагаючись розглянути рану.

Але було темно, як у льоху. Не видно було навіть комиша, що стирчав густо, мов жито на ниві, круг них.

— Де тебе зранено?

— Отут, під серцем.

Соломія провела рукою по його грудях і намацала мокру й липку сорочку. Остап сикнув од того дотику.

В голові у Соломії розвиднілось. Жах її щез без сліду. Вона знала, що робити.

Обережно розщібнула йому сорочку і одкрила груди. Сього було мало. Вона роздерла пазуху, одліпила скривавлену сорочку, потім одшматувала довгий пас зі своєї підтички і з поміччю Остапа тісно зав'язала йому рану. [...]

Соломія озирнулась і стала міркувати...

Вона піде проти вітру... здається, управо більш гнеться **куня**... Вона нічого не казатиме Остапові, бо він почне сперечатися, дратуватися.

— Не сумуй же тут без мене, я швидко повернуся, — обернулась вона до нього і зникла в комишах.

Вона йшла і старалася нагадати собі плавні, як бачила їх згори, до переправи. [...]

Раптом Соломія зупинилась і мало не зомліла од страшної думки. Їй прийшло до голови, що вона може не знайти Остапа, бо нічим не значила своєї дороги. Треба було ламати комиш абощо. Треба зараз вертатися, поки вона недалеко одійшла й не забула дороги. Серце її неспокійно калатало, коли вона бігла назад, одшукуючи свої сліди. Вона не мала часу на обережність — комиш бив її по лиці і навіть скалічив ногу. Та то були дрібниці. Коли б швидше знайти Остапа, вона тоді знов подасться на розвідки, тільки не буде такою дурною, не забуде значити дорогу. Спочатку все йшло добре, вона знаходила свої сліди і по них верталась. Та скоро сліди щезли. Соломії здалося, що вона дуже одхилилась уліворуч. Вона взяла трохи у праву руку і несподівано наскочила

на чимале довгасте озерце. Тут вона не була, се вона твердо пам'ятала. [...] «Що робити?» — немов питав у комишів її блукаючий погляд. Комиші оточали її ворожою юрмою і шептались. Соломія подумала, що вона мусить бути недалеко од Остапа, що він почує її, і крикнула:

— Остапе-е!.. Оста-апе-е!..

Голос її прогучав глухо, стіна ворожого очерету не пустила його далеко, забрала в себе, ковтнула.

Соломія ще раз гукнула — те ж саме.

Серце в Соломії упало, руки звисли безвладно. Та ненадовго. Новий приплив енергії, шалена відвага пойняли її волю, і вона кинулась уперед, розхиляючи й ламаючи очерет зі сліпою завзятістю зараненого оленя. Од часу до часу вона кликала Остапа. Одповіді не було. Вона почала кричати на всю міць легких, у надії, що коли не Остап, то хтось інший почує її. Не могло ж бути, щоб вона так далеко відбилася од берега, де проходили часом люди. Шум комишу перемагав її. Налякані чужим голосом птахи з тривожним писком крутились над головою Соломії. Комиш шумів. Він їжився перед нею, тіснив із боків, настигав іззаду, ловив корінням за ноги, колов і різав шорстким листом. Жовтий, гладкий, високий — він глузував із неї, помахуючи над її головою рудим чубом. [...]

- Якою ти уявляєш місцевість, де перебували герої? Намалюй ілюстрації, зобразивши картини природи. Порівняй зображене з пейзажами у творі. Чи вдалося тобі створити власний художній образ?

Чим далі вона йшла, тим більше дивувалась, що сьогодні попадалось їй так багато живих істот. Тричі вона помітила крізь комиші сірий вовчий хребет, раз лисиця майнула коло неї хвостом, а то здалеку чулося немов кабаняче рохкання. Вужі й гадюки набралися сьогодні особливої рухливості, бо все повзли й повзли в тому напрямку, як йшла Соломія, і їй треба було особливо уважати, щоб не наступити на слизьке й холодне гадюче тіло. Птахи кружляли над плавнями цілими хмарами і так верещали, що заглушали навіть шум плавнів. Соломія все йшла. Вона зібрала всю енергію, всю силу волі, всю міць тіла і йшла уперто і завзято з вірою, що її широкі й високі груди зламають усі перешкоди. Однак краю плавням не було. Комиші, озерця, ерики... І знов комиші, і знов вода, і знов той самий звук розміреного, однотонного прибою морської хвилі. Надвечір їй почувся дим, і вона зраділа — значить, близько люди. Та чим далі вона йшла і чим більше смеркалось, тим більше дим ставав помітним. Птахи сильніше непокоїлись. В повітрі стало

Пла́вні — заболочені чи підтоплені ділянки річок неподалік від гирла, укриті важкопрохідними заростями вологолюбної рослинності.
Ку́ня — волоть (суцвіття) очерету.
Грань *(діал.)* — жар.

тепліше. Те тепло йшло ззаду і з боків, немов од печі. Соломії робилось душно, її дуже дивували і навіть непокоїли ті зміни в плавнях. Що се таке робиться навкруги?

Обернувшись назад і глянувши на небо, вона побачила червоні, як **грань**, хмари — і зразу стали зрозумілими їй і той дим, що вона чула, і тепло, і неспокій птахів, і тікання звірів. Плавні горіли, вогняні гори наступали на них, несли усьому смерть. Але вогонь іще десь далеко. Коли швидше побігти — можна ще втекти. Тільки так душно, так важко... наче хто женеться ззаду і дихає, налягає на плечі. Соломіїне вухо ловить уже далекий лускіт сухого комишу, невиразне гудіння, наче звір-велет трощить щось, жвакає і важко солить. Се ж видима смерть здоганяє її!.. Тут нема вже рятунку. Ніхто й ніщо не поможе. Несказанний жах обняв Соломію. З криком «Ох, Боже мій!.. ох, Боже!..» вона шарпнулась із останніх сил і наосліп кинулась в очерети, слідком за гадюками, звіриною й усім живим, що, рятуючись од наглої смерті, мчало в перестраху перед наступаючими бурунами вогняного моря...

А воно йшло. Воно котилось за ними невпинними, непереможними, веселими хвилями, золотом розсипалось по плавнях, жерло очерет, випивало воду, підпалювало небо...

За що дорікала собі Соломія? Що вона відчула, заблукавши в комишах озерця? Що, на твою думку, дало їй сили знайти дорогу в плавнях?

***

По відході Соломії Остап почув себе одрізаним од світу, од людей. Гарячка палила його всередині, він щохвилини мочив руку в воді та охолоджував чоло, очі, голову. Йому докучило дивитись на жовті стіни комишу — і він заплющив очі. Він думав. Згадувались йому давні заміри, він думав про те, чого йшов сюди, у Туреччину, через віщо покинув рідне село й дідуся. Як-то тепер живуть дідусь, чи живі й здорові? Чи згадують Остапа? От коли б вони прийшли й подивились на свого внука, підстреленого, знесиленого, покинутого в комишах на обід вовкам та воронам.

Йому все щось верзлося, і в маячні він кликав дідуся. Дідусь приходив. Тихо й непомітно вилазив він із комишів і ставав над Остапом, згорнувши руки.

— Тебе зранено, синку, чи не з ляхами бився?

— Ні, дідусю, то мене москаль встрелив, як я кордон переходив.

— А де ж твої братчики, січовики дунайські, що ти сам лежиш поміж очеретом?

— Е, дідусю, ви думаєте, що ще й досі там Січ є? Ні, нема, дідусю, вже Січі... Була, та загула... Вивів Гладкий, може чули, товариство на озівські степи, покинув турка...

— Що ж ти робитимеш, синку, на чужій стороні?

— Як живий буду, землю оратиму, рибальством житиму... все ж краще на волі, ніж під паном... Там іще лишились наші люди, дідусю... під турком...

Остап вів бесіду з дідусем — і дідусь потішав його, давав ради, розказував про колишнє й про те, що діється у селі тепер. Як тільки Остап розплющував очі, дідусь ховався у комиші, але доволі було заплющити їх, як дідусь знов з'являвсь і слухав пригоди Остапові або оповідав про себе.

Надвечір Остап почав турбуватися: де ділася Соломія, що її нема досі? Чом вона не приходить? Адже вона знає, що йому трудно й поворухнутися, що він не годен сам видобутися з сих нетрів.

А може, вона його покинула?.. «Соломіє... Соломіє...» — стогнав хворий, та стогін його заглушався шумом плавнів.

Вночі стало йому гірше. Пропасниця тіпала ним, гарячка палила вогнем, а в грудях так кололо, що він на превелику силу діставав собі воду. Він хотів кашляти і не міг од болю. А Соломія не приходила. Остап не спав, а лиш часом, на кілька хвилин, западав у нетяму. Ніч тяглась довго, безконечно, як смерть... А Соломії не було... Де ж вона, що з нею? — Остап нудився.

Удосвіта Остап почув, що коло нього жива істота.

— Ти, Соломіє? — поспитав він і одкрив очі. «Чи вона жартує, що перекинулась собакою?» — подумав він і трохи опритомнів.

Проти нього стояв не пес, а вовк. Великий, сірий, забовтаний, з гарячими й голодними очима. Він насторошив вуха й простяг до Остапа морду, міркуючи, чи безпечно йому нападати, чи ні. Остап лежав безборонний і дивився на вовка. Він добре бачив трохи кривий, глибокий і заслинений рот вовка, закрутки шерсті на його грудях й міцні замочені лапи.

Звір стояв нерухомо, врешті переставив одну лапу, далі другу і тропки присунувся до Остапа.

Остап зачерпнув пригоршнею води і бризнув на вовка. Бризки долетіли до його морди, кілька з них впало на неї. Вовк вискалив зуби і осів на задні лапи, але не одходив.

Остап знов покропив його водою. Вовк клацнув зубами і блимнув очима. Він був невдоволений. Посидівши трохи й не зводячи очей з Остапа, він раптом витяг шию, подався наперед і так жалібно завив, що Остапові аж мороз пішов поза шкіру. Вив він довго, на кілька нот, із великим смаком, з заплющеними очима. Врешті замовк, посидів трохи і наблизився до Остапа. Єдиним оружжям Остапа була вода, і він од часу до часу обливав нею вовка, не допускаючи до себе. Вовк врешті скучив. Він кілька раз сердито, з запеклістю клацнув на Остапа зубами, крутнувсь і щез у комишах.

По сих одвідинах Остап почав думати про смерть. Прийшла пора вмирати.

Чи живого, чи мертвого, а таки з'їсть вовк або сточать хробаки у сих нетрях. Чи не однаково? [...]

Остап теж не боявся смерті. Йому тільки хотілось перед смертю побачити Соломію. Дідуся він бачив, той приходив до нього, а Соломії як нема, так нема... Десь заблудилась у плавнях або вовки роздерли її. І Остапові стало жалко Соломії, страх як жалко. Вона така добра, так кохала його, вона пішла за ним у далеку дорогу, не пожалувала кіс своїх задля нього; вона доглядала його, як рідна мати, була вірна, як товариш. І саме тепер, коли вони здобули собі волю і мали в щасті й радості почати нове життя, приходить погибель і, як щенят у річці, топить їх обох... Топить... топить... топить... — співають йому відхідну комиші з правого боку. — Погибель... гибель... гибель... — підхоплює ліве крило. [...]

[Соломія натрапила на циганський табір, і цигани допомогли їй розшукати в плавнях Остапа. Дівчина влаштувалася на роботу до болгарина, а поранений Остап залишався в таборі. З часом він здогадався, що цигани крадуть речі й переховують їх у плавнях. Під час однієї з крадіжок сталося вбивство людини, і через деякий час жовніри оточили циганський табір і всіх заарештували. Серед них був і Остап].

- Опиши внутрішній стан пораненого Остапа.
- Які труднощі довелося подолати Остапу та Соломії на шляху до свободи? Чи зміцнило це героїв або, навпаки, зневірило?
- Склади план основних подій другої та третьої частини твору. Назви кульмінаційні події цих частин.

- Прочитай наступний фрагмент повісті «*Дорогою ціною*» в електронному додатку.

- Чи була смерть Соломії недаремною? Поміркуй, як можна було уникнути цієї трагедії.
- Що мав на увазі Остап, говорячи: *«Половина мене лежить на дні Дунаю, а друга чекає й не дочекається, коли злучиться з нею...»*?
- Яке значення для розуміння змісту повісті має епілог? Про що ти дізнався / дізналася з нього?
- Чи могли б Остап та Соломія жити по-іншому? Чи мали вони вибір здобути волю іншим способом?

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

Хоч повість «Дорогою ціною» була надрукована на початку минулого століття, події в ній відбуваються у 1834–1836 роках. Що ж відбувалося в Україні і світі, поки наші герої намагалися вибороти собі волю?

В Україні головною подією 1834 року стало відкриття у Києві Імператорського університету Святого Володимира (сьогодні це Київський національний університет ім. Т. Шевченка). Тут розпочали навчання перші 62 студенти. Цього самого року народився відомий український письменник і громадський діяч Юрій Федькович, а також Едґар Деґа, видатний французький художник.

Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Наступний рік запам'ятався тим, що в Німеччині між містами Нюрнберг і Фюрт відкрито першу залізницю завдовжки 10 кілометрів. До цього часу потягами користувалися лише 10 років. У 1835 році також народився американський письменник Марк Твен, автор творів «Пригоди Тома Сойєра» і «Пригоди Гекльберрі Фінна».

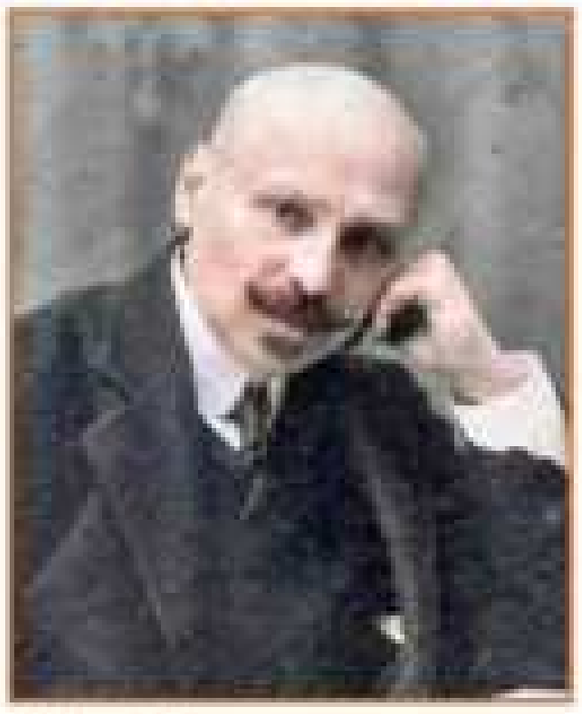

Паризька тріумфальна арка

У 1836 році в Парижі відбулось урочисте відкриття Тріумфальної арки, зведеної за ініціативою Наполеона Бонапарта на честь воєнних перемог. Цього самого року дослідник Чарльз Дарвін завершив подорож Південною півкулею, котра тривала майже п'ять

років і результати якої були покладені в основу його теорії еволюції. В Україні цього року народився Сидір Воробкевич, який згодом стане видатним композитором, письменником і педагогом.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Михайло Коцюбинський

Михайло Коцюбинський (1864–1913)

Неймовірно, але факт: саме перше кохання привело Михайла Коцюбинського до літератури. Щоб уразити дівчину, яка йому дуже сподобалася, він у 12 років вирішив стати «великою людиною» й почав читати. Творчість Марка Вовчка й Тараса Шевченка так його надихнули, що Михайло наважився спробувати себе як автор. Прочитавши його твір про святкування Різдва, шкільний учитель сказав: «У нас з'явився власний літератор». Але перше оповідання Михайла Коцюбинського зазнало нищівної критики, тоді він почув: «Ніколи більше не пиши, щоб не калічити святу нашу мову». На щастя, письменник не опустив рук. І згодом в українській літературі з'явився майстер психологічної прози, а деякі його твори були популярні за кордоном так само, як і тексти Лесі Українки!

Михайло Коцюбинський народився у Вінниці 1864 року, навчався в Шаргороді в духовному училищі. Через брак коштів йому не вдалося отримати освіту, але у 1886–1889 роках він утримував усю сім'ю, заробляючи приватними уроками, а в 1891 році екстерном склав іспит і став народним учителем у Вінницькому реальному училищі.

Михайло Коцюбинський надзвичайно любив дітей, квіти й сонце. Не дивно, що його часто називають Сонцепоклонником або Соняхом. Окрім здібності до вивчення мов (знав аж дев'ять), автор мав ґрунтовні знання з природничих наук і навіть працював у складі філоксерної комісії протягом 1892–1896 років, борючись зі шкідниками винограду в Криму та Бессарабії. Звідси й тонке бачення взаємозв'язку людини й довкілля в його прозі.

Після неуспішної спроби влаштуватися на роботу в Чернігові, де жила сім'я, кілька місяців автору довелося пожити в Житомирі і попрацювати в редакції місцевої газети. У 1898 році йому все ж вдалося переїхати. Письменник також побував на Гуцульщині, де народилася ідея написання відомої повісті «Тіні забутих предків», та в Італії, звідки 1909 року привіз гвоздику, акліматизувавши її на українській

землі. До того ж на роботу в Чернігівську земську управу він завжди приходив із квіткою в бутоньєрці. Узагалі стиль Коцюбинського вражав: попри те, що інколи на одяг не вистачало грошей, він завжди мав модний і сучасний вигляд, носив дорогі краватки й запонки, а улюбленим головним убором був солом'яний бриль.

Письменник був знайомий з Іваном Франком, Лесею Українкою, Василем Стефаником, Оленою Пчілкою, Миколою Лисенком, а його будинок у Чернігові щосуботи ставав затишним місцем для зібрань мистецької еліти, серед якої були Микола Вороний, Павло Тичина, Борис Грінченко, Володимир Самійленко та інші. Михайло Коцюбинський був товариським і завжди вірив у перемогу добра. Його донька Ірина згадувала: «Ласкаві очі, безмежна радість, тепло, що огортає тебе, зогріває сонячним промінням, — це перші мої спогади про тата, перші родинні відчуття. Він був вигадливим. Завжди по-дитячому захоплювався красою природи, людьми, кращими проявами людських почуттів, здобутками людського розуму».

Пам'ятник М. Коцюбинському у Вінниці

Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського у Вінниці

Серед різноманітного доробку автора вирізняється повість «Дорогою ціною», у якій поєднано важливі теми минулого українців, романтична історія, пригоди та героїчний мотив. Твір захопить неочікуваними сюжетними перипетіями, вразить силою характерів персонажів та стане прикладом нестримного бажання бути вільними попри все.

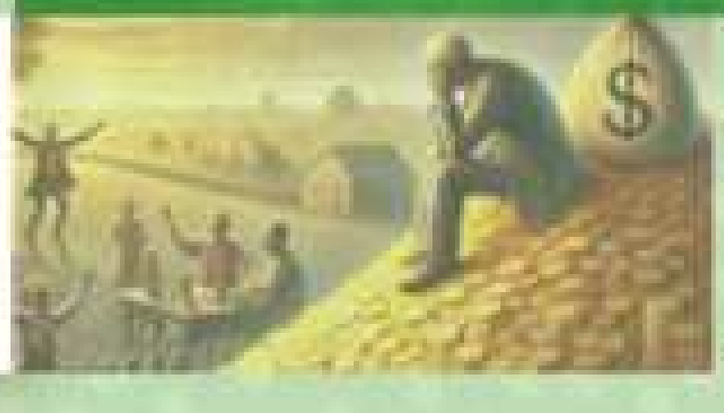
ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

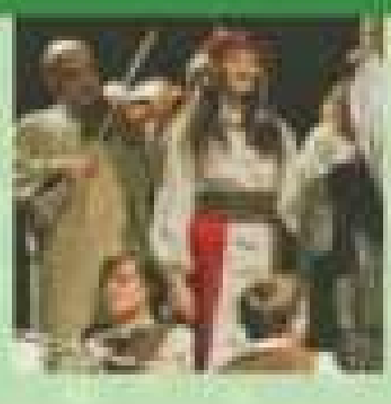
1. **Літературний диктант** «Життєвий та творчий шлях Михайла Коцюбинського». В електронному додатку дай відповіді на запитання.
2. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
3. Назви головних персонажів повісті. Якими ти їх уявляєш? На що вони наважилися? Чи було легко героям ухвалити таке рішення?

4. Автор змінював назву твору: *«На волю»*, *«З неволі»*, *«Воля»*, *«Дорога воля»*, *«За дорогу ціну»*, *«Дорогою ціною»*. Як думаєш, чому він обрав саме останню назву?
5. Як ти думаєш, до якого жанру належить твір М. Коцюбинського «Дорогою ціною»? Доведи свою думку.
6. Вікторина «Упізнай героя за реплікою».

1. «Втечу... Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились...».
2. «Бунтар... гайдамака! Він мені людей баламутить!».
3. «Тікаймо звідси, бо ті хлопи заб'ють нас, як мого дідуся в Умані».
4. «Ну, хай тебе боронить і хова од лихого Мати Божа... Прощавай!».
5. «Не так мені страшно ляха, як злість бере на наших людей: застромив віл шию в ярмо та й байдуже йому, тягне, хоч ти що...».
6. «З живого шкуру здеру, чисто оббілую... Я ж йому пригадаю, гайдамаці, Кодню...».
7. «За Дунай, у Січ із тобою... Приймаєш товариша чи не приймаєш?».
8. «Пропадай воно все пропадом... Піду і я світ за очі... Вже ж за тобою, хоч серцеві легше буде...».
9. «Хіба я боюся смерті? Сохрани боже!.. Пошли, господи, й завтра. Раз вмирати — не двічі. Вмер — і край, більш не встанеш».
10. «Бодай ти, запалася, треклята країно, з твоїми порядками!..».
11. «Та я з вами хоч у пекло... Що мені — страшно вмирати, чи що!».
12. «Дорого заплатив я за волю, гірку ціну дав...».

7. **У парі.** Що для кожного з вас означає *бути вільним*? Чи доводиться вам відстоювати свою свободу вибору?
8. **У парі.** Складіть «ланцюжок асоціацій» до слова *воля*.
9. **У парі.** Побудуйте схему сюжетної лінії твору — романтичної чи пригодницької.
10. Поміркуй над тим, чому М. Коцюбинський обрав тему кріпацтва. Вислови думки, скориставшись технікою *«Коло ідей»*.
11. Якби ти міг / могла змінити щось у творі, що б це було?
12. Чи доводилося тобі переживати безвихідь? Опиши, що ти відчував / відчувала? Що, на твою думку, допомагає зберігати спокій та не панікувати в таких ситуаціях?
13. Склади фанфік до твору, у якому Остапу й Соломії таки вдалося здобути вимріяну волю.

ТЕМА 5.

ЗА ГРОШІ ЩАСТЯ НЕ КУПИШ

Ти дізнаєшся про:

- основні драматичні жанри;
- види комічного в літературі

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-351

Зародження українського професійного театру. Театр корифеїв

Світи́ло — людина, що прославилася в якій-небудь сфері діяльності; знаменитість.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Прочитай інформацію, подану нижче. Пригадай, що таке комедія і трагедія як жанри літератури.

Українське театральне мистецтво почало зароджуватися понад тисячу років тому. Його зразки ми бачимо в народних традиціях, як-от обряди весняного циклу чи різдвяний вертеп, у танцях, піснях. За часів Київської Держави релігійні ритуали також мали елементи театрального дійства. Згодом театральні трупи почали з'являтися при братських школах та університетах. Проте до кінця XIX століття в Україні професійного театру не було. Виникнення його пов'язують саме з театром корифеїв.

Перший український професійний театр у 1882 році в місті Кропивницький заснував письменник та драматург Марко Кропивницький. Дебютною для театру стала п'єса Тараса Шевченка «Назар Стодоля», проте засновник не був задоволений грою акторів. До кінця того самого року драматург зібрав трупу професійних митців, яка мала назву «Товариство українських артистів під орудою М. Л. Кропивницького». Це група видатних діячів мистецтва, які стали основоположниками українського професійного театру та сприяли його розквіту. Їхня діяльність не лише розширила межі сценічного мистецтва, а й зміцнила національну культуру, зробивши театр важливим засобом просвітництва. Майже через 20 років, у 1901 році, хтось із київської інтелігенції анонімно видав книгу «Корифеї української сцени», у якій представників трупи Марка Кропивницького й самого засновника

Товариство українських артистів під орудою М. Л. Кропивницького, 1885 р. Джерело: Суспільне

назвали «корифеями українського театру». Відтоді ми й називаємо перший український професійний театр театром корифеїв. Що ж означає це слово? Термін **«корифей»** походить із грецької мови й означає «провідний», «керівний». Так називали головних акторів та керівників хору давньогрецького театру. В українській мові корифеями ми називаємо основоположників та засновників чогось.

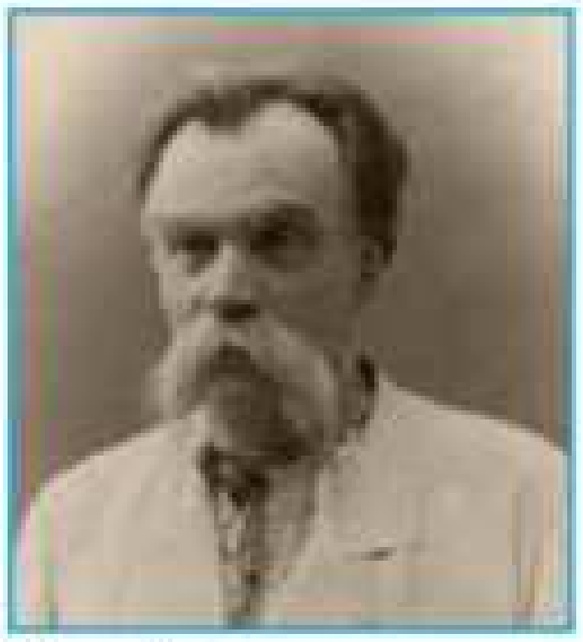
Корифеї українського театру — засновники професійного національного театру. До корифеїв українського театру належать такі видатні постаті, як Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Іван Карпенко-Карий, Марія Заньковецька, Панас Саксаганський та Микола Садовський. Вони не лише виступали як драматурги, актори та режисери, а й були організаторами театрального руху в Україні.

Театр корифеїв також тісно співпрацював із відомими композиторами того часу: *Миколою Лисенком*, *Петром Ніщинським*, *Кирилом Стеценком*. Найвідомішими постановками театру стали «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського, «Енеїда» Івана Котляревського, опера «Катерина» Миколи Аркаса, комічна опера «Продана наречена» чеського композитора Бедржіха Сметани та інші.

Марко Кропивницький

Марко Кропивницький — засновник першої української професійної трупи, блискучий актор, режисер, поет, композитор, чарівний співак. Був неперевершеним актором і водночас режисером, який прагнув гармонійно поєднати акторську гру, художнє оформлення, музику, співи й танці. Марко Кропивницький написав понад сорок п'єс. Став одним із головних творців українського театру як окремого культурного явища. Його постановки відзначалися глибоким психологізмом, реалістичністю та яскравими персонажами. Завдяки його зусиллям український театр набув широкого визнання.

Михайло Старицький

Михайло Старицький був не лише автором багатьох драматичних творів, а й активним організатором театрального руху. Старицький як драматург і режисер уміло поєднував текст із музичними мелодіями, ритмами народного танцю, із фольклорним матеріалом, живописними декораціями. Старицький був однією з ключових фігур у створенні першої української професійної театральної трупи разом із Марком Кропивницьким. Він фінансово підтримував

театр, адаптував класичні україн
ни, а також створював власні п'єс
лістичні мотиви з романтикою, зо
багатогранності. Завдяки його зус
вого рівня професіоналізму.

Іван Карпенко-Карий

Іван Кар

драм, що пор
ральні питан
актор, письм
ської комедії»
важно комеді
п'єс, став най
ських драмат
гії було те, щ
трагічними м

диві образи. Його персонажі — це
гальнені образи, що відображають
чість відіграла ключову роль у ста
а п'єси залишаються актуальними

розумінням людської натури. Бли
ревтілення, намагався підкреслит
ту. Головною ознакою професійно
цію. Швидко набувши популярно
акторів української сцени.

Микола Садовський

Микола
розпочав у т
невдовзі став
му таланту т
ська гра поєд
психологізм
із найбільши
відкриття в
Марка Кропи
го українськ
вий крок у розвитку професійної
українські актори виступали пере
прагнув показати правдиві харак
та звичаїв, що зробило його театр
ного відродження.

Комедія — драматичний тві
сатири розвінчуються негатив
розкривається смішне в навк

Трагедія — це драматичний
строму, непримиренному кон
світом або із самою собою. К
кий філософський зміст, є н
літичному, соціальному, дух
високою напругою психологі

Виділяють також четвертий д
та трагедії — *трагікомедію.*

Трагікомедія — драматични
трагедії й елементи комедії: т
гедійного конфлікту, розв'яз
не потребує обов'язкової заги

- Сьогодні, коли ми говорим

театру стала драма Аліни С
розповіді — медикиня, яка
жертвувати найціннішим —

- Чи довелося тобі бувати в т
- Які події сучасного життя
на сцені?

- Володимир Федоров —
представник реалістичног
пису. Роботи художника
були шаблонними. Навпак
різняє глибокий психологі
ніальне віддзеркалення еп
художнику довелося жити
Ще однією його любов'ю с
якому художник присвяти
робіт. Картина «Корифеї у
го театру» зображає засно
тлі театральної будівлі. Зве
що на картині є певні відхи
реальності. Тут художник
пи різні природні цикли. За

https://tinyurl.com/
bukrek-edu-UL8-352

Іван Карпе
«Сто тисяч

Сардонічний — який містить у соб
виражає насмішку.

У літературі **гумор** — це р
смішного в життєвих явищах і
ники й письменниці послуговую
створення гумору.

Як розрізняти

Гротеск

Перебільшення чи спотворення дійсності для появи коміч-

Сар

Уїдлива над кимо
мость, вищ

Невідомий — єврей.
Герцко — **фактор.**
Мотря — наймичка.
Клим — робітник.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА І

У хаті яку хвилину нема нікого; входе Невідомий.

Невідомий. Нікого нема... Охо-хо-х! Трудно теперечки жить на світі. А через чево і трудно? Через того, що багато розумних понаставало... Усі торгують, а покупателі только глазами купують, і торговлі нема — один убиток. Так я сібє видумал новую комерцію: хорошій будет **гендель**, єжелі удастся... Попробуєм!...

ЯВА ІІ

Роман і Невідомий.

Невідомий. Здрастуйте вам.

Роман. Здоров.

Невідомий. Це хата Герасима Никодимовича Калитки?

Роман. Це.

Невідомий. А де ж сам хазяїн?

Роман. Вони в город поїхали, сьогодня повинні буть назад.

Невідомий. Я з ним відался, і он сказал, щоб я приїхав.

Роман. Може, й вони через годину будуть.

ЯВА ІІІ

Ті ж і Копач.

Невідомий. Прощайте! Я навідаюся опісля, бо у мене є діло до Смоквинова. *(Пішов.)*

ЯВА ІV

Копач і Роман.

Копач. Ха-ха-ха! Заметь — це пройдисвіт! Я їх багато бачив, у мене опит і практіка. Я на них насмотрелся... Командовал зводом, так **пров'янт** і **фураж** часто получав, знаю їх, да і они меня знаютъ! Тепер літ трідцать в одставкє, по світу вольно я хожу і в очі сміливо усім гляжу... Стихи... Ха-ха-ха! А батько купчу й досі ще не совершив?

Роман. Ще в городі.

Копач. Хотів поздравити його з пріобрєтєніем зємєлькі... А Прасковєя Івановна?...

Роман. У попа.

Копач. Так! **Торічелієва пустота**... Хе-хе-хе! Ти цього не знаєш — це з фізікі. В такім разі — **адіо**! К обіду я прийду. *(Пішов.)*

ЯВА V

Роман, потім Мотря.

Роман. Наче і розумний, а дурний. Тридцять літ шукає кладів і голий став як бубон, бо все на кладах, кажуть, прокопав... І все він зна — тілько нічого не робе.

Приїжджає Герасим Калитка.

ЯВА VI

Герасим *(один).* **Жид** — то діло, а Копач — морока. Ху! Слава Богу, справився з ділами: совершив купчу, і земельки прибавилось. І бумага зелена, мов земля, укритая рястом!... Ох земелько, свята земелько, божа ти дочечко! Як радісно тебе загрібати докупи, в одні руки... Приобрітав би тебе без ліку. Легко по своїй власній землі ходить. Глянеш оком навколо — усе твоє: там череда пасеться, там орють на пар, а тут зазеленіла вже пшениця і колосується жито; і все то гроші, гроші, гроші... Кусочками, шматочками купував, а вже і у мене набралося: тепер маю двісті десятин — шматочок кругленький! Але що ж це за шматочок! Он у Жолудя шматочок — так-так, — однієї **шпаники** ходить дванадцять тисяч, чотири чи п'ять гуртів випасається скоту. Та що? Свиней одних, мабуть, з тисяча, бо то ж зимою тілько біля свиней шість чоловіка день при дні працює!... І яким побитом Жолудь достав таку силу грошей — не зрозумію... Я сам пам'ятаю, як Жолудь купував баранців, сам їх різав, торгував мнясом у різницях, а тепер — багатир. Де ж воно набралося? Не іначе, як нечистим путьом! Тут недоїдаєш, недопиваєш, день при дні працюєш, жінка з діжі рук не виймає — і тілько ж всього-на-всього двісті десятин, а то ж, мабуть, і в десять тисяч не вбереш. Не спиться мені, не їсться мені... Під боком живе панок Смоквинов, мотається і туди й сюди, заложив і перезаложив, — видко, що замотався: от-от продасть або й продадуть землю... Ай, кусочок же, двісті п'ятдесят десятин, земля не перепахана, ставок рибний, і поруч з моєю, межа з межею. Що ж, копиталу не хватає... Маю п'ять тисяч, а ще треба не багато, не мало — п'ятнадцять тисяч! Де ти їх візьмеш? Прямо, як іржа, точить мене ця думка! Де їх взять?... Де?... Хіба послухать жидка, піти на одчай, купить за п'ять тисяч сто тисяч фальшивих і розпускать їх помаленьку: то робітникам, то воли купувать на ярмарках... Мужик не дуже-то шурупає в грошах, йому як розмальована бумажка, то й гроші. Страшно тілько, щоб не влопатись... Обіщав жид сьогодня привезти напоказ. Може, це він уже й заходив. Цікаво дуже бачити фальшиві гроші.

ЯВА VII

Савка і Герасим.

Савка. Здрастуйте, куме! Добре, що я вас дома застав.

Герасим. А навіщо ж то я вам так пильно потрібен?

Савка. Відгадайте! Шкода, не відгадаєте... Грошей позичте, куме! Карбованців з сотню, до Семена.

Герасим. Я ж кажу, що так!... Виходить: недовго думавши — давай! Хіба у мене банк, чи що?

Савка. Та до кого ж ти і вдаришся? Жид злупе такого проценту, що ніяк не викрутишся потім.

Герасим. Хто ж тепер, куме, не лупить? Лупи та дай.

Савка. То вже лупіть краще ви, куме, та дайте.

Герасим. Нема! Хоч носа відкрути, то й десятки зайвої не витрусиш — всі віддав за землю.

Савка. Де ж ті гроші, куме? Я сам не раз, не два

Герасим. Та Господь їх знає. Я над цим думав.

Савка. Чув я, що Жолудь нечисті гроші має, від самого, не при хаті згадуючи, сатани, то, може, й другі так саме достали... Тільки де ж вони з ним познайомились і як? От що цікаво! Вже ж і я не полохливого десятка, пішов би до нього в гості у саме пекло: надокучило отак раз у раз позичати, нехай би дав, іродів син! Чи душу йому, луципірові, треба, то нехай би брав, бо без душі, мабуть, легше, як без грошей. Я вам, куме, признаюсь, що сам ходив під Івана Купайла, як мені казано, на роздоріжжя... Повірите, звав, нехай Бог простить, Гната безп'ятого! Так що ж — не вийшов, тілько налякав. [...]

Герасим. Сміливі, сміливі ви, куме, з вами і не такі діла можна робить.

Савка. Ха! Чого там боятьсяся? Страшно тілько без грошей, а з грішми, сказано ж, і чорт не брат.

- Як ставився Калитка до землі? Чим вона була для нього? Зачитай підтвердження в тексті.

ЯВА VIII

Герасим і Невідомий.

Невідомий. Здрастуйте вам!

[...]

Фа́ктор *(лат. facto — «роблю»)* — рухома сила якогось процесу, *тут:* посередник.

Ге́ндель — торгівля.

Пров'янт *(провіант)* — продукти харчування.

Фура́ж — корм для худоби, птиці.

Торрічеллієва порожнеча (пустота) *(фіз.)* — безповітряний простір над вільною поверхнею рідини в закритій зверху посудині.

Адіо *(від франц.)* — прощавай.

Жид *(заст. жидовин)* — традиційна слов'янська назва для позначення євреїв.

Шпа́нка — порода овець.

Герасим. Приніс?

Невідомий. Є.

Герасим *(зітхнув).* Показуй.

Невідомий *(оглядається кругом, загляда у вікно, потім виймає гроші, все нові, несе до столу, розклада на столі).* Теперечки пізнавайте, почтенний, де тут фальшиві, а де настоящі?

Герасим *(довго розгляда, придивляється на світ). От так штука! От так штука! Не вгадаю!(Розгляда.)* Не вгадаю!

Невідомий. Оце одна — руб, а це друга — три.

Герасим. Оці-о? Оці? Та ти давай мені таких грошей хоч лантух — прийму. Як же ти їх розбираєш?

Невідомий. Ми?... Ето секрет. Нащо вам усе знать? Товар нравиться — візьміть, не нравиться — не беріть. Ми не нуждаємся в покупателях; ми їх розпустили і розпускаємо, може, міліон, і всі благодарять... Ви знаєте, теперечки етіх денєг скрізь доволі, може, і у вас у кишені есть такі самі.

Герасим. Ну, так! Звідкіля вони у мене візьмуться? Хіба дав хто, справді? Ану, глянь. *(Показує свої гроші.)*

Невідомий *(розгляди).* Как нема, коли є!... От одна трьохрубльовая, от друга... Хе-хе-хе! Ето усе нашей фабрикі.

Герасим. Свят, свят, свят! Та ти брешеш?

Невідомий. Побей меня бог.

Герасим. Диво! От так штука! Оце, кажеш, фальшиві? Це я взяв від Жолудьова приказчика. Виходить, їх і у Жолудя доволі є... Он як люде багатіють. [...]

Герасим. Розпалилась до них моя душа... Сто тисяч візьму!

Невідомий. Нехай вам бог помогає! А коли вивезти?

Герасим. Сьогодня у нас субота... У понеділок можна?

Невідомий. Можна, зачем не можна — усе можна!

Герасим. А ці дві бумажки ти дай мені, — може, я пробу зроблю: куплю на них що-небудь. [...]

Невідомий виходить.

(Сам). Тепер коли б розмінять фальшиві гроші в казначействі... Самому страшно, щоб не влопаться... Хіба кума взять у компаньйони? Що ж, коли він чорта не боявся, то не побоїться казначея, щоб розмінять гроші. Кращого компаньйона, як кум, не знайти!

Входе Копач.

ЯВА IX

Герасим і Копач.

Герасим. От чортяка принесла цього бродягу! Пів обіда сам злопає і на перешкоді ділові стане, треба його як-небудь вирядить.

Копач. Здоровенькі були! Як поживаєте, що поробляєте, кого виглядаєте? Хе-хе!

Герасим. Хоч голий, так веселий! Здрастуйте.

Копач. Поздравляю з пріобрєтєнієм земелькі, дай бог еще столько прикупить... [...]

Грошей нема, а земелька росте й росте! Люблю за предприймчивость! Так, так, Никодимович! Скуповуйте помаленьку, скуповуйте! Єй-богу! Чого ви? Думаєте — шуткую? Які тут шутки? Хазяйственний мужик — велике діло! Ворушіться, ворушіться! Крутіть головою: купили у Борща, купуйте у Смоквинова, а там у Щербини. Пани горять, а мужички з пожару таскають... Це не пустяк! Ви як полагаєте? Вони привикли омари там, шампанське — от грошики й ухнули, а там і імєнія ахнули! А ви — галушечки, картопельку, кулешик, чухоньку, та й то не щодня, а воно жирок і наростає... Гляньте навколо: Жолудь — десять тисяч десятин. Чобіт — п'ять тисяч десятин, Пузир — три тисячі; а тут і ви помаленьку та помаленьку прикуповуйте та прикуповуйте.

Герасим. Що ж би ви зробили, якби гроші викопали?

Копач. Зараз би поїхав в Париж. Краще ви скажіть мені, чи не знаєте багатої дівчини для мого Романа! Ви по світу ходите, то повинні знать, де є багаті дівчата.

Копач. Знаю. Як не знать — знаю... От хоч би й у старшого Пузиря — дві дочки на возрасті. Я у них як дома. [...]

Що ви скажете на моє предложеніє їхать до Пузиря на оглядини?

Герасим. А що ж, з богом! Хіба коней наймать, чи що?

Копач. Жаль тільки, що Роман французького язика не знає, а то ми б там з ним жуків пускали — жеркотали б по-французькому. Хе-хе-хе! Це важний предмет.

Герасим. Та це чортзна-що! Ви ударяйте на гроші — гроші всьому голова.

Входе Роман.

ЯВА X

Ті ж і Роман. [...]

Герасим. Тут таке діло, сину: завтра неділя, то збересся раненько, поїдеш з паном копачем до Пузирів. Запряжеш пару сірих жеребців у нового хвургона і сам одягнешся по-празниковому.

Роман. А чого ж я, тату, туди поїду?

Герасим. А ось чого: там є дівчата, а вони люде багаті, то ми зашлем до них старостів, так попереду треба, щоб Пузирі побачили тебе, а ти щоб побачив дівчат. А щоб було тобі зручніще поводиться, то ти удаси, ніби приїхав на завод купувать свинку і кнурця...

Роман. Та ви ж самі хотіли, щоб я женився на Мотрі.

Герасим. Тьфу на твої речі, дурноверхий! То я жартував, щоб вона старалась у роботі.

Роман. Гарні жарти: ви жартували, а ми з Мотрею покохались.

Герасим. Чортзна-що балакаєш! Хазяйський син повинен шукать хазяйську дочку з приданим, а не наймичку.

Герасим. А грошей у неї багато є?

Роман. Де ж вони у неї візьмуться? Вона і без грошей до душі мені.

Герасим. До душі, та не до кишені.

Роман. А ви думаєте, що у Пузирів поживитесь грішми? Якраз! Так візьмемо, як наш зять взяв у нас: обіцали п'ять тисяч, а після весілля дали дві пари волів, десяток овець, пару коней, фургона і дві корови.

Герасим. Обіцянка — цяцянка, а дурневі радість.

Роман. Та ще на придачу всі гуртом попобили зятя та й вирядили.

Герасим. А нас хіба не били? Били й нас. [...]

ЯВА XII

[...]

Роман. Вмішались всі родичі і півдня бились; оце наче й вгамуються, дивись: слово по слову — знов зчепились.. Отаке-то придане; нарешті, батькові два зуби вибили...

Герасим. Та брешеш-бо, одного; а другий випав сам на третій день. [...]

Копач. А хто ж битву виграв?

Герасим. Виграв я, бо п'ять тисяч зосталось у калитці — не дав-таки зятьові.

Роман. Отакого й нам Пузирі дадуть приданого, як ми дали за сестрою.

Герасим. Ну, то ще побачимо! Я не такий дурень, щоб мене обманили... Я обманю хоч кого, а мене чорта лисого обманить хто. [...]

Виходять. Завіса.

- Чи є образ Калитки актуальним? Наведи приклади із сучасного життя про владу грошей над людиною, яка призвела до негативних наслідків.

ДІЯ ДРУГА

ЯВА II

Герасим за коном: «Вставайте ж, вставайте! Не мниться. Чепіга зайшла, пора скотину порать».

Копач. Еге! Герасим вже по хазяйству гасає — невсипущий.

Входе Герасим.

Герасим. О, і ви вже встали? Чого так рано? Полежали б ще.

Копач. Не спиться. Почув, що ви встали, та й я піднявся. А знаєте, що я придумав?

Герасим. А що?

Копач. Ви б зробили калакольчик у ту хату... Тут віряовка над ліжком. От прокинулись, пора вставать — зараз: дзінь, дзінь, дзінь, сам ще лежиш, а там встають.

Герасим. Та це чортзна-що! Я буду лежать, то всі будуть лежать. *(Загляда у двері.)* Чи не поснули знову, щось тихо у тій хаті? От вам і дзвінок, і вигадає ж, скажи на милость. Ану, ану!

Копач. Оце саме добра пора копать, не душно, холодком можна бог знає скільки викопать. Воно ще рано, тільки на світ благословиться.

Герасим. Та де воно вам рано? Вони надолужать: то вмиванняч-ком, то взуваннячком, або як почнуть богу молиться, то й сонце зійде. Хоч би ж молилось, а то стоїть, чухається та шепче собі губами, аби простоять більше без роботи. Вже ж я їм і отченаша даю, як затоплю, то зараз і на землі.*(Одчиня двері навстяж і стоїть на дверях.)* Кажете — рано, вже світ білий, кури піднімаються. Так і хазяйство проспиш! Стара, а стара! Параско, пора до коров, чого ви там мнетесь? Ану, ану! Хлопці, гайда з хати! Тільки коти в таку пору сидять у хаті на печі, а робітники та собаки надворі повинні бутъ. Це хто вийшов? Клим? Ти що ото несеш під пахвою? А йди сюди, я полапаю.

Входе Клим.

ЯВА III

Ті ж і Клим.

Клим. Що? Хліба взяв окраєць, — поки до обіда, то їсти захочеться.

Герасим. І тобі не гріх? Неділя свята, а ти ні світ ні зоря вже й жереш! Не пропадеш, як до обіда попостиш хоч раз у тиждень. Однеси хліб назад. Стара, Параско!

ЯВА IV

Ті ж і Параска.

Параска *(на дверях, з дійницею в руках).* Чого ти гвалтуєш?

Герасим. Що це в тебе за порядки? Диви! Хто хоче, той і бере без спросу, мабуть, ти хліба не запираєш?

Параска. Оце вигадав! Де ж таки, щоб хліб був незапертий, нехай бог милує, все заперто.

Герасим. Один візьме, другий візьме — так і хліба не настачиш! Де ти взяв хліб?

Клим. Та я ще вчора за вечерею заховав окраєць.

Герасим. Чуєш, Параско? Хліб крадуть у тебе з-під носа, гарна хазяйка! Чого ж Мотря глядить?

Параска. Ну, а що ж я зроблю, коли хватають, як на зарванській вулиці? Чи чуєш, Мотре, вже хліб крадуть, скоро самим нічого буде їсти... *(Пішла.)*

Герасим. Це так, це так! Однеси зараз назад — гріх у неділю снідать.

Клим. Якби я спав у неділю, то й не снідав би, а то з цієї пори до обіда на ногах — не ївши охлянеш.

Герасим. Бійся Бога! Хіба ти з'їси до обіда пів хліба?

Клим. Атож! Бога треба бояться, щоб не з'їсти до обіда пів хліба.

Герасим. Одріж собі скибку, подавись ти нею, а то однеси назад.

Клим. Поживишся скибкою, як собака мухою. *(Пішов.)*

Герасим *(до Копача).* Така з'їжа, така з'їжа, що й сказать не можна! Повірите: з млина привезуть пуд тридцять борошна, не вспієш оглянуться — вже з'їли. Настане день, то роботи не бачиш, а тільки чуєш, як губами плямкають.

Копач. Сарана.

Герасим. Гірш! Повірите, що у них тільки и думка — як би до сніданку; а після сніданку все погляда на сонце — коли б скоріше обідать. Чи воно таке ненажерливе, чи господь його знає! По обіді: сюди тень, туди тень — давай полуднувать, та ще коли б хоч їли скоріще, а то жує та й жує, прямо душу з тебе вимотує: хліб з'їдає і час гаїть! Він собі чавкає, а сонце не стоїть, котиться наниз; йому ж того тільки й треба аби мерщій до вечері.

Копач. Хе-хе-хе! Ви опит великий в цім ділі маєте.

Герасим. Та ні, ви те візьміть: ти мізкуєш, ти крутиш головою, де того взять, де того, як обернуться, щоб земельки прикупить, та за думками і не їсться тобі, і не спиться тобі... Мене вже ці думки зовсім ізсушили... До того додумаєшся, що іноді здається, наче хто вхопив тебе за ноги і крутить кругом себе! А вони до того байдужі, тільки й думають: їсти і спать — і жеруть, і жеруть, як з немочі, а сплять як мертві. [...]

Входе Роман.

ЯВА V

Ті ж і Роман.

[...]

Роман. Ну та й не хочеться мені їхать до тих Пузирів, коли б ви знали, та ще з Банавентурою.

Герасим. Не вигадуй, не вигадуй.

Роман. Та, єй-богу, хоч би щупа цього не брав, покинув би його тут, бо хто побаче мене з ним, то засміють.

Герасим. З посміху люде бувають, от як викопає гроші, тоді нехай сміються, так-то. Іди, нехай при тобі підмазують фургона, запрягають, та й з Богом!

ЯВА VI

Герасим і Параска.

[...]

Параска. Та з великого розуму в дурний заходиш! Що це ти затіяв — женить Романа на Пузирівні?

Герасим. А-а! То ти про це? *(Набік.)* Думав, що довідалась за гроші, аж всередині похолонуло. Ну, так що ж? Тобі яке діло?

Параска. Не хочу я нікого за невістку, опріч Мотрі. Сам казав, що будеш її сватать; діти полюбились, я до неї привикла, вона — до мене; дівка красива, здорова, зна всі порядки: коло птиці, коло свиней, коло корів — одно слово, хазяйка біля всього; в хаті, як у кімнаті; я вже нездужаю, а против неї, скілько їх у нас не було, ніхто хліба не спече, ніхто борщу не наварe, хоч і без олії іноді, а всі їдять, не нахваляться.

Герасим. Не треба мені ні доброго хліба, ні доброго борщу, бо чим краще спече, а смачніше зварe, тим більше робітники з'їдять... Мені треба невістку з приданим, з грішми.

Параска. Візьмеш в обидві жмені.

Герасим. Іди собі, не заважай мені думать.

Параска. Нехай же тільки Роман жениться на Пузирівні — не буде їй пресвітлої години, я її заїм.

Герасим. Про мене, хоч цілком з начинням ковтни її, мені аби гроші. Іди собі, Параско, від мене. Тут думок, як піску в морі, а ти з чортзна-чим причепилась.

Параска. Які там думки, чом же ти не пораєшся зо мною?

Герасим. Не з твоєю головою мене вчить... Іди собі.

Параска. Тьфу! На твою дурну голову.

Герасим. Я тебе як плюну!... *(Замірястьсяїї вдарить.)*

Входе Савка.

ЯВА VII

Герасим *(лічить гроші).* Хочу свинку і кнурця купить у Пузиря, — хвалять завод... *(Перелічивши, ліче другий раз.)* Що то гроші, куме! Свині завідські, коні завідські, вівці завідські... *(Дає гроші.)*

Савка. І де вони набрали таку силу грошви? Вже, куме, хоч ви мені що хочете кажіть, а я знаю, що більше нігде було достать

грошей, тільки од нечистого. Їх дід, кажуть, знався з нечистим, він як умирав, то доти не вмер, поки стелю не розібрали. *(Хова гроші.)*

Герасим. То було колись. А тепер, куме, такі люде понастановали, що чорт, не при хаті згадуючи, боїться і носа показать меж них. Так, хіба зведе дурну дівку з чужим чоловіком, поскоромить яку непутящу молодицю з недолітком, посварить батька з сином, зведе на бійку приятелів, а щоб він узяв у розумного чоловіка душу і за це дав йому грошей? Шкода: і душі не візьме, і грошей не дасть, бо чоловік його обмане... Тільки вдариться до доброго аблаката, то той таку машину підведе, що у чорта очі на роги повилазять. Ні, куме, тепер не ті часи... *(Таїнственно.)* Люде самі уміють робить гроші краще від чорта.

Савка. Тобто фальшиві?

Герасим *(озирається, запира двері.)* Еге. Та ще й які гроші. В вік вічний не розбереш, чи вони фальшиві, чи вони настоящі.

Савка. Не віриться мені, щоб такі гроші були. Я пам'ятаю, як один панок наробив фальшивих грошей, аж з Варшави привозив майстрів, а тільки випустив, зараз і піймався.

Герасим. Ну, а якби були такі гроші, що всяке прийме, то ви б згодились достать таких грошей.

Савка. Я? З охотою. Коли люде багатіють, то чом же нам не попробувать щастя... Надокучили прокляті злидні!... Тільке горе моє — грошей нема; а без грошей же не достанеш і фальшивих бумажок. Та й де вони є отакі, як це ви кажете?

Герасим. Є... є... куме... Та ви зараз від мене прийняли на десять рублів фальшивих бумажок.

Савка *(витяга гроші з кишені).* Що це ви, куме... Господь з вами! Мені так страшно стало, як тоді, коли ходив викликать безп'ятого... *(Розгляда.)* Де ж вони тут? Це ви на глум мене піднімаєте?... Гроші всі натуральні, як є!

Герасим. Отже, побий мене бог, меж ними є фальшиві, і таких грошей можна купить скілько хочеш... Пристанете у компанію? Купимо сто тисяч.

Савка. Стривайте, куме, помовчіть, нехай я опам'ятаюсь, бо з мене мало дух не випре... Сто тисяч! *(Тре голову, потім тяжко зітхає.)* Ні... Куме, може, ви жартуєте зо мною?

Герасим. Не до жартів мені, куме, самому. Бодай я завтра сонця не побачив, коли жартую.

Савка. Покажіть же мені, котра настоящa, а котрі фальшиві.

Герасим. Угадайте самі.

Савка *(розглядає).* Не вгадаю.

Герасим. Оце вони! Ну як таких грошей не купить? *(Виймa з пачки три бумажки по три і одну рубльову.)*

Савка. Ніколи в світі б не подумав, що це фальшиві.

Герасим. Отже, невважаючи на те, що гроші зроблені дуже добре, все-таки перше, ніж купить таку суму, їдьте ви, куме, хоч зараз в казначейство і розміняйте ці гроші; як казначей прийме, то всяке прийме...

Савка. А як казначей не прийме та протокола зроблять, га?

Герасим. Е, куме, ви чорта не боялись, а протокола бойтесь.

Савка. То-то бо й є, що чорт не такий страшний, як його малюють, а протокол...

Герасим. Дурниця! Скажете, що ви продали незнакомому чоловікові воли і між іншими грішми взяли й ці, а я посвідчу, що іменно так, то й край.

Савка. Добре, їду! Тілько договір краще грошей! Скілько ви мені дасте, як купите?

Герасим. А скілько хочете?

Савка. Скілько? Від кожної тисячі, що купите, мені сто карбованців.

Герасим. Багато буде. Я ж таки буду гроші свої крівні терять, а ви тілько поміч мені дасте. Візьміть п'ятдесят від тисячі.

Савка. Ні, куме! Коли вже труситься, то хоч знать за віщо.

Герасим. А, нехай буде по-вашому. Отоді, куме, заживем, га?

Савка. Заживем! Об землю злидні, а, розторгувавшись, ще прикупимо... А тим часом гаяться нічого: давайте мені цих безбілетних окрімно, а замість їх дайте настоящих десять.

Обмінюють гроші.

Може, й це такі? Хе-хе-хе!

Герасим. Ні, більше десятки нема.

Савка. Прощайте, зараз їду до Жолудя, а звідтіля у город. *(Пішов.)*

Герасим. Нехай вам бог помогає і щастить на добреє діло... Якась полегкість на серці, і наче душа моя почуває удачу. Коли б господь поміг, тоді земелька Смоквинова наша! [...]

ЯВА XI

Герасим і Параска.

Параска. Звели і нам коней запрягти.

Герасим. Навіщо?

Параска. У церкву поїду з Мотрею.

Герасим. Ще що вигадай! До церкви можна й пішки піти, тут недалеко — три верстви.

Параска. Туди три та назад три, то вже шість.

Герасим. Люде в Київ ходять за чотириста верстов, а ти не хочеш потрудиться для божого дому й шість верстов, — ай-ай-ай,

а ще й богомольна! Важко вже тобі пішки піти до божого дому шість верстов... Худобу ганять в празник гріх. Блажен чоловік, іже скоти милує.

Параска. Що ж, тобі більше коней жаль, ніж жінки?

Герасим. Скотина гроші коштує, вона цілий тиждень робить на нас, а в неділю, що мала б відпочить, — гони в церкву. Це не по-божому і не по-хазяйськи.

Параска. Та й я ж цілісінький тиждень на ногах і роблю не покладаючи рук.

Герасим. То ти, а то коняка... Ти собі робиш, а коняка тобі. Та й знову — робота до роботи не приходиться. Хіба ти борону або плуга тягаєш? От якби ви вдвох з Мотрею крумера попотягали, то інча річ... Не дам коней. Пожалій скотину раз, вона тобі послуже десять раз... Іди пішки, господь прийме твої труди і дасть тобі здоров'я.

Параска. Та чи ти ж з розумом? Всяке знає, що ми хазяїни неабиякі, а я буду тьопаться стільки світу пішки до церкви.

Герасим. Ото-то бо й є, що хазяїни, і кожний скаже, що це по-хазяйськи: скотинка одпочива, а хазяйка пішки. Іди, іди, Параско, пішки. Бог прийме твої труди... а коні одпочинуть — завтра робота...

Параска. Сором людям в очі дивиться!! Та ми ж пішки поспіємо на шапкобрання. Так буде, як у ту неділю: люде з церкви, а ми в церкву.

Герасим. Не мніться, то поспієте і на херувими... а коней гріх ганять у неділю.

Параска. А бодай ти пропав з своїми кіньми разом.

Герасим. Параско! Не лайся, щоб я часом ради неділі не дав тобі по потилиці.

Параска. Бий, бодай тобі руки посохли! І ззамолоду з синяків не виходила, бий і на старість! У! Харциз — коняку жаліє, а жінку бити збирається. Тьфу!

Герасим. От же вдарю!

Параска. Бий, бий, я не тікаю!

Герасим. Ах ти ж, відьма чортова, то ти оце мене дратувать заходилась, та я... *(Кидається на Параску, хватає за очіпок.)*

Входе Копач. Калитка цілує Параску.

ЯВА XII

Копач, Калитка і Параска.

Копач *(заміча поцілунок).* Старики — емпе-амуре ! Ха-ха-ха! За щупом я сюда вернулся. *(Бере щуп.)* І на амури здесь наткнулся! Собственний експромт! Адьє! Оставляю вас в прiятном тет-а-тет. Ха-ха-ха!

Завіса.

- Прочитай наступний фрагмент п'єси «*Сто тисяч*» в електронному додатку.

- Доведи чи спростуй думку про те, що п'єса «*Сто тисяч*» — комедія.
- Яким ти уявляєш Герасима Калитку? Що для нього було найважливішим у житті? Він прагне полегшити життя собі й родині?
- Порахуй, яким капіталом володів Калитка. Які можливості були для нього відкриті? Чи скористався він ними?
- Знайди в тексті приклади макаронічної мови. Хто її застосовує? Чому, на твою думку, автор використовує такий засіб сатиричного зображення персонажів?
- Доведи або спростуй думку про те, що мова людини залежить від рівня її культури.
- До 170-річчя від дня народження Івана Карпенка-Карого Національний банк України випустив ювілейну монету номіналом 2 гривні.

  На аверсі монети зобразили театральну сцену, увінчану символом театру — масками комедії та трагедії, і фрагмент спектаклю. На картуші є напис: «*Хазяїн*», «*Сто тисяч*» — драми митця. На реверсі монети — Іван Карпенко-Карий як ляльковод, який керує ляльками своїх героїв. Праворуч зображено його родинний хутір.
- Поміркуй, наскільки символічним є те, що на честь видатного драматурга випущено пам'ятну монету.

Пам'ятна монета «Іван Карпенко-Карий»

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Іван Карпенко-Карий

Іван Карпенко-Карий (1845–1907)

Іван Тобілевич — український талановитий актор, драматург, про якого Іван Франко висловився так: «*Чим він був для України, для розвою її громадського та духовного життя, се відчуває кожний, хто чи то бачив на сцені, чи хоч би лише читав його твори; се розуміє кожний, хто знає, що він був одним із батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом, якому рівного не має наша література*».

Насправді ж, закінчивши лише чотирикласне училище, Іван Тобілевич у 14-річному віці почав працювати. Незважаючи на це, з 12 років він навчався акторської майстерності, вже в 17 написав свою першу п'єсу. А псевдонім Карпенко-Карий утворився від імені батька письменника Карпа та улюбленого персонажа — Гната Карого з п'єси «Назар Стодоля» Тараса Шевченка, творчість якого дуже подобалась автору.

Життя драматурга поєднало, напевно, дві несумісні сфери — службу в міській управі, повітовому суді, управлінні та мистецтво. Понад 20 років Іван Карпенко-Карий працював на різних посадах, а в повітовому управлінні навіть мав прізвисько «дивний поліцейський», бо не брав хабарів і не лаявся по-московськи. Йому доводилося бачити багато арештантів із важкими долями й різними життєвими ситуаціями, згодом ці спостереження допомогли створити ті чи ті характери у власних драмах.

Мистецький аспект діяльності Івана Тобілевича сприяв створенню професійного театру в Україні — театру корифеїв. Він працював у трупах Михайла Старицького та своїх братів Миколи Садовського й Панаса Саксаганського, а в 1900–1904 роках створив власну.

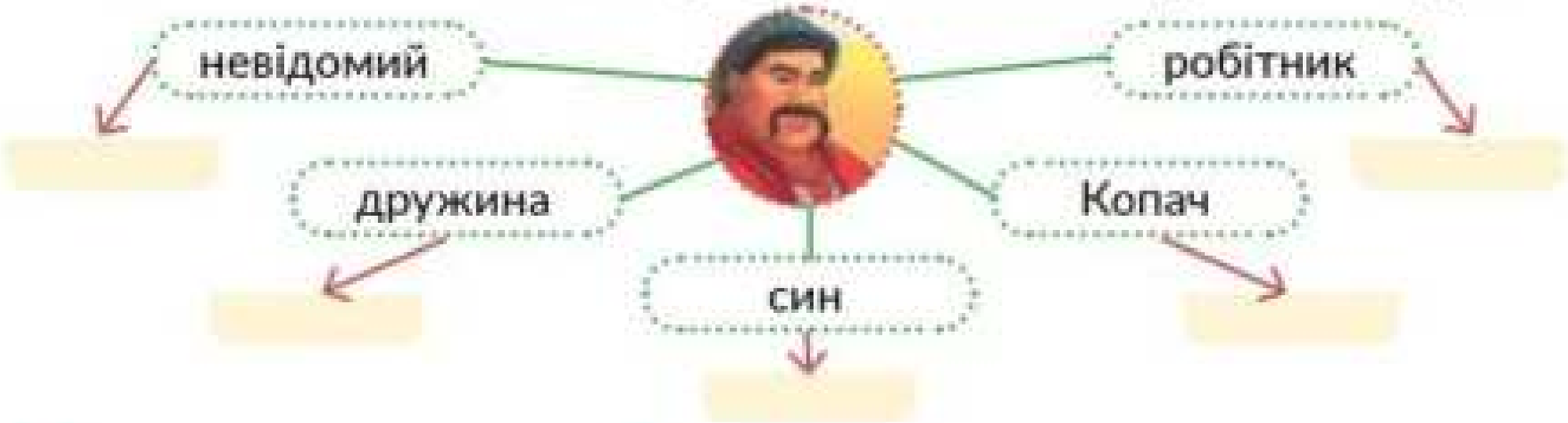
Творчість драматурга — чудовий приклад наступним поколінням авторів, особливо комедіографам, оскільки саме в жанрі комедії Іван Карпенко-Карий вповні продемонстрував свій індивідуальний письменницький стиль, довів самобутність і значущість, здавалося б, розважальної літературної форми. Цікаво, що записувати тексти він сідав здебільшого вночі й настільки занурювався в процес, що не помічав нічого навколо. До речі, відбувалося це тільки тоді, коли п'єса була вже повністю продумана й довершена в думках. Серед найбільш відомих творів — «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн», що стали класикою світової драматургії!

Його тексти живуть на сцені понад сто років, деякі стали основою для екранізацій. Це й не дивно, адже саме в них художньо осмислені суспільні процеси епохи, питання буття людини й світу, психологічні типи персонажів, яскраво зображені виразні типажі, зокрема, як в і п'єсі «Сто тисяч», де розгортається драма людини, одержимої шаленим прагненням збагачення. Рівень кожного твору Івана Карпенка-Карого підтверджує головну ідею всього його життя: «Сцена ж — мій кумир, театр — священний храм для мене!».

- На основі запропонованої інформації створи сайт-портфоліо письменника. Скористайся сучасними цифровими ресурсами, наприклад Canva.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

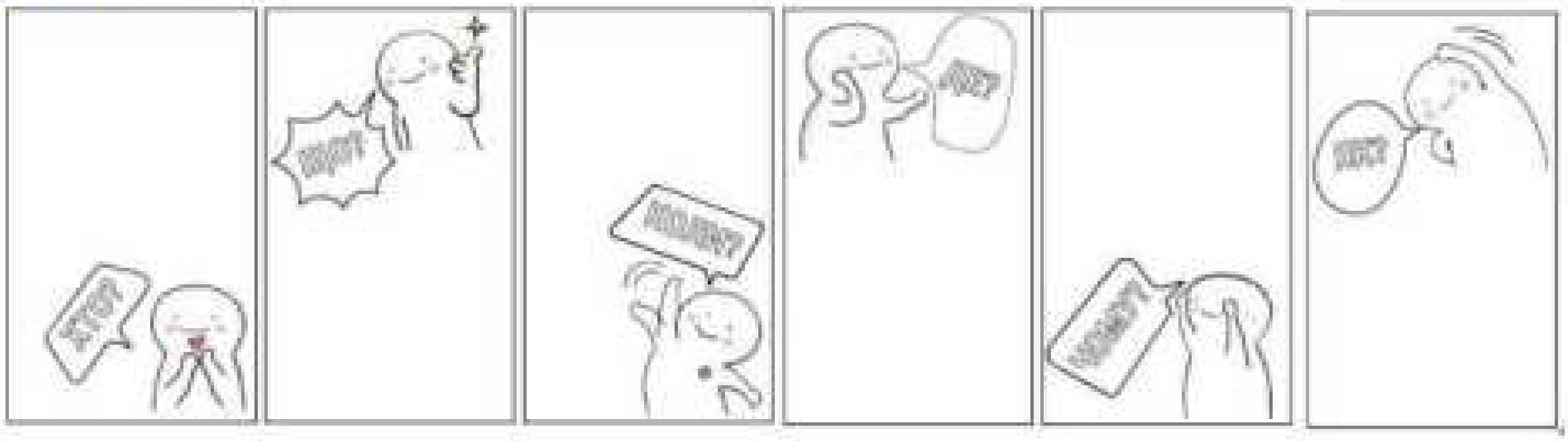
1. Дай відповіді на запитання тесту в електронному додатку.
2. Які засоби комічного використовує автор для змалювання образу Герасима Калитки?
3. Заповни кластер, відтворивши схему письмово в зошиті та визначивши ставлення головного героя Герасима Калитки до інших людей.

4. Чому твір називається *«Сто тисяч»*?
5. **У групі.** Проаналізуйте основну думку п'єси *«Сто тисяч»*. Проведіть паралелі із сьогоденням та створіть візуальний образ сучасного Герасима Калитки за допомогою цифрових інструментів.
6. Створи допис в інстаграм про те, що таке фінансова грамотність. Запиши правила, як грамотно розподіляти кошти.
7. Як думаєш, чи потрібно заощаджувати гроші? Якщо так, то навіщо?
8. Порахуй перелік власних витрат приблизно за місяць та зроби висновок про те, чи правильно ти розподіляєш кошти.
9. **У парі.** Чого не можна придбати за гроші, на вашу думку?
10. Якби ти мав / мала сто тисяч гривень, як би їх витратив / витратила?
11. Прочитай вислови відомих людей та зроби висновок одним реченням.

> «За гроші можна купити ліжко, але не сон; їжу, але не апетит; ліки, але не здоров'я; дім, але не домашній затишок; книги, але не розум; прикраси, але не красу; розкіш, але не культуру; розваги, але не щастя; релігію, але не спасіння» *(Поль Брегг)*.
>
> «Гроші або служать своєму власнику, або керують ним» *(Вергілій)*.

12. Створи мальопис за будь-якою дією твору.

ТЕМА 6.

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ І СТІЙКІСТЬ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Ти дізнаєшся про:

- психологічну повість;
- інклюзивність як норму життя в суспільстві

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-361

Оксана Радушинська «Метелики в крижаних панцирах»

Безбар'єрний — такий, що не має ні для кого й ні для чого обмежень.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Пригадай, що таке повість. Які повісті ти читав / читала?

Психологічна повість — це літературний прозовий твір, різновид повісті як жанру, у центрі якого стоять персонажі, їхній внутрішній світ, емоції, думки й переживання.

- Прочитай фрагменти твору Оксани Радушинської «Метелики в крижаних панцирах». Як думаєш, чому саме таку назву обрала письменниця? Поміркуй, що вона означає.
- Які асоціації викликають слова *метелики* та *панцирі*? Як думаєш, легко чи важко поєднуються ці поняття?
- Про що, на твою думку, розповідатиметься в цій повісті?

МЕТЕЛИКИ В КРИЖАНИХ ПАНЦИРАХ

Скорочено

Розділ 1

Дощ за вікном періщив так, ніби в небі прорвало міський водогін. Важкі рясні краплі стукотіли по бляшаному підвіконню, і здавалося, що то не дощ, а невидимий барабанщик серед глупої ночі вистукує тривожний дріб, як то буває перед небезпечним трюком циркових чи вуличних акторів. Проте навіть крізь це нахабне стукотіння Ярина почула, як щось зашурхотіло в сусідній кімнаті. А потім — стишені кроки, зраджені скрипінням старої підлоги (...). І хтось пошепки перемовився кількома словами. Та звуки дощової ночі наповнили собою цілий світ і темну кімнату дівчини.

«Може, здалося спросоння?» — подумала вона. Потяглася рукою до нічника, що стояв біля ліжка. Але в сусідній кімнаті вже яскраво спалахнула люстра.

— Утікаймо! — гукнув хтось, уже не криючись.

Від важкого гупання ніг ніби здригнувся весь будинок. Дзенькнуло розбите скло — утікали через вікно. Щось грузько гепнуло знадвору під стіною і розчинилося в нічній зливі.

Усе відбулося так швидко — Ярина лише встигла, зойкнувши, ухопити в груди повітря... а видихнути вже не змогла. У смужці світла — усього за кілька кроків від її ліжка — закляк перелякани́й хлопець. Мокрий як хлющ, заскочений на гарячому, він безпорадно витріщився на неї, ніби побачив не дівчину, а дядька з автоматом.

А ось і дядько!

У штанях, натягнутих нашвидку, з голим торсом, дядько Павло загрозливо тримав у правиці кухонний молоток для відбивання м'яса.

Побачивши ошалілого чоловіка, хлопець заскочив у сусідню кімнату, а з неї плигнув через нешироке підвіконня в розкислу грядку...

— Ти ціла?

Дядько Павло хотів було кинутися навздогін, але спинився, оцінивши мізерні шанси наздогнати злодюжок серед ночі в незнайомому селищі.

— Так, — нарешті видихнула Ярина. — А хто це був?

— Дідько їх знає! Шпана місцева. Треба подивитися, чи нічого не вкрали.

— Ой-ой! — це вже тітка Наталя зазирнула до кімнати. — А я так міцно заснула, навіть нічогісінько не втямила.

— А трясця твоїй... — вилаявся крізь зуби дядько Павло. — Гроші, негідники, поцупили! Усю готівку! Голо-пусто... (...)

— Що ж тепер буде? — невпевнено спитала тітка Наталя.

— Нічого не буде, — буркнув дядько. — Жити тепер немає на що... (...) Обдерли нас, як липку! Шукай вітра в полі! Навколо ж самі чужі! Кого запідозриш, як і сусідів не знаєш! Та й приїжджих вистачає... Зажди-но, — отямився він. — Ярина одного таки розди-вилася. Упізнає!

— Знайдемо! — напустив на себе поважності спітнілий поліціянт, що вранці прийшов на місце злочину. — У райвідділок доповімо. Типовий випадок. Загалом, можна сказати, дурниця...

— Наші гроші — дурниця? — Невдоволено підняв брову дядько Павло. — Злодії серед ночі залізли в дім — а вам дурниця?

— Павлусю, — м'яко вгамовувала його тітка, багатозначно позираючи.

— А кого бачила ваша племінниця? — капітан подивився на Ярину. — Кажи!

— Я не впевнена... — почала дівчина. — Мені здається, це був хлопець. Тобто — не дорослий. Але я не встигла добре розгледіти. Темно ж...

— Погано, — голосно зітхнув поліціянт. — Та що вдієш? Я ще розпитаю сусідів — може, хтось щось бачив чи чув. Нікуди злодій не сховається: селище маленьке, усі одне одного знають... Як-то кажуть, мов на долоні. Не панікуйте!

Поліціянт рішуче зібрав папери, склав їх до папки й підвівся з-за столу. (...)

Того ж дня о п'ятнадцятій годині Градових запросили до кабінету дільничного в сільській раді. Запрошені виглядали дещо пригнічени-ми: ніби змирилися з тим, що вкрадених грошей не повернуть, а проблем отримають цілий міх.

Градових посадили біля столу.

— Одразу мушу вас заспокоїти — ми підозрювали Стовпню, та він не причетний до грабунку, — немов прочитавши думки потерпілих, промовив дільничний. — Усе значно простіше, аніж ми передбачали вранці. Двоє місцевих хлопчисьок підмовили приїжджого однолітка до нічних пригод. На вашій дачі й окошилося! Вони вже з досвітку скупили мало не половину крамнички, а от звідки взяли гроші — не можуть пояснити. Отож така справа: за нашими сільськими вже давно виправна колонія плаче, а міський, як то кажуть, потрапив під негативний вплив. Тепер разом вигрібатимуть...

— То вони витратили всі вкрадені гроші? — поцікавився дядько Павло.

— Усі — не всі... вісімсот гривень...

— Ну це хороший знак — хоч щось залишилося, — утішив себе дядько.

— Так це ж тільки в крамниці, — нагадав дільничний. — Може, їх ще десь носило?

— Тоді питайте! — буркнув Градовий, бо вже втрачав сподівання на швидке закінчення цієї пригоди.

— І спитаємо. Спершу ваша племінниця має впізнати бодай когось одного з них. Ви перейдіть в інший кабінет і заждіть — я покличу. Усі підозрювані разом із батьками викликані на пів на п'яту.

Поліціянт не встиг більше нічого сказати, бо двері з гуркотом розчинилися навстіж. На порозі постала розкішна пані в літньому капелюсі із широкими крисами, у гарній сукні й на височезних підборах, аж надто непристосованих до вулиць і вуличок, запилюжених у спеку й заболочених у дощ.

— Поясніть мені, що все це означає! — гримнула вона, не вдаючись до етикетних вітань.

— Хто ви та що маєте на увазі? — насупив брови поліціянт.

— Я — мама Артема Кожедуба. На якій підставі моєму синові наказано прибути до цієї... контори? — зумисне добирала найменш образливе слівце, але зневажливим поглядом пройшлася по кабінету.

— А ви проходьте, сідайте, — не піддався вигукам дільничний і показав на вільний стілець під стіною.

— Дякую, не в гості до вас прийшла! — пирхнула пані.

— Авжеж, чаю вам не пропонуватиму, — спокійно сказав поліціянт. — Але сісти доведеться, якщо ви зацікавлені з'ясувати, у яку халепу вскочив ваш син.

— Ви погрожуєте? — підняла вона намальовані чорні брови.

— Я просто пропоную вам стілець.

Жінка неохоче переступила поріг і сіла на краєчок стільця, ніби боялася забруднитися.

— Я викликав вашого сина тому, що його підозрюють у пограбуванні.

— Що? — заверещала пані. — Чи ви дурману об'їлися? Мій син — у пограбуванні? Навіщо йому грабувати? Він має все! Ми із чоловіком даємо йому кишенькові гроші! Ми забезпечена родина! (...)

— І все ж ваш Артем і ще двоє місцевих підлітків цієї ночі скоїли грабіжницькі дії в будинку ось цих людей, потерпілих. — Дільничний повів рукою до спантеличених Градових.

«Забезпечена» пані зміряла поглядом із голови до п'ят скромно вдягнену тітку Наталю, дядька Павла — з його воїйськими згрубілими руками, а по Ярині лише презирливо ковзнула оком.

— Ви знаєте, хто я? — виклично спитала пані дільничного. — Я — заслужена артистка України, прима обласного драматичного театру. Мій чоловік — головний режисер, лауреат державної премії. Ми шановані люди. Свого єдиного сина виховуємо добре, він зростає в інтелігентній родині, спілкується з відомими людьми. Думаєте, хлопчик — чемпіон України з бальних танців — піде серед ночі грабувати якихось... вибачте... — Удавано ввічливо кивнула в бік потерпілих. — Грабувати оцих людей?

— А я не ворожка, щоб пророкувати, — не поступався поліціянт. — З'ясуємо!

...Артем Кожедуб розтис вологі від хвилювання пальці й, побачивши, як вони зрадливо тремтять, знову зчепив у «замок». Кабінет дільничного наповнився людьми. Усі чекали остаточного рішення. Артем аж прилип до спинки стільця і не підводив голови, щоб не бачити всіх отих людей, які мають його за грабіжника. А хіба він не грабіжник? Двоє його друзяк, схоже, нічим таким не переймалися. Де був його розум, коли поперся вночі з тими дурнями?! Припекло

лізти в чужу хату... а чого ще ступив у сусідню кімнату — аби попастися на очі тій дівчині?

Його мама трималася гідно, навіть пихато: пряма спина, підняте підборіддя, зверхній погляд. Дарма що дільничний встав і тепер хоч-не-хоч височів над нею — вона примудрилася і в цій ситуації бути на висоті.

— Гаразд, сідайте, красені, поряд, — утомленим голосом скомандував поліціянт. — І тихо щоб! Зараз запрошу Градових, щоб ні звуку, ні писку! Ні від кого! — Застережно поглянув на хлопців.

(...) Коли прочинилися двері, Артемові здалося, що навколо нього утворилася якась порожнеча й крізь неї, як крізь товщу води, долинали спотворені звуки. Перед очима попливли кола, і щоб розгледіти людей, від яких тепер залежала його доля, хлопцеві довелося швидко-швидко кліпати повіками та ще й втриматися на стільці, аби не зомліти й не гримнутися на підлогу. То вже зовсім ні до чого!

Подружня пара середнього віку стояла позаду дівчинки... Звичайної такої дівчинки-підлітка: темно-русе волосся, заплетене у дві коси, біло-зелена футболка, джинси, текстильки... Не красуня і не страховисько... Але вона сидить у кріслі колісному! І виглядає такою немічною, що й не зрушила б своїми руками колеса крісла колісного, якби її не підштовхнули...

Дівчина полохливо глипнула на присутніх, непевно хитнула головою, вітаючись до всіх одразу, але, не дочекавшись відповіді, опустила очі додолу.

— Ярино, подивися, будь ласка, на цих хлопців і скажи, кого з них ти впізнаєш, — чітко промовив дільничний.

Дівчинка подивилася на підозрюваних — темні вії затремтіли. Її погляд мимохіть ковзнув по обличчях Сашка та Санька й зупинився на Артемові. Це він! Його вона бачила вночі! Злодій!

Хлопець зрозумів — вона впізнала. Захотілося хоч крізь землю провалитися, аби не відчувати ганьби й приниження — тут, при всіх цих людях!

Але він дивився просто їй у вічі, стримуючись, щоб не відвести погляд, а зі скроні покотилася блискуча краплинка поту... Та не витримав, опустив голову, упершись підборіддям у груди.

— Я тут нікого не впізнаю, — ледве прошелестіли слова. — Було темно...

— Що? Ярино, ти не квапся, тебе ніхто не підганяє, придивися добре, — порадив дільничний, і в його голосі вчувалася недовіра.

— Годі! — схопилася зі стільця заслужена артистка. — Вона сказала, що не впізнає! А ви тиснете на неї, щоб почути те, що вам хочеться.

— Тихо! — гримнув поліціянт на пані Кожедуб. — Ти не помиляєшся, Ярино?

Дівчина кивнула головою та опустила очі. (...)

— Годі! — зненацька гримнув дядько Павло.

Усі змовкли.

— Це не я обікрав ваших хлопців — вони мене обікрали. Хай повернуть гроші. І ті, що розтринькали, — теж. Усі гроші. Тоді заберу заяву з поліції! Сказав же, що вкрали, значить, і те, що потратили. Хай зароблять і повернуть. Мають місяць часу.

— Де це діти мають заробити гроші, цікаво? — уїдливо кинула Артемова мати.

— Як знайшли, де вкрасти, хай знайдуть, де заробити, — навіть бровою не повів дядько Павло. (...)

Ярині 13, і вона в кріслі колісному. Такою дівчина була не завжди: це наслідок автомобільної аварії, у якій вона втратила батьків і маленького двоюрідного братика, молодшого сина дядька Павла й тітки Наталки. Зараз Ярина мешкає в цих приязних до неї родичів. Вона дуже любить життя, хоч і страждає через самотність. Проте цього літа дівчина несподівано подружилася з хлопцями, які намагалися пограбувати їхній дачний будинок.

- Прокоментуй поведінку Артема в поліції. Що, на твою думку, він відчував? Про що це свідчить?
- Якою була позиція його матері щодо сина? Чому вона не повірила, що Артем брав участь у крадіжці?
- Яке рішення ухвалив дядько Павло? Чи було воно справедливим у такій ситуації?
- Чому, на твою думку, Ярина не виказала, що бачила вночі саме Артема? А як би ти вчинив / вчинила в схожій ситуації?

Розділ 4

Спільних тем для розмов, як виявилося, не так уже й багато. Хоча Сашко із Саньком піддалися на наполегливе вмовляння Артема й познайомилися з Яриною, однак взаємного зацікавлення бракувало. А яка може бути дружба без нього? Навіть теоретично вона неможлива.

Ця Ярина якась надто тиха, мовчазна, більше слухає, ніж розповідає. І не така гостра на язик, як місцеві дівчата. Та ще її дядько... Як зміряє поглядом із голови до п'ят... Після цього й слова не вимовиш, а ноги так і просяться дременути подалі з їхнього подвір'я.

Ні, Ярина не нудна. Має почуття гумору, хоча й не завжди доганяє масні жарти Санька. А в комп'ютері тямить, напевне, більше за

вчителя інформатики із сільської школи: і погуглити швидко вміє, і різні штучки з гаджетом замутити, програми там усілякі встановлені, купа ігор. Словом, хоч і не надто просунута, але й не зануда.

А ось Артемові з нею аж дуже цікаво. І дня не мине, щоб він не забіг.

Навіть причину вигадав: покликати Сашка, бо його вікна, бачте, виходять у садок, де сидить Ярина. На резонне запитання, чого не подзвонить Сашкові на мобільний, завжди відповідав однаково: немає грошей на рахунку. Але згодом до таких хитрощів більше вдаватися не довелося. Він почав приходити, щоб допомогти Ярині з навчанням.

Тривале лікування позбавило дівчину можливості вчитися разом з однолітками — і вона щороку складала іспити екстерном, самостійно чи з тіткою вивчаючи різні дисципліни. Ярина була сумлінною ученицею, проте не завжди могла впоратися з усією шкільною програмою — систематичне навчання переривалося на місяць-два, коли знову потрапляла до лікарні. І тепер, восени, треба скласти іспити за сьомий клас, аби знову навчатися зі своїми ровесниками. Ось про що точилася розмова кожної зустрічі. На рік старший за Ярину, Артем уголос розмірковував як людина, що на все має свою думку. (...)

Коли Сашко не відгукувався з прадідової хати, Артем не засмучувався, а розмовляв із дівчиною. На лавці біля Ярини лежало кілька підручників і стояла миска з пурпуровими порічками, з якої співрозмовники брали китички ягід. Їхні пальці час від часу доторкалися, і тоді обоє відсмикували руки, ніяковіли й замовкали. (...)

Зненацька, наче знаменитий легкоатлет на Олімпійських іграх, через паркан перескочив Сашко.

— Мій старий здурів! (...)

— А що цього разу? — удавано поцікавився Артем.

— Та ну його! — відмахнувся Сашко, укидаючи до рота дрібні ягоди. — Хоче мені вказувати. Яке має право? Гроші мої забирає, а я ж знаю, що батьки передають... А тепер ще й дістає: ледацюга, гультяй, злодій!

— Як забирає? — здивувалася Ярина.

— Складає в панчоху! Чи в банку! Чи під подушку... Чи ще куди — не знаю. Сказав, що це все мені віддасть, але коли розуму наберуся і коли сам почну заробляти... От зараза! Краще підкинув би грошенят!

— Так дід же хоче тобі добра! Зараз ти гроші розтринькаєш, а за кілька років...

— О, ще одна вчителька! — вигукнув Сашко й по-мученицьки закотив очі. — Годі! Дістали своїми повчаннями! Та ну вас усіх (...). І одним рухом закинув до рота порічки, задерши голову, мов лелека, що вприймав жабу... Ярину це розвеселило. Артем не зрозумів, чому вона засміялася, але й собі всміхнувся — не бути ж йому заодно із Сашком! (...)

— Зажди, Саш! Ти куди? — гукнув Артем.

— Та смійтеся собі на здоров'я! Мені з вами нічого робити! З кого це зуби скалити, як не з дурного Сашка? Знайшли собі клоуна!..

— Зовсім ні, — розгублено запевнила його Ярина. — Ми ж не насміхаємося — просто сміємося. Бо ти смішний, коли гніваєшся (...). — Не глузували ми з тебе, а сміялися, — додала Ярина. — Це не однаково.

— Цікаво — чому ж не однаково? — буркнув Сашко.

— Глузування пекуче, а сміх теплий, — мовила дівчина.

— Багато ти знаєш!

— Знаю. Я знаю, як пече... — відповіла дівчина й спохмурніла.

— Ну ось, ти її засмутив...— сикнув крізь зуби Артем. — Кажи, чого прийшов. На діда скаржитися?

— Так ти ж мене гукав! — розгублено подивився Сашко. — Я подумав, що хочеш домовитися про вечір. Ну, щоб піти в парк. Чи ні?

— А що там у парку? — мляво поцікавилася Ярина.

— Дискотека. Нині ж п'ятниця. У нас щоп'ятниці дискотека, — повторив хлопець.

— А-а-а-а, — протяжно мовила дівчина й ще більше засмутилася. (...)

— А ти не хочеш піти — тобто поїхати... з нами? — запитав Артем і зразу ж подумав, чи не дурніший він за Сашка, якщо таке пропонує.

— Я? — аж злякалася Ярина. — Ні... Мені не подобаються танці. Мені треба займатися. Ви йдіть собі...

Дівчина вхопила один із підручників і почала його гортати, щоб стриматися від сліз. Танці? Які танці? Ви що — божевільні?

— Зажди, Ярино! Так це все ж у парку! Там не обов'язково танцювати — можна просто прогулюватися алеями. Там будуть хлопці й дівчата, познайомишся з ними. Погоджуйся — не пошкодуєш! (...)

— Та ні, не вмовляйте, не варто, — ніяково промовила Ярина. — Ви ж бачите, скільки маю роботи. Треба вчитися.

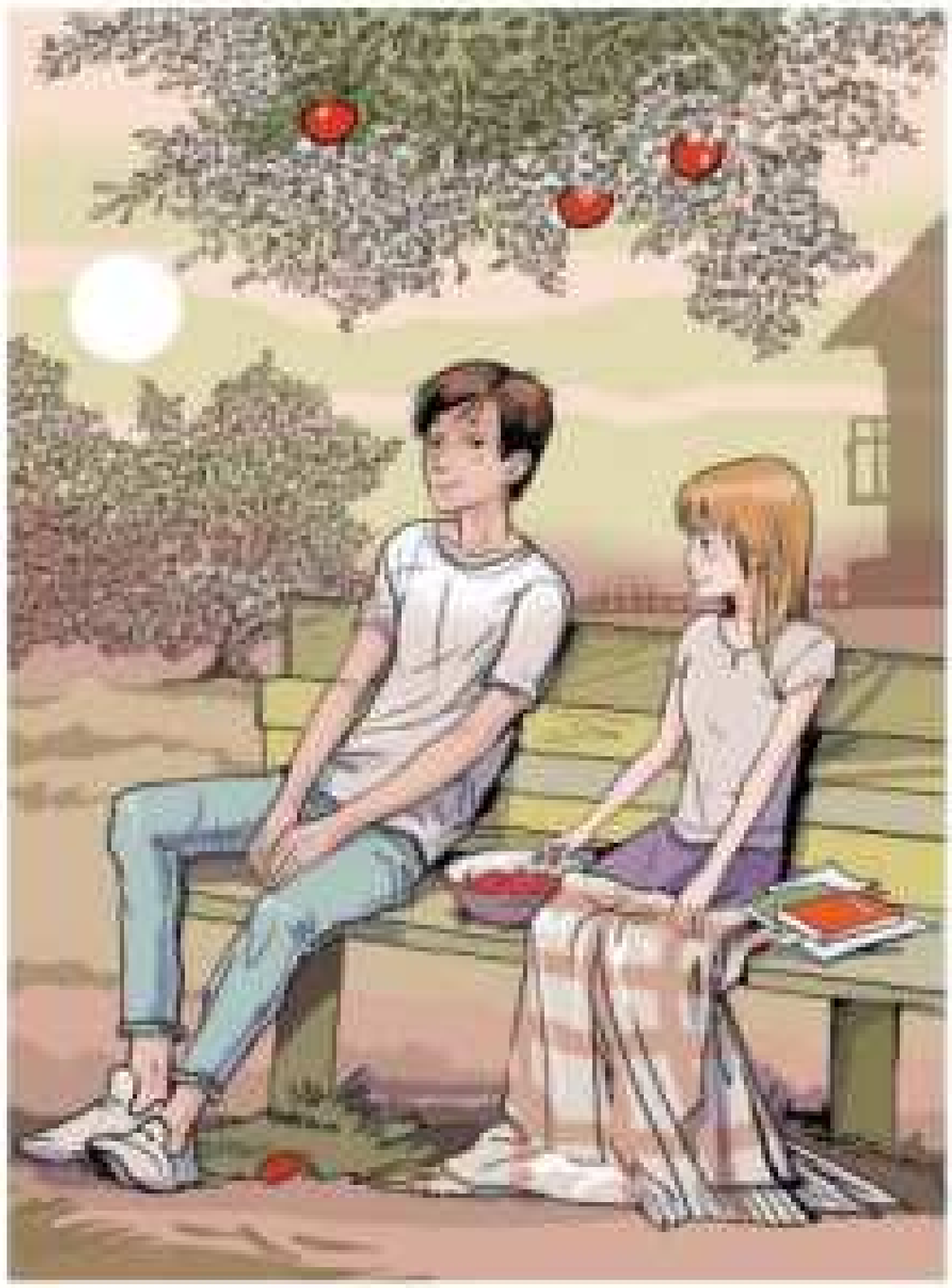
— Устигнеш, до осені є час! А тут іти недалеко — усього три вулиці! — гарячкував Артем.

— Не знаю... Я сама не доїду...

— А ми із Сашком? І Санька погукаємо! Він, знаєш, який силач?! Правда ж? — Стусонув хлопець друга.

— Аякже! — спохопився Сашко, хоча, на його думку, Артемова ідея була безглуздою.

Ярина мовчала, вагалася. Їй страшенно хотілося потрапити туди, де люди танцюють, але ще більше вона боялася... туди потрапити. Вона жодного разу не була на дискотеці. (...) Й ось її кличуть на дискотеку... Хлопці. Майже так, як розповідали подружки! Невже вони не кепкують? І що казати? Погоджуватися? Страшенно хочеться... Але там, на дискотеці, чи не засміють її незнайомі, мовляв, припхалася в кріслі колісному... Або дивитимуться на неї і жалітимуть: от, бідна, на ноги не стає...

Ілюстрація Вікторії Дунаєвої

Артем із Сашком не печуть жалісливістю — вони просто пропонують допомогу. А чужі люди буваються такими нестерпними, коли хочуть комусь поспівчувати.

— То що? Кажи! — підбадьорював Артем.

— Тітка й дядько можуть не дозволити, — чи то вхопилася за останній аргумент, чи намагалася виправдатися Ярина.

— Яка ще дискотека? — отетерів дядько Павло. — Ви що — з дуба впали? Ярино, ну в хлопців не вистачає в голові клепки, а ти ж мудра дівчина! А як тебе там хтось скривдить?

Замість Ярини відповів Артем:

— Дядьку Павле, ви не переймайтеся. Ми ж будемо поруч і захистимо, коли щось... (...)

* * *

Виявляється, серце може калатати й завмирати не лише від болю, від тривожного чекання чи недоброго передчуття. Воно ще може солодко тернути від сподівання на щастя, від ще не знаних відчуттів, від того, що можливі такі несподіванки.

Уперше Ярина не прогулюється з тіткою, а прямує на дискотеку, і не сама, а в супроводі трьох хлопців. Вони то по черзі, то разом бралися за ручки крісла колісного й котили його вперед, жваво розмовляючи з дівчиною, та так голосно, що їх могли чути аж за городами. (...)

Молодь юрмилася біля майданчика, куди закликала до танцю гучна музика. Ніхто не поспішав танцювати, ніби мало статися щось неординарне. Воно й сталося. Гурт із чотирьох осіб привернув до себе увагу. Ні, не весь гурт, а дівчина на кріслі колісному, навколо якої стали хлопці — два місцевих та один приїжджий.

Ярина знітилася, утиснувшись у спинку крісла колісного й учепившись у поручні мертвою хваткою. Було враження, що її роздивляються, ніби експонат у музеї, — але не як живописне полотно, а мовби чудернацьку комаху... Та що казати про дівчину, якщо й хлопці дивно заціпеніли, перестали розмовляти й лише шукали очима чиєїсь підтримки. Санько навіть відступив на два кроки — невже йому стало соромно такого товариства?

Ярина потилицею відчула їхнє сум'яття. А чого чекала? Сама винна! Бути залежною від чиєїсь волі — і наважитися на таке? Вони всі здорові, у них сильні засмаглі ноги, вони плавають у річці й ходять у ліс по гриби та ягоди, а зараз прийшли на розвагу — на танці. А що вона? Вона прийшла їм заздрити? Чи себе шкодувати? Невже не могла хоча б хвильку подумати й дійти висновку: хворому не місце серед здорових. От дивляться на неї, як на заразну, ніби можуть підхопити невиліковну хворобу... А вона... вона теж могла бути такою ж здоровою і веселою, якби тієї дощової ночі не сталася біда! (...)

А хлопці потроху пожвавилися, почали розмовляти між собою і втягувати в розмову Ярину; з колонок полинула повільна мелодія; гурти, ліниво переступаючи, посунули на танцмайданчик, утративши зацікавлення до дівчини та її супроводу.

Але хтось зачаївся за деревами... Зеленувато-карі очі, підведені чіткою чорною лінією на верхніх повіках, пильно стежили за хлопцями.

— А це що за чудо-юдо з Артемом?

Поруч із дівчиною тупцювала її подружка, трохи нижча ростом і скромніше вбрана. Обом — років по тринадцять-чотирнадцять.

— Тільки не кажи, що він до неї бігає на побачення, до цієї... — пхинькнула зеленоока красуня. — Таке й у страшному сні не насниться — суперниця!

— Ти що, Карино, вона ж не ходить! Хіба можна подумати про побачення з такою?..

Дівчатка замовкли й дивилися, як до друзів, що пересунулися ближче до майданчика, підійшли підлітки та почали знайомитися з Яриною. О, вона всміхається і відповідає! Тисне руки! Ну ось, заступили спинами і її, й Артема. (...)

— Ну, що ж! — мовила Карина, уперши руки в боки. — Треба й нам іти знайомитися. Переваг у неї — нуль. Шансів, що Артем на неї поведеться, — стільки ж. Тож хай для мене ці канікули стануть незабутніми!

Карина підморгнула оком, як героїня телесеріалу, що задумала когось упіймати в пастку.

— Що ти кажеш? Що ти зробиш? — стривожилася подруга.

— Нічого особливого — заприязнюся з нею якомога швидше!

- Прокоментуй ідею Артема запросити Ярину на дискотеку. Як дівчина поставилася до цієї пропозиції? Що насправді її турбувало? Чи справдилися її страхи? Зачитай епізод тексту, у якому йдеться про переживання Ярини на дискотеці. Які художні деталі використовує письменниця, аби передати внутрішній стан героїні?

Найбільше заприятелювала Ярина з Артемом Кожедубом, який, усупереч волі матері, продовжував навідувати свою нову подружку. І хоча не всі приязно ставляться до цієї дівчини, вона прагне до своєї мрії — стати на ноги, бути «такою, як усі».

Дедалі частіше в село Вербки, де відбуваються події, навідуються бізнесмени та скуповують непоказні сільські будиночки, а разом із ними й земельні ділянки. Після їхнього інциденту з Яриниим сусідом — прадідусем Сашка, який нізащо не хотів продати настирливим покупцям свою хатинку, — Ярина дізналася багато цікавого про історію села. Вона навіть разом із хлопцями вирушила на пошуки криниці із цілющою водою, у яку в давнину стрибнула дівчина й зцілилася.

Артем познайомив Ярину зі своєю вчителькою танців — українкою польського походження пані Ядвігою, яка приїхала відпочивати у Вербки. За час відпустки пані Ядвіга навчила Ярину танцювати на кріслі колісному. Разом із колегами тренерка влаштувала в місті благодійний концерт, де основним виступом був вальс Ярини й Артема, а за зібрані кошти дівчина поїхала на лікування в австрійську клініку. Мов метелики, Ярина й Артем вийшли зі своїх коконів, крижаних панцирів, які їх стримували, і поринули до своїх мрій, стали більш рішучими у своїх діях.

Замість епілогу

Привіт, Артеме!

У мене все добре. Я вже в клініці. Завтра мене оглянуть лікарі. А поки що просто провели екскурсію. Тут ціле містечко. Є будиночки для родичів пацієнтів, так що тітка Наталя також улаштована. Є майданчик для ігор і парк з алеями для прогулянок. Я вже двічі все об'їхала. А що в тебе нового? Як справи в школі та в клубі? Які нові танці вивчив? Пиши, мені цікаво.

До побачення!

Ярина

***

Дорога Ярино!

Це така приємна звістка, що я зразу ж подзвонив Сашку, а він скаже Санькові. Можливо, наступного літа ми також зустрінемось у Вербках. І тоді все буде інакше. Бачитимемося щодня. Ні, снігу в нас немає. Випав був, але швидко й розтанув. Бажаю, щоб твоє різдвяне бажання здійснилося. І тобі веселих свят!

Твій Артем

- Склади сюжетний ланцюжок подій твору. Визнач зав'язку, кульмінацію, розв'язку повісті.
- Перекажи стисло епізод твору про нічну пригоду, що сталася в будинку Ярини та її рідних. Які почуття викликала в тебе ця подія?
- Переглянь світлини та прочитай інформацію. Поміркуй над тим, що допомогло цим людям досягти таких успіхів.

Стівен Гокінг

Стівен Гокінг — один із найвидатніших учених сучасності, людина, яка змінила уявлення людства про космос. Його дослідження чорних дір, квантової гравітації та природи всесвіту зробили революцію в теоретичній фізиці. У 21 рік йому поставили діагноз бічного аміотрофічного склерозу — важкої хвороби, яка паралізувала його тіло. Життя Стівена Гокінга — це доказ того, що прагнення до знань може бути безупинним: без відповідної освіти його призначили викладачем математики, він популяризував науку, розповідаючи про складні явища — чорні діри, квантову механіку, не використовуючи жодних термінів і складних формул, і його книги неодноразово перевидають та перекладають мовами світу.

Естер Верґер

Однією із найкращих тенісисток світу на кріслі колісному є нідерландська спортсменка Естер Верґер. Сила духу й наполегливість Естер допомогли їй стати семиразовою чемпіонкою світу з тенісу, чотириразовою олімпійською чемпіонкою та неодноразовою переможницею турнірів Великого Шолома. Наразі її діяльність не обмежується винятково тенісом: вона здобула вищу освіту за спеціальністю «Міжнародний спортивний менеджмент», консультує Паралімпійську збірну Нідерландів та виступає з мотиваційними лекціями.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Оксана Радушинська

Оксана Радушинська (1979)

Оксана Радушинська — письменниця, журналістка, теле- та радіоведуча, громадська діячка родом із Хмельниччини. Любов до слова супроводжувала авторку з дитинства. Українська мова та література були її улюбленими предметами в школі, а довготривала робота тата в районній газеті відкрила їй сферу журналістики. Не дивно, що згодом вона працювала редакторкою й ведучою в телерадіокомпанії та популяризувала у своїх програмах подільську культуру, український фольклор, запрошуючи непересічних особистостей та професійні й аматорські колективи.

Ще з 1996 року, тобто із 17 років, Оксана Радушинська почала активно публікувати свої тексти в місцевих виданнях, потім стала кореспонденткою в тижневику «Новини Поділля» та в газеті «Прокурів». Письменниця невтомно працює на літературній ниві, пише поезію й прозу для дітей та дорослих: «На крилах мрій» (1999), «Сповідь дощу» (2003), «Абетка дошколярика-пішоходика» (2006), «Щоденник Славка Хоробрика, або Пригоди хлопчика-міліціонера» (2012), «Любов довготерпить» (2019), «Новий щоденник четвертокласника Славка Хоробрика» (2023) та ін.

Ще одним напрямом її діяльності є громадська робота. Оксана Радушинська — авторка й режисерка низки культурно-мистецьких заходів, благодійних концертів, зокрема для військовослужбовців та їхніх сімей, проведених у багатьох містах України. Авторка

пересувається на кріслі колісному, тому на власному досвіді розуміє важливість безбар'єрності й доступності просторів, просуває її в своїх творах. Вона має активну громадянську позицію, займається волонтерством. Доказом цього є й численні твори, пронизані добром, світлом, красою та оптимізмом, що відзначені різноманітними нагородами і преміями.

Тексти Оксани Радушинської втілюють найсучасніші уявлення про справді реалізовану інклюзивність як одну з норм суспільства, розвивають чуйність і милосердя, сприяють формуванню внутрішнього стрижня дитини через приклади життєвих обставин та оптимізм і стійкість героїв. А також плекають справжні родинні цінності, вчать шанувати рід та бути вірним собі й друзям. Через поетичність та відвертість, які пронизують її твори, авторку часто називають «ліричною панною», що характеризує її індивідуальну письменницьку манеру.

«Метелики в крижаних панцирах» — це повість, що розкриє багато психологічних питань, розвіє стереотипні погляди й продемонструє нелегкий, але правильний шлях до здійснення мрій та боротьби за власний розвиток і краще майбутнє.

- Уяви, що тобі випала нагода поспілкуватися з письменницею. Склади кілька запитань, на які ти хотів би / хотіла б почути відповідь.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. **Літературний диктант.** В електронному додатку дай відповіді на запитання.
2. Доведи, що твір *«Метелики в крижаних панцирах»* — психологічна повість.
3. Які проблеми авторка порушує у творі? Наскільки вони для тебе є зрозумілими? Запиши в зошит ті проблеми, над розв'язанням яких ще треба поміркувати.
4. Як думаєш, чому Артем та Ярина стали близькими друзями? Скориставшись технікою *«Кола Вена»*, визнач спільні та відмінні риси в характерах героїв.
5. Чи можна вважати те, що Ярина навчилася танцювати на кріслі колісному, особистісним зростанням?
6. **У групі.** Пригадайте, що означає бути толерантним. Хто з героїв повісті проявляв цю рису? Складіть 7–10 правил етикету про толерантність і підтримку у взаєминах із друзями.

7. Згадай кілька місць, які ти часто відвідуєш. Наскільки вони доступні для всіх людей? Напиши, чи треба щось удосконалити.

8. **У парі.** Поміркуйте над тим, які цінності в житті є справжніми, а які — фальшивими. За що варто цінувати людей? Висновки запишіть у вигляді таблиці.

9. **У групі.** Дослідіть виражальні засоби останньої частини твору «*Замість епілогу*». Назвіть характерні ознаки листування.

10. Назви приклади безбар'єрності на зображеннях Ольги Дегтярьової. Доповни інформацію власними візуальними прикладами.

11. Створи буктрейлер до повісті «*Метелики в крижаних панцирах*» *О. Радушинської*, щоб привернути увагу читачів до актуальних проблем, порушених у цьому творі.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-362

Анастасія Шевердіна «Крамниця щастя»

Крам — предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва); товар.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Переглянь буктрейлер до книги *А. Шевердіної «Крамниця щастя»* в електронному додатку.
- Чи зацікавила тебе ця книга? Що найбільше привернуло твою увагу? Як думаєш, можна купити щастя, успіх, любов?
- Прочитай кілька історій із книги *Анастасії Шевердіної «Крамниця щастя»*. Поміркуй над тим, що є запорукою істинного щастя.

КРАМНИЦЯ ЩАСТЯ

Повість

Скорочено

Дощ не вщухав третій день. Анатолій Борисович сидів за касою і дивився у вікно. Він сумно спостерігав, як срібні потоки-змії звиваються перед дверима, хлюпають, клекочуть і наввипередки мчать із пагорба. Він уявляв, як у низині, у середмісті, вже піниться темне море, як сиза вода потроху наближається до провулку імені Нещасного О. А., як перші хвилі рішуче відчиняють двері його крамниці й виносять увесь той мотлох, який він називає товаром. Але велика вода не приходила. Тільки на поверхні здоровезної калюжі просто перед крамницею зринали й потопали бульбашки, віщуючи довгу негоду.

До крамниці зайшов покупець. Анатолій Борисович із розпукою спостерігав, як стікає з плаща покупця на зачовганий паркет схожа на ртуть вода. Яка величезна й брудна утворюється калюжа! Калюжа, яку йому треба буде прибрати. А прибирати нема ні сил, ні бажання. Покупець усміхався. Це було підозріло. Анатолій Борисович підвівся, поклавши на касовий апарат велику жовту руку. Покупець потупцяв біля стіни, розглядаючи марки й різноманітні на городи, а потім підійшов до Анатолія Борисовича і сказав, що купує самовар. Анатолій Борисович назвав ціну (ціна була зависока), але покупець не торгувався — мовчки дістав гроші й усміхнувся. Це було підозріло. Анатолій Борисович мовчки перелічив

гроші двічі, а одну купюру навіть перевірив на світло. Покупець тим часом долонею витер пил, обхопив його за лискучий бік і пірнув у дощ. Продавець провів його поглядом, запхав гроші в порожню касу і знову присунувся до вікна.

Скло було так поцятковане мухами, що Анатолію Борисовичу паморочилося в голові, коли він дивився крізь нього на сіре сум'яття самотнього провулку. Упившись дощем, під вікнами вмирали петунії. «Досить, досить води!» — жалібно шепотіли червоними пелюстками. А дощ не вгавав, і чоловікові здавалося, наче просвітку ніколи вже не буде.

Раптом Анатолій Борисович відчув, що хтось іде провулком. Відчув так, як відчувають крізь сон поцілунок матері. Продавець виліз із-за прилавка і завмер у калюжі на зачовганому паркеті. До занедбаної крамниці навпроти підійшов дідуган в оксамитовому костюмі шоколадної барви. Він витяг із кишені ключа і по-хазяйському відімкнув двері.

— Новий господар? — запитав сам у себе Анатолій Борисович. — Шкода мені твоїх грошей, діду. Пропаще діло. Ніколи не буде в тебе прибутку в цьому занедбаному провулку цього глухого містечка. Зиску хотів, діду? Дзуськи!..

Дід виніс із крамниці триногий стільчик та велику золотаву дошку. Анатолій Борисович навіть не помітив, як літній чоловік виліз на той стільчик і причепив над дверима крамниці новеньку вивіску з багряним написом «Крамниця щастя». Вивіска хитнулася, осявши цілий провулок, і, коли чоловік оговтався від цього яскравого спалаху, зі здивуванням виявив, що дощ припинився й у високому волошковому небі, немов жоржина, квітне полудневе сонце. Старі двоповерхові будинки нагадували свіжоспечені житні буханці, над провулком Нещасного О. А. вперше на пам'яті Анатолія Борисовича засяяла веселка. Петунії солодко потягувалися, хитаючи змитими голівками. Дід уже був у крамниці — витирав рожевим рушничком замурзане вікно. Чоловіки зустрілися поглядами, і дід приязно помахав рукою.

— Підозрі-і-ілю! — зауважив Анатолій Борисович. Цієї миті він відчув, що в нього намокли шкарпетки. Поглянув додолу й відступив від калюжі. — А щоб тебе!...

Антиквар сів біля вікна й закурив.

***

Андрій прокинувся від пориву холодного вітру. Йому знову снилася буря: скажений вітер зриває зелене листя з дерев під будинком, жене на захід тяжкі чорні хмари, а дощ такий сильний, що дах

і вікна не стримують його і в квартирі вже по коліна води. Злякавшись і змерзнувши, хлопчик обережно розплющив очі. Перед відчиненим вікном мати розчісувала довгі руді коси. Вітер і сонце вдиралися до кімнати, і жінка радісно підставляла їм бліде обличчя.

— Доброго ранку, соньку! Знову ти проспав, сину.

— Пропустив передачу?! — підхопився з ліжка Андрій. — Котра година?

— Одинадцята.

— Е-е-е!

Хлопчик обм'як і гепнувся на ліжко.

— Чому ти мене не збудила?!

Мати усміхнулася.

— Спи, коли спиться. Я куплю тобі ці передачі на диску.

— Правда? — Андрій уважно подивився на маму. — Купи, будь ласка! Тільки на ліцензійному. Про мурах. Інші в мене є.

— Я знаю. Я все знаю! — усміхнулася мати.

Хлопчик встав і підійшов до вікна. На спортивному майданчику сусідські хлопчаки грали в футбол. Вони наввипередки гасали за м'ячем, штовхалися, галасували. Кремезний Сашко забив гола. Коли вони були малими, Сашко повсякчас дражнив Андрія: «Гей ти шмаркля, морда рижа, привезена із Парижа!» Тепер не дражнить — б'є за гаражами. Боляче було тоді, боляче й тепер. Але Сашко добре грає у футбол. Хлопці зазирають йому в рота. Сміються, радіють перемозі. Добре, коли є з ким посміятися.

— Синку, тобі купити м'яча? — запитала мати.

Хлопчик, не дивлячись на неї, відвернувся від вікна.

— Ні, ма. Я не граю у футбол. Це гра для неповноцінних особистостей.

Мати зітхнула, взяла зі столу кошик.

— Ти знову в гості до тітки Іри?

— Так. Як і завжди в неділю. Ти знаєш, Іра хворіє, їй потрібно допомагати. Але спочатку забіжу на базар.

— Я-я-ясно! — позіхнув Андрій.

— Сину!

Хлопець звів на маму великі сірі очі.

— Знаєш, хто мій найкращий друг?

— Сестра, — з легким сумовитим усміхом відповів хлопець.

Його печаль відбилася на материному обличчі.

— Ти мій найкращий друг! — стиснула його руку жінка.

Андрій опустив очі. Мати вийшла з кімнати і гукнула від порога:

— Умийся, вбери чисту сорочку і з'їж кашу!

— Аякже! — зіщулився Андрій, дивлячись, як зачиняються двері.

Він узяв зі столу яблуко, надкусив кілька разів і викинув недогризок у вікно, сердито грюкнувши рамою. Потім вмостився на незастеленому ліжку, витяг з-під подушки заяложену книжку Екзюпері. Вона звично розгорнулася на потрібній сторінці, і хлопчик вкотре вирвав очима з тексту пекучу, отруйну фразу: «Але ж нема таких крамниць, де продавали б друзів, і тому люди більше друзів не мають». Андрій згорнув книжку, кинув її на підлогу, аж кілька жовтих сторінок вилізли, ніби засохлі язики якихось дивних створінь. Трохи полежав, міцно заплющивши очі, рвучко встав, вбрав джинси, чисту сорочку й вийшов з дому, намагаючись не дивитись у бік спортивного майданчика.

Андрій тинявся вузенькими вулицями міста в тіні старих каштанів. Сонце тендітними пальчиками розтуляло лапате листя й підморгувало йому з бляклої височини. Маленькі клумби притягували погляд різнобарв'ям веселих квітів. На одному із задерикуватих чорнобривців хлопчик помітив *Morpho rhetenor*.

— Гм, і як же тебе, друже, сюди занесло? — щиро здивувався хлопчик, насолоджуючись грою світла на яскраво-синіх крилах метелика. — Тропіки вже не до вподоби? А ти знаєш, що в середніх широтах холодна осінь? Бачу, не знаєш. Ех, ти!

Андрій простягнув руку без надії впіймати *Morpho* — просто для того, щоб наблизитися до цього амазонського дива. Метелик невдоволено струснув крилами і знявся в повітря.

— Куди ти? — примружився на сонце Андрій, простежуючи рівний лет *Morpho*. — Світ за очі? Тоді нам по дорозі!

Він пішов уздовж підтоптаних будинків услід за метеликом. Не стямився, як *Morpho* присів спочити на новенькій вивісці. Хлопчик прочитав: «Крамниця щастя» й недовірливо примружився. Метелик знявся й полинув у небо, загубившись поміж кудлатих білих хмар. Андрій сумно подивився йому вслід і розгублено потер лоба.

— І що тепер робити? Додому?

Його погляд знову зачепився за вивіску. У душі хлопчика піднялося незрозуміле хвилювання.

— Крамниця щастя, значить? Ну добре!

Андрій обережно відчинив скляні двері з бамбуковими жалюзі й увійшов до напівтемного обдертого приміщення. Над головою скрикнув дзвіночок. У крамниці було прохолодно, пахло жасмином і свіжоскошеною травою. За прилавком стояв дідусь, високий і худий, мов засніжена сосна.

— Добридень! — привітався сивань. Як твої справи, друже?

— Вітаю! — відказав Андрій. — Дякую, все нормально. А ви тут торгуєте щастям?

Старий усміхнувся.

— Саме так!

— Ну, і де ж воно? — Хлопчик уважно обдивився стіни, обклеєні старими шпалерами з червоним візерунком, порожні полички, заяложений прилавок.

— Всюди! — весело відповів продавець. — Щось хочеш придбати?

— Хочу! — зізнався Андрій. — Я хочу купити друга!

— Друга?.. А в тебе вистачить грошей? Друзі дорого коштують!

Хлопчик витяг із кишені й показав старому пом'яті двадцять гривень. Йому почала подобатися ця незвична гра.

— Цього вистачить?

— Замало, — сумно зауважив продавець. — Уяви: у тебе запитують, скільки коштує твій друг, а ти кажеш «Двадцять гривень». Хіба ж не ганьба?

— Ганьба, — погодився Андрій. — Але в мене більше немає. Я допомагав сусідам по дачі нарубати дров, то вони нали мені п'ятдесят гривень. За двадцять п'ять я купив матері сережки, а за інші п'ять, — хлопець на мить опустив очі, а потім із викликом поглянув на діда, — а за інші п'ять купив дві сигарети.

Куточки старечих губ підстрибнули вгору.

— То ти заробив гроші сам? Чесно заробив? Тоді твій заробіток можна помножити на десять!

Продавець вихопив гроші з рук покупця так швидко, що Леся Українка ледве встигнула по-змовницьки підморгнути колишньому господареві з новенької купюри.

— А-а-а, стійте! — вигукнув хлопчик, тягнучись по гроші, які вже зникли в касі. — Що це таке?! Це двісті гривень?! Мої двісті гривень?! Віддайте!

— Ти ще і скупий, приятелю?! — усміхнувся продавець, — Не знаю, чи можна тобі довірити друга!

— Якого друга?! Що за жарти?! — Андрій уже прямував за своїми грішми до каси.

— Чекай тут! — легенько відштовхнув хлопця старий і сховався за дверима з табличкою «Службове приміщення». Андрій посмикав двері, але вони були зачинені.

— Виходьте, чуєте?! Поверніть мені гроші!

За хвилину двері відчинилися, продавець вивів із темної кімнати високого чорнявого хлопчака.

— Тримай! — Старий вклав теплі пальці незнайомця до спітнілої долоні покупця. — Тепер він твій!

Андрій налякано відсмикнув руку.

— Хто це такий?!

— Твій друг!

— Ви що, работорговець?! — Хлопець кинувся був до дверей, але дід заступив йому шлях. — Здуріти можна!

— Стій! Товар свій забери!

— Та нащо він мені здався!

— Ти ж хотів купити друга!

— Я не маленький! Я знаю, що друга не можна купити!

— Але ж ти купив! Віддав за нього гроші. Забирай тепер. Роби з ним, що хочеш.

Хлопець мовчки вискочив із крамниці й зупинився віддалік, важко дишучи від хвилювання. Дідуган випхав незнайомця з крамниці й замкнув двері на замок. Чорнявий хлопець підійшов до Андрія.

— Привіт!

Андрій насторожено зиркнув на засмагле обличчя незнайомця.

—Тобі що?!

—Я твій друг. Що будемо робити?

—Нічого!

Андрій невдоволено пирхнув і почав спускатися до середмістя.

— Постривай, будь ласка!— Незнайомець наздогнав хлопця і схопив його за руку. — Що мені робити? Чим я можу тобі допомогти?

— Мені — допомогти? — здивувався Андрій. — Безкоштовно?

— Безкоштовно!

— Ти дивний! — зауважив Андрій.

Він подивився на незнайомця й запитав:

— Як тебе звуть?

— А як би ти мене назвав?

— Арнольдом. Як Шварценеггера! — засміявся Андрій.

— Нехай буде по-твоєму, — знизав Арнольд плечима.

— Ти чим захоплюєшся? Що любиш?

— Спорт, музику, собак.

— Ну, не безнадійний! — усміхнувся хлопець. Сподіваюся, ми порозуміємося! Ти ж згодний мені допомагати?

Арнольд весело кивнув на знак згоди.

— Тоді в мене є план! — повідомив Андрій. — Хочу помститися одному хлопцеві. Мені треба його відлупцювати, розумієш?

— Ні, не розумію,

— Він якось зламав мені носа, його треба побити!

— Але ж це боляче! Не можна бити людей!

— Сашка можна.

— Він теж людина.

— Ага, ну звісно! люто посміхнувся Андрій. — Я буду тебе вчити, а не ти мене, добре?!

— Може, у тебе є інший план? — запитав Арнольд.

— Є! У мене багато планів! Хочеться погратися у футбол, піти в кіно, у кав'ярню, у басейн!

— О, чудові плани! — зрадів Арнольд.

— Чудові, якщо є гроші! А в мене грошей нема! Усе, що в мене було, я витратив на тебе! — сердито зауважив хлопець.

— Думаю, щось можна вигадати!

— Звичайно, можна! Наприклад, пограбувати банк! Але ж ти в нас такий правильний, що тобі й думати про злочин страшно, правда?! — скипів Андрій.

— Твоя правда, я засуджую злочини! — зізнався Арнольд. — Але хіба це погано?!

— Мені нема до цього ніякого діла! — відказав Андрій. — Я просто хочу розважитися!

— Тоді пограймося в піжмурки!

— Для цієї гри потрібно багато людей.

— Запросимо інших хлопців!

— Ні не треба! — занепокоївся Андрій. — Вони можуть дражнити мене, вередувати або й вчинити бійку!

— Це зовсім не обов'язково! Навпаки, ми зможемо знайти нових друзів!

— Я нікому не подобаюся! — заперечив Андрій — І навіщо це тобі нові друзі?! — недовірливо поглянув він на Арнольда. Мене тобі мало?!

— Зовсім ні, я цілком задоволений! — поспішив заспокоїти друга Арнольд. — Тоді побігаємо наввипередки?

— Авжеж, знайшов дурня! Ти високий і сильний, і ноги в тебе довгі! Ти однозначно виграєш!

— То й що, що я виграю? Чому це тебе так непокоїть?

— Я ніколи не виграю у змаганнях!

— Може, тому, що просто не береш у них участі?!

— Якщо ти такий розумний, то пограймося в інтелектуальні ігри! — хитро примружився Андрій.

— Згода!

— Пропоную пригадати прислів'я англійською мовою!

— Я не знаю англійської, — зізнався Арнольд.

— Тоді можна визначати тварин за описом!

— Може, краще в міста?

— Ще цікаво відгадувати героїв давньогрецьких міфів!

— А ліпше в морський бій!

— А, знаю! У нас є «Монополія»!

— Я хочу «Відгадай мелодію»!

— Слухай, я тебе купив — я й вирішую!

— Чому ти причепився зі своїми грошима?! Якби в не були гроші, я тобі все повернув би!

— А-а-а, відкупитися й кинути мене хочеш?!

— Ні, ні, ну що ти кажеш?! — намагався заперечити Арнольд, але Андрій не слухав.

— А дзуськи! Зрадник! Я сам позбудуся тебе! — закричав Андрій і побіг назад до «Крамниці щастя».

Хлопець влетів до крамниці й заволав:

— Діду!!! Гей, продавцю! Де ви там?!

Старий вийшов до покупця, пригладжуючи довгу сиву чуприну.

— Ну як справи, шановний? — привітно всміхнувся він.

— Погано! Ваш друг виявився бракованим!

— У мене немає бракованих друзів!

— Але він зіпсований!

— Не може бути! — рішуче заперечив продавець. Я перевіряю весь свій товар. Не буває бракованого щастя, бувають люди, які не вміють ним користуватися!

— Арнольд не хоче мене слухатися! Що мені з ним робити?!

— А чому ти вирішив, що твій друг має тебе слухатися?

— Навіщо мені друг, якщо він не виконує моїх бажань?! Мені потрібна людина, якій можна довіряти!

— Якщо хтось не виконує твоїх забаганок, це ще не означає, що йому не можна довіряти! — розвів жилястими руками дід. — І ти повинен знати, що не кожне бажання можна виконати.

— Тоді заберіть його і поверніть мені гроші!

— Не можу. — Продавець узяв Андрія за плечі й повів до дверей. — Заходь через кілька днів: якщо буде новий товар, я тобі його поміняю.

— А з цим мені що робити?

— Що хочеш. Можеш викинути. Повір, друзям до такого не звикати!

Андрій вийшов із крамниці й замислився. Просто вигнати Арнольда було б недобре. Гроші заплатив, не можна, щоб вони ось так ляснули. Та й дід, напевно, дасть нового друга тільки за умови, що Андрій поверне Арнольда. Зрештою, ці кілька днів треба якось прожити. Коли вже так склалися обставини, він проживе їх із Арнольдом, хоч який він там незговірливий буде.

Арнольд там і чекав, де він його покинув.

— Знаєш, нумо робити те, що тобі подобається! — сказав Арнольд. Я не хочу сваритися!

— Справді? — недовірливо поглянув на хлопця Андрій.

— Так!

— А хочеш, ми разом підемо в кар'єр збирати зразки мінералів?

— Хочу! — кивнув Арнольд.

Андрій скоса поглянув на друга. Обличчя у хлопця було ясне і приємне. Може, не такий уже він і поганий та незговірливий, цей Арнольд? Хлопцеві стало соромно, що він так розгнівався на новопридбаного друга.

— Якщо хочеш, зіграємо в міста, — запропонував Андрій.

— Якщо ти хочеш! — усміхнувся Арнольд

...Андрій та Арнольд лежали на розпеченій землі, дивлячись у височінь. Небо стрімко змінювалося. Важкі сиві хмари сунули на кар'єр, круті схили парували, задушливо-солодко пахло полином.

— Сьогодні багато знахідок! — сказав, потягуючись, Андрій.

— Іще раз скажи, що це? — запитав Арнольд, роздивляючись невеличкий кристал.

— Це кварц.

— А це?

— Доломіт.

— Багато їх у тебе?

— Не дуже. Неподалік від міста, окрім цього піщаного кар'єру і кряжу за селом, потрібних місць немає. Хотілося б мандрувати, шукати корисні копалини, досліджувати флору й фауну.

— То мандруй!

— Із мамою? — криво посміхнувся Андрій.

— Навіщо з мамою? Зі мною!

— Вона не відпустить. Вважає мене непристосованим і безвідповідальним.

— Якщо не відпустить тепер, відпустить за кілька років.

— У мене таке враження, що вона ніколи не дасть мені спокою!

Арнольд перевернувся на живіт і став навколішки.

— Навіщо ти таке кажеш? Мама просто хвилюється за тебе! Вона ж тебе любить!

— Ну звісно! — пирхнув Андрій.

— У тебе є сумніви?!

— Ох, знаю я добре, чому вона хвилюється! Якщо я буду брудний, голодний або хворий, то їй просто буде соромно перед знайомими, що

я в такому стані! Вона постійно озирається на інших людей, наче їй не байдуже!

— Інколи корисно прислухатися до чужої думки!

— Я тільки й чую від неї: «Я працюю, стараюся, щоб у тебе все було, а ти не цінуєш! Штани порвав, ліхтарика розбив! Інструменти якісь дивні придбав, а кран на кухні тече! Я не замовлю реактивів — ти зіпсуєш стіл! Я не заведу шиншили — не хочу її глядіти! Я не куплю скальпеля — поріжешся, а мені лікуй!» Я для неї просто вели-чезна проблема! А мені, думаєш, легко й весело жити?!

— А ти цінуєш її працю? Не створюєш проблем?

— Слухай, ти мій друг чи її?! — підхопився Андрій. — Ти мене повинен виправдовувати й захищати!

— Перед сторонніми — так, але не перед самим собою!

— Ти точнісінько такий, як інші!

— Ти — також!

Хлопці стояли один навпроти одного, склавши руки на грудях. Темно-синє небо обважніло й опустилося майже до землі, вітер накинувся на дикі маслини.

— І взагалі, як тобі можна вірити, якщо ти — куплений за гроші?!

— А як можна вірити тобі — тому, хто друга може тільки купити?!

— А-а-а, ти нічогісінько не тямиш! — махнув рукою Андрій. — Давай камінці й іди до діда!

— Я не можу просто так покинути тебе!

— А що тобі від мене потрібно?! — скрикнув Андрій і тупнув ногою.

Кам'янистий виступ, на якому стояв хлопець, поплив униз. Арнольд кинувся до друга, схопив його за сорочку й щосили потягнув до себе.

— Не чіпай! Не бий! — не розуміючи, що відбувається, закричав Андрій. Він відскочив від Арнольда, каміння і грудки землі посипались у нього з-під ніг.

— Андрію, заспокойся! Ти не так зрозумів! Я просто хотів допомогти!

— Не вірю! Відчепися! Я не буду з тобою битися! Іди, ти мені не потрібен!

— Андрію, але ж ти потрібен мені! Ти мій друг! Ти розумний, винахідливий, з тобою цікаво!

— Не бреши!

— Андрію, будь ласка!

— Я сказав — пішов геть! — закричав Андрій.

Небо над хлопцями луснуло, вивільнивши з хмар блискавку й дощ. Арнольд мовчки відвернувся і рушив у бік цегельні. Андрій пішов до міста. За кілька хвилин Андрій озирнувся, але Арнольда вже не було видно за сірою стіною дощу.

Андрій повернувся додому мокрий і злий. Мовчки роздягнувся, кинув на диван рушника, якого простягнула йому мати, відмовився від борщу і вмостився у кріслі з книжкою на колінах. Сьогодні був єдиний день у його житті, коли Андрій не хотів собі друга. Хлопець із легкістю здолав отруйну фразу й нарешті дочитав «Маленького принца». Мати помітила, що він із в суворим обличчям відклав книжку, і поцікавилася:

— Як тобі книга, любий?

— Сумна казка, — відповів Андрій. — А загалом — так собі. Не розумію, як ця книжка може бути твоєю улюбленою?

— «Маленький принц» — не просто сумна казка, — усміхнулася жінка. — Ця книжка вчить любити.

— І що, тебе вона навчила любити?

— Навчила.

— Тоді як же ж мій любий татко? — гірко усміхнувся Андрій.

— Він не читав цієї книжки, — спохмурніла жінка, образно поглянувши на сина. — Він не знав, що є почуття, дужчі від життя, від смерті, від байдужості, а також... зради....

— Де він? — підвівся з крісла хлопчик.

— Я не знаю, я вже тобі казала, — зблідла мати.

— Ти ж маєш відповідати за тих, кого приручила!

— Мені не пощастило приручити...

Мама вийшла й зачинилась у своїй кімнаті. Андрій ліг, вимкнув нічника. Дощ сіявся в пітьму, і з пітьми виростав смуток. Хлопець чув, як у сусідній кімнаті здушено плаче мати. Скільки Андрій себе пам'ятав, він ненавидів дощ. Дощ і осінь, коли треба йти до школи, де його ніхто не любив і він нікому не вірив. І Арнольдові він не повірив. Ні, тільки не йому, тільки не цьому навіженому хлопцеві з дурнуватої крамниці! Хіба буває, щоб людина просто так, ніза-що, любила тебе, раділа твоєму існуванню, намагалася допомогти навіть усупереч твоїм бажанням?! Ні, так не буває! Хоча... Арнольд видавався цілком безкорисливим... Як дивно й по-дурному вийшло! Тепер, пригадуючи прикрий випадок у кар'єрі, Андрій розумів, що Арнольд не збирався його бити, а намагався врятувати від обвалу. Тепер Арнольд уже здавався хлопцеві добрим і вперт им у своїй прихильності до нього, як мати... Мама! Мама плаче, бо він образив її, бо він їй не повірив!

Андрій підкрався до кімнати матері й прислухався. Мати кашляла й сапала носом за зачиненими дверима.

— Мамо! — тихенько покликав Андрій.

Мати не відповіла, проте всі звуки раптом затихли.

— Відчини, будь ласка!

— А ти будеш мене ображати?! — жалібно запитала мама.

Андрій зіщулився, ніби від болю. Навіщо брехати? Так, він буде її ображати, завжди буде навіть незумисне, спересердя, бо він не така хороша людина, як вона.

— Вибач мені! — мовив Андрій. — Мені дуже шкода, що так вийшло! Із тобою, зі мною... Із батьком...

Після нетривалої мовчанки хлопець знову почув схлипування. Двері відчинилися, й мати кинулася до Андрія, притулилася до його обличчя мокрою щокою. Мама підвела хлопця до ліжка, посадила, вкрила простирадлом.

— Синку, і мені шкода! — сказала вона. — Я стараюся, я дуже стараюся, щоб ти був щасливим!

Знаєш, багато є у світі зла й несправедливості, але завжди є любов і завжди є віддані друзі! Я люблю тебе понад усе! І я все зроблю для тебе! Ти віриш мені?

— Вірю! — тихенько відповів Андрій.

Вони сиділи удвох, міцно обійнявшись, і слухали дощ. Андрій відчував полегшення. Він нарешті насмілився сказати те, що хотів, і почув те, у що справді хотів вірити. Тепер хлопець не гнівався на Арнольда, він був вдячний другові за це полегшення. Прикро, що він не зміг стати добрим другом для чудового хлопця з чарівної крамниці! Прикро, що він прогнав його, свого друга, свого єдиного друга в дощ і в ніч, туди, де ніхто так не потребуватиме й ніхто його так не любитиме, як Андрій! Утім, Арнольд заслуговує на ліпшого друга, ніж Андрій. А сам він, певно, був не вартий цього щастя. Але сьогодні Андрій усе-таки був щасливий. І значною мірою завдяки Арнольдові.

Мама задрімала. Андрій обережно поклав її голову на подушку, укрив простирадлом і поцілував її маленьку, але сильну руку. Хлопець підійшов до вікна. Лило як із відра.

— Де ти, Арнольде? пошепки запитав Андрій, притулившись лобом до шибки. — Де ти і як? Такий дощ оце... А як застудишся?.. Я хотів би, щоб у тебе була парасолька... Я бажаю тобі знайти дім і родину. І справжнього друга. Я вірю, ти отримаєш те, чого вартий. Від тебе не втече батько, твоя мати не плакатиме вечорами, ти гратимеш зранку у футбол і не боятимешся, що тебе відлупцюють. Я хочу, щоб ти був щасливий. Був нормальний — звичайний хлопець, який відбирає в мене гроші за гаражами!..

...Зранку бризкав дощик, тож Андрій вирішив не йти на прогулянку. Однак мама попросила викинути сміття, тому хлопець, невдоволено крекчучи, вдягнув джинси, куртку й вийшов надвір. Поряд зі смітником на паркані сиділи сусідські хлопці. Побачивши Андрія з великим синім пакетом, Сашко штурхнув приятеля й хижо посміхнувся.

Андрій зупинився на сходах. Іще вчора він пішов би до смітника сусіднього будинку, аби лише не наражатися на небезпеку. Проте сьогодні він не мав ані сили, ані бажання уникати сутички. Андрію раптом стало байдуже, чи зламають йому носа. Фізичний біль його не лякав, лише біль душевний. Спокій та впевненість, які він віднайшов учора ввечері, сьогодні вивітрилися. Тільки зранку він повною мірою відчув тягар учорашньої втрати. Андрій зітхнув. Чи справді буд просвіток у його огидному житті, чи щастя тільки примарилося? Може, це божевілля? Де подівся Арнольд, коли він його нагнав? Як його знайти — хлопця, якого звати Арнольд Шварценеггер? Звідки він з'явився й куди пішов? Чи є в нього родина, дім? І головне — чи Арнольд тепер щасливий?

Перед сходами зупинилася автівка. Чоловік і жінка вийшли з авто й забігли до під'їзду. Крізь мокре скло задніх дверцят Андрій бачив у салоні хлопця з собакою.

У всіх є друзі. І в нього був друг. Єдиний друг на один-однісінький день. Їм було весело. Либонь, у «Крамниці щастя» вже завезли новий товар. Новенький друг — веселий і приємний — вже чекає на господаря. Може, саме на нього. Але він не піде туди вдруге. Товар не був бракований. Бракований був покупець. Досить із нього друзів. Тепер він знає, що є почуття, дужчі від життя, від смерті, від байдужості... а також зради...

Андрій спустився сходами й пішов до смітника. Сусідські хлопці злізли з паркана, Сашко взяв долі грубу ломаку. Андрій відкинув пакет і засукав рукави.

— О-о-о, це щось нове! засміявся Сашко. — Шмаркля хоче битися?! Ох, і натовчемо ж ми тобі боки!

Із авто вийшов високий засмаглий хлопець. Слідом за ним із салону вистрибнула вівчарка.

— Гей, рудий, тобі допомогти? — крикнув Андрію хлопець.

Андрій озирнувся, хоча й не було потреби: цей голос він упізнав би з тисячі.

— І ти будеш за мене битися? Ти ж проти насильства!

— Перемогти можна й без бійки, — усміхнувся хлопчак із авто. — А ти дивний, рудий! Звідки ти мене знаєш?

— Я чекав на тебе! Хочеш пограти в міста?

— Ні, краще у «Вгадай мелодію»!

Андрій відвернувся від своїх супротивників і підійшов до хлопця із собакою. Здивований Сашко пхикнув, кашлянув і, впевнившись, що на нього не звертають уваги, поліз на групу по лимонки.

- Розкажи про стосунки Андрія і його матері. Що, на твою думку, допомагає батькам і дітям знаходити спільну мову?

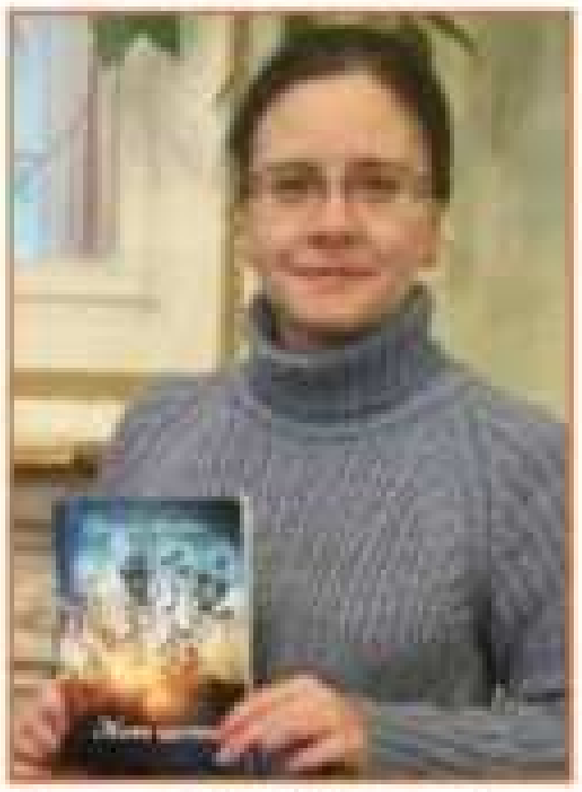
- Прочитай наступний фрагмент книги *«Крамниця щастя»* в електронному додатку.
- Яке враження на тебе справив Світозар Данилович? Що ти довідався / довідалася про нього? Як думаєш, образ якої людини він уособлює?
- Розкажи про стосунки Наталі та її подруги Оленки. Чи справжньою є їхня дружба?
- Кому із героїнь ти порадив би / порадила б не нехтувати довірою своєї подруги?
- Поміркуй, чому Оленка таки отримала подарунок з *«Крамниці щастя»*. Прокоментуй слова дівчинки: *«Хіба ж для таких речей потрібний грандіозний успіх? Ні, подружко, тут треба тільки бажання й наполегливість!»* Що вона мала на увазі?

- Розглянь картину відомого фламандського художника *Франса Снейдерса*. Що найбільше привернуло твою увагу? Які кольори переважають на полотні? Знайди інформацію про те, як ці кольори впливають на сприйняття людини. Поміркуй, чи може крам, зображений на картині, принести людині щастя.

Франс Снейдерс. Фруктова крамниця, 1621 р.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Анастасія Шевердіна

Анастасія Шевердіна (1989)

Анастасія Шевердіна — сучасна українська письменниця й художниця родом із Луганщини. Любить тварин, вирощує кімнатні рослини, захоплюється театром, кіно, графікою та живописом. Деякі її картини були на виставках в Україні, Японії та Польщі. Та все ж вона присвятила своє життя літературі, ставши кандидаткою філологічних наук й авторкою прозових книг «Крамниця щастя», «Мить щастя», «Тільки разом», «Обітниця мовчання» та ін. Твори письменниці також були опубліковані в «Нашій газеті» та кількох альманахах: «Крила», «Соняшник», «Луганьь», «Бахмутський шлях», «Молодий луг». Вона стала лауреаткою багатьох міжнародних, всеукраїнських і регіональних конкурсів.

Читацькі вподобання (твори Ольги Кобилянської, Фрідріха Ніцше, Альбера Камю, Шарля Бодлера) спонукали її писати так, щоб показати особливості кожної людини, які розкриваються в небуденних, переломних ситуаціях. За переконанням авторки, «література повинна вчити людей думати й любити...». Зрештою, їй це вдалося, тому що книга «Крамниця щастя» дає стільки тем для роздумів та обговорень, що і діти, і дорослі після прочитання обов'язково знайдуть над чим замислитися. Підтвердженням цьому є шлях збірки, який розпочався ще у 2011 році в Луганську. Згодом її відзначили в Києві, Одесі, Харкові, Рівному, Івано-Франківську, Мелітополі, на Полтавщині та в багатьох інших містах, але скрізь вона була своєю, бо вражала мудрістю й добром.

Анастасія Шевердіна — письменниця, якій вдалося зібрати щастя в одному місці, адже її метою є можливість «дарувати людям навколо щастя щодня хоча б дрібними шматочками, бо щастя — річ цілком буденна». Твір «Крамниця щастя» — це повчальні історії про дітей та дорослих, які шукають те, чого потребують, щоб змінити своє життя на краще. Та чи знайдуть вони все у крамниці щастя і чи зможуть щось купити? Відповідь на це запитання знайдеш у листі авторки до читачів.

- Прочитай звернення авторки книги «Крамниця щастя» до читацької авдиторії.

Любі читачу й читачко!

Дозволь познайомити тебе з моєю книгою «Крамниця щастя». Вона ще досить юна, але за своє недовге життя багато чого встигла. «Крамниця щастя» почала свою мандрівку Україною з Луганська й відвідала разом зі мною чимало міст. У Києві в 2012 році її відзначили на конкурсі «Коронація слова», в Одесі в 2014 році вона здобула для мене ще одну перемогу в конкурсі, у 2015 році завдяки їй я знайшла друзів у Харкові — ними став творчий колектив видавництва «Час майстрів». Того ж року моя книга гостювала на Полтавщині в талановитої молодої художниці Марії Панченко, без якої не було б цього чудового видання. Мої товариші радо приймали її в Рівному, в Івано-Франківську, у Мелітополі, у багатьох інших містах і селах, і скрізь вона була своєю, бо «Крамниця щастя» не по-дитячому мудра й насправді добра.

Моя книга вчить шукати своє щастя, не забираючи його в інших. Вона заохочує сподіватися та мріяти, вірити в диво і творити дива. А якщо ти прислухаєшся до неї й докладеш до своїх вроджених добрих нахилів хоча б краплю наполегливості, ти обов'язково досягнеш успіху в будь-якій справі.

«Крамниця щастя» розповість тобі захоплюючі історії багатьох дітей, які прагнули кращого життя. Усі герої цього твору дуже різні, і хтось із них, я переконана, схожий на тебе чи твоїх друзів. Тому якщо ти запросиш мою книгу до себе додому, вона обов'язково дасть тобі добру пораду і ви проведете час разом весело та з користю. Сподіваюся, врешті ви станете вірними друзями!

З повагою та надією на нову зустріч, Анастасія Шевердіна

- Напиши відповідь авторці книги, у якій розкажи, чи вдалося тобі змінити своє ставлення до себе чи оточення після прочитання повісті *«Крамниця щастя»*.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. Визнач головних та другорядних персонажів кожної історії.

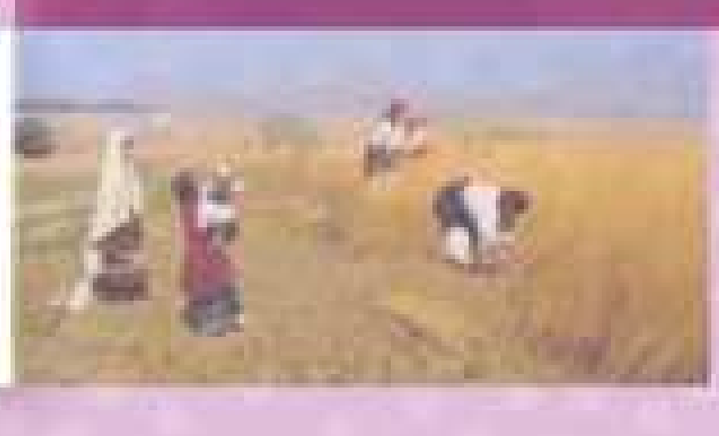
3. Склади портрет Андрія, Наталки й Катрусі. Визнач, що найбільше турбувало кожного з них. Завдяки чому їм вдалося розв'язати свої проблеми?
4. Зроби висновок, чому в Андрія немає друзів. Яким було його ставлення до Арнольда? Чому спочатку хлопці не змогли потоваришувати?
5. Чи зрозумів Андрій, що таке дружба? Зачитай підтвердження в тексті.
6. Розкажи про стосунки Наталі та її подруги Оленки. Чи справжньою є їхня дружба?
7. Кому із героїнь ти порадив би / порадила б не нехтувати довірою своєї подруги?
8. Перекажи історію Катрусі. Якими були її стосунки з однолітками? Чому вона вирішила припинити спілкування із Женею?
9. Як Катрусі вдалося прийняти себе такою, як вона є?
10. Поясни значення слова *прийняття*. Чому кожній людині важливо навчитися приймати себе?
11. Яка з оповідей є найбільш актуальною для тебе?
12. Створи хмару слів *«Справжня краса людини»*.

Джерело: медіа «Нова українська школа»

13. **У групі.** Поміркуйте над висловом із тексту: *«Буває алергія на чесність, чемність, помірність і багато інших чеснот, а от на успіх алергії не буває ні в кого!»* За допомогою техніки *«Дерево припущень»* складіть умовний психологічний портрет людини, яка *«має алергію»* на чемність.
14. **У парі.** Чи є у вашому оточенні люди, які здатні бачити радість у буденних речах? Розкажіть про них однокласникам / однокласницям. Чим вони надихають вас?
15. **У групі.** Поміркуйте над проблемою — людина і соціум. За допомогою техніки *«Коло думок»* визначте перелік правил, як протидіяти негативному впливу в суспільстві.
16. Пригадай, що таке відгук про книгу. Створи художній відгук про твір *«Крамниця щастя»* А. Шевердіної та розмісти його в соцмережах.
17. Запиши перелік проблем сучасних підлітків, які авторка порушує в повісті. Напиши вільний есей, у якому розкрий одну з проблем твору.

РОЗДІЛ 4.
БУТИ САМИМ СОБОЮ

ТЕМА 7.

СИЛА ПОЕТИЧНОГО РЯДКА

Ти дізнаєшся про:

- найвизначніші твори Тараса Шевченка;
- Поезію Вільних та лірику про російсько-українську війну

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-471

Тарас Шевченко «Кавказ», «Заповіт», «Мені тринадцятий минало...»

Собо́рник — людина, віддана своїй державі та національній ідеї; патріот.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Пригадай відомі тобі факти з життя Тараса Григоровича Шевченка. Чим він особливо захоплювався, про що мріяв? Які його твори можеш прочитати напам'ять?

Поема «Кавказ», яку Тарас Шевченко написав у 1845 році, є одним із найгостріших сатиричних творів української літератури. Вона присвячена Якову де Бальмену — другові поета, який загинув у війні на Кавказі і став символом боротьби за свободу.

Поема — великий ліро-епічний твір, у якому розгортається широка панорама почуттів, переживань і думок ліричного героя.

Тарас Шевченко написав «Кавказ» у час, коли Російська імперія вела жорстоку війну проти кавказьких народів. Ця війна була частиною загарбницької політики, яка намагалася підкорити вільні народи. Глибоко вражений смертю свого друга, Шевченко написав твір, що став гнівним протестом проти колоніального гноблення та свавілля самодержавства.

У творі поєднується особиста скорбота Тараса Шевченка з політичною критикою. Автор змальовує образ Прометея — символ нескореності, який уособлює народи, що борються за свою незалежність. Водночас у поемі звучить нищівна сатира на царизм, викриття брехливості «просвітницької» місії імперії.

Сатира — особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного.

Іронія — художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.

Сарказм — їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства.

Головні мотиви твору — засудження поневолення народів, викриття тиранії та соціальної несправедливості. Шевченко не лише співчуває кавказьким народам, а й проводить паралелі з долею України, яка також перебувала під гнітом.

Поема «Кавказ» є одним із найсміливіших творів Шевченка. Автор демонструє свою непримиренність до несправедливості та колоніалізму. Хоч твір був заборонений цензурою, але його ідеї надихали й надихають українців — борців за свободу.

Цей твір залишається актуальним, адже порушує теми, що є важливими не лише для українців, а й усіх поневолених народів, і продовжує звучати як заклик до боротьби за правду, гідність, національну самобутність.

Прочитай поему *«Кавказ» Тараса Шевченка*.

КАВКАЗ

Искреннему моему Якову де Бальмену

Кто даст главе моей воду,
И очесем моїм источник слез,
И плачуся і день і нощ,
о побієнних...
Иеремії глава 9, стих 1

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кров'ю политі.
Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день божий довбе ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави бога,
Великого бога.
Не нам на прю з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакать, плакать,
плакать
І хліб насущний замісить
Кривавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.
Коли вона прокинеться —
Коли одпочити
Ляжеш, боже, утомлений —
І нам даси жити!
Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! Встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кровавії ріки!

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кров'ю политі.
Отам-то милостивії ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло костьми
Людей мушкетованих чимало.
А сльоз, а крові! — напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сльоз!
А батькових, старих, кривавих!
Не ріки — море розлилось,
Огненне море!
Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава!
І вам слава, сині гори,
Кригою окуті!
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете!
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!
Чурек і **сакля** — все твоє;
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола —
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християни: храми, школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні! —
Та й тільки ж то! Ми не погани,
Ми настоящі християни —
Ми малим сити!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчились!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм, а люду!.. Що й лічить!
Од молдаванина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і научає,
Що цар якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А другу вбив. Тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщені!
У нас навчіться! В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забери!
У нас! Чого-то ми не вмієм —
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких,
Таки хрещених... но простих.
Ми не **гішпани**! Крий нас, боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди. Ми по закону!..
По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові

Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на **патинки**.
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!
За кого ж ти розіп'явся,
Христе, сине божий —
За нас добрих, чи за слово
Істини... Чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись —
Воно ж так і сталось.
Храми, каплиці, і ікони,
І **ставники**, і **мірри** дим,
І перед образом твоїм
Неутомленнії поклони
За кражу, за войну, за кров, —
Щоб братню кров пролити просять,
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!..
Просвітились! Та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати...
Сліпим, бачиш, дітям!!
Все покажем! Тільки дайте
Себе в руки взяти.
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати —
Як і носить!.. І як плести
Кнути узлуваті, —
Всьому навчим! Тільки-дайте
Свої сині гори
Остатнії... бо вже взяли
І поле і море.

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! друже незабутий!
Живою душею в Україні витай;
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрібними сльозами
І мене з неволі в степу виглядай.
А поки що — мої думи,
Моє люте горе
Сіятиму. Нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Мої думи аж до тебе!..
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море.
І мене згадаєш.

- Поміркуй над значенням слів та висловів із тексту.

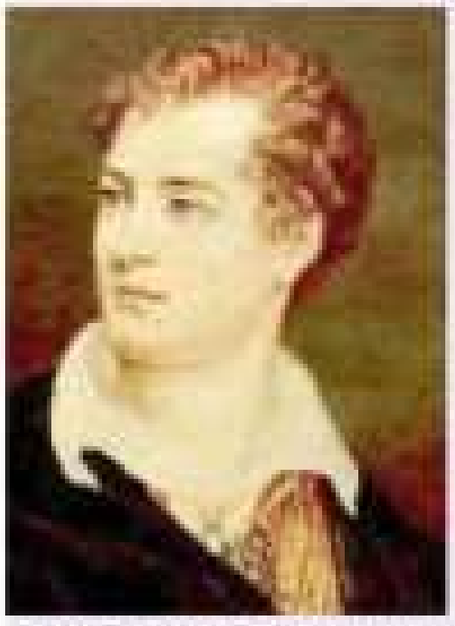
Ми не гішпа́ни — іспанці-работорговці.
Жінці на патиґнки — туфлі без закаблуків.
Чуре́к — хліб народів Кавказу.
Са́кля — житло горців.
Стати на прю — вступити в суперечку.
Ставни́к — церковний свічник.
Мірра — пахуча смола.
Французів ла́єм — тобто переслідують вільнодумний дух французького Просвітництва.

- Яке враження справила на тебе поема «Кавказ»?
- Чому, на твою думку, твір починається похмурим пейзажем?
- У парі. Дослідіть значення слова *прометеїзм*. Що символізує це поняття? Чи є актуальним?
- У групі. Складіть характеристику ліричного героя. Якими почуттями він наділений?
- Яким ти уявляєш ліричного героя? Досліди, як змінюється його настрій і почуття протягом твору. Чим це зумовлено?
- Заповни паспорт твору.

Назва	Автор	Жанр	Тема	Ідея

ІСТОРИЧНА ПЛОЩИНА

З 1817 по 1864 роки, упродовж 47 років, на Кавказі тривала жорстока війна. Активні воєнні дії з метою підкорення всього Кавказу розпочала Російська імперія. Але горяни зі своєю гордістю, бунтівним духом і любов'ю до незалежності чинили завзятий опір. Саме в роки війни на Кавказі відбував військову службу український шляхтич шотландського походження, художник-аматор, поет та автор кількох повістей Яків де Бальмен. Тарас Шевченко познайомився з ним улітку 1843 року на Черкащині та відтак щиро заприятелював. А вже через два роки, у липні 1845 року, під час служби, де Бальмен загинув, коли брав участь у так званому Даргинському поході. Яків де Бальмен завдяки освіченості та усвідомленості був противником загарбницької політики імперії, як і Шевченко. Спільний світогляд та високі моральні якості зміцнили дружбу двох митців. У кінці серпня — на початку вересня 1845 року на

Яків де Бальмен

пам'ять про загиблого товариша в Шевченка виник задум написати поему «Кавказ». Митець із болем і осудом спостерігав за тим, що чинять російські колонізатори як в Україні, так і на Кавказі. Однак поет захоплювався горянами, що захищали свою свободу, вірив у їхню перемогу.

З альбому малюнків Якова де Бальмена

Міф про Прометея

Прометей — це герой давньогрецьких міфів, титан, син богині правосуддя Феміди та титана Іапета. Саме він украв вогонь з Олімпу і передав його людям, за що Зевс його покарав — прикував до скелі на Кавказі. Щодня орел викльовував печінку титана, проте за ніч вона виростала знову.

Прометей є героєм багатьох творів мистецтва, зокрема трагедії Есхіла «Прометей прикутий», написаної понад дві тисячі років тому. Есхіл створив образ титанічної особистості, для якої етична свобода переважає фізичні страждання, а щастя людства вище за власне горе. Прометей не жалкує про зроблене і не дає ворогам приводу для зловтіхи. Завдяки цим якостям титан навіки став символом самопожертви, прикладом борця за благо людей, за їхнє право вільно мислити й гідно жити.

До образу Прометея зверталися митці багатьох народів різних епох. У творі Т. Шевченка образ Прометея — символ народної волі, що не вмирає. Створюючи його, поет не йшов сліпо за відомим грецьким міфом, а брав тільки деякі його риси, потрібні для втілення задуманого, а саме: фатальну трагічність і безсмертя Прометея.

- Як думаєш, чому автор у поемі *«Кавказ»* вирішив відійти від сюжету античного міфу і замінити печінку, яку викльовує орел, на серце?

- В електронному додатку розглянь зображення кота Інжира, якого створила Олена Павлова. Цитати із яких поезій Тараса Шевченка ти впізнав / упізнала?

- У вересні 2022 року українські військові під час звільнення міста Балаклія Харківської області від російських загарбників зняли з білборда плакат із російською пропагандою та знайшли під ним вірш Тараса Шевченка і його портрет.

Скриншот відео: МКІП/Telegram.
Джерело: Детектор медіа

Рядки якої поезії зображені на білборді? Як гадаєш, чи свідчить це про актуальність слів митця?

Прочитай інформацію про те, за яких обставин Тарас Шевченко написав вірш «*Заповіт*». Поміркуй, чому цей вірш набув такої популярності.

Вірш «Заповіт» генія української літератури Тараса Шевченка — це один із найвизначніших творів української літератури, що став символом національного пробудження, боротьби за свободу і незалежність. Написаний у 1845 році в Переяславі, цей поетичний твір утілює глибокі патріотичні почуття автора й закликає майбутні покоління до боротьби за волю.

Поезії Тараса Шевченка належать до громадянської лірики.

Громадянська лірика — умовна назва поетичних творів, які відображають та переосмислюють соціально-політичні й культурні проблеми сучасного суспільства, вчинки людини в контексті суспільства. «Заповіт» розпочинається особистим зверненням поета, який просить поховати його на рідній землі, «на Вкраїні милій». Проте далі зміст стає набагато ширшим: Шевченко не лише говорить про особисте бажання, а й звертається до українського народу із закликом повстати проти гноблення.

Тарас Шевченко. *Селянська родина*, 1843 р.

Основні мотиви «Заповіту» — це любов до Батьківщини, заклик до боротьби, віра у світле майбутнє українського народу. Шевченко передбачає, що після його смерті українці мають здобути волю, на яку заслуговують і якої прагнуть у всі часи свого існування.

«Заповіт» швидко став широковідомою піснею і маніфестом українського визвольного руху. Його цитували та використовували в політичній боротьбі, він надихав покоління на боротьбу за незалежність.

Цей твір перекладено понад 150 мовами світу, а його ідеї продовжують жити в серцях українців, нагадуючи про силу слова та невмируший дух свободи.

Сьогодні «Заповіт» залишається значущим закликом до свободи, як і в XIX столітті. Його вивчають у школі, цитують у промовах, а сила поетичного рядка підтримує тих, хто прагне змін і незалежності. Шевченкове слово продовжує бути дороговказом для нації, що бореться за свою ідентичність та право на вільне життя.

- Прочитай вірш *«Заповіт» Т. Г. Шевченка*. Чому Т. Шевченко бажає бути похованим *«на Вкраїні милій»*? Про що це свідчить? Чи здійснилися мрії Шевченка?

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори —
Все покину, і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

- Якою постає Україна у вірші? На основі тексту доведи, що картини рідного краю поет малює з величезною любов'ю.
- Визнач основний мотив вірша. Назви художні засоби, що увиразнюють змальовані образи поезії.
- Пригадай, що таке *інверсія*. Наведи приклади інверсії в тексті. З якою метою автор використовує цей художній засіб?
- **У парі.** Проаналізуйте події, описані у творі. Визначте рядки, у яких ідеться про минуле, теперішнє й майбутнє. З якою метою автор використовує такі часові межі?
- 9 березня 2018 року, з нагоди 204-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка, у Львові встановили рекорд наймасштабнішого виконання «Заповіту». Понад тисяча хористів із 42 хорових колективів біля пам'ятника Тарасові Шевченку виконали «Заповіт». Так вони встановили рекорд, і цей мистецький захід увійшов у «Книгу рекордів України».

  А в межах відеофлешмобу «Тарас Шевченко. Заповіт єднає світ» глави і представники посольств продекламували вірш поета.

Один із найкращих перекладів «Заповіту» Тараса Шевченка англійською створила ірландська письменниця і перекладачка Етель Ліліан Войнич. Вона досконало володіла кількома мовами, зокрема й українською. Мисткиня цікавилася українською культурою й історією, відвідувала Україну, спілкувалася з українськими митцями, зосібна з Іваном Франком. Перекладала також українські народ-

ні пісні. Її переклад «Заповіту» вважають найдосконалішим з усіх 22 англомовних перекладів вірша.

The Testament

Dig my grave and raise my barrow
By the Dnieper-side
In Ukraina, my own land,
A fair land and wide.
I will lie and watch the cornfields,
Listen through the years
To the river voices roaring,
Roaring in my ears.
When I hear the call
Of the racing flood,
Loud with hated blood,
I will leave them all,
Fields and hills; and force my way
Right up to the Throne
Where God sits alone;
Clasp His feet and pray...
But till that day
What is God to me?
Bury me, be done with me,
Rise and break your chain,
Water your new liberty
With blood for rain.
Then, in the mighty family
Of all men that are free,
May be sometimes, very softly
You will speak of me?

Джерело: Vogue

Автопортрет з бородою, 1860 р.

Вірш «Мені тринадцятий минало» Тараса Шевченка — це глибоко особистий ліричний твір, що втілює дитячі переживання, радість і перші розчарування поета. Написаний у 1847 році, він є одним із найзворушливіших творів, у якому звучать ностальгія за безтурботним дитинством і водночас біль усвідомлення соціальної несправедливості.

Вірш побудований у формі спогаду: поет повертається думками у своє дитинство, коли йому було тринадцять років. Перша частина твору передає світлі, радісні моменти, коли хлопчик відчуває себе щасливим серед природи, під сонячним небом. Але друга частина різко змінює настрій — герой згадує самотність, несправедливість і гірку долю сироти.

Основні мотиви вірша — контраст між щасливим життям і суворою реальністю, відчуття самотності, туга за втраченим дитинством. Шевченко майстерно втілює емоційну напругу через зміну тональності та ліризм.

«Мені тринадцятий минало» — автобіографічний твір Шевченка, адже відображає особисту історію автора, розкриває його

внутрішній світ, а також увиразнює за допомогою художніх засобів почуття самотності, втрати й надії.

- Прочитай вірш «N.N.» («Мені тринадцятий минало...»).

N.N. («МЕНІ ТРИНАДЦЯТИЙ МИНАЛО...»)

Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...
Уже покликали до паю,
А я собі у бур'яні
Молюся Богу... І не знаю,
Чого маленькому мені
Тойді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо, і село,
Ягня, здається, веселилось!
І сонце гріло, не пекло!
Та недовго сонце гріло,
Недовго молилось...
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорніло,
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята!
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати!
Не дав мені Бог нічого!..
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!.. А дівчина
При самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала,
Та й почула, що я плачу.
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала...
Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади!..
І ми, жартуючи, погнали
Чужі ягнята до води.
Бридня!.. А й досі, як згадаю,
То серце плаче та болить,
Чому Господь не дав дожить
Малого віку у тім раю.
Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав.
Не був би в світі юродивим.
Людей і [Бога] не прокляв!

Пай — частина чого-небудь, здебільшого харчів, у вірші вживається в значенні «вечеря».

Плóскінь — чоловічі рослини конопель, а також полотно із них.

- Зачитай фрагменти тексту, які можна протиставити. Назви художні засоби, які ілюструють контраст.

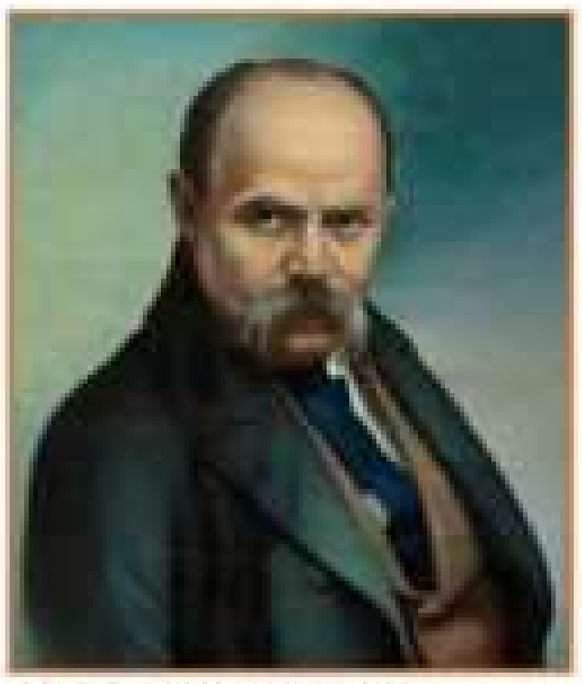
Контраст — стилістична фігура протиставлення явищ, предметів, характерів; посилює змістове й емоційне звучання твору, побудована на використанні антонімічних пар.

- Як змальовано настрій ліричного героя? Які обставини вплинули на нього? Чому?
- Утвори ланцюжок змін душевного стану ліричного героя, наприклад *спокій*, *лагідність*, *приязнь* — *розчарування*; *образа*, *відчай* — *утіха*, *радість*, *добро* тощо.
- Чи можна твір назвати оптимістичним? Прокоментуй свою думку.
- **У парі.** Складіть сенкан до слова *доля*.
- Розглянь репродукцію картини *Миколи Пимоненка «Жнива в Україні»*. Робота яскраво передає життя селянства, утілює духовну красу народу. Як, на твою думку, картина перегукується із віршем *Тараса Шевченка «Мені тринадцятий минало...»*?

Микола Пимоненко. *Жнива в Україні*, 1896 р.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Тарас Шевченко

Тарас Шевченко (1814–1861)

Переглянь відеопрезентацію з цікавими фактами про Тараса Шевченка, прочитай інформацію нижче та доповни дошку в електронному додатку фактами із життя Тараса Шевченка.

Він смакував чаєм і кавою по-віденськи, а також хотів поїхати на навчання в Італію. Хоч ця мрія не здійснилася, але йому вдалося пожити у Вільнюсі (тоді — Вільно), столиці Литви, майже два з половиною роки, удосконалити знання польської мови й, імовірно, потайки послухати лекції з малювання професора Віленського університету. Так, ідеться про Тараса Шевченка — маркера української ідентичності, письменника, художника.

Слова Івана Франка «він був сином мужика — і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком — і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком — і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим» окреслюють масштаб особистості Тараса Шевченка, його значення й роль не лише в минулому, а й у сьогоденні.

Тарас Шевченко народився 1814 року в селі Моринці (сучасна Черкаська область), ріс у Кирилівці, мав 5 братів та сестер, із яких лише він був письменним. Жагу хлопця до знань помітили батьки й віддали його на навчання до дяка, а після їхньої смерті Тарас сам шукав собі наставників, хотів навчитися малювати.

Живопис, здавалося, був справою всього його життя (створив понад 1300 картин!), допоміг вирватися з кріпацтва (усе ж саме малярські роботи привернули увагу пана Енгельгардта, а потім й Івана Сошенка), але поетичний хист закарбував його постать в історію української літератури, мови та навіть становлення української державності. Богдан Лепкий писав про це так: «І молодий маляр кидав пензель і брав перо в руки. Забував про мистецтво, яке йому давало гарний заробіток, медалі, славу, а витрачав час на писання віршів, які поки що не давали нічого, а в будущності мали принести тільки горе й муки. Вище покликання — та й годі!». Публікація «Кобзаря», який уміщував усього 8 творів, у 1841 році принесла Шевченкові успіх та визнання, але вже в 1847 році письменника арештували із забороною писати й малювати. Майже десятиліття в засланні не скорило його духу й не похитнуло принципи, чого не скажеш про здоров'я. Але слово Шевченка жило на вустах, поета чекали й упізнавали, переписували ненадруковані тексти, вчили їх напам'ять, а дехто навіть спеціально вивчав українську мову, щоб краще розуміти його твори.

Він був надзвичайно комунікабельним, любив сміятися, легко знаходив спільну мову з іншими (зрештою, йому щастило на добрих людей, які про нього турбувалися у важкі часи), підтримував зв'язок із багатьма українськими та польськими культурними діячами, тому любив листуватися й дотримувався правила завжди швидко відповідати тим, хто йому пише.

Наполегливій мрії Тараса створити власну сім'ю, придбати невелику ділянку землі на березі Дніпра й побудувати «тільки хату, одну хатиночку в гаю» не судилося здійснитися, хоча малюнки Шевченка з планом будинку існують і Віктор Ющенко за ними будує хатинку Кобзаря. Серце поета неодноразово охоплювала закоханість, починаючи з перших дитячих почуттів до сусідки Оксани Коваленко, якій присвятив вірш «Мені тринадцятий минало»,

насичений ліризмом та трепетним ностальгійним захопленням. Твір передає читачеві погляд зрілого письменника з нелегкою долею на контрастні періоди свого життя. Попри те, що був кріпаком і рано став сиротою, Тарас Шевченко з теплом згадує своє дитинство.

Хоч більша частина його життя пройшла не в Україні, письменник завжди думав і писав про Батьківщину. Шевченко намагався викупити рідних із кріпацтва, переживав щодо тяжкої долі свого народу й інших, які були підкорені Російською імперією, викривав самодержавство та спрямовував ідеї лірики на пробудження національного становлення.

Заклики до боротьби проти гнобительської політики Московії пронизують не один текст автора, зокрема й «Кавказ», у якому письменник не тільки оплакує долю свого друга, а й усіх тих, хто відчув на собі жах страшної загарбницької війни.

Висловлювати такі ідеї — це завжди сміливо та небезпечно, але й Шевченко мав норовистий характер і не боявся виступати проти несправедливості. Тому його слова «Борітеся — поборете!» й досі актуальні, як і багато інших рядків.

Цікаво, що його «Заповіт» має музей — будинок у Переяславі, де він і був написаний на Різдво, коли Шевченко хворів. Цей програмовий вірш — послання й звернення поета, поєднання провідних мотивів творів, а також щире прохання згадати його «в сім'ї вольній, новій ... незлим тихим словом».

- Знайди інформацію про вшанування пам'яті Кобзаря. Створи віртуальний екскурсійний маршрут музеями Т. Шевченка. Зверни увагу, що багато музеїв відкрито за кордоном.
- Творча реконструкція голосу Шевченка стала доступною завдяки науковому експерименту креативного агентства TABASCO. Її працівники розробили 3D-модель голови поета. А потім, скориставшись багатофакторною моделлю та нейромережами, отримали на розгляд трьох кандидатів, чиї критерії найбільше збігалися із Шевченковими. Далі закипіла робота з об'єднання тональностей їхніх голосів та відтворення голосу митця. Послухай голос Тараса в електронному додатку.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. До якої збірки творів Т. Шевченка увійшов вірш «*Заповіт*»?

3. Знайди інформацію про те, що таке заповіт і для чого його складають. Чим шевченківський *«Заповіт»* відрізняється від звичайного?
4. Як думаєш, чому Т. Шевченко свою збірку творів назвав «Кобзар»?
5. **У парі.** Наскільки важливою в житті людини є підтримка й розуміння з боку інших? Чи є у твоєму житті люди, які завжди тебе підтримують? На бажання розкажи про них. А що ти робиш для того, аби не втратити їхню довіру?
6. Проілюструй фрагментами з поеми «Кавказ» її композицію:

Експозиція
- зображення величі Кавказьких гір
- античний міф про Прометея

Зав'язка
- міркування автора про страждання
- засудження бездіяльності, пасивності простого люду

Кульмінація
- монолог-звернення колонізатора до горця

Розв'язка
- реквієм по загиблому другові

7. Чому автор змальовує образ Прометея? Яка його роль?
8. Прочитай драму *Есхіла «Прометей закутий»* та порівняй образи Прометея у творі Есхіла та в поемі «Кавказ» Т. Шевченка за допомогою діаграми «Кола Вена».
9. Кого уособлює образ Орла? Якого додаткового і, головне, актуального символічного значення набуває образ орла у поемі Т. Шевченка?
10. У чому актуальність проблем, порушених у творі? Чи погоджуєшся ти з думкою про те, що Шевченко — український пророк? Поміркуй, чому лише деякі митці набувають виняткового значення для нації? Що є визначальним у їхній творчості?
11. Визнач, які морально-етичні проблеми автор порушив у творі. Проілюструй прикладами.
12. Відомо, що твори Тараса Шевченка перекладені приблизно 150 мовами світу. Створи в довільній формі мапу світу, на якій познач країни, мовами яких перекладені вірші митця.
13. З'ясуй, як інтерпретують образ Кобзаря сьогодні. Наскільки часто звертаються до звичного образу, а як часто його осучаснюють? Який образ тобі сподобався найбільше?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-472

Володимир Сосюра «Любіть Україну!»

Патріо́т — це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий для нього на жертви й подвиги.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Під час вивчення творчості Тараса Шевченка ти ознайомився із поняттям громадянська лірика. Які ж іще є види ліричних творів?

Пригадаймо, що лірика — це один із трьох родів літератури поряд з епосом та драмою. Ліричні твори мають віршовану форму й описують переживання ліричного героя, звертають увагу на його внутрішній світ. Лірика має певні жанри. Це **громадянська лірика**, **інтимна**, **філософська** та **пейзажна**.

У громадянській лірицi відображено соціально-політичні проблеми. Інтимна лірика відкриває душевні переживання автора, його любовні почування. Філософська поезія спрямована на осмислення світу, людини і є виявом філософських поглядів ліричного героя. У пейзажній лірицi художньо осмислюється та одухотворюється природа.

Різновидом громадянської лірики є патріотична.

Патріотична лірика — вид лірики, у якій ідеться про події суспільно-політичного життя, оспівуються постаті відомих історичних осіб, виявляються патріотичні почуття.

Вірш Володимира Сосюри «Любіть Україну!», створений 1944 року, належить до патріотичної лірики. Російська влада, під окупацією якої тоді перебувала Українська держава, критикувала поезію, забороняла її друкувати, а сам автор зазнавав цькувань та звинувачень у націоналізмі. Вірш пережив втручання цензури і кілька редакцій. Сьогодні ти прочитаєш його оригінальну версію.

- Прочитай вірш Володимира Сосюри. Поміркуй над тим, що означає любити свій край.

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ!

Скорочено

Любіть Україну, як сонце, любіть,
Як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу, і в радості мить,
Любіть у годину негоди
Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,

Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.
Без неї — ніщо ми, як порох і дим,
Розвіяний в полі вітрами...
Любіть Україну всім серцем своїм
І всіми своїми ділами.
Для нас вона в світі єдина, одна,
Як очі її ніжно-карі...
Вона — у зірках, і у вербах вона,
І в кожному серця ударі...

Юначе! Хай буде для неї твій сміх,
І сльози, і все до загину...
Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Вкраїну.
Дівчино! Як небо її голубе,
Люби її кожну хвилину...
Коханий любить не захоче тебе,
Коли ти не любиш Вкраїну.
Любіть у труді, у коханні, в бою,
В цей час, як гудуть батареї...
Всім серцем любіть Україну свою, —
І вічні ми будемо з нею.

Катерина Білокур. *Будинок в Богданівці*, 1955 р.

- Чому поет звертається до юнаків та дівчат?
- Добери асоціації до слова *Україна*.
- Досліди художні засоби вірша. Випиши тропи, за допомогою яких увиразнюється основний мотив поезії.
- Розглянь картину *Катерини Білокур «Будинок в Богданівці»*. Дізнайся з достовірних джерел, де розташоване село Богданівка. Склади карту маршруту від твого місця проживання до координат цього села.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Володимир Сосюра

Володимир Сосюра (1898–1965)

- Прочитай та проаналізуй інформацію про Володимира Сосюру. Запиши чотири-п'ять тез про те, що сприяло становленню особистості письменника.

Володимир Сосюра народився 1898 року на Донеччині в сім'ї шахтаря і вчительки. Родина жила дуже бідно й часто переїжджала, шукаючи

краще місце для проживання. Але спогади поета про дитинство все одно залишилися світлими: «Маленьким я боявся кавунів: вони здавались мені сплячими звірами». З 11 років він почав працювати, хапаючись за будь-який підробіток. Автор так згадував той час: «Моя дитяча уява була сповненою піснями і райдугою праці... Я всім серцем віддавався праці. Я дуже полюбив її і хотів бути як дорослі».

Працелюбність Володимира Сосюри помітна й у літературній сфері, адже хлопець почав писати вірші вже в 14 років, а його творчий доробок вміщує понад 40 поетичних збірок, більше ніж 20 поем, кілька романів, есе та публіцистичні твори. Шлях до слова почався з домашньої освіти від батька, навчання в училищах, які Володимир не відвідував регулярно через відсутність придатного одягу та взуття. А згодом продовжився в університеті та інституті в Харкові, де автор долучився до різних літературних угруповань («Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ, ВУСПП), хоча до того письменнику довелося пережити військову службу, полон, жахи війни та хворобу.

Попри це, його перші збірки засвідчили високий потенціал поета, він став чи не найсильнішим ліриком того часу. А все тому, що завжди був щирим і відвертим у текстах. Зізнавався, що великий вплив на нього як на автора мав його дід, який теж писав вірші, поеми та був дуже балакучим: «Він розповідав так натхненно, що у мене од захвату серце сіяло, як сонце, і я не міг його наслухатись». У віршах Сосюри відчутні також риси народної творчості, поезії Тараса Шевченка та інших авторів, що писали пізніше. Однак усе це створило його неповторний, оригінальний стиль, з одного боку, простий, а з іншого, — романтичний, запальний та піднесений.

Цікаво, що Володимир Сосюра вважав поетів незвичайними людьми, які завжди привертають увагу дівчат. Він товаришував із Павлом Тичиною, Максимом Рильським, Олександром Довженком, Остапом Вишнею, Олесем Гончарем та іншими. Письменник вивчав українську історію та культуру, що втілилось у його творчості, й обожнював грати в більярд.

Сила його поетичного слова відчутна в кожному тексті. Вона відгукувалася його сучасникам і захоплює читачів нині завдяки мотивам туги за рідним домом, наскрізній і стійкій любові до України, її народу та вірі у світле майбутнє, бажанню відродити справедливість, попри критику з боку влади, тиск й обвинувачення.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. До якого виду лірики належить вірш «Любіть Україну!»?

3. Пригадай, що таке образи-символи. Які образи-символи ти знайшов / знайшла у вірші Володимира Сосюри?
4. Випиши із поезії приклади персоніфікації.
5. Прочитай вислови відомих людей про патріотизм, вибери той, із яким ти повністю погоджуєшся. Прокоментуй свою позицію.

Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя (Сенека).

Для нас дорогі батьки, дорогі діти, близькі, родичі; але всі уявлення про любов до чого-небудь поєднані в одному слові «вітчизна» (*Цицерон*).

Той, хто не любить свою країну, нічого любити не може (*Джордж Гордон Байрон*).

Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимусь ніколи ні в чому не шкодити (*Г. Сковорода*).

Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів (*І. Франко*).

Той, хто по-справжньому любить свою Батьківщину, з усякого погляду справжня людина (*В. Сухомлинський*).

Можна вибрать друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати (*В. Симоненко*).

В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина (*Л. Костенко*).

Вітчизна — ось і альфа, і омега! (*Д. Павличко*).

Важливо, щоб ти був готовий померти за свою країну; але ще важливіше, щоб ти був готовий прожити життя заради неї (*Т. Рузвельт*).

6. Що, на твою думку, сьогодні означає любити Україну?
7. **У парі.** Якими повинні бути справжні патріоти та патріотки? Чи вважаєте ви себе патріотом чи патріоткою?
8. Склади сенкан до слова *патріот*.
9. Прочитай біографії героїв сьогодення, спробуй з'ясувати особливості їхнього життєвого шляху й узагальнити настанови для себе та ровесників: що потрібно робити, аби стати справжнім патріотом?
10. Вивчи напам'ять вірш «*Любіть Україну*».
11. Уяви, що тобі потрібно розповісти про свою країну друзям-іноземцям. Створи відео- чи фотоколаж на тему «*Україна в серці моєму*». Можеш надихнутися відео медіа «СЛУХ» в електронному додатку.
12. Зроби добірку персонажів української літератури, яких вважаєш справжніми патріотами. Як вони засвідчують свою любов до України?

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-473

Сучасна поезія про російсько-українську війну

Наснáжувати — викликати в кого-небудь духовне піднесення, творчий запал; спонукати, кликати когось до чого-небудь; наповнювати, надихати.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Прочитай інформацію, запропоновану нижче.

Поезія Вільних

Наша поезія — це зброя, що надихає тих, хто тримає зброю справжню.

Літературна спадщина українців надзвичайно багата, а традиція віршувати має тисячолітню історію. Українці здавна звикли втілювати власні переживання й емоції у віршованих текстах: чи то піснях, а чи віршах. Російсько-українська війна змусила багатьох українців акумулювати свій біль від пережитого в поезії.

Міністерство культури та інформаційної політики України створило сайт «Поезія Вільних», де зібрано вірші про російсько-українську війну. Кожен охочий може надіслати сюди свої твори. На думку організаторів ініціативи, завдяки віршам воєнного часу можна буде якнайповніше розповісти історію України цього періоду.

- У чому, на твою думку, полягає символічне значення назви сайту?
- Прочитай поезії сучасних авторів.

Мар'яна Савка

МІЙ БОГ ФОРМУЄ ВСЮ НІЧ БАТАЛЬЙОНИ

Мій бог формує всю ніч батальйони,
Прицільно стріляє, веде бої.
Мій бог толерує мої прокльони
І протирає скельця свої.
Мій бог не ховається поза спину,
Він над дітьми розстеляє покров.
Мій бог скуповує кровоспинне
Й стає у чергу здавати кров.
Мій бог не може поки що спати,
Коли вся країна на варту встає.
Мій бог дозволяє мені не прощати
І називати усе як є.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРКОЮ

Мар'яна Савка

Мар'яна Савка (1973)

«Поезія — дуже точна система розташування слів, які мають глибокий вплив на свідомість, пробуджують інтуїцію, емпатію, абстрактне мислення, поезія допомагає відшукати власні ключі до гармонії буття», — така думка письменниці, літературознавиці, редакторки, громадської діячки Мар'яни Савки. Окрім того, що вона відома як авторка збірок віршів, оповідань, книжок для дітей, Мар'яна Савка — одна із засновниць потужного видавничого осередку України — «Видавництва Старого Лева». Тобто ця людина дотична до створення й утілення багатьох неймовірних книг, які захоплюють із першого погляду й прикрашають наші полиці прямо зараз.

А все почалося з Тернопільської області (с. Копичинці), де вона народилася 1973 року, сцени, яка була в її житті з дитинства, оскільки грала у виставах тата, співу разом із мамою в ансамблях та хорах. У 1990-х роках Мар'яна Савка навчалася у Львівському університеті, де здобула фах філологині, відвідувала театральну студію, працювала в бібліотеці та була редакторкою й оглядачкою в газеті.

Перша книга віршів авторки «Оголені русла» вийшла друком у 1995 році. Потім з'явилися «Малюнки на камені» (1998), «Гірка мандрагора» (2002), «Квіти цмину» (2006), «Тінь Риби» (2010), «Пора плодів і квітів» (2013), «Оптика Бога» (2019), «Радуйся, жінко!» (2021) та ін.

Життя людини, яка створює книгу, дає їй дорогу у світ, а паралельно із цим вона пише тексти, музику, малює, проводить різні соціальні проєкти та бере участь у багатьох літературних фестивалях, очевидно, потребує величезних внутрішніх ресурсів, сили й віри у власну справу. У цьому їй допомагають маленькі ритуали, навіть якщо це традиційний сімейний сніданок із кави й тостів, читання якого-небудь любовного роману, коли за вікном погана погода, перегляд фільму або посиденьки з друзями за пирогом чи печенею.

Авторка вважає, що найкращою складовою у книговиданні є... люди. Починаючи робочий день, вона обов'язково обходить усі відділи видавництва, аби привітатися з працівниками та працівницями. Окрім того, ті люди, що стоять за тими чи тими книжками, — це знакові постаті, впливові, важливі й настільки неймовірні, «що дотягнутися до них інакше, аніж через це тонке мереживо робочих, партнерських і товариських стосунків людей книги, просто неможливо».

Прочитання творів Мар'яни Савки є першим кроком, спробою пізнати її саму, зрозуміти головні ідеї та переконання поетки. Особливо актуальними будуть вірші, написані упродовж останніх років, яким є, зокрема, «Мій Бог формує всю ніч батальйони», адже знайде відгук у свідомості кожного читача й кожної читачки.

Сергій Жадан

ЧЕКАЮТЬ ВЕЧОРА ЛЮДИ, СХОЖІ НА РАВЛИКІВ...

Чекають вечора люди, схожі на равликів,
так гірко сплять на вокзалах, так глибоко.
Ламана лінія кордону, мов соснова гілка.
Дорога важка, коли несеш на спині свій дім і своє минуле.
Вперті равлики беззахисної Європи.
Жінки, що залишили вдома чисту постільну білизну.
Діти, що не відпускають материнську руку,
як прищеплені до яблуні гілки не відпускають теплий стовбур.
Ми потребуємо дива, потребуємо льодяників надії,
дотиків радості, променів, що пробивають темряву.
Що ти візьмеш, малий равлику, вибираючись із згорілого дому?
Насамперед віру в те, що ти сюди неодмінно повернешся.
Упокорений час шаленців і втікачів.
Запекла віра тих, хто зійшов на вокзалі вигнання.
Завжди пам'ятати розташування меблів у батьківському домі.
Ховати в кишені ключі, як засушену квітку.
Ось ця дорога — нині позначена безголоссям,
ночівлі ці — подорожні, поміж дощем і тишею.
Будьте мужніми, равлики, будьте гідними цієї мандрівки,
ви — позбавлені дому, проте не позбавлені серця.

- У роботах українських митців тема війни втілюється у різних формах. Розглянь зображення ілюстраторки *Мар'яни Микитюк*. Які метафоричні образи використала художниця? Що вони означають?

Ілюстрації Мар'яни Микитюк. Джерело: Заборона

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Сергій Жадан

Сергій Жадан (1974)

Сергій Жадан — одна з найупізнаваніших постатей у сучасній українській культурі. Він відомий як літератор, перекладач, музикант, громадський діяч, радіоведучий. Та, окрім того, Сергій Жадан майже 10 років присвятив науковим дослідженням та викладацькій роботі, озвучував дитячі казки й зіграв кілька кіноролей («Поводир», «Дике поле», «Любові стане на всіх»). З 2014 року письменник активно займається волонтерською діяльністю, у 2017 — заснував свій благодійний фонд, а у 2024 — вступив до лав бригади «Хартія» Національної гвардії України.

Життєвий і творчий шлях Сергія Жадана розпочався на Луганщині (м. Старобільськ). Він часто приїздив у Харків до тітки — письменниці Олександри Ковальової, яка познайомила його з місцевими авторами. Згодом він і сам переїхав до міста, де почав учитись у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди на факультеті українсько-німецької філології. Захистив дисертацію та працював викладачем.

Перші поетичні спроби були ще в школі, а от серйозніші тексти з'явилися вже в студентський період. На початку 1990-х років письменник поринув у національний рух, став одним із засновників літературного угруповання «Червона Фіра», яке часто проводило мистецькі зібрання в Літературному музеї міста (тепер там навіть існує «жаданівська» кімната).

Попри те, що на початку письменницької кар'єри Сергія Жадана було дуже важко видавати книжки, його ім'я швидко стало відомим і популярним, а творчість викликала багато обговорень та дискусій. Зрештою, це не згасло й дотепер, адже доробок автора вагомий: 14 поетичних книг, романи (один із них — «Ворошиловград» (2010) — критики визнали маніфестом покоління), повісті, збірки оповідань та есе, лібрето опери «Вишиваний. Король України», драма «Хлібне перемир'я», яка одразу ожила на сцені й мала неабиякий успіх, переклади з німецької й не тільки, а також численні мультимедійні проєкти. Тексти письменника знані й за кордоном, бо перекладені англійською, німецькою, італійською, шведською, литовською та іншими мовами. Його твори удостоєні багатьох нагород та премій, а у 2022 році Польська академія наук висунула Сергія Жадана на здобуття Нобелівської премії з літератури.

Воно й не дивно, адже вірші поета завжди відгукуються на актуальні події, транслюють те, що на вустах цілого народу одночасно. Читання його текстів — це читання власних думок про наслідки минулого, про реалії, про те, що відбувається тут і зараз із багатьма українцями й не тільки. Але, попри гіркоту мотивів, між рядками завжди є місце для любові, людяності та надії.

Війна тісно вплелася у творчість сучасних українських митців. До того ж чимало письменників і письменниць із початком повномасштабного вторгнення стали військовослужбовцями. А дехто вже після пережитого досвіду війни взявся за письмо. Наприклад, книга військовослужбовиці, бойової медикині, волонтерки та поетки Ярини Чорногуз «[dasein: оборона присутності]» 2024 року була відзначена Шевченківською премією. У лавах Збройних сил наразі також письменниця та громадська активістка Оксана Рубаняк, авторка збірок «Назустріч смерті» і «Дорога життя», письменник та художник Анатолій Дністровий (одна з останніх збірок — «Дні тривог»), екоактивіст та поет Павло Вишебаба («Тільки не пиши мені про війну») та інші. Переживають досвід війни у творчості і ветерани, зокрема Олександр Будько — автор біографічної книги «Історія впертого чоловіка», активний громадський діяч, засновник Youtube-проєкту «Відвал ніг», у якому оцінює інфраструктуру українських міст із погляду інклюзивності та безбар'єрності. Художники також відтворюють події війни, навіть під час служби вдаючись до арттерапії. Так митець Віталій Гайдар створив новий жанр — армійські замальовки.

«Армійські замальовки» Віталія Гайдара. Джерело: Радіо Свобода

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай завдання для самоперевірки в електронному додатку.
2. Створи щоденник чи дошку настрою тексту одного чи обох віршів (колаж у цифровому або паперовому вигляді, який втілюватиме настрій).
3. У чому трагічність та водночас життєствердність цих поезій? Процитуй текст.
4. Назви художні засоби, які, на твою думку, найсильніше впливають на читача емоційно.

5. Визнач віршовий розмір однієї поезії на вибір.
6. **У парі.** Поміркуйте, чому Сергій Жадан у поезії порівнює людей із равликами. Створіть асоціативний ряд. Візуалізуйте цей образ.
7. **У групі.** Складіть художній аналіз поезії «Мій бог формує всю ніч батальйони» Мар'яни Савки за схемою.

Схема аналізу ліричного твору

1. Відомості про автора.
2. Історія написання твору.
3. Жанр твору.
4. Провідний мотив вірша.
5. Образи твору.
6. Художні засоби та їхня роль.
7. Віршова форма та її значення.

8. Прочитай в електронному додатку вірші із сайту *«Поезія Вільних»*.
9. Створи короткий допис про враження від прочитаного.
10. Прочитай поезії або прозу митців, згаданих у рубриці *«Мистецький контекст»*. Як вони описують досвід війни? Досліди, як ці та інші українські митці із 2014 року творчо осмислюють воєнні події.
11. Розглянь репродукцію картини «Армійські замальовки» Віталія Гайдара на с. 220. Який настрій вона передає?
12. Ознайомся ґрунтовніше із творчістю сучасних поетів / поеток. Обери двох митців / мисткинь і проаналізуй їхню довоєнну та воєнну поезію. Напиши листа авторові / авторці, у якому вислови та прокоментуй власні почуття від прочитаних творів.
13. Послухай пісні у виконанні *Сергія Жадана* і гуртів *«Дахабраха»* та *«Жадан і Собаки»*. Які поезії митця тобі хотілося б почути у вигляді пісень?

ТЕМА 8.

ЗЕРНА ІСТИНИ В БАЙКАХ І ГУМОРЕСКАХ

Ти дізнаєшся про:

- байкарські традиції Григорія Сковороди;
- гуморески як різновид комічного

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-481

Григорій Сковорода. Байки

Поклика́ння — внутрішній потяг, здатність, схильність до певної справи, професії.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Прочитай інформацію, подану нижче. Визнач та вибери п'ять ключових ознак байкарської творчості Григорія Сковороди. Пригадай, що таке *байка*. Назви найхарактерніші особливості цього жанру.

Григорій Савич Сковорода — один із найвідоміших філософів, поетів і мислителів України. Його спадщина вражає не лише глибиною думки, а й величезним впливом на українську культуру. Усе життя Сковорода провів у пошуках істини, намагаючись знайти відповіді на найскладніші питання буття. Його погляди на світ і людей були радикальними на той час, проте сьогодні сила його думки проникає в душу кожного небайдужого читача.

Григорій Сковорода у творчості спирався на байкарську традицію в літературі XVII–XVIII століть. Проте він не тільки підсумував здобутки своїх попередників, а й, створивши першу в Україні збірку байок, вивів цей жанр на шлях самостійного розвитку. Збірка «Байки Харківські» стала знаменним явищем в історії української літератури.

Байка — це коротке, переважно віршоване алегоричне оповідання, яке має повчальний зміст. Складається з оповідної частини та повчального висновку — моралі.

Алегорія *(від грец. «іносказання»)* — це художній засіб, суть якого полягає в перенесенні властивостей та характеристик одного предмета чи явища на інший. У такий спосіб абстрактне поняття передається за допомогою конкретного образу.

До жанру байки Григорій Сковорода звернувся ще в 1760 році, коли для учнів Харківського колегіуму написав латиною та старокраїнською мовою віршову «Байку Езопову». У кінці 60-х років XVIII ст. він написав 15 байок, а в 1774 році — ще 15. Сковорода вважав, що байка — один із найпопулярніших літературних жанрів. На його переконання, байка — це «мудра іграшка», що «таїть у собі силу».

ХИТРИК

Особливості байкарської традиції Григорія Сковороди

СТРУКТУРА «Байки Харківські» написані прозою, кожна з них складається з *двох* частин: лаконічної художньої **фабули** і **«сили»**, тобто моралі, яка в деяких творах обсягом значно перевищує саме оповідання, фактично перетворюючись на своєрідний філософський трактат.

СЮЖЕТИ Більшість байок Сковороди мають оригінальні сюжети й порушують актуальні проблеми. Основним джерелом байок стали життєві спостереження автора, сучасна дійсність, а також народна мудрість. Тож Сковорода викриває вади тогочасного суспільства, виносить їм присуд, яскравими сатиричними барвами зображує поміщиків, чиновників, охоплених жадобою наживи й високих посад.

ФІЛОСОФІЯ Значна частина байок Г. Сковороди підносить ідею вільної, суспільно корисної праці, яка відповідає природним нахилам людини. Філософ уважав, що байка має сприяти в пошуках і розкритті вічної істини, тому його твори також пропагували людську гідність, культ розуму, звинувачували світ зловживань, обману, наживи, кар'єризму, вельможного самодурства, чиношанування, самохвальства, недоумства.

Упродовж століть байка змінювалась, втрачала деякі риси й набувала інших. Але своєрідністю цього жанру є те, що за всіх видозмін байка все ж надійно зберігає специфічні ознаки: сюжет, алегорію й мораль.

- Прочитай байки Григорія Сковороди. Поміркуй над мудрими порадами, які в байках є *силою*.
- Чи з усім ти погоджуєшся? Прокоментуй свою позицію.

ВОРОНА Й ЧИЖ

Неподалік від озера, з якого визирали жаби, сидів на гілці й виспівував Чиж. Поблизу нього крякав собі й Ворон, та, бачачи, що Чиж не полишає співати, сказав:

— Чого ще й ти сюди пнешся, жабо?

— А чому це ти мене звеш жабою? — спитав Чиж Ворона.

— Тому що ти так само зелений, як та жаба.

— Коли я жаба,— мовив на те Чиж,— тоді ти сам справжнісінький жабур, бо спів твій дуже схожий на жаб'ячий.

Сила: Серце і звичаї людські, а не зовнішні якості мають свідчити за те, хто ти є. Дерево по плодах пізнається.

- Що б ти відповів / відповіла Вороні на підтримку Чижа?

ОРЕЛ І ЧЕРЕПАХА

На дубі, що похилився до води, сидів Орел, а поблизу Черепаха проповідувала своїй братії:

— Гори воно вогнем оте літання! Покійна наша прабаба, дай Боже їй царство небесне, згинула, як видно з переказів, за те, що почала вчитися в Орла сеї гиблої науки. Сам Люципер таке вигадав!..

— Слухай-но, дурепо! — обірвав її проповідь Орел.— Не тому загинула премудра твоя прабаба, що літала, а тому що взялася не за свою справу. Літати не гірше, ніж повзати.

Сила: Прагнення насолод і слави багатьох збиває у протиприродний стан. Се тим шкідливіше для них буває, чим більша така невідповідність. І зовсім небагатьох мати зродила, приміром, до філософії і доброславного життя.

- Прокоментуй силу байки *«Орел і Черепаха»*.
- У чому полягає мудрість Орла?
- Яку людину змальовує автор в образі Черепахи?

БДЖОЛА І ШЕРШЕНЬ

— Скажи мені, Бджоло, чого ти така дурна? Чи знаєш ти, що плоди твоєї праці не стільки тобі самій, як людям корисні, а тобі часто і шкодять, приносячи замість нагороди смерть; одначе не перестаєш через дурість свою збирати мед. Багато у вас голів, але всі безмозкі. Видно, що ви без пуття закохані в мед.

— Ти поважний дурень, пане радникуˌ — відповіла Бджола. — Мед любить їсти й ведмідь, а Шершень теж не проти того. І ми могли б по-злодійському добувати, як часом наша братія й робить, коли б ми лише їсти любили. Але нам незрівнянно більша радість збирати мед, аніж його споживати. До сього ми народжені і будемо такі, доки не помремо. А без сього жити, навіть купаючись у меду, для нас найлютіша мука.

Сила: Шершень — се образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого і народжені на те тільки, щоб їсти, пити і таке інше. А бджола — се символ мудрої людини, яка у природженому ділі трудиться. Багато шершнів без пуття кажуть: нащо сей, до прикладу, студент учився, а нічого не має? Нащо, мовляв, учитися, коли не матимете

достатку?.. Кажуть се незважаючи на слова Сіраха: «Веселість серця — життя для людини» — і не тямлять, що природжене діло є для неї найсолодша втіха. Погляньте на життя блаженної натури і навчітеся. Спитайте вашого хорта, коли він веселіший? — Тоді, — відповість вам, — коли полюю зайця. — Коли заєць смачніший? — Тоді, — відповість мисливець, — коли добре за ним полюю.

Погляньте на кота, що сидить перед вами, коли він куражніший? Тоді, коли всю ніч бродить або сидить біля нори, хоча, зловивши, й не їсть миші. Замкни в достатку бджолу, чи не помре з туги, в той час, коли можна їй літати по квітоносних лугах? Що гірше, ніж купатися в достатку і смертельно каратися без природженого діла? Немає гіршої муки, як хворіти думками, а хворіють думки, позбавляючись природженого діла. І немає більшої радості, аніж жити за покликанням. Солодка тут праця тілесна, терпіння тіла і сама смерть його тоді, бо душа, володарка людини, втішається природженим ділом. Або так жити, або мусиш умерти. Старий Катон чим мудрий і щасливий? Не достатком, не чином тим, що йде за натурою, як видно з Ціцеронової книжечки «Про старість»...

Але ж розкусити треба, що то значить — жити за натурою. Про се сказав древній Епікур таке: «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним».

- Склади психологічний портрет Бджоли та Шершня. Кого змальовано в образі цих персонажів?
- Визнач основну думку «сили» байки *«Бджола та Шершень»*.
- Як думаєш, чому праця повинна стати для людини природною потребою?

- Григорій Сковорода безумовно є найвідомішим українським філософом, проте зовсім не єдиним. Українська філософська традиція має тривалу історію й налічує чимало імен. Це, наприклад, богослов Феофан Прокопович, мовознавець Олександр Потебня, науковець-природознавець Володимир Вернадський чи політичний діяч Дмитро Донцов. Філософами були також Михайло Драгоманов, дядько геніальної письменниці Лесі Українки, а також видатна мовознавиця Соломія Павличко. Продовжували цю традицію Мирослав Попович, Сергій Кримський, Ігор Козловський та багато інших. Сьогодні філософською думкою займаються Оксана Забужко, Вахтанг Кебуладзе, Володимир Єрмоленко, Тарас Лютий і багато інших філософів та філософинь.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Григорій Сковорода

Григорій Сковорода (1722–1794)

Григорій Сковорода навчався майже 20 років, так і не здобувши вищої освіти, але прославився як філософ, поет, богослов, «людина-університет». За життя він не видав жодного твору, проте їхня цінність і вплив були і є настільки потужними, що люди самі записували й поширювали те, що чули від нього.

Григорій Сковорода народився в містечку Чорнухи на території сучасної Полтавської області у 1722 році. Його батько — нащадок козаків, тому відчуття свободи, як духовної, так і фізичної, стало для Григорія одним із ключових у житті. Він з дитинства цікавився філософією, старанно навчався, вступив до Києво-Могилянської академії, хоча кілька разів залишав науку й повертався до неї з різних причин. Відомо також, що Сковорода досконало знав 8 мов, гарно співав, грав на флейті, скрипці, гуслях і, можливо, пробував себе як композитор.

У 1745 році філософ приєднався до Токайської комісії із заготівлі вин до царського двору, у складі якої відвідав чимало країн: Чехію, Польщу, Італію, Німеччину, Австрію, Словаччину, Угорщину, де спілкувався з освіченими людьми, знайомився з творами відомих мислителів. А після повернення знову навчався, викладав у Переяславському, Харківському колегіумах, давав приватні уроки, переїхав на Слобожанщину, де кілька років жив усамітнено. Згодом навколо нього гуртувалися студенти й не тільки, вони разом читали античні тексти, співали та писали вірші. Григорій Сковорода неодноразово, приймаючи запрошення, займав викладацькі посади, але у 1769 році звільнився остаточно.

Протягом наступних 25 років, аж до смерті, філософ мандрував, писав і жив як пустельник. Кажуть, він їв усього раз на день після заходу сонця, спав приблизно 4 години на добу, попри це, завжди був бадьорий, веселий і добрий. Усі його речі вміщалися в одну сумку, з якою Григорій ходив пішки. Улітку він міг жити в лісах, а взимку — в монастирях або в хатах, де його радо приймали навіть чужі люди, оскільки слава про нього вже поширилася. Цікаво, що аскет Сковорода все ж поважав вишукані подарунки від друзів, наприклад окуляри, які важко було придбати в ті часи, дорогі музичні інструменти та пармезан (такий сир спеціально для нього привозили з-за кордону).

Одного разу в Києві з ним трапився дивний випадок. Ідучи Андріївським узвозом, він відчув трупний сморід, щось підказувало,

що потрібно негайно повернутися до Харкова. Цей неспокій врятував йому життя, адже в Києві почала лютувати чума. Свою смерть Григорій Сковорода також відчув і встиг підготуватися до неї: викопав яму, помолився Богу, підклав під голову свої рукописи й ліг, склавши руки навхрест. За його ж проханням на його могилі залишили напис: «Світ ловив мене, та не спіймав».

Серед найвідоміших творів філософа — поетична книга «Сад божественних пісень» та збірка «Байки Харківські». До речі, саме Григорія Сковороду вважають основоположником жанру байки в українській літературі.

Він завжди прагнув правди, хоча визнавав її недосяжність, а головним сенсом людського існування вважав самопізнання. Саме воно мало підказати кожному своє призначення — «сродну» працю, яка, на думку філософа, приносить насолоду й ґрунтується не лише на особистій вигоді, а й на користі для суспільства. Так турбота про свої духовні потреби стає сходинкою до турботи про інших.

Велике значення автор надавав справжній дружбі, визначаючи її як джерело радості й опори: «Життя наше — це подорож, а дружня бесіда — це візок, що полегшує мандрівникові дорогу». Григорій Сковорода прагнув довести, що справжнє щастя не залежить від матеріальних багатств чи зовнішніх умов, а випливає з гармонії внутрішнього і зовнішнього світу людини. Він не шукав слави або визнання, лише прагнув особистої свободи та пошуку власного шляху.

У невеличкі тексти Григорій Сковорода вклав глибоку мудрість, поради, як досягти щастя й не змарнувати життя. Міркування філософа стали афоризмами: «З усіх утрат утрата часу найтяжча», «Більше думай і тоді вирішуй» та ін. Найкращим доказом дієвості цього є приклад самого автора, адже його слово ніколи не суперечило ділу.

- Поміркуй, у чому полягала філософія життя Григорія Сковороди.
- Як думаєш, важко чи легко жилося Григорієві Сковороді? Прокоментуй думку.
- Які життєві правила письменника ти узяв би/узяла б для себе? Чому?
- А які погляди філософа сьогодні мають інше значення або вичерпали себе?
- Як змінилися проблеми, актуальні для епохи Григорія Сковороди, сьогодні? Переглянь відео в електронному додатку.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.

2. Визнач основний мотив байок Григорія Сковороди.
3. Поясни значення вислову *дерево по плодах пізнається*.
4. Наведи приклади алегорії в байках.
5. Які життєві приклади наводить байкар у «силі» байки *«Бджола та Шершень»*? Про що вони свідчать?
6. Виділи ключове речення в байках.
7. Чи замислювався / замислювалася ти над сенсом свого життя? У чому він полягає?
8. Що означає жити в гармонії зі світом? Наскільки це важливо для людей?
9. **У парі.** Поміркуйте над змістом вислову *«Світ ловив мене, та не впіймав»*. Доберіть афоризми Григорія Сковороди, що стануть його тлумаченням. Прокоментуйте свій вибір.
10. Як думаєш, праця може бути сенсом щасливого життя?
11. Чи легко тобі робити те, що не подобається? Чи хотів би / хотіла б ти виконувати таку роботу все життя за дуже великі гроші?
12. **У групі.** Обговоріть та доведіть думку про те, що у праці людина відчуває радість і гармонію, а через безділля деградує. Проілюструйте свою позицію прикладами із сучасного життя.
13. Поміркуй про свої уподобання щодо майбутнього роду занять чи професії. Чи має праця приносити задоволення людині?
14. Прочитай інформацію на сайті «Вікіпедія» та склади перелік об'єктів, що ушановують пам'ять про видатного українця. Продемонструй роботу у вигляді мультимедійної презентації.
15. Склади власну байку за одним із запропонованих фразеологізмів та презентуй її у текстовому та графічному форматі (*малюнок, ребус, інфографіка, фотоколаж, мальопис, мем тощо*): *дерти кирпу*, *зачепити за живе*, *передати куті меду*, *як із гуски вода*.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-482

Павло Глазовий. Гумористи

Дотеп — влучний вислів із сатиричним або жартівливим відтінком.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Під час вивчення драми Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч» ти вже ознайомився / ознайомилася із засобами вираження комічного в літературі. Пригадаймо їх. Це гротеск, іронія, сатира, сарказм, макаронічна мова. Письменники й письменниці часто використовують ці засоби у своїх текстах для створення гумору. Цими засобами ми послуговуємося і в житті, навіть якщо самі цього не помічаємо.

Для гумореcок, які ти прочитаєш згодом, властива саме сатира, адже тут по-доброму висміюють і критикують певні вади людини чи суспільства.

Гумореска — невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір із комічним сюжетом, написаний у легкій, доброзичливій манері.

- Прочитай *гумористи Павла Глазового*. Поміркуй, чи важливим для людини є почуття гумору.
- Склади план дій, як розвинути це почуття.

ДОПИТЛИВИЙ СИН

— Чуєш, тату, — син питає, — що таке хамелеон?
— Відчепися, я не знаю, — каже Филимон.
— Чуєш, тату, ще спитаю. Що таке аукціон?
— Відчепися, я не знаю, — злиться Филимон.
Мати сердиться на хлопця: — Ну чого ти пристаєш?
Батьку навіть у неділю відпочити не даєш.
— Не кричи, — говорить батько. — Я люблю балакать з ним.
Хай пита, чого не знає, а то виросте дурним.

- Чи отримав син відповіді на свої запитання? Як гадаєш, чи вирішить він пошукати значення слів самостійно?
- Над чим змушує задуматися гумореска?

ПРИМАНКА

Листа пише стара мати:
«Здрастуй, любий сину!
І живеш ти у достатках,
І маєш машину,
В тебе дома і на службі
Стільки є мороки.
Не був ти в нас, голубчику,
Вже чотири роки.
В нас тут добре уродили
Яблука і грушки.
Ми багато насушили
Усякої сушки.
А у тебе ж кожна овоч
І фрукта з базару,
А ти ж любив ще змалечку
Попити узвару.
А ще у нас інтересна
Новина є, синку:
Ми недавно, на тім тижні,
Закололи свинку».
Подумала стара мати
І ще дописала:
«Приїдь, синку, хоч заради
Свіженького сала».
Трапляються синки такі —
Дівать правду ніде, —
Що як салом не підмажеш,
То в гості й не їде.

- Які проблеми порушує автор у гуморесці? Чи є вони актуальними?
- У чому полягає сутність проблеми взаємин батьків і дітей? Яку роль відіграє спілкування у цих взаєминах?

ЧОМУ БУКВИ РІЗНІ

Зі стіни гласить афіша,
Що концерт сьогодні.
В ній зазначені артисти
Рядові й народні.
— Чому, тату, — спитав хлопчик, —
Букви на афіші
Одні більші, другі менші,
Треті — ще дрібніші?
— Як великі, — мовив батько, —
То артист народний,
А маленькі — то, напевне,
Не на все пригодний.
Бач, написано дрібними,
Що музика Баха?
Так той Бах, мабуть, між ними
Найбільший невдаха.

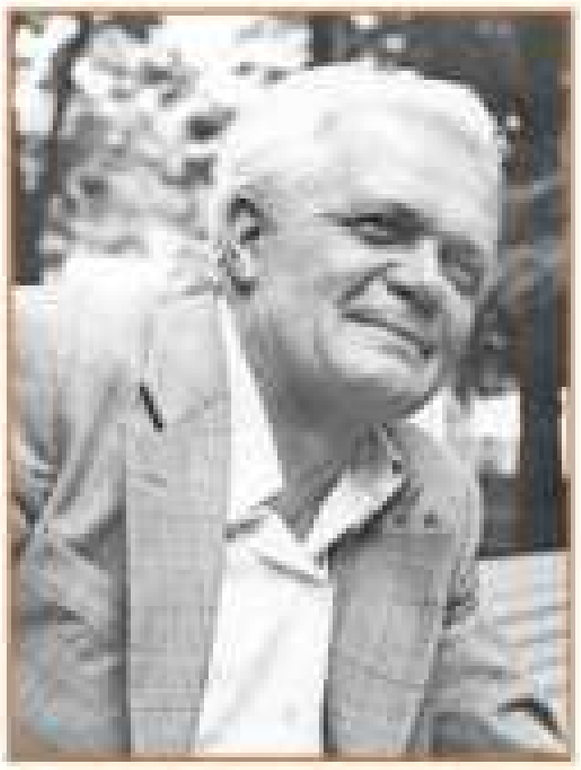
- Якого видатного митця не впізнали на афіші батько із сином?
- Що потрібно робити, щоб не потрапити в таку ситуацію?

- Розглянь картини й ілюстрації графіка-карикатуриста Анатолія Василенка. Поміркуй, які засоби комічного використали художники?

Роботи Анатолія Василенка. Джерело: Читомо

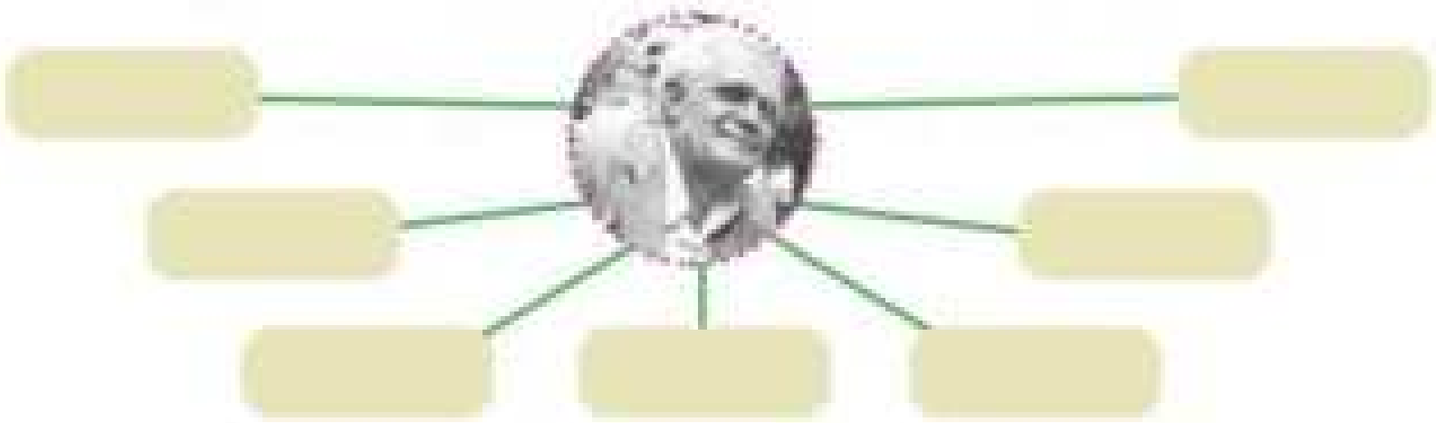
ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Павло Глазовий

Павло Глазовий (1922–2004)

- Пригадай, що тобі відомо про Павла Глазового та його твори.
- Прочитай інформацію, розміщену нижче. Яким постає письменник у твоїй уяві? Заповни кластер у зошиті, вибравши ключові слова з тексту для складання портрета українського гумориста.

«Я так люблю здоровий сміх, веселий сміх, що гріє всіх!» — таким було кредо українського поета-гумориста й сатирика Павла Глазового, що народився 1922 року в селі Новоскелюватка на Миколаївщині в сім'ї хлібороба. Дитинство автора було важким: він пережив Голодомор, втратив кількох близьких людей. Юність також припала на страшні роки, адже у 1940 році його призвали служити в армії, а відтак брати участь у Другій світовій війні, звідки повернувся з трьома бойовими орденами (цікаво, що їх він віддав сусідським дітям).

Ще в початковій школі Павло Глазовий мріяв викладати українську мову, захоплювався поезією, спробував написати свій перший

вірш, а його вчитель таємно приносив для нього заборонені на той час твори Остапа Вишні — уже відомого письменника. Під час служби поет не забував про письмо, фіксуючи роздуми у творах на воєнну тематику, але згодом, попри все пережите жахіття, несподівано вирішив писати гумористи, оскільки вони були надзвичайно успішними на літературних вечорах: «Гумор — це велика справа. Але в житті не завжди весело. Хоча я і вважаю себе щасливою людиною. Адже пройшов пекельними дорогами війни й залишився живим».

Навчаючись у Криворізькому педагогічному інституті, письменник вирішив надіслати твори до часопису «Перець», де тоді працював Остап Вишня, якому вони настільки сподобалися, що він додав аж чотири гумористи в номер і подбав про те, щоб талановитого юнака перевели навчатися в Київ. Павло Глазовий почав друкувати свої вірші (загалом у доробку автора одна поема, 13 збірок гумористичних і сатиричних текстів, 8 книг для дітей), зокрема й у журналі «Перець», редактором якого згодом працював сам — упродовж 1950–1961 років, в час його найбільшого розквіту. Це принесло поету всенародну любов, звання «сміхотерапевта», адже жоден концерт не відбувався без читання його текстів (багато з них увійшли до репертуару народних артистів України), а добрий гумор завжди додавав настрою й допомагав бачити в житті щось радісне та світле. Не дивно, що у 1988 році Павло Глазовий став лауреатом премії імені Остапа Вишні за книгу «Сміхологія».

Автор довгий час проживав у Києві, де й похований на Байковому кладовищі, але його гумористи досі не зникають з уст народу, бо справді стали улюбленими для кількох поколінь. Поет невтомно працював, пишучи 5–7 віршів на день, і завжди залишав біля себе ліхтарик, бо навіть серед ночі міг прокинутися, щоб щось занотувати.

Талант Павла Глазового не залишить байдужими ні дітей, ні дорослих, бо влучно й дотепно підкреслить важливі й актуальні теми чи то в легкій побутовій, чи в більшій викривальній манері, розважить, потішить і нагадає, яким є український гумор. Але **найважливіший секрет його творчості — це непідробна щирість.**

За допомогою *«Літературної сушарки»* пов'яжи зображення із життям письменника.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. Склади паспорт-характеристику однієї з гуморесок П. Глазового за шаблоном:

Паспорт-характеристика гумореcки

1. Назва
2. Автор
3. Тема
4. Герої
5. Головна думка
6. Мораль
7. Художні засоби
8. Засоби комічного
9. Зв'язок із сучасністю
10. Мої враження

3. Доповни інфографіку цікавими фразеологізмами про сміх та поясни їхнє значення.

4. Який основний мотив гуморесок Павла Глазового?
5. Чи погоджуєшся ти з думкою про те, що сміх продовжує життя людини?
6. Як думаєш, дотепність допомагає людині чи шкодить?
7. Сформулюй декілька життєвих порад для героїв прочитаних / прослуханих гуморесок.
8. **У парі.** Прочитайте гумореcки Павла Глазового в ролях. Зробіть висновок про емоційне наповнення таких творів.
9. Чи важливою, на твою думку, є *декламація* таких творів?
10. **У групі.** Обговоріть важливість «чути одне одного» у спілкуванні. Запишіть 10 правил комунікації. Розіграйте діалог, дотримуючись їх.
11. Досліди, які проблеми сучасного життя суспільства є найбільш актуальними та в чому їхні причини. Склади гумореcку, у якій викрий одну із проблем за допомогою засобів гумору.

РОЗДІЛ 5.
КРІЗЬ ПРОСТІР І ЧАС

ТЕМА 9.

ДЕТЕКТИВ, ПРИГОДИ, ФАНТАСТИКА

Ти дізнаєшся про:

- детектив як вид твору та його ознаки;
- фантастичну повість і створення у ній світу, відмінного від реального

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-591

Андрій Кокотюха «Таємниця козацького скарбу»

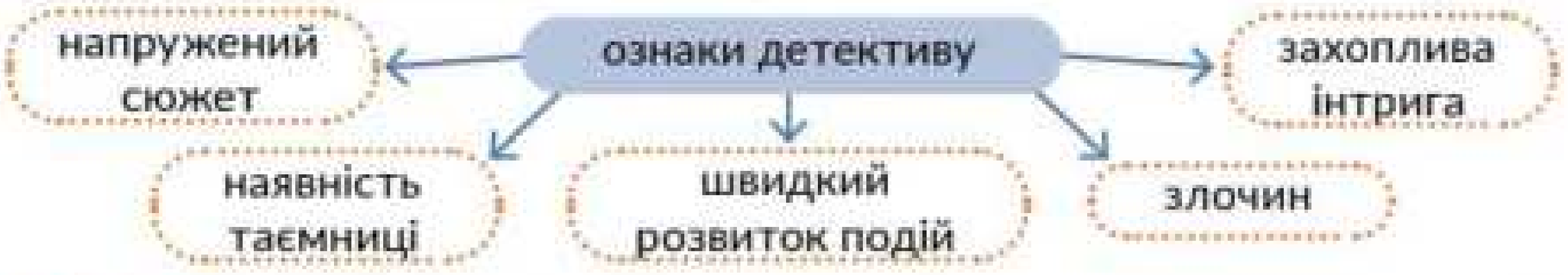
Вивідувач — той, хто допитується про щось, дізнається щось, переважно таємне, приховуване.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

Ти вже, напевно, знайомий/знайома із жанром детективу. Неодноразово читав/читала детективні історії, дивився/дивилася детективні мультфільми чи фільми і, можливо, навіть у реальному житті проводив/проводила власне детективне розслідування. То що ж ми називаємо детективом у літературі?

Детектив — це різновид пригодницької літератури, у якому розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином. Основна ознака детективу — наявність у творі певної загадкової події, обставини якої невідомі і мають бути з'ясовані.

Детектив не є окремим жанром. Це різновид пригодницької літератури, тобто ми можемо читати детективний роман, детективну повість чи оповідання з елементами детективу Це означає, що в таких творах будуть наявні певні ознаки, як-от:

- Які детективні історії ти вже читав/читала, дивився/дивилася? Які з них тобі сподобалися?
- Як думаєш, про що розповідатиметься у творі *Андрія Кокотюхи «Таємниця козацького скарбу»*? Назви твори, які ти читав/читала про пошуки скарбів. Чи завжди вдавалося героям розгадати таємниці захованих скарбів? Чому?

ТАЄМНИЦЯ КОЗАЦЬКОГО СКАРБУ

Повість

Скорочено

Розділ 1
У якому наші герої тікають з усіх ніг

Данило ніколи не любив ловити рибу.

От не подобалося йому це заняття, та й усе. Куди краще м'яча ганяти. А тут закинеш, буває, вудку — і чекаєш, нудишся. Ще комарі гризуть, нема коли за поплавцем дивитися — ганяй комашню та чухайся.

І жаби замість риб гачок смикають. Витягнеш жабу, і самому смішно.

Зате Богдан цілу дорогу йому лише про рибу й торочив. Заодно про те, як він колись у одного свого приятеля на Десні раків ловив, один його за палець клешнями схопив, другий за хвіст першому вчепився. Слово за слово — витягнув Бодя тоді на одному пальці штук сім раків, здоровенних таких — кожен, наче кулак Василя Вірастюка.

Це він захотів на риболовлю. І довелося Данькові йти за компанію. Все ж таки Бодя в його бабці гостює. Отже — і його гість. А гостей розважати треба.

До річки йшли пішки. Містечко невелике, тихе. Пройтися ногами — саме задоволення. Великі будинки невдовзі змінилися маленькими. Одноповерхових було більше, і кожен двір потопав у буйній липневій зелені. Дихалося легко, машини куряви не здіймали. Поволі зник і асфальт, друзі ступали невимощеними вуличками. Вулички ці не були аж надто заплутані, та незнайома людина все одно могла б трошки поблукати.

Тільки Данило крокував упевнено — чудово знав дорогу, і річка відкрилася їм раптово, виблискуючи водною гладдю в променях сонця, яке хоч і сповільна, але все ж рухалося до заходу. Від води потягло приємною прохолодою, і друзі, не змовляючись, наддали ходи.

Вони саме підходили до річки. Богдан уже встиг розповісти історію про ще одного рака, тільки той уже був як два Вірастюкові кулаки. Данько хотів запитати, де це Бодя встиг побачити кулаки Василя Вірастюка, коли дорогу їм перегородив хлопчачий гурт. Побачивши того, хто виступив наперед, зрозумів Данило: що-що, а власні кулаки доведеться пускати в хід. Цього він дуже не любив, бо знав — поб'ють.

Хоча якби билися один на один, він би ще ризикнув. А тут їх шестеро. І попереду — Льонька Гайдамака, гроза всіх містечкових хлопців-риболовів. Знав Данило, що напевне Льончика тут зустріне. Тільки Богдана не попереджав про небезпеку. Немає смислу — в Боді Майстренка така вдача, що сам піде пригод шукати.

— Привіт, пацани, — промовив Гайдамака.

А п'ятеро хлопців за його спиною стали півколом, так, аби в разі чого швидко замкнути коло і взяти ворогів у кільце. Данило зрозумів їхню тактику, але не знав, що в таких випадках роблять. Зрозумів недругів і Богдан, а тому ступив на крок убік і зробив пів кроку назад.

Аби в разі чого не дати колу замкнутися і взяти на себе того з нападників, хто стоїть ближче.

— І вам здрастуйте, — відповів Данило.

— По рибку? — миролюбно поцікавився Гайдамака.

— Ні, по рибку, — озвався Богдан.

— О! А я думав — по рибку! — виявляється, Льонька теж знав анекдот про зустріч двох глухих рибалок. — Нічого ви, люди, не наловите такими вудками.

— Чого це? — щиро здивувався Богдан.

— Показати тобі? Ось дай сюди...

Гайдамака підійшов ближче. Богдан простяг йому вудилище. Льонька перехопив вудку двома руками, а тоді — р-раз! — і переламав її об коліно.

Уламки кинув під ноги і переможно глянув на Богдана.

— Тепер ясно? Поламаними вудками тут ніхто нічого ще не зловив. Хочете ловити цілими — треба дозволу питати.

— У кого? — погрозливо запитав Богдан, і Данило побачив, що його друг розлютився.

— А хоч би й у мене. Тебе, — тицьнув він пальцем на Данька, — я, здається, десь тут бачив. Раз ти в наших краях буваєш, то правила маєш знати. А тебе, — палець переміствся на Богдана, — я ніколи не бачив.

— Я тебе теж, — несподівано для Данила усміхнувся Богдан. — Отже, кажеш, ти тут за головного?

— Аякже! Увесь цей берег наш, нашої банди, — і він кивнув на хлопців, що вишикувалися за його спиною.

Всі були одягнені або в спортивні штани, або в шорти. На ногах у кожного — кросівки або сандалети. Футболки на всіх однакові: темно-червоні.

— То ви — банда? — перепитав Богдан.

— А ти думав! — хвалькувато вигукнув Льонька. — Я — Гайдамака, мене тут усі знають. Хто хоче рибу ловити, спочатку в мене дозволу питає, а потім кожну першу зловлену віддає.

— Як це — кожну першу? — не зрозумів Богдан.

— Рахувати не вмієш? — реготнув Льонька. — Ось дивися: першу ти спіймав — моя. Друга — твоя. Далі знову перша іде, знов моя. І так далі.

— Це, виходить, кожна друга? — втрутився Данило.

— Дурний ти! — махнув на нього рукою Гайдамака. — А якщо ти такий рибалка чи тобі так пощастить, що ти лише одну рибину зловиш? Ми що, через тебе без своєї законної другої залишимося? Нє, хлоп'ята, перша — вона завжди перша! Вач, як класно придумано! Хто першої мені не віддає, той тут нічого не ловить. На перший раз вудки ламаємо, на другий раз — руки, ноги, і те-де, і те-пе. Ясно?

— Ще б не ясно, — зітхнув Богдан. — Серйозний ви народ, справжні хазяї. Ну, будемо знайомі. — І, зробивши крок до Гайдамаки, простяг руку.

Льонька, вдоволений собою по самі вінця, теж ступив йому назустріч, тицьнув руку.

А Богдан раптом стиснув ту руку міцно-міцно, присів, крутнувся, смикнув — і полетів Льонька Гайдамака через його плече на траву, тільки ноги в повітрі дригнули. Все, що спорту стосувалося, Бодя просто на льоту хапав. Показав шкільний фізкультурник колись своєму улюбленцеві кілька прийомів, от і знадобилося.

Богдан Майстренко був не тільки сильний та спритний, а ще й зовсім не дурний. Коли ватажок гепнувся на землю, Богдан розвернувся, крикнув Данилові: «Тікаймо!» — і рвонув так, аж курява знялася.

Сили свої він правильно оцінив: проти такої ватаги один у полі не воїн, адже друга свого за повноцінного бійця він не вважав. Хоч сильно поважав за розум та кмітливість. Але кожному — своє. Через те, тікаючи, Богдан не так себе рятував, як Данька. Поб'ють же обох, їх шестеро, по троє на кожного. Краще вже сьогодні чкурнути. Для війни сили нерівні. За поламану вудку він уже помститься, а далі видно буде.

Свою вудку Данило так само в бік кинув на бігу. Не шкода її, тут аби втекти. Нічогенько так собі перший день у бабусі в гостях починається!.. На бігу озирнувся — усі шестеро мчали за ними, і переможений та лютий Льонька Гайдамака — попереду. Доженуть — ой буде, краще про це не думати.

А догнати можуть: відстань між мисливцями і дичиною скорочувалася.

Розділ 2
У якому ми дізнаємося, як приборкати страуса

Друзі, намагаючись утекти від банди, мусили врятуватися від атаки небаченого птаха — страуса. Небезпека стала спільною для обох сторін, і діти знайшли тимчасовий прихисток у воді, доки їх не виручила Галка. Дівчинка прикликала страуса Футбола, кинувши йому футбольний м'яч і врятувавши з водойми об'єднаних ворогів. Богдан із Данилом поспішили вибратися з води першими. Та даремно вони думали, що небезпека минула. Мокра ватага Льоньки Гайдамаки таки взяла їх у кільце.

Розділ 3
У якому пояснюється, звідки на Полтавщині страуси

Кільце стискалося.

Здавалося, що виходу немає. Ще раз спробувати відступити, іншими словами — втекти, у них не було жодних шансів. Обидва чудово

розуміли: попри величезне бажання триматися достойно проти шістьох супротивників, битися з ними фактично доведеться лише Боді. Данька зімнуть уже під час першої атаки. Що зроблять з ним ображені в найкращих почуттях аборигени, краще навіть не уявляти.

Данило озирався на всі боки, сподіваючись помітити хоч одного дорослого і гукнути на поміч. Йому навіть захотілося, щоб дивна дівчинка Галка знову нацькувала на всю цю гоп-компанію свого скаженого страуса Футбола. Нічого, сором вони якось переживуть: коли шестеро проти двох — нічого не соромно. Та як на лихо, берег саме зараз був безлюдний. Навіть Галка зі своїм дивним другом вже зникли з очей.

І, зрештою, що кричати? Убиваютъ? Та ж їх не убиваютъ, просто б'ютъ. Та й поки що навіть не б'ютъ, лише лякаютъ.

Та раптом зрозумів Данило — не страшно йому. Страшніше, коли з-за рогу нападуть чи з темного кутка потвора шестиголова полізе чи розбійник з ножакою. А тут — шестеро місцевих примурків. Які сильні тільки тим, що тримаються купою і налітаютъ на своїх ровесників, або й молодших, цілою зграєю. До того ж вони страусів бояться. Звичайних птахів, тільки з довгою шиєю. Хіба треба таких боятися? Ще чого!

Тим часом Богдан починав серйозно готуватися до бійки.

— Стань ззаду, — коротко звелів він. Тут Данило погодився визнати його за головного. Розум зараз ні до чого. Сила потрібна. Посунувся, закриваючи другові спину, і приготувався.

Навіщо — наразі не ясно, однак був напоготові.

Але до того, що сталося наступної миті, друзі готовими не були.

Льонька Гайдамака жестом зупинив своє військо і, виступивши наперед, заговорив до Богдана:

— А класно ти мене той... Де навчився?

— В одному місці. Хочеш — тебе навчу, — відповів Бодя, все ж таки остерігаючись якоїсь подлянки з ворожого боку.

— Та я все вмію! — відмахнувся Льонька, і зрозумів Данило — нічого той не вміє, лише визнає сильнішого і пнеться здаватися в його очах гіднішим, аніж насправді. — Тільки не підготувався як слід. А ви, пацани, наче нічого... Свої...

Після цих слів кільце супротивників якось саме собою зіжмакалося, розмокталося, і тепер друзі стояли в центрі звичайного хлопчачого гурту.

— Правда, народ, чого нам ділити? — і собі заговорив Данько. — Від одного страуса тікали, так що, можна сказати, брати по крові тепер.

— Ти не поспішай брататися, — зупинив його Гайдамака. — Ач, грамотний який... Тут цю пташку навіть міліціонери десятою дорогою обходять. Справді. Он його батько, — Льонька кивнув не невисокого голомозого хлопчину, — в міліції працює, стільки разів хотів цього Футбола з пістолета застрелити. Бачте, передумує в останній момент. Галка, бачте, розстроїться дуже.

Побачивши, що місцевий ватажок налаштований цілком мирно, Данило виступив уперед.

— Слухай, а хто вона така — ця Галка? І як вона дає страусові раду?

— Галка — наша, місцева. Бібліотекарчина дочка. Нічого особливого, — знизав плечима Льонька, і Данько знову зрозумів — бреше. Так поводяться, коли мають до людини певний інтерес. А дівчинка з кісками Гайдамаці точно не байдужа.

— А страус?

— Страус — приблудний, — про це Льонька говорив охоче. — Один фермер із тамтого села, — він махнув рукою кудись у бік, — вирішив страусів розводити. Одне яйце, каже, купите — два десятки курячих замінить. Кудись поїхав, десь страусів купив, а цей через кілька днів утік. Просто з загону вирвався. І до Галчиного двору приблудився. Батьки хотіли назад віддати — тікає, зараза! І головне — б'ється, як тільки щось не по його.

— Як це — не по його? — поцікавився Богдан.

— А спробуй відгадай! — Льонька роздратовано сплюнув під ноги. — Наприклад, назве його хтось куркою — все, пропав. Він кривдника наче дзьобом чує. Серед ночі може біля хати гуляти. Ну, а якщо проти Галки щось маєш — краще з міста тікай. Тільки м'яч футбольний його й заспокоює. Кажуть, Галка сама до цього додумалася. Тепер ось Футболом прозвали. Тільки він не Галчин.

— А чий?

— Нічий. Просто Галка його біля курника в дворі годує. Ну, це він вештається за нею. Правда, може й сам гуляти, тільки не часто. Тому, коли бачиш Галку, Футбол десь поруч. Він у неї типу собаки-охоронця. А коли страуса побачиш — Галка так само зазвичай недалеко. Добре, що ми тільки про дівчисько і пташисько товчемо? Пора й познайомитися.

— Правильно! — погодився Данило.

— Отож, — поважно кивнув Льоньчик, — мене ви вже знаєте. Це, — кивнув на голомозого, — Валера, він же — Гоблін Два. Батька його в нас дражнять Гоблін, то й до Валерки прилипло — Гоблін Два. Нічо, не ображається. Так, ну, а це — Петько Рудий, Юрко Космонавт,

теж Юрко, тільки просто, без прізвиська, ми його так і звемо — Простий, Олег Князь і Харитон — бо прізвище Харитоненко, Ігорем звати.

Друзі назвалися, потисли новим знайомим руки, і Богдан не втримався — запитав:

— А чому ви себе бандою назвали?

— А як? — щиро здивувався Валера Гоблін Два.

— Не знаю, — розгубився Бодя. — «Банда» звучить якось погано. Он старий твій бандитів ловить, правильно?

— А, — відмахнувся Валера. — Аби ж справді бандитів. Тут у нас тихо, спокійно, нічого не відбувається. Не те, що у вас. Ви ж із Києва?

— З Києва. І це ж класно, що в містечку нічого лихого нема! Радіти треба! — вигукнув Данило.

— Кому як, — зітхнув Юрко Простий, — Тому ми й назвалися бандою.

— І наших справ, до речі, ще не докінчили, — рішуче перервав їхню розмову Льонька Гайдамака.

Розділ 4
Коротенький, бо досить того, що в ньому вперше згадують про будинок з привидами

Об'єднані спільною пригодою, ще недавні вороги спробували примиритися, з дотриманням, однак, умови: якщо Данько і Богдан пізно вночі протримаються впродовж години у старому панському маєтку, в якому начебто живуть привиди, зможуть вільно заходити на територію банди — увесь берег у межах міста — ще й здобудуть повагу ватаги. Данило пристав на пропозицію, не чекаючи рішення Богдана.

Розділ 5
Довгий, бо з нього ви дізнаєтесь, як зійшлися Розум і Сила

Мабуть, треба поки що залишити наших героїв на березі річки. Бо пора вже розповісти про дивну дружбу двох хлопчиків — Данила Лановго та Богдана Майстренка.

Були вони однолітки, жили в одному будинку і навіть у сусідніх під'їздах. Просто інтереси їхні були зовсім різні. І на перший, і на другий, і навіть на третій погляд спільного між цими двома хлопцями не можна було знайти. Якби не той випадок у скверику, ці двоє ніколи б не познайомилися.

Данько Лановий з дитинства любив книжки, і вже давно «проковтнув» книжки і про Тома Сойєра з Геком Фінном, і про Холмса з Ватсоном, і про острів скарбів, і про вершника без голови. Словом, не було книжки про пригоди, якої б він не прочитав, — включно з казковими пригодами Пітера Пена та Гаррі Поттера.

Вчився Данько у спеціалізованій школі, старанно зубрив англійську мову і на день народження отримав від батьків свій перший персональний комп'ютер, на якому не грався в комп'ютерні іграшки, бо не любив їх і вважав марнуванням часу. Тобто Данило Лановий був типовий «книжковий» хлопчик.

Йому не вистачало тільки окулярів, хоча в школі його і без окулярів все одно називали Знайком. Не дражнили, навпаки — поважали і часто просили щось списати. Данько охоче давав. Однак не дуже добре давалася йому фізкультура. А це такий предмет, що не спишеш... І за тебе його, як задачку з математики, ніхто не зробить.

Кілька разів намагався пограти з хлопцями у футбол на шкільному подвір'ї, проте все закінчилося розквашеним носом, розбитим коліном, розідраною сорочкою і загальним сміхом. Навіть дівчатка реготали, хоча й дружно обтрусили запорошений одяг. Тож після такої ганьби Данько до футболістів і близько не підходив.

Інша справа — Бодя Майстренко. Вчився він у найзвичайнішій школі — не в тій, яка спеціалізована, а в тій, котра ближче до дому. До того ж учився дуже погано, і рятував його лише учитель фізкультури. Майстренко виявився на диво спортивним хлопцем. Якось само собою повелося: коли грають у школі чи десь на стадіоні у футбол, баскетбол або волейбол, Бодя завжди стає капітаном команди. На решту наук спортсмен чхати хотів. Учителі з часом змирилися з цим і нічого від Богдана вже не вимагали.

Ось тому ніхто й не помітив, як прийшла біда. З такими, як сам, Богданові стало нецікаво. Швидко знайшлася компанія старших хлопців. А в цій компанії прийнято курити і пізно ввечері в темних дворах перестрівати всією кодлою пристойно вдягнених школярів, у яких точно є кишенькові гроші та мобільні телефони. Їх можна налякати: «Ми тебе запам'ятали, поскаржишся комусь — знайдемо і гаплик. Скажеш, що загубив, тобі мама новий телефон купить, а татусь ще грошей дасть». Подобалося Богданові таке життя і компанія та подобалась: завдяки новим друзям зайві гроші завелися в його кишені.

Звісно, довго так тривати не могло. Одного разу знайшовся сміливець, поскаржився. Батьки його в міліцію пішли, а міліціонер Бодю Майстренка просто з уроку фізкультури забрав, коли той у спортивних трусах по канату під стелю дерся. Учитель фізкультури до директора школи бігав, просив, переконував, тоді в міліцію ходив — словом, відпустили хлопця. Але попередили — перший і останній раз.

Богдан сам тоді перелякався і вирішив більше з цією компанією не ходити. Годі вже з нього, догрався. Дуже добре мамині сльози пам'ятав, та й розмова з батьком у пісок не пішла.

Тільки невдовзі ватага знову зібралася. Розбишаки трималися впевненіше і якось нахабніше: ще б пак, всі їх тепер боятися повинні, вони ж тепер офіційно поганими хлопцями називаються. Раз гукали до себе Бодю, другий — він уперто тримався, відмовлявся далі з ними гуртуватися.

І ось під час чергової зустрічі зі старими друзяками й почалося його знайомство з Данилом Лановим.

Сталося це в скверику неподалік від їхнього будинку, взимку. Оточив Богдана гурт, взяли його в щільне коло, і ватажок почав: або він, Бодя, знову до них повертається, або його щодня ловитимуть і битимуть. Хоч він і здоровий хлопець, перший у школі спортсмен, але їх більше, не протримається. Є, правда, ще варіант — нехай несе гроші, скільки скажуть, тоді не чіпатимуть, приймуть викуп. Так, мовляв, у всіх порядних ватагах робиться.

Думки в голові Боді Майстренка перемішалися, від чого сама голова гула, наче вулик. А коли замість голови вулик, то жодне розумне рішення в неї не пролазить. Єдине, що він розумів, — зараз почнеться бійка і його поб'ють. І відтепер йому щодня доведеться додому перебіжками діставатися. Бачив він у кіно, як солдати під обстрілом так бігали. Тільки ж кіно по телевізору закінчиться колись, а його, Богданове життя, — не телевізор. Лиховісна ватага не зникне, коли вимкнути.

Тільки він так подумав, люті вороги розімкнули коло і розступилися. Не на вовків враз стали схожі, а на переляканих цуценят. Коли Богдан побачив, що відбувається, сам себе цуценям уявив. Бо просто на нього дивився величезний собака, чорний дог, стрункий, сильний та гнучкий, мов гадюка, до того ж без намордника, з величезною пащекою. Собака Баскервілів — не інакше.

Навіть піна з пащеки капає. Чи не капає, здалося? Ну, не капає, то зараз закапає! Вдень такого пса злякаєшся. А коли він на тебе із зимової темряви висувається — тим більше.

Найсмішніше те, що тримав це страхопудло за повідок невисокий хлопчина. Бодя навіть десь його вже бачив, тільки пригадати не міг, де й коли. А хлопчина тим часом трошки послабив повідок, дог зробив ще кілька кроків уперед, коло шибайголів остаточно розсипалося.

— Ну, що ви тут не поділили? — спокійно запитав хлопчина.

— Та наче... того... все о'кей, — затинаючись пробелькотів ватажок. — Ти, пацан, того... Може, той... Собаку забери... Бо ще того...

— Може, — діловито погодився хлопчина з догом. — І того, і сього, і не тільки, якщо різкі рухи робити будете. То ви більше не затримуєте мого друга?

— Та хай собі паняє... куди хоче... — почулося з гурту, а ватажок підтвердив: — Ми ж нічого, просто того...

— Тоді до побачення, — ввічливо промовив хлопчина, кивнув Богданові — ходи, мовляв, за мною, — і вони пішли разом.

Коли відійшли на пристойну відстань, хлопчина полегшено зітхнув.

— Почекаєш? — запитав Богдана. — Я собаку віддам.

— А це хіба не твій? — здивувався Бодя.

— Ти що? Я їх сам боюся. Це Антоновича, сусіди нашого. Він у цей час постійно пса вигулює. А я бачу — щось там у вас не те відбувається. Як я ще допоможу? Попросив оце в сусіди собаку на десять хвилин. Песик мене знає, не скривдить. Він, каже Антонович, взагалі смирний. Далі ти все бачив.

Тільки зараз зрозумів Богдан, як спритно й просто придумав усе цей незнайомий хлопчина. Він же врятував його, причому — просто так.

— Ну й для чого ти це зробив? — грубувато запитав Бодя.

— Не люблю, коли шестеро на одного. А битися не вмію. Ось і підключив мозкові клітини.

— Ну... а якби цей твій Антонович не гуляв із собакою у цей час? — не міг заспокоїтися Бодя.

— Але ж він гуляв! — широко посміхнувся хлопчина.

— А він не здивувався, коли ти про це попросив? — не вгавав Богдан.

— Чого йому дивуватися? Він, коли прихворіє, сам часом мене просить Лорда вигуляти. Собаку так звуть — Лорд. Він у нас взагалі нічому не дивується.

З цими словами хлопчина і чорний дог розчинилися в темряві, залишивши Бодю переварювати все, що відбулося. Більше того вечора свого несподіваного рятівника Бодя не бачив. Побачив наступного дня, рано, коли той з наплічником з сусіднього під'їзду виходив. Привіталися за руку, на ходу познайомилися. Звали хлопця Данилом.

Та й ватага, до речі, після випадку в сквері чомусь від нього відстала.

Після того вони лише віталися, аж поки не випало Богданові віддячити Данилові. Правда, собі мало не нашкодив, та все обійшлося.

Було це ранньою весною. Богдан зі школи повертався, коли бачить — на лавці біля під'їзду Данько сидить, і понурий-понурий. Підійшов до нього Бодя, поздоровкався, питає:

— Чого носа повісив? Проблеми? Може, по рогах комусь дати?

— Мені дай, якщо це допоможе, — буркнув Данило. — Бо ключі я в квартирі залишив, а замок у нас такий, що сам закривається.

— От уже ж біда! Гайда до мене, посидиш, заодно своїм передзвониш. Повернуться — відчинять.

— Не все так просто, — зітхнув Данило. — Мене, розумієш, довбуть, аби я їв регулярно. Ну, ось я після школи вирішив суп розігріти. І побачив, що хліба нема, а мене купити просили. Я не довго думаючи — в магазин. Коли вже двері клацнули, второпав — ключі ж на кухонному столі. Каструля на газу, газ горить, все википить — пожежа може бути.

— Може, — погодився Богдан і почухав потилицю. — Ламати не пробував?

— Куди! Там танком вивалювати треба.

Хлопці піднялися до Данилових дверей, Богдан кілька разів смикнув, спробував плечем навалитися, хоча й бачив — марно це все. Тут його щось зачепило — дуже закортіло виручити Данька, навіть стало це справою честі для нього. Голова в нього варила, звичайно, не так, як у приятеля, проте два і два скласти він ще міг. А вирішувалася задачка дуже просто: якщо не можна зайти через двері, треба спробувати через вікно.

Тут спортсменові пощастило що квартира Лановних на четвертому поверсі. Не низько, але не так уже й високо. Потім пощастило знову — кватирка відкрита, батьки регулярно провітрювали помешкання. Нарешті, третя удача — водостічна труба поряд з потрібним вікном.

Часу Богдан не гаяв: скинув куртку, черевики, шкарпетки, засукав рукави сорочки і мавпою видерся по трубі до четвертого поверху. Такі вправи були йому заввиграшки, він навіть особливо не напружувався — труба виявилася не аж така слизька. Більше хвилювався, коли з труби на підвіконня ставав, а потім крізь кватирку до кімнати вужем пролазив. Обійшлося — газ вимкнув, двері відчинив зсередини, ключа злощасного Данькові вручив.

Пригода на цьому не скінчилася. Цікава бабця з вікна сусіднього будинку бачила спритного хлопчиська, що в кватирку югнув. Викликала міліцію. Приятелі саме доїдали той перекипілий суп, коли до них міліціонери завітали. Хтось упізнав Богдана, згадали про його давні гріхи — і все — поїхало. Видзвонили батьків обох хлопців, ті примчали, наче справді на пожежу, і Данилові довелося кілька разів повторювати свою історію, перш ніж від Боді відчепилися.

Увечері тато з мамою мали з Данько серйозну розмову про те, з ким йому треба дружити, а з ким дружити не треба. Бо сьогодні цей хлопець спробував у чужу квартиру залазити, а завтра повторить спробу, тільки коли вдома нікого не буде.

А наступного дня до Лановних прийшли гості — родина Майстренків у повному складі. Вони сіли чаювати, і за чаєм домовилися: нехай

Богдан з Данилом усе ж таки дружать. Адже розумний Данько добре впливатиме на Бодю.

Ось так подружилися Розум і Сила.

Богдан почав читати деякі книжки з Данилової бібліотеки. Тільки не все йому подобалося. Казок, наприклад, не любив: мовляв, так не буває, що чарівна паличка всі проблеми вирішить. А історії про пригоди визнавав, правда, довго читав, і пальці слинив, гортаючи сторінки, чого Данило терпіти не міг.

Зате в мікрорайоні всі знайомі почали на Данька інакше дивитися, бо знали репутацію Богдана. І сприймали цього силача не інакше, як особистого Данилового охоронця.

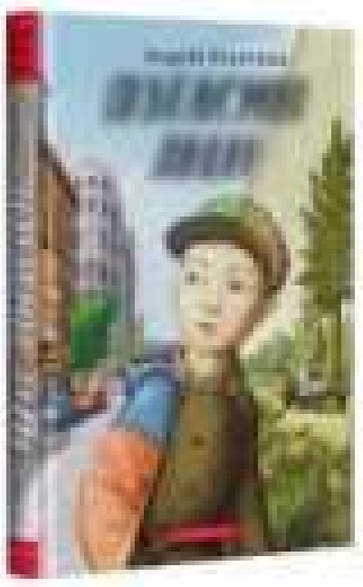
А вони просто подружилися і нерозлучними стали. Тому не дивно, що тепер без Боді Данькові до бабусі на Полтавщину нудно було їхати; Поїхали вдвох. І першого ж дня — стільки пригод.

А тепер пора повернутися на берег річки, бо Богдан так стиснув руку Данилові — сил нема терпіти.

- Уяви себе детективом. Розглянь обкладинки книг Андрія Кокотюхи і здогадайся, яка назва якій обкладинці відповідає.

Довідка: Потаємні двері, Гімназист і Вогняний Змій, Таємниця зміїної голови, Таємниця козацького скарбу, Таємниця підводного човна.

Розділ 6
З якого ви дізнаєтеся, що серед білого дня в будинку привидів можна злякатися живого птаха

Наступного після укладання угоди дня Богдан і Данько вирушили на оглядини старої і занедбаної споруди. Розмірковуючи про привидів і розглядаючись довкола, вони зіштовхнулися з недавнім знайомим — страусом Футболом.

- Прочитай наступний фрагмент повісті «Таємниця козацького скарбу» в електронному додатку.

- Чи справдились твої очікування від прочитання?
- Назви головних героїв твору. Якими ти їх уявляєш?
- Як думаєш, чому Данило й Богдан стали друзями? Перекажи фрагмент повісті, у якому йдеться про їхнє знайомство?
- Як вони потрапили в село на Полтавщину?
- У парі. Складіть ланцюжок пригод хлопців за початком:

зустріч на річці → знайомство з Футболом → будинок із привидами

- Прочитай інформацію про опришків в електронному додатку. Як ти думаєш, чи змогли б Данило і Богдан — герої повісті *«Таємниця козацького скарбу»* — знайти скарби опришків?

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Андрій Кокотюха

Андрій Кокотюха (1970)

Андрій Кокотюха — один із найактивніших авторів у сучасній українській літературі, письменник-белетрист, перу якого належить майже 70 книг! Народився в місті Ніжин Чернігівської області 1970 року, перший твір написав уже в 7 років, а до 12 читав тільки казки. Згадує, що в дитинстві його сім'я не мала великої бібліотеки, а того, що він любив читати, не було в книгарнях, тому хлопчик хотів стати бібліотекарем, щоб мати необмежений доступ до літературних видань. Але мрія залишилася мрією, а йому довелося працювати збиральником меблів, на будівництві та різноробом. Згодом майбутній письменник закінчив Київський університет імені Тараса Шевченка, здобувши фах журналіста. Був пакувальником книжок у видавництві «Смолоскип» і за кілька років (з 1994 до 1999) організував понад 100 виступів молодих українських авторів у різних регіонах України. Окрім того, і сам брав у них участь.

З 2000 року Андрій Кокотюха не пропускає Всеукраїнський конкурс романів, сценаріїв та п'єс «Коронація слова», де здобував нагороди. Спробував себе в різних жанрах: роман жахів, кримінальна мелодрама, комедія, детектив, трилер (останні два стали улюбленими). Якось навіть він написав кримінальний роман, бо посперечався з іншими письменниками, що українською мовою це також реально зробити.

Його книги виходять друком майже в усіх найуспішніших видавництвах країни, стають основою для фільмів та серіалів. Автор зізнається, що не любить, коли його відривають від роботи, і пише твір

так, щоб у майбутньому він мав кінематографічне втілення: «Якщо твір не придатний для екранізації, його краще не писати». Це й не дивно, адже він змалку захоплюється кіно, а перед початком роботи над текстом завжди уявляє його фільмом. Також письменник співпрацював із Національною студією імені Олександра Довженка, українськими телеканалами як сценарист.

Андрій Кокотюха, як сам каже, має сильну залежність — купувати книжки щотижня й читати їх: «Книгу треба читати щодня, так само як щодня людина їсть». І додає, що книги — це як пожива, без якої неможливо вижити: «Не поїв — погано себе почуваєш. Довго не їси — помреш. Правильні книги дозволяють моделювати різні життєві ситуації. Але для кожного — своя правильна книга». Очевидно, це найкраща мотивація для читачів власних книг.

Художній світ письменника занурить у неймовірні пригоди, вразить насиченими сюжетами, допоможе заглибитися в детективні розслідування, спостерігати за перебігом думок персонажів, яким вдасться знайти правду й розгадати секрети минулого. А також покаже, наскільки важливими є кмітливість, спритність, рішучість у вчинках, віра в себе та сила згуртованості й дружби на шляху до мети.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. Перекажи легенду про козака Лиховія. Як йому вдалося так надійно сховати золото й булаву?
3. Чому козак заховав спадок для сина Петра? Чи зміг той знайти його?
4. Як думаєш, із якою метою автор створив образи Тумана, дядьків Сашка та Семена?
5. **У парі.** Чому не можна розкопувати стародавні могили? Де мають зберігатися цінності нації?
6. Якою була справжня мета хлопців у пошуку скарбів?
7. **У парі.** Створіть спільний мальопис про події одного чи кількох розділів твору.
8. Завдяки чому герої все-таки розкрили таємницю козацького скарбу?
9. **У групі.** Доведіть, що твір *«Таємниця козацького скарбу»* — пригодницький детектив. Презентуйте свою роботу у вигляді ментальної карти.
10. **У парі.** Прочитайте кілька оповідань книги *А. К. Дойла «Пригоди Шерлока Холмса»*. Проведіть порівняльний аналіз із твором «Таємниця козацького скарбу» А. Кокотюхи. Знайдіть спільні проблеми, схожі образи, позасюжетні елементи. Сформулюйте загальний висновок.
11. Поміркуй над продовженням повісті, розроби концепцію мальопису.

https://tinyurl.com/bukrek-edu-UL8-592

Олесь Бердник «Хто зважиться — вогняним наречеться»

Зва́житися — набратися рішучості для здійснення якогось учинку, переборюючи вагання і побоювання.

Вислови припущення, як слово пов'язане з темою.

- Чи подобаються тобі фантастичні твори? Які з них ти вже читав / читала?
- Як думаєш, чому люди завжди мріяли побувати на невідомих планетах?
- Що тобі відомо про польоти в космос? Якою є твоя мрія?

Фантастика — це різновид художньої літератури; твори, у яких змальовані нереальні, вигадані події.

Фантастична повість — це жанр літератури, прозовий твір, у якому за допомогою уявних, вигаданих елементів створюється світ, відмінний від реального.

- Прочитай повість *Олеся Бердника «Хто зважиться — вогняним наречеться»*. Поміркуй, наскільки важливими для людини є відповідальність, уміння вчасно прийти на допомогу.

ХТО ЗВАЖИТЬСЯ — ВОГНЯНИМ НАРЕЧЕТЬСЯ

Фантастична повість

Скорочено

Частина перша
ДИВО ЧОРТОВОЇ ДОЛИНИ
ГОРОБИНА НІЧ

Шаленіла гроза.

Старі люди дивувалися: звечора ніщо не віщувало негоди. Сонце заходило на спеку, повітря було сухе й давлюче, небокрай багрянився над дніпровськими луками урочисто. А потім сталося несподіване, грізне...

Десь опівночі в небі почувся клекіт, ніби вдалині завели весільної пісні лелеки. Парубки та дівчата, які ще никали понад берегами, милуючись плакучими верболозами й журливою піснею дніпровського плину, одірвалися від своїх ліричних справ; зморені цілоденною працею хлібороби, які повлягалися спати під відкритим небом, розплющили очі; столітні бабусі, хворі на безсоння, нашорошили вуха; тривожно заіржали не знати чому коні на луках.

Клекіт гучнішав, покотив хвилями понад сонною землею. Здавалося, повітря загусло, в ньому попливли тугі, пружні кола, ніби від падіння каменя в воду. Недалеко від місячного серпа загорілася яскрава зоря, запульсувала, огорнулася туманною короною. Барви її мінилися: спочатку вона була темно-вишнева, потім червона, жовта, ніжно-зелена, блакитна, бузкова. Нарешті зоря спалахнула сліпучим фіолетом, видовжилася, завібрувала і, немов загострена стріла, впала, майнувши пишним хвостом, десь за лісом. Слідом за нею в небі прокотилася друга зоря — ця мала м'якші барви, ніжно-рожеві. Вона теж упала на північному заході, за стіною правічного лісу.

І тоді почалося.

Не знати звідки зірвалася буря. Понад селом прокотився смерч, стіна куряви піднялася з поля, чорна хмара закрила місяць. Страшна блискавиця розкраяла темінь, стьобнула вогняним батогом у просторі, ніби підганяючи лініві стихії погоди. Свічкою спалахнула скирта соломи за лісом, гучно забамкав пожежний дзвін, скликаючи до негаданої праці пожежників.

Та де там!

Перша блискавиця була лише сигналом до початку небесної драми. Стіна дощу впала на землю, грізно зашуміли, заклекотіли пінисті потоки, змиваючи з горбів у долини дозрілі гарбузи, соковиті помідори, валяючи додолу важкі голови соняхів. Всі в селі прокинулися, окрім малих дітей. Парубки з дівчатами рвонули під захист клунь та повіток.

Гроза розлютувалася не на жарт, небо стало схоже на гігантський жмут полум'яних розтріпаних канатів, з якими почав бавитися невидимий космічний титан. Одна за одною блискавиці цвьохали на землю — довжелезні, яскраво-фіолетові. Громовідвід біля клубу оповився примарним перлистим сяйвом, вздовж нього до землі пливли з сухим тріском вогнисті іскри. Сторож дід Онисько злякався і, плюнувши на свій відповідальний пост, дременув під дощем додому.

Гроза руйнувала димарі, зривала дахи, псувала радіоприймачі, понад городами й шляхами металися багряні кулясті блискавиці; інколи вони підкрадалися до старих гіллястих дерев, вибухали холодним примарним полум'ям, розпанахуючи товстезні стовбуряки навпіл. Та

шквал вирував недовго. За якусь годину лихо зійшло, стіна зливи пропала, тільки небесні вогні невпинно миготіли аж до світання.

Славко був свідком всього, що сталося. Він до півночі сидів у садку, поміж заростей малини, розглядаючи в саморобний телескоп місячні кратери. Перед цим хлопець вичитав разом з Лінною у журналі «Юний технік» дуже цікаву статтю про дивовижні явища на Місяці, що їх інколи спостерігають учені: при появі сонця в деяких кратерах виникали зелені плями, вони ширилися на світлі, пересувалися з місця на місце і щезали, коли починалася місячна ніч: часом пропадали з поверхні земного супутника гігантські цирки, ніби їх покривав хтось непрозорим ковпаком, а пізніше несподівано знову з'являлися. Одного разу в кратері Коперника бачили світляний трикутник, до нього з різних боків повзли яскраві цятки і зливалися з тим геометричним узором. Такі повідомлення не давали спокою Славкові, і ось з допомогою Максима Івановича — учителя астрономії — він змайстрував невеликий телескоп і в ясні ночі не зводив очей з таємничого місячного диска. Нічого нового він на Місяці не побачив, зате став мимовільним свідком дивного явища природи.

Коли за ліс упало дві зорі, хлопець кинувся до хати, захоплено гукаючи:

— Боліди! Боліди впали!

— Га? Що? — жахнувся зі сну батько. — Чого ти ґвалтуєш серед ночі?

— Я ж кажу, — ображено озвався син. — За нашим лісом впали два великі боліди!

— Які боліди?

— Небесні камені. Метеорити. Завтра побіжу шукати! Треба сказати Максиму Йвановичу! Це ж знаєте яка подія!

— Ото подія, — невдоволено пробурчав батько. — Каменюки якісь впали, а ти кудкудачеш, ніби курка над яйцем!

— Та не прості ж, а з космосу!

— Вони скрізь однакові, — позіхнув батько. — Читав же в журналах? На Місяці такі самі каменюки, як і в нас. Камінь він і є камінь, хоч ти його й освяти! А як вже тобі забажалося побачити його, то скажи про те Максиму Йвановичу! Ну, цить, не шуми, дай подрімати...

Та спати не довелося ні батькові, ні бабі Орищці. Гроза розбудила всіх. Баба нажахано поглядала у вікно, хрестилася, коли блискавиця десь поблизу заганяла громову стрілу в землю.

— Горобина ніч, — шепотіла вона, зітхаючи, — одведи й заступи, господи!

— А яка це горобина ніч, бабо? — поцікавився Славко, висовуючи носа у вікно.

— А киш! — крикнула баба, замахуючись на онука. — Як стьобне, то й не кавкнеш! То не проста гроза. І дві зорі впали за селом непрості. Колись таке вже було...

— Що було?

— Як була я ще дівчам... Пам'ятаєш, минулого літа я хотіла вам оповісти, а ви сміялися... Скажу нині. Діло було ще за царського режиму. Ще й на гулі я не ходила. Якось вночі упала теж зоря у Вовчу Долину...

— А де це Вовча Долина?

— Тепер вона Чортова називається. А тоді була Вовча... Так ото, кажу я, впала зоря вночі, і почалася гроза, така, як нині... Одведи й заступи — бач, що діється!

— Далі, що далі, бабо?

— Ну що? Скінчилася гроза. А у Вовчій Долині люди стали помічати: як тільки ніч — так щось і світиться...

— Що світиться?

— А хтозна-що. Над Каранню таке марево, наче зірниця...

— Не вигадуйте, мамо, — невдоволено озвався батько. — Геть забили тямки хлопцеві казками та чудесами.

— А от і не вигадка, — сердито мовила баба. — Все, як нині, досі пам'ятаю. Спитай старого Ониська — він не дасть збрехати. Ти ж не з Вогників, а з Зеленьок, от і не знаєш, а я знаю.

— Найшли, кого питати, — буркнув батько. — Відомий базікало. Ще чарку налити — до світання не переслухаєш.

— Тату, не заважайте, хай баба далі каже!

— Світиться та й світиться, — вела далі баба, тривожно поглядаючи за вікно, де миготіли зірниці. А що — не знають люди, бояться йти туди...

— Я б не побоявся, — сказав Славко.

— Знаю, знаю! Хоробрий який! Минув час... і з Вовчої Долини вийшла баба... Баба-яга, стара, горбата...

— От-от, — засміявся батько. — Договорилися...

— Засмійся, Матвійку, дам копійку, — ображено буркнула баба. — Дуже грамотний ти, Трохиме. Жаль, що мало моїх годків осталося в живих, а то вони тобі те саме сказали б. Довго жила та баба в долині. Хатка там в неї була...

— На курячій лапці, — піддакнув батько.

— Атож. А у вікні вогонь. Хто не боявся — приходив до неї. Лікуватися чи поради питати. Всіх лікувала. Травами пахучими, словом добрим. І грошей не брала. Приязна баба була...

— Яка ж вона яга, коли добра?

— Не знаю. Кажу те, що було. Негарну вона мала подобу, але очі великі, ясні, добрі. Один раз я її бачила, мати-покійниця водила мене, щоб хворобу вигнати з грудей... палило мені груди, щось не давало дихати...

— Ну й що? — зацікавився батько. — Помогло?

— Ще як помогло! Глянула вона мені в очі, торкнулася рукою грудей, щось прошепотіла. І одразу полегшало, одпустило...

— А де ж та баба поділася? — схвильовано запитав Славко, тривожно позираючи у вікно, де все ще миготіли грозові вогні.

— Не знаю. Піп дуже гнівався на людей, що ходили до тієї баби. Проклинав, обіцяв пекло тим, хто лікуватиметься в неї, прозвав Вовчу Долину Чортовою. Ну, люди почали боятися. Потім з волості старшина приїхав, два солдати з оружжям... Взяли ще парубків, які сильніші, пішли в Чортову Долину, щоб знайти бабу-ягу. Піп звелів привести її до церкви. Шукали-шукали, всю долину обнишпорили, так і не знайшли... Ні хатки, ні баби...

— Бо вигадки, — повчально сказав батько.

— То це й я вигадую? — гнівно запитала баба. — Буцімто була в неї в долині? Вигадую — еге?

— Приснилося. Коли то те було? Ви вже не розрізняєте — де воно сон, а де правда.

— І ти туди ж, — докірливо мовила баба, вкриваючись рядном. — Хай уже нинішні недовірливі — їм усе вигадка. Пісня — вигадка, казка — вигадка. А колись нам і казка була правда. Ого, ще й яка правда!

— Казкою ситий не будеш, — іронічно хмикнув батько.

— Хліб для живота, а казка — для серця, — одрізала баба. — Так казала моя мати-покійниця, царство їй небесне. Дитина без казки не може. Зачахне дитя, як не почує казки, або лобурякою стане таким, що не дай бог! Тепер — не встигло дитя зіп'ястися на ноги, а ви йому — трактор під носа тичете, торохтьоло смердюче! Воно й радіє, є забавка!

— А чого ж, — вдоволено сказав батько. — Трактор — то діло. Сіє, оре, возить! Наука, мамо, сила дивовижна! Га? Куди ваша казка?!

— Хай буде, — буркотіла баба. — Я що? Я не проти. Хай їздять і на тракторі чи верхи на чортові, а казки все-таки хай не забувають. Бо здичавіють...

— Потягло все на базікання, — одвернувся дід до стіни. — Славку, марш спати. Гроза затихає...

— Іду, йду, — озвався онук. — А вранці — до Максима Йвановича. Боліди були непрості, їх треба шукати...

— Шукай, голубчику, — усміхнулася баба Оришка. — Згадаєш моє слово — не проста ця гроза. І зорі ті, що впали за лісом, теж не прості. І впали вони не деінде, як у Чортовій Долині. Знову там, де й колись..

ПОШУКИ МЕТЕОРИТІВ

Вранці Славко вирушає до школи, де Максим Іванович, учитель-астроном збирає всіх у шкільній обсерваторії, щоб обговорити унікальне небесне явище, яке сталося минулої ночі. Учитель пропонує вирушити в Чортову Долину на пошуки метеоритів. Славко з однолітками Ліною і Онопрієм, якого називають Прі, вирушають в одній групі. Дорогою хлопчик розповідає легенду бабусі про Чортову Долину, діти лякаються і не хочуть йти далі. Проте Славко, упертий і рішучий, вирушає далі сам.

ЧОРТОВА ДОЛИНА

Хаща ковтнула всі звуки. Зловісна тиша замкнула в свої обійми Славка. Не чути було ні птаха, ні шелесту віття. Хлопець зупинився, причаївся — чи не чути голосів Онопрія і Ліни? Може, вернуться, покличуть, не залишать його самого?

Прі на зло йому не вернеться, а ось від Ліни він такого не сподівався! Не чекав такої зради! Що це з нею? Перейшла болото — і скисла! Романтичний ореол дівчинки збляк, розвіювався марою, і хлопцеві навіть дивно було, що він так часто думав про неї, мріяв міцно подружитись на все життя, уявляв майбутні пригоди, далекі подорожі, де вона буде поруч у небезпеках, в труднощах. Еге, де там! Пів дня походила — і сльози! Ліс їй дуже похмурий, страшний! А як же в далекій тайзі? Або в горах? А як похід або війна? Або полон у ворогів?

А все-таки лячно! Якби поруч жива душа — то нічого. Навіть кіт — і то вже щось живе ворушиться. А так — круті урвища, високий чортополох, вікові дуби та осики, а між ними — терен. Метрів зо сто пролізти між такими кущами — не лишиться від одежини й нитки!

Поміж хащами позначена ледь помітна стежина. Хто по ній ходить? Мабуть, дикі кабани та козулі. Та ще, може, старі жінки восени пробираються по калину аж до Смаленого Болота.

Славкові зненацька згадалося, що в Чортовій Долині під час війни поліцаї вбили кільканадцятеро селян-заложників. Він так яскраво уявив собі цю жахну картину, що заплющив очі і зупинився, тамуючи подих. Гримнули постріли, почувся стогін. Чи то вітер прокотився над верхів'ями дерев?

Волосся у хлопця наїжачилося, по спині поповзли холодні мурашки. Він присів, наслухуючись. Може, й тепер хтось тут переховуєть-

ся? А чого ж — хаща така, що можна замаскувати цілий батальйон. Може, чкурнути? Сказати, що обшукав долину і нічого не знайшов! Сором! Чим він тоді кращий від рудого Прі? Базікав, базікав, а як до діла — в кущі? Ні, треба подолати страх! Відкинути його, як липку павутину.

Темно між деревами, погано видно. Невже заходить сонце? Ще ж рано. Може, хмари на небі?

Під ногами хрускали сухі гілляки, той тріск віддавався у свідомості, ніби постріли. Славко хутенько продирався під кущами, долаючи страх. Вперто снував по Чортовій Долині, пильно приглядаючись, чи нема де-небудь знаку від падіння болідів.

Де-не-де натикався на великі капелюхи білих грибів, але не зачіпав їх. Якби іншим разом, то захопив би такі трофеї додому. От баба Оришка похвалила б! Чудова смаженя була б.

А тепер — хай ростуть, зайці та білки-вивірки поїдять!

Глибше, глибше. Долина дихає вогкістю, під ногами товсті килими мохів. Славко сідає на трухлявому пеньку, спочиває. З гущавини долинає низьке гудіння. Ніби далекий гул пароплава. Може, луна? Чи машина десь в лісі?

Скільки часу минуло — година чи дві? Тіні повзуть між стовбурами, вже не видно далі, як за два-три метри. Ноги ниють, і руки тремтять. Мабуть, від утоми. Може, вернутися? А завтра — знову сюди. Захопити ще хлопців. Не таких тонкошкірих, як Прі. А сьогодні? Що він скаже Максиму Йвановичу? Що було темно й страшно? Побоявся привидів? Сміятимуться, Прі перший сміятиметься, хоч він і втік. Та й чого боятися? Кабани не нападуть, вовкам є що їсти. А в чортівню він не вірить. А хто каже, що бачив — бреше! Ось тільки оповідь баби Оришки... Баба-яга! Тільки ж то не привид, не відьма. Може, знахарка, що вміла добре лікувати травами? Вони любили жити в таких хащах, щоб люди їх боялися! А що, коли й тепер тут хтось є? А раптом..

Між деревами блиснув вогонь. Славко здригнувся.

Здалося чи ні?

Знову. Майнуло блакитним крилом примарне полум'я, погасло. Ще раз. Ще...

Ні, не здається. Видно, як полиски падають на замшілі стовбури дерев. Може, хтось з учнів, які шукають метеорити? Або дачники збирають гриби. Запалили ліхтарі й ходять. Треба було й собі взяти. Хто ж знав, що доведеться допізна ходити?..

Славко вже збирався крикнути, та стримався. Серце стукотіло тривожно й насторожено. Вогонь ще кілька разів майнув і засяяв рівно, незгасно. Хлопець наближався до дивного сяйва. Повз по моху безшумно, як кіт. Цікавість пересилила страх.

Вже недалечко. Світло, наче промені телевізійного екрана. Може, це і є той болід? Славко виглянув з-за дуба і отетерів. На маленькій галявині, під крислатим деревом, стояла хатинка. Казкова хатинка, точнісінько, як у фільмі «Василиса Прекрасна». З єдиного віконечка промінилося м'яке сяйво. Невисокі двері відчинені навстіж, за ними колишуться невиразні тіні. На чому стояла хатинка — на курячій лапці чи на палях, — хлопець не помітив, але побачив, що до входу вели вузенькі східці з березовими перильцями.

В горлі у Славка пересохло. Що ж діяти? Страшно й поворухнутися. Може, це йому ввижається? Та ні, не ввижається! Заплющуй очі, щипай себе за руку — нічого не допоможе!

Хто ж це? Може, якісь кінозйомщики? Не схоже. Дуже тихо, і ніякої апаратури. Дременути назад? Привести сюди учнів з Максимом Івановичем? А що він скаже їм? «Хатка на курячій лапці?» Реготу буде на цілий рік. А ще гірше, як прийдуть сюди і нічого не побачать. Скажуть — збожеволів од страху і ввижалися йому всякі привиди...

То що ж робити? Невже всю ніч отут гибіти? Земля холодить, і стає вогко, сиро. Може, підійти? Раз хатка стоїть — є у ній хтось живий.

Сяйво привітно майнуло, почувся звучний жіночий голос:

— Ввійди, шукачу!

Хлопець завмер, боявся поворухнутись, невже це йому?

— Чого ж ти лежиш? Вставай, я чекаю...

Славко — ні пари з вуст.

— Ти шукав і знайшов. Чому ж тепер злякався?

Звівся на ноги, поволеньки попрямував до хатки. Нікого нема, не чути жодного звуку. Хатка похитується, ніби жива. А може, то мариться? Може, сниться химерний сон?

Східці риплять під ногами. Ось уже й двері. Вони дуже низенькі, треба нагинатися. Сіни. Пахне травами, квітами, під ногами шелестить цар-зілля. Баба Орипка любить ним покривати долівку на зелені свята.

Хлопець переступив поріг, ступив на підлогу. Чи це не підлога? Ніжний зелений килим, схожий на мох.

Славко спантеличено оглянув хатку. Де ж господиня, голос якої він чув? І де світло? Ні каганця, ні електрики...

Невелика піч у куточку, обмазана синьою глиною, на ній намальовані веселі півники. Ліворуч — темний дубовий стіл, ослін біля нього, а на покуті — велика білосніжна квітка. Вона ворушить золотавими тичинками, срібляста маточка вібрує, ніби дише, оксамитні пелюстки згортаються і розгортаються в такт нечутній мелодії. Дивно й чарівно! Та прегарна квітка заспокоїла хлопця, одігнала страх. Йому здалося,

що він потрапив до близьких і рідних людей, що він тут уже колись був, чимось зв'язаний з цією хаткою, квіткою і з тими смішними півниками на печі. Згадується йому і нечутна мелодія, і запахи ніжних квітів, що вливаються до його грудей звідусіль...

— Коли так мислиш, — то можна й зустрітися, — ніби відповідаючи на його думки, почувся голос. — Ти відчув себе вдома — я рада...

Славко сахнувся, глянув праворуч. Там сиділа на низенькому ослінчику стара бабуся: зігнута дугою спина, довгий ніс, запалі щоки й вуста. А на плечах — темно-зелена іскриста накидка.

«Баба-яга!» — майнула думка.

Вона була така самісінька, як у казках. Виходить, баба Орина правду казала? Це яга й тепер вона прилетіла разом з болідами! А може, то не боліди, а якісь літаючі пристрої? Хто ж вона така? Звідки? І що зробить з ним? Невже полонить його і...

— О, мій нерозумний хлопчино, — ласкаво мовила баба і підняла погляд на нього. — Як все перемішано в тобі — хоробрість, розум і страх. Вір першому своєму почуттю — ти вдома, і поруч добрі, знайомі люди...

Славко глянув їй в очі. Погляд баби був глибокий, сильний і ніжний. Здавалося, що очі прекрасної молодої істоти поставлено на старе зморщене обличчя. І така добра сила була в тому погляді, що хлопець цілком заспокоївся, полегшено зітхнув і усміхнувся.

— Сідай, — сказала баба і показала зморшкуватим пальцем на ослін. — Їсти хочеш?

— Та...

— Не та, а хочеш, — засміялася баба, ніби завуркотіла горлиця лісова. — Поїж суничок з медом, а потім зап'єш водичкою лісовою, чистою, смачненькою...

Баба махнула рукою. Сама собою впала заслонка в печі, з чорних челюстів вискочив кошелик з червоної лози, за ним горнятко і високогорлий глечик. Все це пропливло через хатку до столика і зупинилося перед хлопцем.

Він роззявив рота від подиву. З десяток ягід стрибнуло з кошелика йому до рота. Він закашлявся, розжував їх, ніяковіючи. Ще чого не вистачало — щоб його годували чарівним способом! Є руки — сам їстиме...

— Їж, їж, синочку, — осміхнулася баба. — Не дивуйся, звикай... Ще й не таке побачиш...

Славко хутенько поїв ягідки, ковтнув меду. Де вона такого добра набрала? Ніколи не пробував таких запашних суниць. Він одпив трохи холодної води з глечика, несміливо подякував.

— На здоров'я! На здоров'я, милий хлопчику! — повторила баба, складаючи сухенькі руки на худих колінах. Кошелик і посуд майнули знову перед носом Славка і заховалися в піч. — А тепер розкажи мені, що ти шукав у лісі, як потрапив сюди?

— То ви ж, мабуть, знаєте? — мовив Славко, поглянувши на її усміхнене обличчя.

— Може, й знаю, — хитренько сказала баба. — А хочу почути від тебе...

— Шукав метеорита, — несміливо мовив Славко. — Це такі небесні тіла...

— Дуже добре, дуже добре, — весело відгукнулася баба. — Говори, говори, я слухаю...

— Сьогодні вночі впало щось за лісом. Наш учитель і послав нас шукати... Для науки це дуже потрібно... Ми пішли, бо дуже цікаво! Я, Ліна, Онопрій. Ми його Прі називаємо... Ну, вони злякалися. А я вирішив сам...

— Бачила, бачила, — задумливо мовила баба. — Ти — хоробрий хлопчик. І чесний. Ну й що ж? Ти знайшов те, що шукав?

— Не знаю, — зніт ився хлопець. — Бачу — щось горить. Я ближче — коли хатка...

— На курячій лапці, — дзвінко засміялася баба, і знову хлопцеві здалося, що то був голос молодої дівчини, а не старої людини. — А в тій хатці — баба-яга. Кістяна нога! Хлопець заходить до неї, а вона його в чавун та в піч. Покочуся, повалюся, Славчиного м'ясця наївшись! Ха-ха-ха!

— Ви... ви знаєте моє ім'я?

— Знаю. Читаю в твоїй пам'яті, на твоїм лиці. Ну, кажи далі... Ти побачив хатку, почув мій голос, зайшов. А тепер? Що ж тепер?

— Хочу знати, хто ви, звідки, — насмілившись, сказав Славко. — Мені дуже цікаво. Як вас звати?

Бабині очі потьмяніли, заховалися під острішками брів.

— Що тобі моє ім'я, хлопчику? Хіба це найважливіше? А звідки я? З казки. Де ж іще водяться такі дивні почвари?

— Ви не почвара, — мовив хлопець. — Ви добра. У вас очі гарні, як у дівчини молодої. І голос м'який...

— Ну, спасибі, — тихо одвітила баба, — Серце маєш славне. І казку, мабуть, любиш?

— Дуже, — палко сказав Славко. — Мені баба Оришка завжди казки оповідає. Ого! Вона їх страх як багато знає! Тисячі! А ще вона каже, що мене хлібом не годуй, а дай казку послухати.

— Як? Як ти сказав? — зраділа баба, і знову її очі засяяли блакитними вогниками. — Не годуй... а дай казку? Голубе, так це ж чудово!

— Що чудово?

— О, ти навіть не відаєш, як це важливо. Колись будеш знати. Якщо... А втім — заждемо. Не слід поспішати. Хай казка діється сама, її не треба силувати...

— Я нічого не розумію, — розгублено мовив хлопець. — Ви говорите загадками...

— Кожна загадка має розгадку, — відказала баба. — Тільки часто так буває, що розгадка запізнюється. Коли нема героя або мудреця, який поспішить її розгадати. Послухай, Славку, гостинність за гостинність! Сама доля послала тебе сюди, стань мені в пригоді, коли твоя ласка!

— Я... вам у пригоді? Ви ж можете все...

— Що все?

— А он і їжа скаче з печі, і речі літають у повітрі... І бачити ви все можете, певно, на відстані?

— То й що? Хіба наука не робить всього того? Не в тім сила. Все я можу — і послати всяку річ в інше місце, і бачити далекі події... Одного лише не зробити чарами...

— Чого ж?

— Добути серце щире, віддане. Ніякі чари не поможуть. Вся сила світу не відшукає його, не примусить зробити щось погане. Нема більшої сили, ніж вогняне, любляче серце, та ще й таке, яке кохається в казці. Ото ж я й хочу попрохати тебе...

— Що я мушу зробити?

— Розкажи мені казку... гарну казку...

— А яку?

— Яку хочеш. Одна умова — улюблену казку, і щоб в ній була молоденька дівчина. Добре? Подумай же, яка з казок тобі найбільше до серця.

Славко замислився. Його охопив дрімотний чарівницький настрій. Де він, як сюди потрапив? Хіба таке можливе? Не хочеться виходити з милої хатки. Сидіти б так, слухати приємний голос, милуватися переливами блакитного сяйва, що плине невідомо звідки. А потім вийти з хатинки — а довкола казковий світ. Килим-самоліт, а на ньому чарівна дівчинка. Вони сідають з нею на килим, підіймаються в небо, летять у далекий край визволяти... Кого вони будуть визволяти? О, в казках є багато полонених, ув'язнених, змучених, є кого визволяти!

Славкові згадалася казка про сплячу царівну. Баба Оришка оповідала її десятки разів, і завжди вона здавалася хлопцеві новою, свіжою, неповторною. Може, сподобається бабі ця казка? В ній є молода дівчина. І доля в неї — незвичайна!

— Згадав! — озвався Славко. — Гарну казку можу розповісти. Про царівну, що заснула. Казати?

— Кажи, — кивнула баба. — Тільки хвильку зажди. Нанті!

Хлопець оглянувся. То тут ще хтось є? Баба не самотня?

З-за квітки, що розквітла на покуті, зненацька вискочив перлисто-блакитний клубочок вогню, впав додолу, покотився по зеленому килиму до баби, скочив їй на коліно і зупинився, ласкаво блимаючи.

— Що це? — пошепки запитав хлопець.

— Моя доня...

— А чого вона така?

— Не питай тепер нічого. Може, знатимеш про неї більше. Чуєш? Але май терпіння. Все інше залежить від тебе...

— Від мене? — недовірливо перепитав Славко.

— Еге ж. Нанті! Чи хочеш ти послухати казку про царівну, що заснула? Глянь на цього хлопчика. Чи ти віриш йому, чи бачиш його серце?

Вогняний клубочок радісно замиготів. Славко відчув, як у грудях його щось затепліло. Що це з ним? Чому баба звертається до клубочка, ніби то справді жива істота? А може, так воно і є?

Хлопець хвилюється, але розповідь плине гарно, вільно. Він добре пам'ятає казку, бо й сам не раз відчував себе лицарем-героєм, який шукає свою царівну в нетрях лісових.

— Так уже заведено здавна: щоб знайти суджену, треба пустити стрілу в широкий світ. Куди вона полетить — туди й прямувати. Старші брати пускають свої стріли, жадаючи наречених багатих, заможних. І лише юний лицар — наймолодший брат — пускає стрілу, благаючи у долі одного: незрадливої любові та вічної казки, коханої подруги, ради якої варто здійснити подвиг, кинутися у прірву, полетіти до далекої зірки.

Стріли летять, падають. І йдуть за своєю долею брати. Старші приводять у дім купецьких та царських дочок. Батьки справляють бучні весілля. І лише наймолодший брат не повертається. Його стріла залетіла у густий зачарований ліс. Він шукає дорогу серед буйних кущів, попід товстими стовічними деревами. Йому перепиняє дорогу дракон — він перемагає його; страховиська лякають лицаря — він не здається. Нарешті хлопець потрапляє до країни, де все спить. Сплять звірі, дерева, квіти, вогонь і дим над ним, сплять люди. Зупинився час, завмерла вода в річках та джерелах. І відчуває лицар, що й він засне повік, якщо не втече з проклятого лісу. І вже з'являється в нього така думка, та згадує він, що десь тут має бути його наречена. Адже він ще не знайшов стріли! Треба відшукати її, бо сором повертатися

з пустими руками! На шляху трапляється йому хатка на курячій лапці, а в ній — баба-яга...

— Така, як я, — сміється баба, і вогняний клубочок теж здригається, ніби вторить бабиному сміхові. — Дуже гарно розповідаєш, синку! Говори, говори...

— Баба-яга оповідає лицареві, що той край зачаровано чорним чаклуном. В палаці посеред лісу лежить царівна, яка спить уже багато віків. Вона не захотіла стати дружиною чаклуна, і він так жорстоко помстився їй. Ніхто не може визволити царівну та її царство від злих чар, лише суджений для неї долею, який не побоїться зустрітися в бою віч-на-віч з ворогом. Лицар поривається вперед, та баба зупиняє його:

«Зажди, не так просто. Ти теж людина і заснеш, як тільки уступиш до палацу. Скажи, чи не побоїшся умерти в цій своїй подобі, щоб воскреснути у вічній, невразливій?»

«Не побоюся!»

Веде його баба-яга до вогненного озера, наказує стрибати в полум'яну воду. Стрибнув юний лицар у озеро, пірнув у полум'я, вирінув прекрасним і сильним. Попрощався з бабою-ягою, подякував їй за поміч велику.

Дістався до палацу. Бачить: люди стоять, лежать хто де — і всі сплять. А у палаці — на кришталевому підвищенні — царівна. Білолиця, чорноброва, а на голові у неї — віночок з квіток, і руса коса спадає на груди. І вбрана та красуня у сукню вишиту, а візерунки на ній такі, ніби живі. Глядь — а біля царівни стріла стримить! Та, яку лицар послав у широкий світ...

Зрадів юнак. Ось де його суджена! Кращої в цілім світі не знайдеш! Та перепинив шлях лицареві чорний чаклун. Намірився вбити, а чи приспати героя. Не побоявся юнак. Схопив стрілу, поклав на тятиву, натягнув. Задзвеніла стріла загартована, впав лютий ворог.

Підійшов лицар до царівни і поцілував її. І одразу воскресло все довкола — дерева, звірі, хмаринки, вогонь. І встала царівна, побачила свого судженого, зраділа...

Замовк Славко. Очі у баби усміхнені, а біля вуст — скорботна зморшка. Вона слухає казку тривожно, насторожено. Тихо завмер на коліні в неї блакитний клубочок.

— Саме цієї казки ми ждали від тебе, хлопчику, — мовила баба. — Ти той, кого ми чекали...

— Не збагну...

— Я ж казала — зажди. Май терпіння...

Клубочок стрибнув з бабиного коліна, майнув над головою Славка, торкнувся його скроні. Він одсахнувся, відчувши гарячий дотик. Баба всміхнулася.

— То Нанті дякує тобі. Дуже гарна казка. А тепер — пора, тобі вже треба йти додому...

Злипалися повіки. Отак би лягти на зелений килим і заснути. Хороше, затишно. Вогняний клубочок ліг би поруч і муркотів колискову пісеньку.

— Прощавай, хлопчику, — мовила баба. — Дякую тобі за казку...

Вона схилилася над Славком, поклала суху руку на його чоло:

— Заплющ очі.

Він покірно виконав її веління. Щось зашуміло, дихнуло холодом. Десь загавкали собаки.

Славко розплющив очі, здивувався.

Перед ним бовванів тин, перелаз, великі голови соняшників на городі, в темному небі хиталися верхів'я дерев, а трохи далі сяяли вікна дідової хати — лісової сторожки.

З хати долинав гомін, від повітки привітно повискував Герой. Як же це? За одну мить його принесло з Чортової Долини аж до села? А може, привиділося? І нічого не було? Обмарило, поводило його по Карані... Розповісти Максиму Йвановичу? Не можна. Поки що... А до Чортової Долини він знову навідається. Не забути йому вогняного клубочка, милої хатки, привітної ветхої бабусі з молодими ласкавими очима...

СУМНІВИ

На узліссі Славка зустріли стурбовані друзі, які розповіли про його зникнення. Проте хлопець так нікому й не розповів про свою знахідку. Максимі Іванович наступного дня відправляє нову експедицію до Чортової Долини, та їхні пошуки були марними. Славко радіє, що таємниця залишилася нерозкритою, і вирішує й собі знову сходити до лісу, проте цього разу хатинки як не бувало. Він розгублений і майже втрачає віру, що все це було насправді. Йде з лісу, але його охоплює передчуття дива, він повертається і останньої миті помічає щось дивне.

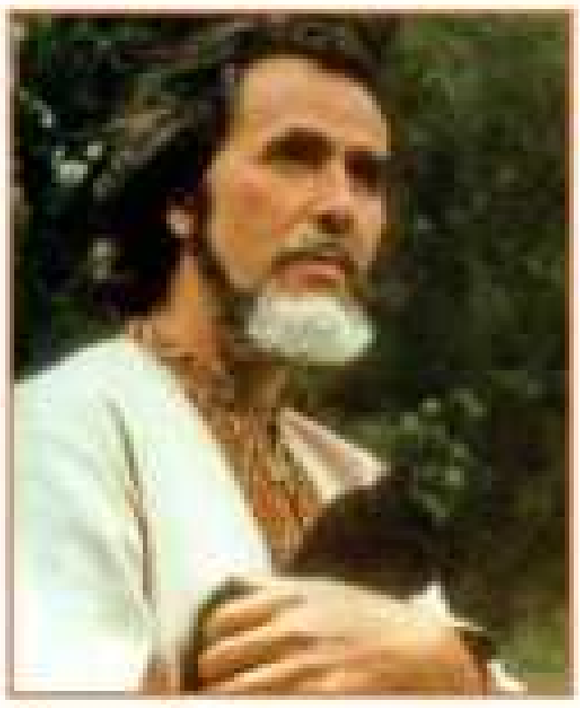
- Прочитай або послухай наступний фрагмент повісті *«Хто зважиться — вогняним наречеться»* в електронному додатку.
- Яке враження справив твір на тебе? Хто з героїв сподобався? Чому?
- Назви головних та другорядних персонажів твору.

- Якими ти уявляєш Славка й Ліну? Що допомогло їм подолати труднощі у пошуку Казки?
- Чому саме Славкові довіряли бабуся і Нанті? Назви риси характеру героя.
- Які емоції переживає персонаж?
- Розглянь картину відомого голландського художника *Вінсента Вон Гога «Зоряна ніч»* (1889). Які небесні тіла на ній зображено? Ти точно бачив / бачила картину раніше, адже це чи не найвідоміша робота митця. А зараз за допомогою VR-технології можна потрапити і всередину зображення: походити вулицями містечка й зазирнути в кожен будиночок. Подорожувати світом «Зоряної ночі» майже так само легко, як і Планетою Квітів.

Вінсент Ван Гог «Зоряна ніч», 1889 р.

ПОЗНАЙОМСЯ З АВТОРОМ

Олесь Бердник

Олесь Бердник (1926–2003)

- Ознайомся з біографією митця
- Досліди, що таке *футурологія*.
- Поміркуй над філософією світогляду й творчості письменника. Чи погоджуєшся ти з його думками про сенс життя людини на Землі?

Олесь (Олександр) Бердник — письменник-фантаст, філософ, громадський діяч родом із села Вавилове Херсонської округи (зараз Миколаївської області). «Космічний» письменник із усесвітньо відомим ім'ям, який не боявся тоталітарного режиму й намагався втекти з табору, подейкують, на повітряній кулі,

попередньо сконструювавши її разом із в'язнем-кіномеханіком (план не вдався).

Дитячі роки автор провів на Київщині, де пережив Голодомор. Навчився читати з дідової книжки про зорі, що вплинуло на його світогляд і творчість. У 1943–1944 роках працював у Кийлівській школі військовим керівником, а згодом пішов добровольцем на фронт, був поранений. Після демобілізації був редактором і кореспондентом у районній газеті, навчався у театральній студії імені Івана Франка, став актором. Проте вже в 1949 році його засудили на 10 років за виступ проти радянської цензури в мистецтві. Після повернення Олесь Бердник розпочав літературну творчість, набув популярності. У 1976 році став одним зі співзасновників правозахисної організації — Української Гельсінської групи, а його твори вилучили з бібліотек та книгарень. У 1979 році — засуджений удруге. Але це не зламало велику силу духу письменника, він залишався оптимістом, доброю та чуйною людиною.

У кремезного чоловіка, яким був Олесь Бердник, було велике серце: любив дітей, тварин, Україну й мистецтво, оскільки вміло фотографував, малював, займався різьбою, робив вітражі, добре шив та створював ескізи для панно. Універсальність знань і вмінь автора вражає. Він складав музику до віршів, грав на бандурі й банджо, співав, танцював, мандрував горами, читав лекції в Канаді й США. Окрім того, цікавився питаннями екології, історією, вивчав астрологію, фізику й економіку.

У його літературному доробку приблизно 40 повістей та романів (один із них — «Зоряний корсар» — перекладений 26 мовами!), десятки оповідань, поезії. Часто твори вміщують історичні свідчення про події, які довелося пережити письменнику. Тексти рясніють описами народних традицій, звичаїв, одягу, вірувань, а мова насичена прислів'ями, приказками та мудрими висловлюваннями. Персонажі Олеся Бердника — це відважні люди, що прагнуть свободи, хочуть перетворити світ, щоб жити в гармонії. До речі, його вважають засновником науково-фантастичного жанру в українській літературі.

Безперечно, його стиль унікальний. Адже ще ніхто не поєднував в одному літературному просторі космізм, україноцентризм, фантастику, сатиру та патріотичні мотиви. Він писав про любов, природу, філософію не тільки для дорослих, а й для дітей, намагаючись зробити казку реальною, утілити свою віру в Людину, її внутрішню красу та благородність.

- Відтвори блок-схему в зошиті та доповни її новою інформацією, яку ти дізнався / дізналася про митця:

- Прочитай в електронному додатку вірш письменника з його сайту. Чи думав / думала ти про своє призначення на Землі? Напиши есе про те, у чому полягає сенс твого життя.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ Й УМІННЯ

1. Виконай тестові завдання в електронному додатку.
2. Назви фантастичні елементи повісті.
3. Поміркуй, чи насправді можливі міжпланетні подорожі. Що для цього потрібно зробити?
4. Чим цей твір актуальний для тебе?
5. Над чим змушує замислитися автор повісті?
6. Чим подібні між собою Рон і Нанті?
7. Який герой повісті сподобався тобі найбільше? Чому?
8. Що допомагає Славкові таки знайти Планету Квітів і порятувати її від загибелі?
9. **У групі.** Обміркуйте та обговоріть проблеми, порушені у творі. Обґрунтуйте їхню актуальність у контексті викликів сучасності.
10. Поясни значення вислову *«лише серце, яке полюбить казку більше за своє життя, врятує Планету Квітів»*.
11. **У парі.** Поміркуйте про гармонійне життя у Всесвіті. Від кого чи від чого воно залежить? Складіть перелік умов, за яких можлива гармонія людини і макрокосму.
12. Досліди інформацію про те, які глобальні проблеми людства загрожують йому знищенням. Запропонуй кілька ідей, які зможуть допомогти врятувати життя на нашій планеті. Створи листівку, на якій візуалізуй свої ідеї та доповни їх закликом-зверненням до людей.

СЛОВНИК

Алегорія *(від гр. іносказання)* — це художній засіб, суть якого полягає в перенесенні властивостей та характеристик одного предмета чи явища на інший.

Байка — це коротке, переважно віршоване алегоричне оповідання, яке має повчальний зміст. Складається з оповідної частини та повчального висновку — моралі.

Верлібр *(від фр. vers libre — «вільний вірш»)*, або **вільний вірш**, — це неримований вірш, у рядках якого відсутнє рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів.

Гумор — це різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

Гумореска — це невеликий віршований, прозовий чи драматичний твір з комічним сюжетом, написаний в легкій доброзичливій манері.

Детектив — це різновид пригодницької літератури, у якому розкривається певна таємниця, пов'язана зі злочином. Основна ознака детективу — наявність у творі певної загадкової події, обставини якої невідомі і мають бути з'ясовані.

Драма як жанр — це п'єса соціального чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається у постійній напрузі.

Дума — це ліро-епічний віршований твір героїчного або соціально-побутового змісту, який виконують речитативом у супроводі кобзи, бандури чи ліри.

Іронія — це художній троп, який виражає глузливо-критичне ставлення митця до предмета зображення.

Історична пісня — це народний ліро-епічний твір про важливі історичні події (конкретні або типові) та відомих історичних осіб.

Комедія — це драматичний твір, у якому засобами гумору та сатири розвінчуються негативні суспільні та побутові явища, розкривається смішне в навколишній дійсності чи людині.

Композиція — це упорядковане розміщення взаємозв'язаних, взаємозалежних частин твору.

Патріотична лірика — це вид лірики, у якій ідеться про події суспільно-політичного життя, оспівуються постаті відомих історичних осіб, виявляються патріотичні почуття.

Повість — це розповідний прозовий твір (зрідка віршовий), що за широтою охоплення життєвих явищ наближається до роману, але має здебільшого одну сюжетну лінію та меншу кількість персонажів.

Повість-казка — це епічний прозовий твір (рідше віршований), в основі якого захоплива розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються як реальні, а за широтою охоплення життєвих явищ та глибиною їхнього розкриття посідає проміжне місце між романом і оповіданням.

Поема — це ліро-епічний, переважно віршований твір, у якому зображені значні події і яскраві характери. Поема зазвичай має одну сюжетну лінію, яка розвивається на тлі авторських переживань, роздумів з приводу конфліктів у житті ліричного героя. Поемі властива емоційність розповіді, глибокий ліризм.

Пригодницько-романтична повість — це твір, наповнений багатьма пригодами, незвичайними, напруженими та романтичними подіями, сюжет якого має динамічний розвиток.

Психологічна повість — це літературний прозовий твір, різновид повісті, у центрі якого стоять персонажі, їхній внутрішній світ, емоції, думки і переживання.

Речитатив — це протяжне проказування, що подібне і до декламації, і до співу.

Сарказм — це їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті і гнівного презирства.

Сатира — це особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного.

Сюжет — це подія або низка подій, через які розкриваються взаємини між героями, їхні характери, зміст твору і ставлення авторів до персонажів.

Трагедія — це драматичний твір, який ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості із зовнішнім світом або із самою собою.

Трагікомедія — це драматичний твір, у якому об'єднані риси трагедії й елементи комедії: твір, побудований на основі трагедійного конфлікту, розв'язка якого закінчується комічно, не потребує обов'язкової загибелі героя.

Фантастика — це різновид художньої літератури; твори, у яких змальовані нереальні, вигадані події.

Фантастична повість — це жанр літератури, прозовий твір, у якому за допомогою уявних, вигаданих елементів створюється світ, відмінний від реального.

Художній образ — це узагальнена картина життя і навколишнього світу (стан душі, явище природи, ідея, подія, предмет), що втілена в художню форму (пісня, текст, картина) творчою уявою митців/мисткинь за законами естетичного сприйняття.

Художня література — це особливий вид мистецтва, що зображає дійсність, створює художні образи за допомогою слова, дає естетичну насолоду та виховує смак.

ЗМІСТ

Любий восьмикласнику, люба восьмикласнице! 4

ВСТУП 6
Література та художній образ. Класифікація образів 6

РОЗДІЛ 1. ПРОЧИТАЙТЕ ЗНОВУ ТУЮ СЛАВУ 12

Тема 1. На струнах кобзи, ліри та бандури 12
Народні історичні пісні. Тематичні групи історичних пісень.
Народні пісні про боротьбу козаків із нападниками 13
«Зажурилась Україна...» 14
«Та, ой, як крикнув же та козак Сірко» 15
Народні пісні про боротьбу проти соціального
й національного гніту 19
«Ой Морозе, Морозенку» 19
«Чи не той то хміль» 21
Пісні Марусі Чурай 24
«Засвіт встали козаченьки» 25
«Ой не ходи, Грицю...» 26
Героїчний епос. Українські народні думи 29
«Маруся Богуславка» 32

Тема 2. Бути українцем / українкою 37
Раїса Іванченко. Оповідання «Ярославни» 38
«Ярославни» 38
Раїса Іванченко (1934) 51
Ганна Черінь «Листування» 54
«Листування» 56
Ганна Черінь (1924–2016) 61
Богдан Лепкий «Журавлі» 65
«Журавлі» 66
Богдан Лепкий (1872–1941) 67

РОЗДІЛ 2. ПРО ЩО (НЕ) МОВЧИТЬ КАЗКА 69

Тема 3. Духовна свобода та самобутність 69
Леся Українка «Давня казка» 70
«Давня казка» 71
Леся Українка (1871–1913) 80

Володимир Дрозд «Білий кінь Шептало» 84
«Білий кінь Шептало» 84
Володимир Дрозд (1939–2003) 93

Юрій Винничук «Місце для дракона» 96
«Місце для дракона» *(скорочено)* 97
Юрій Винничук (1952) 111

Галина Кирпа «Мій ангел такий маленький...»,
«Коли до вас темної ночі...» 114
«Мій ангел такий маленький...» 115
«Коли до вас темної ночі...» 116
Галина Кирпа (1950) 116

РОЗДІЛ 3. КОЖЕН МРІЄ ПРО ЩАСТЯ 119

Тема 4. Випробування долею 119

Михайло Коцюбинський «Дорогою ціною» 120
«Дорогою ціною» *(скорочено)* 121
Михайло Коцюбинський (1864–1913) 138

Тема 5. За гроші щастя не купиш 141

Зародження українського професійного театру. Театр корифеїв 142

Іван Карпенко-Карий «Сто тисяч» 148
«Сто тисяч» *(скорочено)* 148
Іван Карпенко-Карий (1845–1907) 161

Тема 6. Наполегливість і стійкість сучасних підлітків 164

Оксана Радушинська «Метелики в крижаних панцирах» 165
«Метелики в крижаних панцирах» *(скорочено)* 165
Оксана Радушинська (1979) 177

Анастасія Шевердіна «Крамниця щастя» 180
«Крамниця щастя» *(скорочено)* 180
Анастасія Шевердіна (1989) 194

РОЗДІЛ 4. БУТИ САМИМ СОБОЮ 197

Тема 7. Сила поетичного рядка 197

Тарас Шевченко «Кавказ», «Заповіт»,
«Мені тринадцятий минало...» 198
«Кавказ» 199
«Заповіт» 205
«N.N. («Мені тринадцятий минало...»)» 207
Тарас Шевченко (1814–1861) 208

Володимир Сосюра «Любіть Україну!» 212
«Любіть Україну!» 212
Володимир Сосюра (1898–1965) 213

Сучасна поезія про російсько-українську війну 216
«Мій бог формує всю ніч батальйони» 216
Мар'яна Савка (1973) 217

«Чекають вечора люди, схожі на равликів...» 218
Сергій Жадан (1974) 219

Тема 8. Зерна істини в байках і гумореcках 222

Григорій Сковорода. Байки 223
«Ворона й чиж» 224
«Орел і черепаха» 225
«Бджола і шершень» 225
Григорій Сковорода (1722–1794) 227

Павло Глазовий. Гумореcки 230
«Допитливий син» 230
«Приманка» 231
«Чому букви різні» 231
Павло Глазовий (1922–2004) 232

РОЗДІЛ 5. КРІЗЬ ПРОСТІР І ЧАС 235

Тема 9. Детектив, пригоди, фантастика 235

Андрій Кокотюха «Таємниця козацького скарбу» 236
«Таємниця козацького скарбу» *(скорочено)* 236
Андрій Кокотюха (1970) 248

Олесь Бердник «Хто зважиться — вогняним наречеться» 250
«Хто зважиться — вогняним наречеться» *(скорочено)* 250
Олесь Бердник (1926–2003) 264

Словник 267

Навчальне видання

АРХИПОВА Валентина Петрівна
СІЧКАР Світлана Іванівна
ШИЛО Світлана Борисівна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *Інна Криворук*
Коректор *Анастасія Чубрей*
Оформлення і верстка *Анни Андреєвої*

Формат 70×100/16. Ум.-друк. арк. 22,03. Обл.-вид. .
Тираж прим. Зам. №.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. С. Костишина, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел.: (0372) 55-29-43. E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ЧЦ
№ 1 від 10.07.2000 р.